

KİEV'DEKİ ADAM

BERNARD MALAMUD

KİEV'DEKİ ADAM
MALAMUD

ALTIN KİTAPLAR

Bu dizi; Doğan Hızlan başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmaktadır.

A L T I N K İ T A P L A R

B A S I M E V İ — 1 9 7 2

B E R N A R D M A L A M U D

KİEV'DEKİ ADAM

(The Fixer)

**Dilimize Çevirenler
Nihal Yeğınobalı
Azize Bergin**

B E R N A R D M A L A M U D V E K İ E V ' D E K İ A D A M

Çağdaş Amerikan edebiyatının önde gelen yazarlarından Bernard Malamud 26 Nisan 1914'te Brooklyn'de doğdu. Annesi Bertha, tiyatroyla ilgilenen bir aileden geliyordu, çok genç yaşında öldü. Babası bir mağazada tezgâhtarlık yapıyordu, «iyi bir adam» dı, The Assistant'ı okuyanlar bu romanın kahramanının romanının babası olduğunu kestirebilirler. Ana - babası geç saatlere kadar çalıştıklarından Malamud; komşularla konuşarak, ağaçlara tırmanarak vaktini geçirirdi.

İlk kalem denemelerine Erasmus Okulu'nda (Brooklyn) başlayan yazar, çocukluğunun büyük bir bölümünü aynı yerde geçirdi. Bu şehir, sonradan eserlerinde önemli bir yer tuttu. 1942'de Columbia Üniversitesini bitirdi. 1949'dan beri öğretmenlikle, yazarlığı bir arada yürütmektedir. 1949'dan 1961'e kadar Oregon Devlet Üniversitesindeki öğretim üyeliğini, 1961'den bu yana Bennington College'de (Vermont) sürdürmektedir

1964 yılında Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü'ne seçildi.

Eleştirmenler onda; Dostoyevski, Çehov, Joyce ve Sherwood Anderson'ın etkisini, Chagall'ın resimlerinin lirik nostalgisini bulmaktadırlar.

Malamud'un romancılığında bir dönüm noktası sayılan Kiev'deki Adam yayınlanır yayınlanmaz büyük bir ilgiyle karşılanmış; hemen Pulitzer Armağanı'nı (1967), ardından da Ulusal Kitap Armağanı'nı (1967) kazanmıştır.

Bir tarihî olayın iskeleti üzerine kurulan bu romanda Malamud; insanlığın bir takım sorunlarını yılın bir dille ortaya atmış ve işlemiştir. Romana kaynaklık yapan; asıl olan adalet tarihinde «Beiliss Davası» diye bilinir. İkinci Dünya Savaşında Nazi liderlerin yaptıkları kıyımda bu olayın da etkisi olduğunu söylemektedirler. Olay şudur :

1911 yılının Mart ayında Andrei Yushchinsky adında bir çocuk sakatlanarak öldürölür. Kiev caddelelerinden birinde ölü bulunan bu çocuğun, bir törende Yahudiler tarafından kanı içilmek üzere öldürölüdüğü dedikodusu yayılır, kulaktan kulağa. Bu cinayete bir sanık aranır, sonuçta Mendel Beiliss adlı bir işçi bu suçtan tutuklanır. St. Petersburgtaki memurlar ve Yahudi aleyhtarı gruplar bu sabit cinayet olayını büyütürler. İki yıl süren yargılamadan sonra köylülerden kurulu bir jüri Beiliss'in beraatine karar verir. Yargılamanın başladığı günlerde dünyanın çeşitli yerlerindeki gazeteler bu olaya sayfalarında yer vermişlerdir. İngiltere'de yayınlanan protesto bildirisinin altında Canterbury Başpiskoposunun imzası vardı. Albert Hall'de ve Trafalgar Alanında büyük gösteriler düzenlendi; Beilliss'in kurtulması, yargılanıp beraat etmesi için.

Ne var ki Malamud bu tarihi olay üzerinde ufak değişiklikler yapmıştır, sözgelimi tarihi olayda kahraman beraat eder, buna karşılık Malamud, romanı, kahramanı Yakov mahkeme yolundayken bitirir.

Kiev'deki Adam'ın kahramanı Yakov Bok'la Aleksandr Soljenitsin'in tipi İvan Denisoviç arasında belirgin paralellikler vardır. İkisi de ayrı ayrı dönemlerden Rus hapishane edebiyatının ilgi çekici örnekleridir. İkisi de basit birer yurttaşdır, ama, olaylar onları kahraman yapar.

Malamud romanının bir çok yerinde Yakov Bok'u bir aziz gibi anlatmaktadır. Bazı eleştirmenlerin dediği gibi Malamud tarihi yazayım derken «azizler tarihi» ni yazmıştır. Gerçekten de insanlığın onurunu, bütün baskılara ve yalan üzerine kurulmuş bir dünyaya göğüs vererek savunan kişi azizden de kutsal sayılmalıdır. Gerek kahramanın başına gelen serüvenler, gerek anlatımı, okuyanda bir destan izlenimi uyandırmaktadır.

Malamud bu romanda birkaç niteliği birarada kaynaştırabilmiştir: hem çok bilinen, bütün dünyanın ilgisini çeken bir dâvayı başarılı bir roman katma yükseltebilmiş, hem azizler katında bir kahraman yaratabilmiş, hem de modern bir tragedyanın nasıl olacağını göstermiştir. Ayrıca Kiev'deki Adam'ın yalın dili başarısını kanıtlar.

Romancı bildirisinde bütün insanlığa kardeşliği öğütlemektedir. Irk ayrılıklarının, yüzyılımızda hâlâ birçok ölümlere, kırımlara ve kıyımlara yol açtığını görüyoruz. Yakov Bok olayı hangi ırktan olursa olsun insanların, insan olarak saygıya değer bulunmaları gerçeğini hatırlatmaktadır. Gene unutmamalıdır ki bozuk düzenler durmaksızın kurban ararlar, toplumun gözünü ve dikkatini hep büyütölmüş küçük meselelere çekerler. 1911'de çökmek üzere olan Çarlık Rusyası da tarihin bu değişmez ilkesini kanıtlamaktadır. Üstelik o dönemin adalet çarkının paslı dişlerinin gıcirtısını da okuyucu kulaklarında duyacaktır.

Kiev'deki Adam, haksızlığa direnen insanoğlunun destanıdır. O, hepimiz adına direnmiş, zaferi kazan-

mıştır. Çağdaş Amerikan edebiyatının güçlü adlarından Malamud'un en ilgi çekici romanını beğeneceksiniz. Eğer insanla ilgili her şeye yabancı kalacak derecede nisanoglunun serüveninden uzak değilseniz.

Malamud'un diğer eserleri:

The Natural (1952) : Eğlendirici ve alegorik bir roman.

The Assistant 1957 (ÇIRAK) New York'ta yaşayan bir Yahudi ailesinin serüveni. Talihsiz bir bakkalın yaşantısı. Kimi eleştirmenlere göre yazarın babasının biyografisinden bir kesit.

The Magic Barrel (1958) : Kısa hikâyeler toplamı.

A New Life (1961) : Bir öğretim üyesinin kendine yeni bir hayat kurmak için gösterdiği çabalar.

Idiots First (1963) : Hayata yenilenlerin küçük hikâyeleri. Malamud'un başlıca karakterleri kendilerini bu kitabında trajik olaylar içinde gösterirler.

Doğan HIZLAN

BÖLÜM : I

1 —

Yakov Bok o sabah erkenden fabrika samanlığı-
nın üstündeki odasının küçük penceresinden baktı-
ğı zaman, dışarda uzun paltolu bir sürü insanın ko-
ştuğunu gördü. Hepsi aynı yönde koşuyorlardı.
«**Vey İzmir — Vay** başımıza gelenler,» diye düşündü
Yakov, tedirgin, kötü birşeyler olsa gerek. Mezarlığın
çevresindeki sokaklardan boşalan Ruslar teker teker
ya da üçer beşer bahar karlarının arasından uçurum-
daki mağaralara doğru koşmaktadırlar. Kimisi parke
döşeli yolların orta yerinden, yarı erimiş karların ara-
sından gidiyordu. Yakov gümüş rublelerini biriktirdiği
küçük teneke kutuyu o telâşla gizledi; sonra olayı an-
lamak için aşağı, tuğla fabrikasının avlusuna koştu.
Dumanlı tuğla ocaklarının arasında oyalanan işçi ba-
şı Proško'ya, ne var, diye sordu ama Proško yere tü-
kürmekle yetindi; cevap vermedi.

Tuğla ocağının dışında kat kat giyinip omuzuna
siyah şal sarınmış, yüzü kemikli bir köylü karısı, Ya-
kov'a, o yakınlarda bir yerde bir çocuk ölüsünün bu-
lunmuş olduğunu haber verdi.

«Nerde?» diye sordu Yakov. «Kaç yaşında bir ço-
cuk?»

Ama köylü karısı başka bir şey bilmediğini söyleyerek aceleyle oradan uzaklaştı.

Ertesi gün **Kievlyanın** gazetesi, tuğla ocaklarının topu topu bir buçuk **verst** ötesindeki rutubetli bir mağarada, oniki yaşında Zhenia Golov adında bir Rus çocuğunun cesedinin, onbeş yaşlarındaki Zazimir Selivanov ve İvan Şentinski adındaki iki delikanlı tarafından bulunmuş olduğunu yazdı. Öleli bir haftadan fazla olan Zhenia bıçak yaralarıyla delik deşik ve cesedi, kan kaybından bembeyaz kesilmiş durumdaymış.

Tuğla fabrikasının yakınında olan mezarlıktaki cenaze töreninden sonra Richter adındaki arabacı, bu cinayeti Yahudilere yükleyen bir avuç broşür dağıttı. Broşürlerden birine göz atınca Yakov bunların **Kartal-lar Ocağı** tarafından basılmış olduğunu gördü. Broşürün kapağına ocağın amblemi olan çift başlı İmparatorluk kartalının resmi basılmış; altına da RUSYAYI YAHUDİLERDEN TEMİZLEYİN, diye yazılmıştı.

O gece odasına kapanıp gazeteleri eline aldığı zaman Yakov, büyülenmişçesine, Yahudilerin oğlanı, kanını «Matzo» denilen Hamursuz çöreklerinin yapımında kullanmak amacıyla akıtarak sinagoga götürmüş olduklarını okudu. Gülünç bir şeydi bu; gene de Yakov korktu. Yerinden kalktı, sonra gene oturdu, sonra gene kalktı. Pencereye gitti, ama duramayıp geri geldi ve gazeteyi yeniden eline aldı. Korkuyordu çünkü çalıştığı tuğla fabrikası Yahudilerin oturmalarının yasak olduğu Lukianovski Bölgesindeydi. Yakov burda aylardır takma bir ad altında ve ikamet izni olmaksızın oturuyordu. Gazetenin Yahudileri kılıçtan geçirmek konusunda verdiği göz dağı da ürkütücüydü. Babası, Yakov daha bir yaşını doldurmadan buna benzer bir olayda öldürülmüştü. Hem de katliam

filân değil de, anlamsız, sudan bir olay: iki sarhoş asker önlerine ilk çıkan üç Yahudiyi çekip vurmuşlardı. Yakov'un babası bu üç Yahudiden ikincisiydi. Sonra Yakov daha okula giderken bir Yahudi katliamını yaşamış ve canını dar kurtarmıştı: üç gün süren bir Kazak yağması. Üçüncü günün sabahı, beş altı çocukla birlikte gizlendikleri bodrumdan dışarı, sokakta hâlâ duman tüten evlerin arasına çıkarıldıkları zaman Yakov bir tüy yığınının üstünde yatan ve ağzına kalın, bembeyaz bir sosis tıktırılmış duran, kara sakallı bir Yahudi ölüsü görmüştü. Oradaki bir köy evinin domuzu, bu Yahudi ölüsünün kolunu kemirmekteydi.

*
**

Beş ay önce, kasım başlangıcındaydı; daha yılın ilk karı ştetl'in (*) damlarına düşmeden, ılık bir cuma günü, Yakov'un kayınbabası Şmüel, kemikleri sayılan atının çektiği gıcırtılı eskice arabasıyla kapının önünde belirmişti: kuru değneklerle rüzgâr esintilerinden derilip çatılmış benzeyen, sırtındakiler ha döküldü, ha dökülecek gibi duran bir cılız, kaygılı âdem. Yakov'un vefasız karısı Raislo kaçıp gittikten iki ay sonra pislikten batıp çıkmağa başlamış olan o ince duvarlı, soğuk evde damatla kayınbaba oturmuş, başbaşa son bir çay içmişlerdi. Altmış yaşını çoktan gerilerde bırakmış olan, dağınık kır bıyıklı, sulu sönük gözlü, alnı derin kırışıklı Şmuel kaftan cebinin derinliklerinden yarım parça sarı şeker çıkarıp Yakov'a sunmuştu. Ama Yakov, istemem, gibilerden başını sallamıştı. Gezgin satıcı (ki kızının çeyizi sayılırdı. Verecek başka hiç bir şeyi olmadığı için karşındakine hiç değilse yardımlarını ve hizmetlerini

(*) ştetl Küçük taşra kasabası.

vermek isterdi), çayını «kıtlama» usulü emmiş; damadıysa şekersiz içmişti. Çay apacıydı ve Yakov bunun suçunu hayata yüklemişti. İhtiyar arada bir, hayat üstüne, kimseyi suçlamadan fikirler yürütüyor ve zararsız sorular soruyordu. Ama Yakov suskundu. Kısa ve ters cevaplar veriyordu.

Şmuel bardağındaki çayın yarısını içtikten sonra göğüs geçirerek, «Kızım Raisl'den ötürü beni suçladığını bilmek için peygamber olmanın gereği yok,» dedi.

Hüzünlü konuşuyordu; o yöredeki kasabaların birinde bir fıçı içinde bulduğu sert kenarlı bir şapka giymişti. Terlediği zamanlar şapka başına yapışırdı ama o, dini bütün bir adam olduğundan buna aldırmazdı. Sırtında cılız ellerini dışarda bırakan yamalı bir «pamuklu» kaftan vardı; ayaklarında da kocaman kocaman kunduralar.

«Sana bir şey diyen olmadı ki! Asıl sen, orospu yetiştirdin diye, kendi kendini suçluyorsun,»

Şmuel hiç cevap vermeden kirli mavi bir mendil çıkardı ve ağlamağa başladı.

«İyi ama sen neden aylardır ona hiç elini sürmüyordun, peki? Kusuruma bakma ama, kadın kısmına böyle davranılır mı?»

«Aylar değil de bir kaç haftaydı, aslında. Ama insan kısır bir kadının durmadan nasıl koynuna girebilir? Deneye deneye usanç geldiymiş gayri.»

«Sana yalvarıp yakardığım zaman neden Haham Efendiye gitmedin?»

«Haham Efendi benim işime karışmasın! Ben de onun işine karışmam.»

«Senin merhametin oldum olası kıttır zaten,» dedi Şmuel.

Yakov tepesi atarak ayağa kalktı.

«Merhametten söz etme bana. Ömrümde gün mü gördüm ben? Elimde avucumda neyim var, başkasına verecek? Nerdeyse anasız doğdum diyebilirim. Zavallı anacığım beni doğurduktan on dakika sonra ölmüş. Babacığımın başına gelenleri de biliyorsun. Ruhlarına bir «Kaddis» okuyan çıktı mı, bilmiyorum. Çünkü ben ancak yıllar sonra, büyüyünce okudum. O zamana dek cennetin kapısı önünde bekledilerse çok yorulmuşlardır; üşümüşlerdir de. Duam kabul olunmadıysa belki hâlâ bekliyorlar. Sefil geçen çocukluğum boyunca pis bir Yetimler Yuvasında yaşadım... Yaşamak denirse eğer. Yemeğin yüzünü rüyalarımda görürdüm; bu yüzden de yemek niyetine rüyalarımı yerdim. Az buçuk **Torah** okuttular; **Talmud**'un yüzünü daha da az gördük. İbraniceyi de kulağım dil öğrenmeğe yatkın olduğundan öğrendim. Şimdi bir **Mizmarları** bilirim, Tevrattan. Bana bir zanaat öğrettiler. On yaşıma bastıktan beş dakika sonra da bir ustanın yanına çırak verdiler. Bundan yakındığım yok. Çalışıyoruz işte — çalışmak denirse, ellerimizle çalışıyoruz. Kimileri bana basit bir tamirci gözüyle bakar ya, gerçekten bu dünyada kimin basit olduğunu bilen kişi azdır. «Ekâbir» görünenlere gelince, görünüşe aldanmamak gerek. Benim görüşüme göre «Nogid» Vis kover basit bir adamdır. Çünkü paradan başka birşeyi yoktur. Ağzını açtığı zaman da ancak paralarının şıkırtısı duyulur. Ben kendiliğimden çeşitli konularda kitaplar okudum. Daha askere alınmazdan önce kendi kendime düzgün bir Rusça öğrendim. Dağarcığımdaki bir avuç bilgi, kendi kendime öğrendiğim şeylerdir: Biraz tarihle coğrafya, az buçuk fen bilgisiyle aritmetik. Spinoza'dan da bir kaç kitap okudum. Pek bir şey sayılmaz ya, gene de hiç yoktan iyidir.»

Şmuel, «Eğer seni tanıyorsam çoğu **treyf**'dir, (*) dedi.

«Bırak da lâfımı bitireyim. Ekmeğimi taştan çıkarmak zorunda kaldım, Sermayesiz ne iş olur bu dünyada? Kırık şeyleri tamir ederim ben — kırık kalpleri onaramam yalnızca. Şu Stetl'de her yer, her şey dökülüyor. Adam tavandaki çatlaklardan Allah Babayı dikiz ediyorsa damının akması umurunda olur mu? Elbette olmaz ama — umurunda desek bile; kimin parası var damını aktaracak? Çoğu zaman bedavadan çalışıyoruz. Şansımız varsa bir tabak makarna veriyorlar. Bizim burda FIRSAT denen şey ölü doğar. Açıkçası dünyayı kara görüyorum, şu sırada.»

«Fırsat meselesini bana anlatma; benim de başımda.»

«Rus - Japon savaşında askere yazdılar. Ama çok şükür, ben cepheye gitmeden savaş bitti. Hastalandım diye kıcıma bir tekme vurup çürüğe çıkardılar beni. Astımlı bir Yahudiyle uğraşmaya değmez dediler. Tanrıya bin şükür. Askerden gelince ekmeğimizi gene taştan çıkardık. Dərkon senin kızı gördük. Uzun zaman pəşlindən koştuktan sonra evlendik. Beş buçuk yıl geçti, bir türlü gebe kalamadı. Karım çocuk doğurmadıkça ben de kimselerin yüzüne bakamaz oldum. Sonra sen tut, meyhanede tanıştığın biriyle kaç! Hem de herif Goy'dur, (**) kalıbımı basarım. Eh, bu da insana yeter, sanırım. Gene de kimsenin bana acımasını istemem. Ya da bir günah yüzünden lânete uğradığımı sanmalarını. Çünkü hiç bir günah işlemedim. Kendimi bildim bileli öksüzüm, yetimim. Şu mezar de-

(*) **Treyf** Haram yiyecek, Yahudilere göre.

(**) **Goy** — Yahudilerin Hristiyanlara taktıkları ad. Bir bakıma «Gâvur» denebilir.

liğinde geçirdiğim otuz yıldan elime kalan şey, topu topu onaltı ruble. O da, elimde avucumda ne varsa satıp savmaktan kazandığım. Onun için... çok rica ederim merhametten söz etme bana. Çünkü benim kimseye acıyacak durumum yok!»

«İnsan merhameti hiç bir şeyi yokken de verebilir. Ben para demedim sana. Kızıma biraz acımdan söz ettim.»

«Kızın acınmaya lâayık değilk!»

«Onu her götürdüğüm yerde baş vurmadiğı ha-ham kalmadı. Ama hiç biri ona çocuğı olur diye kesinlikle söz vermiyordu.. Parası oldukça doktorlara da koşuyordu .Onlar da aynı şeyi söylüyorlardı. Ha-hamlar hiç değilse daha ucuza geliyordu Sonunda o da kaçtı, zavallı. Tanrı yardımcısı olsun. Günah işliyenler bile Tanrının kuludur. Evet; kızım günah işledi ama hayatta hiç bir umudu kalmamıştı.»

«Ölünceye dek rahat, dirlik bilmesin, inşallah.»

«Yıllar yılı sadık kaldı sana. Her acını, her sıkıntını paylaştı.»

«Kendi yarattığı sıkıntıları paylaştı o. Sonunda ondan da vazgeçti. Kara hummalara tutulsun, inşallah!»

Şmuel, «Tanrı saklasın!» diye bağırarak ayağa kalktı. «Sen tutulasın, inşallah!»

Gözleri evlerinden uğramış, boğuk bir sesle tairirciye lânet okuyarak o hınçla evden dışarı çıktı.

Yakov sırtındaki giysilerin dışında nesi var, nesi yoksa hepsini satmıştı. Sırtındakiler de köylü giysileriydi: Pantolonunun üstünden kemerli, işlemeli bir mintan, paçaları, buruşuk deriden çizmelerinin içine sokulu bir pantolon. Ve zaman zaman koyun kokan eski, yamalı, koyun postundan bir gocuk. Bir de âletleriyle kitaplarını elinden çıkarmamıştı: Smirnovsky'-

nin **Rusça Gramer'i**, basit bir biyoloji kitabı, **Spinoza'**dan Seçmeler ve en azından yirmibeş yıllık olan eski püskü bir atlas. Tamirci kitaplarını bir organ parçasıyla paket etmişti. Âletleri, boğazı bağlı bir un çuvalının içinde duruyor ve testerenin sapı dışarda kalıyordu. Gazete kâğıdından yapılma bir külâhın içinde biraz yiyecek vardı. Döküntü tahta parçalarından başka bir şey olmayan eşyalarını burda bırakacaktı. Eskici çağırırsan bu eşyaları alıp götürmek için üstüne para isterdi. İki takım da kırık, çatlak tabak vardı. Şmuel bunları ne isterse yapabiliirdi. İster kullansın, ister kırsın. Nasılsa beş para etmezlerdi.

Ama gezgin satıcı atıyla arabasına karşılık oldukça iyi bir ineğe konuyordu. Böylelikle kızından kalan küçük süthaneyi işletebilirdi. Süthane nasılsa gezgin satıcılıktan daha az para getirecek değildi ya! Yakov, hiç bir şeyini arabasına koyup da parça parça, dilim dilim satan, hem de sahici para karşılığında satan, ondan başka hiç bir kimse tanıımıyordu. Şmuel bu hiç bir şey'i bazan domuz kılı, yün, tahıl, şeker pancarıyla değiş tokuş eder sonra da köylülere dirhem dirhem, kurutulmuş balık, sabun, baş örtüsü ve şeker satardı. Onun Tanrı vergisi hüneri de buydu ve ihtiyar bu yoldan, bir mucize olarak yaşayıp gidiyordu. «**O ki bize diş verdi; ekmeğimizi de verir.**» Ama Şmuel'in soluğunda hiç bir yiyecek kokusu yoktu; ne ekmek ne bir şey.

Bol giysileri ve sivri kasketiyle Yakov, uzanıp gitmiş bir sinirli adamdı; iri kulakları, nasırlı, lekeli elleri, geniş sırtı, kahverengimsi saçlarıyla ve kurşunî gözlerinin biraz aydınlattığı işkence dolu yüzüyle. Burnu bir bakınca yahudi burnuna benziyor, bir bakınca benzemiyordu. Raisi kaçtıktan sonra kızılımtrak

renkli kısa sakalını traş ettiği zaman kimse şaşmamıştı. Gene de Şmuel.

«Sakalını kesersen yaradan'ına benzemez olursun,» diye kulağını büküyordu onun.

Daha sonra kaç yahudi ona, sakalı gidince «goygâvur»lara benzediğini söylemişti ama o buna ne sevinmiş ne de yerinmişti. Dıştan genç görünüyordu ama gönlü kocamıştı ve hiç kimseyi suçlamıyordu aslında: karısını bile. Kaderi suçluyor, böylece suç kendi üstünden atmış oluyordu. Sinirliliği hareketlerinden okunurdu. Çoğunlukla gerektiğinden daha hızlı hareket ederdi ve yapacak çok az işi olduğu halde, elleri hiç boş durmazdı. Ne olsa, o bir tamirciydi ve ellerinin hep işte olması gerekirdi.

Pılı pırtısını, arka tekerleklerinin arasından paslı bir kova sarkan arabaya koyarken atın görünüşünü hiç gözü tutmadı. Kahverengi gövdesinin kemikleri sayılan çöp bacaklı, bön bakışlı, çıplak görünüşlü bir yaratıktı bu. Şmuel ile arası iyiydi. Birbirlerinden çok az şey beklerler ve gül gibi geçinir giderlerdi. Beygir çoğunlukla kendi bildiğini ister Şmuel de buna göz yumardı. Öyle ya şu delicelik dünyanın bir işide birazcık geri kalmış neyi değiştirdi bu? Koşarsa zengin olacak değildi ya!

Tamirci bu döküntü hayvanı başına sardığı için kendi kendine kızılıyordu ama, Raisl'in ineğini bir köylü karısına bedavaya vermektense Şmuel'le böyle kör - topal bir değiş tokuş yapmayı yeğ tutmuştu. Ne olsa kayınbaba insanın hısmı sayılır. Gerçi yakınlar da tren istasyonu yoktu. Yolcu taşıyan posta arabası da iki haftada bir uğrardı ama Yakov bu araba olmadan da Kiev'e gidebilirdi. Şmuel onu otuz **verst** ka-

dar süren yola kendi götürmek istemişti ama onu savıp bir başına gitmek Yakov'un daha işine gelmişti. Bir kez Kiev'e varınca beygiri bir kasaba satamazsa bile, arabayı bir eskiciye bir kaç ruble'ye satabilirdi.

Dvoyra, kara memeli inek, kulübenin ardındaki tarlada, yaprakları dökülmüş bir kavak ağacının altında geviş getiriyordu. Yakov onun yanına gitti. Beyaz renkli inek başını kaldırdı ve onun yaklaşmasına baktı. Tamirci onun benekli sağrısını sıvazladı.

«Sağlıcakla kal. Dvoyra, talihin açık olsun,» dedi. «Neyin kaldıysa Şmuel'e ver; o da yoksulun biri.»

Daha söylemek istedikleri vardı ama söyleyemedi. Bir avuç buruşuk, sararmış ot kopararak ineğe yedirdi, sonra gene arabanın başına döndü.

Şmuel geri gelmişti... «Neden acaba, beni bırakıp giden kızı değil de kendisiymiş gibi davranıyor?»

Şmuel, «Ben kimseyle kavgaya tutuşmağa dönmedim,» dedi. «Kızın yaptığına arka çıkacak değilim. Senin kadar benim de bağırimi yaktı. Belki daha çok, gene de Haham efendi, onu artık öldü bil, deyince, dilim onaylıyor, yüreğim değil. Birincisi, benim tek çocuğum o. İkincisi, şimdiye değin ölenlerimiz bize yetmedi mi? Kaç kez lânet okudum ona. Ama bir yandan da, Tanrım, sen bana kulak asma, diyorum.»

«Ey, ben gidiyorum,» dedi Yakov. «İneğe iyi bak.»

Şmuel acı dolu gözlerle, «Gitme be, Yakov,» dedi «Kalırsan bir de bakarsın Raisi çıkıp gelmiş.»

«Gelse de kime ne?»

«Biraz daha sabırlı davransan seni bırakıp gitmezdi.»

«Beş buçuk yıllık sabır kime desen yeter. Benim de canıma tak dedi gayri. Yasalara göre on yıl

bekleniyor; ben de bekleyecektim ya o tuttu pis yabancıyla biriyle kaçıp gitti. Bu kadarı yeter.»

Şmuel, tasalı, «Ne desen haklısın,» diye göğüs geçirdi. Biraz sonra da, «Yakov, azıcık tütünün var mı bir sigara sarayım?» diye sordu.

«Kesem bomboş.»

Gezgin satıcı o kupkuru avuçlarını birbirine sürtü.

«Kesen boşsa boş... Benim anlamadığım, Kiev'de ne işin var? Tehlikeli bir kent orası; kiliselerle, Yahudi düşmanlarıyla dolu.»

Yakov acı bir sesle, «Doğduğumdan beri dolandırıldım,» dedi, «Neler çektiğimi sen biliyorsun. Askerde geçirdiğim o bir kaç ayın dışında ömür boyu bu yerde oturdum. Bu ştetle zindandan farksız. Gün günden küflenip çürüyor; içindeki Yahudiler de öyle. Burda hepimiz birer mahpus gibiyiz. Bunu sana söylememin gereği var mı? Ben en sonunda şansımı başka bir yerde denemenin sırasındır, dedim. Dünyayı görüp tanımak istiyorum biraz. Şu son yıllarda bir kaç kitap okudum. Dünyada bizim bilmediğimiz öyle şeyler olup bitiyor ki şaşarsın! Tibet'e filân gideyim, dediğim yok ya, St. Petersburg'dayken gördüklerim beni çok ilgilendirdi. Gecelerin bembeyaz olabileceği kimin aklına gelirdi! Ama bilimsel bir gerçek bu. Oranın geceleri bembeyaz. Askerden çıktığımda ilk fırsatta burdan kurtulmayı kuruyordum ama olaylar fırsat vermedi, en başta da senin kızın.»

«Kızım evlendiğinden beri burdan kaçıp kurtulmak için can atıyordu ya sen gitmiyordun.»

«Çok doğru.» dedi Yakov, «Suç bendeydi. İşler bundan daha kötüye gidemiyeceğine göre, elbet günün birinde düzelecektir, diyordum. Yanılmışım. Şim-

di de canıma yetti artık. En sonunda başımı alıp gidiyorum işte.»

«Pale'nin dışında ancak varlıklı Yahudilerle meslek sahipleri ikamet tezkeresi alabilirler. Çar Hazretleri yoksul Yahudilerin memleketinin dört bir yanına yayılmasını istemiyor. Canı çıkası Stolipin de onu kışkırtıyor.» Ve Şmuel, «Tüü suratlarına!» diye iki parmağının arasından yere tükürdü.

«Öğrenim eksikliğimden ötürü meslek edinemediğime göre varlıklı bir Yahudi olabilmeyi isterdim. Hani bir deyim vardır: Milyoner olabilmek için sırtındaki mintanımı bile satarım! Ne biliyorsun, belki dışarda şansım yaver gider de zengin olurum.»

Şmuel, «Dışarısı da ştetl'den pek değişik değil ki,» diye cevap verdi. «Burda olan orda da var: İnsanlar, dertleri, sıkıntıları, güçlükleri. Burda, hiç değilse Tanrı bizimle beraber.»

«Kazaklar at sırtında sökün edene değin bizimle beraber Tanrı. Ondan sonra koydunsa bul! Kazaklar gelince belâyaya girip saklanıyor, bana sorarsan.»

Şmuel surat buruşturdu ama cevap vermedi.

«Kiev'de beş bine yakın Yahudi var.» dedi. «Hepsi de bir kaç özel mahalleye tıkılmış. Yahudi düşmanlarının ilk ayaklanmalarına onlar hedef olacak. Bu çeşit katliamlar da böyle küçük yerlerden çok öyle büyük kentlerde çıkıyor. Onların bağırıışları kulağı-mıza gelince biz de kaçıp ormanlarda gizleniyoruz. O canı çıkası **Yüz Kartallar**'ın yuvasına böyle tıpiş tıpiş gitmek akıl kârı mı?»

«Aslını sorarsan ben, isteklerinin hiç sonu olmayan bir adamım, babalık. Bu istekleri gerçekleştiremiyorum, hele burda kaldığım sürece. Kendimi dışarı atıp bir şansımı denemenin sırasıdır artık. Derler ya: yerini değiştiren, şansını değiştirir.»

«Şu son bir yıl içinde bambaşka bir adam oldun. Yakov, neymiş bu denli önemli olan isteklerin?»

«Bir türlü uyumayan, beni de uyutmayan istekler! Saydım bunları sana: karnımı doyurmak istiyorum, arada bir. Karşılığında makarna değil para alabileceğim bir iş istiyorum. Hattâ yolunu bulabilirsem biraz okumak istiyorum. Ama işçiler gibi akşamları oturup **Torah** okumak değil. Dünyada neler olup bittiğini öğrenmek istiyorum ben.»

«Bunların, hepsi **Torah**'da yazılı, **Torah**'da yazılı olan bilgilerin sonu yoktur. Zararlı kitaplardan ırak dur, Yakov. El sürme kirli olanlarına.»

«Zararlı kitap yoktur, dünyada, zararlı olan şey, kitaplardan korkmaktır.

Şmuel başına yapışan şapkasını çıkarıp alnını mendiliyle kuruladı.

«Yakov, yabancı yerlere gitmek istiyorsan neden Filistin'e gitmiyorsun. Orası yabancıların elinde olsa bile ne çıkar? Hiç değilse orda, aslı Yahudi olan dağlarla ağaçlara bakabilirsin; Yahudi olan havayla dolurabilirsin ciğerlerini. Elime bir fırsat geçse ben oraya giderdim.»

«Bu yere — batası köyde dilenciler gibi sürünmenin ötesinde gün görmedim. Şimdi de Kiev'e gidip bir bakacağım. Orda insan gibi yaşayabilirsem kalırım. Olmazsa dişimden tırnağımdan arttırıp bir gemiye atladığım gibi dosdoğru Amsterdam'ın ya da Amerika'nın yolunu tutarım. Senin anlıyacağın, cebim boş ama kafamın içi tasarı dolu.»

«Tasarı masarı — sen belânı arıyorsun.»

«Belâyı aramanın gereği var mı? O gelip bizi buluyor, nasılsa. Herneyse, Şmuel, sen de sağlıcakla kal, şansın açık olsun. Kuşluk saati geldi; yolcu yolunda gerek.»

Tamirci arabaya bindi ve uzanıp dizginleri tuttu.

Şmuel, «Ben de yeldeğirmenlerine kadar seninle geleyim,» diyerek arabanın öbür yanından bindi.

Yakov beygire, kayınbabasının kırbaç yerine kullandığı ve sürücü yerinin yanındaki delikte bulundurduğu bir kayın dalıyla dokundu. Beygir önce biraz dört nala gittikten sonra yolun orta yerinde zınk diye durdu.

Satıcı, «Ben bunu hiç kullanmam da» diye mırıldandı. «Göz dağı diye bulundururum orda. Hayvan yavaşlarsa, değnek burda, diye aklına getiririm. Böyle konuşmamdan hoşlanır o da.»

«O zaman yürüyerek gideyim, daha iyi.»

«Sabırlı ol,» dedi Şmuel, Sonra şöyle bir dudak şapırdatarak, «Deeeh, güzelim, deeh,» dedi. «Pek de kibirlidir ha! Yakov, paran oldukça yulaf yedir ona. Hep otla beslenirse gaz yapıyor.»

Tamirci, «Gaz yaparsa bırak osursun,» dedi ve dizginleri şaklattı

Ardına bakmıyordu. Beygir kapkara sürülmüş tarlaların ve şurda burda yığılı duran koyu renkli, yuvarlak saman destelerinin arasındaki iğri büğrü yolda ilerliyordu; sol yanda köy kilisesi. Sonra mezarlığın arasından geçen taşlı yokuşu tırmandı ağır ağır. Mezarların arasında bir kaç cılız, sarı kavak ağacı ve Yakov'un anasıyla babasının gömülü olduğu yuvarlak bir tümsek... İkisi de daha yirmibeş yaşına varmadan ölmüş olan bir erkekle bir kadın. Yakov onların üstlerini ot bürümüş olan mezarlarına bir ziyaret yapmaya niyetliydi ama içi kaldırmadı şu sırada. Geçmiş günler, insanın yüreğinde bir yaraydı. Aklına Raisi geldi ve içi karardı gene.

Değneği beygirin sağrısına doğru vurdu ama hayvanın hızını arttıramadı.

«Ben Kiev'e varana dek Hanukkah Bayramı gelecek.»

«Kiev'e varıp varmaman Tanrının elindedir. Varmasan da birşey kaçırmış sayılmazsın.»

Yamulmuş bir mezar taşının yanından bir dilenci, «Hey, Yakov, bugün cuma,» diye seslendi. «Kutsal günün yüzü suyu hürmetine iki kopeklik bir mangır atsana bana. Sadaka insanı kazadan belâdan korur.»

«Ben kazadan belâdan korkmam.»

Şmuel, «Bana bir kaç kopek ödünç ver de Yakov, sadakayı bari ben yapayım,» dedi.

«Ben bugün bir kopek bile kazanmadım ki size vereyim.»

Biçimsiz ayaklı bir adam olan dilenci ona «Soy O Gâvur» dedi; ağzı çarpık, gözleri öfkeden çakmak çakmak...

Yakov yere tükürdü.

Şmuel belâ savıcı bir dua okudu.

Yol mezarlık tepesinden aşağı yönelince beygirtiris gitmeye başladı; yalpa vuran kova gıcırtılı, eski arabanın iki yanma çarpıp duruyordu. Kıvrımlı yol boyunca, Yoksullar Evinin önünden geçtiler. Bu harap yapının yanında Yetimler Yuvasının çıkıntısı vardı. Bunun önünden geçerken Yakov başını çevirdi. Sonra tahta bir köprüden aşarak kentin kalabalık semtine girdiler. Şmuel'in kulübesinin önünden geçtiler ama ikisi de bakmadılar o yana. İnce bir çay başında pencereleri tahta kapaklı, isli bir hamam duruyordu. Tamirciyi o saat yıkanmak isteğiyle bir kaşıntıdır aldı. Kendisini sıcak buharların arasında görür gibi oldu. Natır başından aşağı su dökerken o da her yanını sabunluyor...

«Tanrı suyla sabunu eksik etmesin,» derdi Raisl hep...

Bir kaç saatten sonra hamam kutsal Cuma gecesi uğruna yıkanmağa gelen Yahudilerle dolup taşacak; duvarlarındaki çatlaklardan dışarı buharlar sızmağa başlayacaktı.

Tekerlek izlerinin çukurlaştırdığı tozlu bir yolda tangır tungur gidiyorlardı şimdi; bir yanda saz damlı köy evleri, öbür yanda ot bürümüş tarlalar. Kabarık saçlı bir Yahudi kadını kapısının eşiğinde oturmuş, kafası kopuk, boynu kanlı bir tavuğun tüylerini yolarken, bir yandan da patateslerinden geriye kalanları burnuyla kazıp çıkartmakta olan bir domuza lânet okuyordu. Hendeğin içindeki bir kan gölü kurban kesicisinin burdan geçmiş olduğunun belirtisiydi. Daha ötede, kıvrım kıvrım boynuzlu, sakallı bir keçi, boynundan direğe bağlı olan ipi koparmağa çalışarak arabaya doğru atıldı. Direk iğrilmekle birlikte ip kopmadı ve keçi sırtüstü yuvarlandı.

Köy evlerinden bir çoklarının kapıları rezelerinden oynamış, sallanıyordu. Merdivenleri olanların da çoğu basamakları çöküktü. Çitler eğrilmiş, yıkıldı yıkılacak... Ama görünüşe göre imdatlarına koşan, hattâ durumlarının farkına bile varan yoktu. Bu, her şeyin düzgün ve işler durumda olmasını seven tamircinin sinirine dokundu.

Bu gece beyaz mumların ışığı aydınlık pencere-lerden dışarı vuracaktı. Kendinden başka herkes için.

Beygir zikzaklar çizerek pazar yerine doğru ilerliyordu. İki yandaki evlerin elleri yüzleri daha bir düzelmişti şimdi. İçlerinde büyük ve güzel olanları vardı; bahçeleri yaz çiçekleriyle dopdolu.

«Pis varlıklar; her şey onlar için,» diye homurdandı tamirci.

Şmuel ses etmedi. Çoğu zaman söylediği üzere, bu konuyu düşünme düşünme tüketmişti artık. Zenginleri kıskanmıyordu. Tek isteği onların varlığının azıcığını paylaşmaktı, bir yandan ekmeğini alinteriyle kazanmak şartiyle.

Pazar yeri geniş, açık bir alandı. İki yanındaki ahşap evlerin bazılarının alt katlarında dükkânlar vardı. Alan şu sırada hububat, zerzevat, odun, deri v.s. yüklü köy arabalarıyla doluydu. Açık tezgâhların ve işportaların önüne daha çok, cuma gününün alış - verişine çıkmış olan kadınlar birikmişti. Pazar yeri onun her zaman dolaşıp iş aradığı yer olmasına rağmen tırmirci kimseyi selâmlamadı. Onu da selâmlıyan olmadı.

«Üzüntüsüz, pişmanlıksız ayrılıyorum,» diye içinden geçirdi Yakov... «Yıllar önce gitmeliymişim.»

«Kime söyledin gideceğini?» diye, Şmuel sordu.

«Kim var söyliyecek? Hem zaten kime ne bundan? Ne yalan söyliyeyim; içim kan ağlıyor. Gına getirdim bu yerlerden..»

İki arkadaşıyla, Leibiş Polikov ve Hasbel Dembo'yla vedalaştı. Leibiş şöyle bir omuz silkti. Hasbel hiç bir şey söylemeden kucakladı onu. Hepsi bu. Gaklayıp duran bir tavuğu şişman sarı bacaklarından kavramış sallıyan bir kasap arabayı gösterdi ve müşterilerini güldürecek bir şeyler söyledi. Bunlardan biri, genç bir kadın, dönüp Yakov'a bakarak seslendi ama araba, yolun üstündeki tavuk ve ördekleri gıklatıp kaçırarak, pazar yerinden uzaklaşmıştı bile.

Tepesinde demirden rüzgâr horozu olan sinagoğa yaklaştılar: Şimdilik sessiz ve boş duran kubbeli sarı duvarlı, çiçek bozuğu bir yapı. Kaç kez yağmaya uğramıştı. Avlusu tenhaydı. Tek bir siyah şapkalı Yahudi güneşli bir sıraya oturmuş, gazetesini okumak-

taydı. Yakov şu son yıllarda sinagoga pek gitmemişti. Gene de (çoğu onca boşa giden) bir çok saatlerini geçirdiği o pirinç avizeli, yüksek tavanlı odayı görür gibi oldu: renkli camlı, oval pencereler, taburelerin önündeki dua sehpalarıyla tahta şamdanlar

«Deeeh,» dedi beygire.

Kentin öbür yakasında — bir ştetli, evresi Rusya'yla sarılı olan bir adaydı —, yamalı pervaneleri yavaş ve oturaklı dönüşlerle vrilen bir yel değirme-ninin önüne geldikleri zaman, tamirci dizginleri çekti ve beygir durdu.

Tamirci kayınbabasına, «Burda yollarımız ayrılıyor,» dedi.

şmuel cebinden işlemeli bir kese çıkardı.

Sıkılarak, «Bunları unutma,» dedi. «ekmecen-de buldum, evden çıkarken.»

Kesenin içinde bir dua şalıyla, dua kitabı vardı. Daha dğnlerinden önce Raisl bu keseyi eski bir elbisesinin parçasından dikmiş, üstüne de Musa'nın on buyruğundan örnekler işlemişti. Kesenin içinden ikinci bir küçük kese ıktı. Bunda da muskalar duruyordu.

«Eksik olma,» diyerek Yakov keseyi arabanın içindeki öbür eşyalarının arasına fırlattı.

İhtiyar, yürekte gelme, ateşli bir sesle, «Yakov, Tanrını unutma!» diye yalvardı.

Tamirci, «Kim kimi unutuyor acaba?» dedi, acı acı, «Kııma tekme atıp ağzımın orta yerine işemek dışında ne yapıyor Tanrı bana? Ne diye tapacak mışım ona?»

«Dönmeler gibi konuşma, be Yakov, Yahudiliğini unutma. Tanrıdan da ayrılma.»

«Dönme dediklerin bir Tanrıyla bırakıp ötekine taparlar. Ben hiç Tanrı istemiyorum. Bizim yaşadığı-

mız şu dünyada saat hızlı hızlı işlerken senin Tanrın zamansız bir dağ başında oturmuş, boşluklara bakıyor. Bizi ne gördüğü var ne de umursadığı. Ben ekmeğimi burda, bugün istiyorum, öbür dünyada değil.»

«Beni dinle sen, Yakov; sözlerimi kulağına küpe et. Ben senden yaşıyım ne olsa. Kiev'de, Podol'da bir din dersanesi var. Oraya git, Şabbos'a başla; rahatlarsın, **Ne mutlu Tanrıya güvenenlere!**»

«Benim asıl Sosyalist Bund toplantılarına gitmem gerekir. Gerçek yerim orası benim ama doğruyu istersen politikadan hoşlanmıyorum. Neden diye sorma bana. Yalnız, eylemci olmadıktan sonra politika ya atılmak ne işe yarar? Yaradılışımda yok, sanırım Gerçi pek bilgili bir insan değilim ama gene de eylemden çok düşünceyi seviyorum.»

Şmuel, kaygılı bir heyecanla, «Kendini iyi kolla; çevremiz düşmanla sarılı,» dedi. «Korunmanın en iyi yolu Tanrı kanadının altına sığınmaktır. Unutma: Tanrı kusurlu olabilir ama bizler de kusursuz değiliz.»

Çarçabuk kucaklaştılar ve, Şmuel arabadan indi.

«Güle güle, güzelim,» dedi beygire, «Yakov, güle güle. Dua ederken seni aklımdan çıkarmayacağım, Rais'i göreceğin olursa, baban seni bekliyor, diye söyle.»

Şmuel süküklenen adımlarla sinagoga doğru yürüdü. İyice uzaklaştığı zaman Yakov onun eline bir kaç ruble sıkıştırmadığı için pişmanlık duydu.

«Yürü bakalım.»

Beygir kulaklarını dikip silkinerek biraz tırıs gitti sonra gene adımları tavsayıp yorgunlaştı.

«Bu yolculuk hiç bitmeyecek,» diye düşündü tarmirci.

Önlerine bir tarla faresi çıkınca at zıncı diye durdu.

«Yürü, ulan, düzrü!»

Ama hayvan yerinden kıınıldamadı bile.

Yoldan, uzun boynuzlu camızını değneğıyle dürterek bir köylü geçti.

Rusça, «Hayvan dediğın kırbaçtan anlar,» dedi.

Yakov atını kayın dalıyla, kan çıkartıncaya değin dövdü. At kışniyordu; kışniyordu da yerinden bir adım bile kıırdamıyordu. Köylü onları bir süre seyrettikten sonra kendi yoluna gitti.

Tamirci atma, «Orospu çocuğı,» dedi. «Bu gidişle ömür boyu Kiev'e varamayız.»

İlyice umudunu yitirmiş bir durumdayken, ağaçların altındaki kuru yaprakları hışırdatarak bir köpek ortaya çıktı ve beygire doğru havlamağı başladı. Beygir öyle bir aceleyle tırısı kalktı ki Yakov dizginleri yakalıyacak zamanı zor buldu. Köpek bir süre sert havlayışlarla arabanın peşinden koştı. Sonra, yolun bir dönemecinde ortadan kayboldu. Ama at hâlâ son hızla tırıs gittiğinden araba tangır tungur, kovası iki yana çarpa çarpa ilerliyordu.

Sert toprak yolun bir yanında, meyilli bir yamacın dibinde akan durgun bir su, öbür yanında da çürük saz damlı, kütükten duvarlı evleriyle bir küçük köy vardı. Tüm yoksulluklarına ve sayısız domuzların bahçeleri alt üst etmiş olmasına rağmen, köyün evleri ştetl kulübelerinden daha iyi görünüşlüydü. Sakallı bir adam odun yarıyor, bir kadın kuyudan su çekiyordu. İkisi de durup tamirciye baktılar. Kendi köyünden ancak bir verst'lik yol gitmişti ve daha şimdiden yer-yüzünde bir yabancıydı.

At tırıs gidiyor, Yakov çevresindeki yulaf, saman, şeker pancarı ekili tarlaları ve koruların önünde koyu

renkleriyle yükselen saman yığınlarını seyrediyordu. Bir buğday tarlasındaki sapların üstünden ağır ağır uçarak bir karga geçti. Tamirci gökteki kaba - kaba tembel bulutların altındaki çayırlarda otlayan koyun ve keçileri saymağa başlamıştı. Rutubetli ve sıkıcı geçmişti sonbahar. Tarlaları çeviren koruların ağaçlarının yarısı daha yapraklarını dökmemişti. Oysa geçen yıl bu zamanda mevsimin ilk karı yağmıştı bile. Yakov çoğunlukla doğa manzaralarını severdi ama şimdi içinde bir ağırlık duyuyordu. Yazın o cıvıl cıvıl ısıltısı uçup gitmişti. Menekşe renkli ufuklarda step-ler hüznü ve sonsuz duruyordu.

Atın sağrısındaki yaradan hâlâ kanlar sızıyor ve buna sinekler üşüşüyordu. Tamirci ştetl'den uzaklaşınca keyfinin yerine geleceğini sanmıştı ama içinde hiç bir hafifleme duymuyordu. Bu hoşnutsuzluğu tedirgin ediyordu onu. Başını alıp gitmekten başka çaresi olmadığını derinden derine, kendi kendine bile açıklamak istemediği bir kesinlikle biliyordu. Yer yüzünde birkaç dostu varsa onları da geride bırakmıştı. Alışkanlıkları, en güzel anıları (pek güzel olmasalar da), hepsi geride kalmıştı. Ama utancı da geride kalmıştı. Kendinden daha akılsız ve daha hünersiz olan bir çok kişiler kadar bile para kazanamadığı için gidiyordu. Çocuksuz bir koca olduğu için gidiyordu. Talmud, «Yaşıyan ölü,» diye tanımlardı böyle kocaları. Ama Yakov en çok terkedilmiş ve hayata küsmüş bir koca olduğu için gidiyordu. Eğer karısı ona sadık kalsaydı o da evini barkını dağıtmazdı.

Bir yandan da karısının onu aldatması hayırlı olmuştu demek! Bu meyvasız yaşamadan kaçma fırsatı yarattığı için Yakov ona gönül borcu duymalıydı belki de. Ama ne olsa yabancılarla dolu bir büyük kente gitmek düşüncesi onu ürkütüyordu. İster Yahu-

di olsun ister Hristiyan, yabancı yabancıdır. Ve bir bakıma Kiev yasak bir kentti onun için.

Kutsal Kiev — tüm Rus kentlerinin anısı! Tamirci yöredeki bir çok kentleri biliyordu ama Kiev'e ancak bir kez gitmişti; bir yaz, bir haftalığına. İçinde yabancılığın huzursuzluğunu duyuyordu; neyin nerde olduğunu bilememek; ne olacağını kestirememek gözünün önünde hiç bir şeyi açıkça canlandıramamak. Yalnızca Podol'daki sıra sıra harap ve tıklım tıklım «Yahudihane»leri düşünebiliyordu. Burda da kendisi gibi yoksul bir yığın Yahudinin arasında, gene o eski yararsız, amaçsız ve renksiz sefilliği mi sürdürecekti yoksa daha iyi bir hayat kurmanın bir yolunu bulabilecek miydi? Ama bu yaşta, nasıl? Yaşı otuzu bulmuştu bile. Ha deyince iş bulamazdı. Cebindeki bir kaç ruble kaç gün beslerdi onu? Yarının bugünden daha iyi olacağına nasıl inanmalı? O buna hak kazanmış mıydı?

Sayırsız korkular içindeydi. Ömründe pek uzun yolculuklar yapmamış olduğu için yolculuktan da korkuyordu. Tabanlarının altı kaşınıyordu. Halk arasında bu, «Uzun yola gideceksin,» demeğe gelirdi. İyi, güzel, ama varabilecek miydi oraya? Beygir gene yavaşlamıştı, yerin dibine batası hayvan! Ya iyice kararır kabarmış ağırlaşmış olan şu bulutların dibi yarılr da yere karlar yağarsa? Bu at aşabilir miydi karlı yolları? Yakov lâpa lâpa kar yağdığını görür gibi oldu. Bir kaç dakika içinde her yer öylesine bembeyaz kesiliyor ki yolun nerde bitip tarlaların nerde başladığını göremiyorsun; arabanın içi karla doluyor...

Yok, bu at karda gitmez dururdu. Yakov isterse onu kemikleri görünene değin kırbaçlasın da oluk oluk kan akıtsın. Bu öyle bir hayvandı ki sırf inadından olduğu yere yatar ve geberirdi.

«Kardeş, ben yorulдум gayri Bu tipide sen yola devam etmek istiyorsan güle güle git. Ama ben bu işte yokum. Uyku istiyorum ben Bu uyku kıyamete dek sürecekse daha bile iyi. Hiç değilse karların içi daha sıcak.»

Tamirci kendisinin kar yığınlarının arasında yürüye yürüye telef olduğunu görür gibi oluyordu...

Ne var ki atın hiç bir şey söylediği yoktu Hava da karlıyacağa benzemezdi. Serin bir gündü. Keskince bir de rüzgâr çıkmış, atın yelesini uçuşturuyordu. Hayvan yavaş gidiyordu ama temposunu bozmuyor ve duraklamıyordu. Gene de, kapkara, çıplak dalları tepede birbirine girmiş olan bir korunun içinden geçerlerken Yakov yeni baştan tasalandı ve hep hava bozacak diye korktuğundan, iyice sinirleri bozuldu. Bulutlardan sızan garip ışığa karşı elini siper ederek ileri doğru baktı: yol kıvrım kıvrım ama karsız uzanıyordu.

Yetti bu kuruntu, dedi kendi kendine; karnımı doyurayım. At da onun içinden geçeni okumuşcasına, daha dizgini çekilmeden duruverdi. Yakov gemi eline alarak arabadan indi ve atı yol kıyıcına çekti. Hayvan ard ayaklarını ayırdı ve yola doğru sapsarı bir çağlayan fışkırdı. Yakov da sararmış eğretli otlarının üstüne çişini etti. Daha rahatlıyarak bir kaç avuç ot kopardı ve beygire yedirdi. Çünkü arabada yem torbasına benzer birşey yoktu. Hayvan otları kaburgaları ine çıka, ağzı köpüre köpüre, o sarı dişleriyle çiğniyerek yiyordu. Yakov'un karnı guruldamağa başlamıştı.

Güneşli bir ağaç altına oturdu, koyun postundan yapılma gocuğunun yakasını kaldırdı ve yiyecek paketini açtı. Kaynamış bir patatesin yarısını yavaş yavaş çiğneyerek bitirdi. Sonra da üstüne kalın mutfak tuzu serperek yarım hıyar yedi, bir parça kara ek-

mekle. Ah, bir bardak çay olaydı, dedi içinden. Hiç değilse bir bardak şekerli sıcak su. Sırtı ağaca dayalı, uyuya kaldı. Telâş içinde uyandı ve gene arabaya bindi.

«Saat geç oldu, başımın cezası, kımılta biraz.»

At kıpırdamadı bile. Tamirci, değneğe doğru uzandı. Sonra aklına başka birşey gelerek aşağı indi, paslı kovayı çengelden aldı ve su aramağa gitti. Ufak bir dereden su doldurdu. Kova akıyordu. Gene de Yakov içinde kalan suya ata sundu. At suyu içmedi.

«Oyun oynamaya gönlüm yok,» diyerek Yakov suyu boşalttı, kovayı arabanın altındaki çengele astı ve sürücü yerine tırmandı.

Değneği havada ıslık çaldırarak salladı. Beygir kulaklarını kıstı ve ilerlemeğe başladı; buna ilerlemek denirse, eğer. Ama hiç değilse demin durduğu yerde değildi ya! Tamirci değneğine gene havada ıslık çaldırttı ve at, bir anlık bir duraksamadan sonra, tırıs gitmeğe başladı. Araba da tangır tungur onun peşinden!

Bir süre gittikten sonra ihtiyar bir kadına rastladılar; elindeki uzun değneğe dayanarak yavaş yavaş yürüyen bir kaç yolcusu; karalar giymiş, başına kalın bir şal örtmüş, ayağında erkek kunduraları, sırtında azık çantasıyla hantal bir köylü karısı.

Yakov önce yana doğru çekildi; sonra, «Nine, bizimle gelmek ister misin?» diye sordu

«İsa Peygamber senden razı olsun, oğul.»

Kocakarının kurşuni renkte üç dişi vardı.

Tamircinin İsa Peygamber'le işi yoktu. Uğursuzluk, diye düşünerek kadının arabaya binmesine yardım etti ve kayın dalını atın sırtına dokundurdu. Tuftadır ki at hemen tırısa kalktı. Sonra, yolun döneme-

cinde sağ tekerlek bir kayaya çarptı ve çatırdayarak kırıldı. Araba bir sallandı ve sol tekerleği içeri doğru yatarak arkası çöktü.

Koca karı istavroz çıkardı; ağır ağır aşağı indi ve o kalın bastonuna dayanarak yürüyüp gitti. Arkasına bakmadı bile!

Yakov, bu arabayı başına sardı diye Şmuel'e küfrü bastı. Yere atlıyarak kırılan tekerleği gözden geçirdi. Tahta kasnak çökerek çubukların iki tanesini kırmıştı. Çatlıyan orta göbekten dışarı yağ sızıyordu. Yakov derin bir «Of» çekti.

Beş dakika kadar öylece, sersemlemiş, kafası bomboş, oturduktan sonra, âlet torbasını arabadan aldı; bağını çözdü ve âletlerini yolun üstüne serdi. Balta, testere, rende, tesviye, teneke makası, tel, sivri uçlu bıçak, matkap ve iki tane biz. Ama bunlarla bile tamirci kırılan yeri onaramadı. En uygun koşullar altında bile tekerleğin yapılması bir gün sürerdi. Köylünün birinden kendi arabasına az çok uyan bir tekerlek satın almayı düşündü ya, bu köylüyü nereden bulacaktı? İstemediğin zaman hepsi üstüne üşüşürler de!... Tamirci âletlerini gene torbasına koyup bağladı ve bezginlik içinde, birileri gelsin diye beklemeye koyuldu. Gelen giden yoktu. Bir ara, ştetl'e dönmeyi aklından geçirdi, sonra oradan gık dediğini aklına getirdi. Rüzgâr daha bir soğumuş, sertleşmişti şimdi; gocuğunun altından üfleyip kürek kemiklerinin arasında dolaşıyordu. Gün batıyor, gök yüzü gitgide kararıyordu.

Arabayı yavaş sürersem belki bundan sonraki ilk köye değin üç tekerlekle gidebilirim...

Arabanın, oturabildiği kadar soluna, ağırlığını

vermeden oturdu ve beygire, «yavaştan al,» diye yalvardı. Bu yolla ilerlemeğe başladıkları zaman öyle sevin-di ki! Artık tekerlek gıcırdaya gıcırdaya, yarım verst kadar gittiler.

Kocakarıya gene rastlamışlardı. Tamirci, «Bu kez binemezsin,» demek üzereydi ki sağlam olan ard tekerlek de gıcırdayarak çöktü ve arabanın arkası pat-tadanak yolun üstüne oturup kaldı. Kova ezildi, at-öne doğru tökezlendi; kişnedi, sonra ard ayaklarının üstünde şaha kalktı.

Ha düştü ha düşecek gibi yana yatmış olan ta-mirci felce uğramışçasına kalakalmıştı!

Neden sonra yere inebildi. «Şu benim ömrümü de kim icat etti acaba?»

Ardında ıpıssız, ağaçsız stepler; önünde kocaka-rı... Kocakarı yol kıyısındaki koskocaman bir tahta istavrozun önünde durup haç çıkarmış, sonra yavaş yavaş dize gelerek başını sert toprağa vurmağa baş-lamıştı. Öyle çok vurdu ki Yakov'un başına bir ağrı saplandı. Gitgide gölgelere büyüyen stepler hâlâ ısı-sızdı. Tamirci, sis çökecek ya da fırtına çıkacak di-ye korkuyordu. Atı çözüp boyunduruğun altından çı-karak dizginleri topladı. Hayvanı arabaya yanaştırıp sürücü yerine çıktı. oradan da ata bindi.

Binmesiyle inmesi bir oldu. Alet torbasıyla kitap destesini ve paketlerini arabanın yan yatmış oturacak yerine bıraktı, dizginleri sarındı ve ata yeniden bindi. Aletlerini omuzuna vurdu, sol eliyle de öbür paketleri alıp atın sırtına yerleştirdi. Sağ eliyle dizginleri sımsıkı kavramıştı. At dört nala koşmağa başladı. Ve Yakov bu kez yere düşmeyişi-ne şaşıtı!

İstavrozun önünde secdeye varmış duran koca-karının berisinden dolandılar. Tamirci biniciliğine gü-venemiyor, at sırtında oluşunu yadırgıyor gene de

düşmeden oturmasını beceriyordu. At, hızını keserek önce tırıs gitmeğe, sonra da isteksiz adımlarla yürümeye başlamıştı. Arada bir zınk diye duruyordu. O zaman tamirci onu lânet yağmuruna tutuyor ve biraz sonra hayvan gene canlanarak adım adım ilerlemeye başlıyordu. Yürüdükleri sırada, (belki de şimdiye değin at sahibi olmadığından) hiç ata binmemiş olan tamirci, güzel bir gelecek, başarı ve para üstüne toz pembe düşler kuruyordu. Rahat bir evi, iyi bir işi (belki de ufak bir fabrika filân), sadık bir kadını oluyordu; kara saçlı, güzel... üç tane de nur topu gibi çocuk, Tanrının izniyle.

Gel gör ki beygir, «Gitmem Allah,» dediği zamanlarda Yakov kara kara düşüncelere dalıp kayınbabasını aklına getiriyor ve gelecekten umudunu keserek başlıyordu beygiri yumruklamağa. Sonra da işi yalvarıp yakarmağa döküyordu. Hava kararmış, steplerden esen rüzgâr bıçak gibi kesiyordu adamı. Neyse ki arabayı çekmekten kurtulunca beygir çevresini gözden geçirmeğe merak sarmıştı. Arada bir de durup çürük dişleriyle ses çıkarta, çıkarta ot yiyor; yolun bir yanından öbürüne geçiyordu. Bazan dönüp bir kaç adım geriye gittiği de oluyordu. O zaman telâşa kapılan Yakov ona değnekten söz açarak gözünü korkutmağa yelteniyordu ya değneğin olmadığını ikisi de biliyorlardı. Çaresiz kalınca Yakov hayvanı topuklarıyla dövüyordu. Hayvan şaha kalkıyor ve bir an Yakov fırtınalı bir denizde kayığa binmiş gibi oluyordu. Canını zar zor kurtarınca beygire tekme atmaktan vaz geçiyordu. Yük hafiflerse hayvan belki hızlanır umuduyla paketlerini atmaya da aklından geçiriyordu ama gönlü razı gelmiyordu buna.

«Ben senin bildiğin adamlardan değilim, pis hayvan! Aklını başına devşir yoksa çekeceğin var.»

Ama hepsi boşa gidiyordu.

Artık ortalığa zifiri karanlık çökmüştü. Rüzgâr uğulduyordu ve stepler garip sedalarla dolu kapkara bir deniz gibiydi. Beygir de belki bu yerleri yadırgadığından gene tırısı kalktı ve çok geçmeden dört nala koşmağa başladı.

Tamirci kör inançları olan bir adam değildi ama çocukluğunda o da dinlediği bir çok masallara inanmıştı. Şimdi de aklına Kötü Ruhların Sultanı olan Lilith'le yolcuları ya gıdıklayarak öldüren ya da kanadının altına alan Balıkçı Cadısını getirdi. Ukrayna'da hortlaklar duman gibi tüterler yerden. Tamirciye de zaman zaman arkasında biri varmış gibi geliyordu ama dönüp bakmıyordu.

Derken gitgide açılan sarı bir gül gibi ay doğdu ve ıssız stepleri tâ gölgeli ufuklara değin aydınlattı. Uzaklıklar için için ışımağa başladı. Uzun sürecek bu gece, diye düşündü tamirci. Bir köyün içinden dört nala geçtiler; ay ışığında sapsarı yükselen kilise kulesi, saz damlı küt kulübeler. Her yer karanlığa gömülüydü. Havada yanan odunların kokusu vardı ama görünürde hiç duman yoktu.

Yakov'un içinden, inip bir evin kapısına vurmak ve bu gece için barınak dilenmek geldi. Ne var ki bir kez attan inerse bir daha dünyada binemeyeceğini biliyordu. Cebindeki bir kaç rublesini de çaldıracağından korktuğu için at sırtında ağır aksak yoluna devam etti. Gök yüzündeki yıldızların sayısı belirsiz... rüzgâr yüzüne buz gibi çarpıyordu. Bir ara şöyle bir uyku kestirdi; sonra gördüğü kâbusun etkisiyle titreyerek ter içinde uyandı. Yolunu toptan şaşırılmış gibi geliyordu. Ama tâ karşıda üstü seyrek ışıklı bir tepe ve tepenin dibinde ayın soluk ışığını yansıtan geniş ve karanlık bir ırmak görünce şaşkınlık içinde kaldı.

Beygir adımlarını alabildiğine yavaşlattı ve bitmiyecekmiş gibi gelen bir saatin sonunda suyun başına varabildiler.

*
**

2 —

Dondurucu bir ayaz vardı; rüzgâr Dinyeper'in hemen üstünü sıyrıp geçiyordu. Kayıkçı bu saatte feribot işlemediğini söyledi.

«Kapalı şimdi. Kapandı. Açık değil.»

Gerçi Yakov Rusça konuşmuştu ama adam karşısında ecnebi varmış gibi elini kolunu sallayıp duruyordu. Feribot'un o saatten sonra işlemediğini öğrenmek tamircinin ırmağı hemen geçmek isteğini büsbütün bilemişti. Bir handa oda tutup uyumak sonra da erkenden kalkıp iş aramak istiyordu.

Yakov, «çok,» dedi. Oysa yorgunluktan yıkılıyordu. «Köprü ne yanda?»

«Yedi sekiz **verst** ötede. Onca yolu yürümeğe değmez.»

Tamirci, «Bir ruble diyor,» diye göğüs geçirdi. «Kim de var bu para?»

«Valla, orası senin bileceğin şey. Böyle zindan gibi bir gecede, tehlikeli bir ırmağı kayıkla geçmek de kolay iş değildir. İkimiz de boğulabiliriz.»

«Peki atım ne olacak?»

Tamirci daha çok kendi kendine konuşur gibiydi.

«Orasını da sen bilirsin gayri,» Omuzları ağaç gövdesini andıran, karışık kır bırıklı kayıkçı, soluğunu olanca hızıyla önce bir, sonra öbür burun deliğinden dışarı üfledi. Sağ gözünün beyazına kan oturmuştu.

«Dinle arkadaş; zaten dertli olan başına ne diye daha dert açarsın? Şu hayvanı kayıkla karşıya geçiresem bile... geçiremem ya, tut ki geçirdim... nasılsa geberip gidecek bugünlerden bir gün. Bir ayağının çukurda olduğu gün gibi ortada. Baksana soluğu bile, yaralı boğalar gibi hırıl hırıl.»

«Kiev'de satarım, diye umuyordum.»

«Bir yığın çürümüş kemiğe hangi enayi para verir be?»

«At kasabı filân, diye düşünüyordum. Hiç değilse derisini alırlar belki.»

«Ben diyorum ki bu at şimdiden ölmüş. Gene de aklın varsa rublen cebinde kalır. Ben hayvanı yol parası yerine tutarım. Başıma belâ açtığımı biliyorum. Bunun leşine elli **kopek** verirlerse ne mutlu! Ama madem buraların yabancısısın; sana bir iyiliğim dokunsun.»

«Bu hayvan bana yükten başka bir şey olmadı,» diye düşündü tamirci.

Alet torbası, kitapları ve öbür paketleriyle kayığa bindi. Kayıkçı halatı çözdü; kürekleri suya daldırdı ve yola düzöldüler.

Bir direğe bağlanmış duran beygir onların ardından bakıyordu; ayın aydınlattığı kıyıda.

«İhtiyar bir yahudiye benziyor,» diye tamirci içinden geçirdi.

At uzun uzun kişnedi. Bundan sonuç alamayınca da var gücüyle yellendi.

Kayıkçı bir yandan kürek çekerken, «Şiveni bilemedim,» dedi. «Rusça olmasına Rusça ya, hangi ildensin?»

Tamirci, «Çok yer gezdim ama en çok Latvia'da bulundum,» diye mırıldandı.

«Önce seni o mendebur Polonyalılardan sandım-

dı.» diye kayıkçı güldü. Sonra pis pis sırıtarak, «ya da analarını düzen yahudilerden mi diye kuşkulandımdı. Gerçi giyimim Rus giyimi ama tipin daha çok Almanya benziyor. Almanları da hiç sevmem, sözüm meclisten dışarı. Hepsinin canı cehennem!»

«Latvia,» dedi tamirci.

Kayıkçı, «Hiç deilse o pis yahudilerden deilisin ya;» dedi. «Tanrı bizi bir an önce onlardan kurtarsın; gaga burunlu, kan içici, pis parazitler. Ellerinde olsa, her şeyimizi çaldıkları gibi güneşimizi de çalarlardı. O sarımsak ve ter kokularıyla her yanı leş gibi kirletiyorlar. Bir an önce bir çaresine bakmazsak, dört bir yana saçtıkları mikroplarla Rusya'nın kökünü kurutacaklar. Yahudilerin hepsi birer ifrittir. Bu bilinen bir şey artık. Bir tanesini yakalayıp da o leş gibi kokan pabucunu çıkarırsan, ayaklarının keçi ayağı biçiminde olduğunu görürsün. Ben biliyorum çünkü kendi gözümle gördüm; Tanrı çarpsın! O kendi kendini yalnız sanıyordu ama pabucunu çıkardığı zaman ben ayağını açık seçik gördüm.»

O kan çanağına benzer gözünü Yakov'a dikmişti. Tamircinin ayağının altı kaşınmağa başladı ama hiç ilişmedi.

«Bırak, konuşsun,» dedi kendi kendine.

Gene de içi ürpermişti.

Kayıkçı hep o tekdüze sesiyle, «Her Tanrının günü güzelim ülkemizin her yanını pisliyorlar,» diye konuşup duruyordu. «Başımızı kurtarmanın tek yolu onları ortadan kaldırmak. Arada bir çıfıtın birinin kafasını yumrukla ez, ya da boğazını sık, demiyorum. Topunun birden kökünü kazıyacaksın. Biz Ruslar arada bir bu işe kalkışırız ama hiç bir zaman gerektiğince başaramayız. Bana kalırsa bütün erkeklerimizi toplayıp silâhlandırıcaksın; tüfek, bıçak, kazma, kürek,

balta, ne bulursan... Sonra, kilise çanları çalmağa başlayınca çift mahallesinin üstüne yürüyeceksin. Zaten o leş gibi kokusundan bellidir oranın yeri. Her bir çifti gizlendiği delikten çıkarıp beynini dağıtacaksın, o kurtlu bağırsaklarını deşeceksin, o pis, uzun burnunu koparacaksın. Genç ihtiyar tanımıyacaksın. Çünkü sağ bırakırsan fare gibi yeniden ürerler. O zaman her şeyi yeni baştan yapmak gerekir...

«Sonra, bu lânetlenmiş milletin bütün kökünü kuruttuktan sonra... Rusyanın her köşesinde yapacağımız bu işi; ele geçirebildiklerimizin tümünü temizleyeceğiz. Neyse ki çoğunu Pale'de bir araya kapamış durumdayız... Ne diyordum; ondan sonra leşlerini üstüste yığıp benzin dökerek ateşe vereceğiz ki görenler karşısına geçip oynasın! Bu iş de bitince o pis külleri hortumla yıkayıp temizliyeceğiz. Bizden çaldıkları paralarla elmasları, gümüşleri, kürkleri filân da kendi yoksullarımıza dağıtacağız. Zaten onların hakkı değil mi? İnan bana, dostum, bütün bu dediklerimin yapılacağı zaman uzak değildir. Evelallah başaracağız bunu. Çünkü onların çarmıha gerdirdikleri İsa Peygamberimiz artık öcünün alınmasını istiyor!»

Küreklerden birini elinden bıraktı ve istavroz çıkardı.

Yakov da aynı şeyi yapmamak için kendini zor tuttu. Dua torbası bir şıptıyla Dinyeper'e düştü ve içinde kurşun varmışcasına ağır, suyun dibine çöktü.

İKİNCİ BÖLÜM

1 —

Ömründe hiç bir yer görmemişsen nereye gidersin?

Tamirci önce Yahudi mahallesine sığındı. Arada bir gizli gizli çıkıp dış dünyayı inceliyor, çevresine bakınıyor, bastığı toprağın sağlamlık derecesini sıırıyordu sanki. «**Rusya'nın Kudüs'ü Kiev**» onu hâlâ coşku içinde bırakıyor ve tedirgin ediyordu. Askere alındığı yaz, o sıcak havada, bir kaç günlüğüne kalmıştı burada. Şimdi de gene bu kenti yarı - benliğiyle görüyordu. Benliğinin, kayguları yüzünden kaygılanan öbür yarısıyla. Gene de sokak sokak geziyordu Kiev'i. Renkler canlı ve güzeldi. Öğleden sonraları havayı altın renkli bir ışık sisi bürüyor, cıvıl cıvıl cadeler adım almıyordu: yerli kılıklarıyla Ukraynalı köylüler, çingeneler askerler, papazlar...

Geceleri gaz lâmbalarının beyaz yuvarlakları sokakları aydınlatıyor ve ırmağın üstüne kalın bir sis çöküyordu. Üç tepe üstünde kuruluydu Kiev. Bu kenti Nikola I Köprüsünden içi titreyerek ilk görüşü, tamircinin hâlâ aklındaydı: yeşil damlı beyaz evlerle benek benek; kilise ve manastırların altın ve gümüş kubbeleri yeşil yapraklı ağaçların üstünde yüzer gibi. Tamirci güzel manzaralardan anlar ve hoşlanırdı.

Gerçi güzellik sevgisi karın doyurmaz ya, insanın da s t   beygirinden üstün bir yanı olmalı!

Karşı yakada, cam gibi kahverenkli ırmağın ötesinde; can  eki en bir atın sırtında geldiğ  yönde, stepler, sonsuz yeşil ufuklara doğru uzanıyordu. Topu topu otuz **verst** yol gelmişti ama ** tetl** gözden silinmi ti artık. Belki de duman olup havaya u mu tu. Tamirci sıla özlemi çekiyordu ama oraya bir daha dünyada geri d nmiyeceğini de biliyordu. Gelgelelim, burada ne yapacaktı  imdi?

Kaç kez, Raisi, onu başka yere g  mekten korkmakla su lamı tı. Haklıydı belki de. Ama i te artık Yakov korkmuyordu. «Kalkıp g   ettik i te,» diye düşünüyordu. «Bakalım ba ımız g  e erecek mi?»

Sonra, acaba Raisi evine döndü m , diye merak ediyor ve içinden ona gene lânet okuyordu.

Hiç gitmediğ  yerlere gidiyor, kendisiyle konuşanlara Rusça cevap veriyordu. Kendini sınıdığını söylüyordu, içinden. Adam dediğ n dünyadan ne diye korksun? Ama o korkuyordu. Yahudi olduğunu anlıyacıklar da kovacaklar diye korkudan ta  kesilerek bir kilisede, yüksek altın bir istavrozla mücevher kakmalı bir Meryem Ana ikonunun önünde diz çöküp dua eden köylülere bakıyor,  atafatlı bir c bbeye b r nm   olan iri kıyım papazın okuduğ  duaları dinliyordu. Bakıp dinledikçe sırtından aşağı ürpertiler doluyor ve alışık olmadığı günlük kokusu sinirlerini büsbütün geriyordu.

Bir keresinde koluna birinin dokunmasıyla neredeyse yerinden sı rıyordu! Yanı başında duran kara sakallı bir yahudi, topınağın önünde yüzlerini yerlere süren ve ta  d  emeyi ate le öpen köylüleri gösterecek.

«Git, sen de öp,» dedi. «Tuzlu ekmeği ve Tanrının sözünü dinle!»

Tamirci o saat dışarı çıktı.

Daha sonra Dinyeper'e bakan Peçerski Tepesindeki eski manastırın altına, Lavra mezar mahzenlerine indi ve böyle bir serüveni göze alabilişine kendi de şaşarak, ellerinde mumlarla dolaşan soluk yüzlü, ürkek görünümlü bir grup köylünün arasına karıştı. Düzensiz bir sıra halinde, rutubet kokan dehlizlerden geçiyorlardı. Tamirci demirli pencerelerin arkasında; üstü açık tabutlarda yatan ermişleri gördü. Üzerleri eskimiş kırmızı ve sıрма kumaşlarla örtülü. Ortodoks Kilisesinin azizleriydi bunlar. Duvarlardaki ikon'ların altında küçük, kırmızı lâmbalar yanıyordu. Mum ışı-ğıyla aydınlanmış bir ufak odada, fare kuyruğunu andıran saçları omuzlarına inen bir keşiş, «Ermiş Andrew'in eli» nin bir kalıntısını öpsünler diye sofulara uzatıyordu. Ve inanmışlar birer birer diz çökerek, bu parşümene benzer kalıntıya dudaklarıyla dokunuyorlardı. Yakov da bu kemikten parmakları şöyle bir öpmeye niyetlendi. Gene de sıra ona gelince hemen mumu söndürdü ve karanlıkta kendini dışarı attı.

Dışarda bir sürü dilenci vardı; bazıları en son savaşta yaralanıp kolsuz bacaksız kalanlar... Aralarında üç tane kör vardı. Bir tanesi görmeyen gözlerini içe-içe deviriyordu. Bir tanesininkiler balık gözü gibi fırlak duruyordu. Üçüncüsü de, «Tanrının Gözüyle» elindeki bir dua kitabını okuyordu.

O Yakov'a baktı. Yakov da ona...

2 —

Podol'da Yahudi semtinin orta göbeğinde oturuyordu; pencerelerinden havalansın diye şilteler ve kurusun diye çamaşırlar asılan tıklım tıklı bir «Yahudihane». Avlusundaki tahta barakalarda bir çok işçiler durmadan çalışıyorlar ama hemen hemen hiç bir şey kazanamadan, ölmeyecek kadar, yaşıyorlardı. Tamirciye hayatta bundan, yani şimdiye değin eline geçenden daha fazlasını istiyordu. Eline bol bol «hiçlik» geçmişti şimdiyedek.

Sonbahar sonunun soğuk yağmurları sırasında bir süre Yahudi mahallesinden hiç ayrılmadı. Ama şehre ilk kar düştüğü zaman —ki gelişinden bir ay kadar sonraydı— ucun - ucun dışarı çıkarak iş aramağa başladı. Alet torbasını omuzuna asıp Podol ve Plosski mahallelerinde ırmağa değin uzanan bu düzlük ticaret semtlerinde sokak sokak geziyor; sonra tepe yukarı, Yahudilerin çalışmasının yasak olduğu bölgelere gidiyordu. İçinden, «Bir çıkar yol, kurtulmağa bir fırsat arıyorum,» diyordu kendi kendine. Gene de bazan düşman hatlarının gerisine sızmış bir casusmuş gibi geliyordu ona.

Çağlardır hiç değişmemiş olan Yahudi mahallesi insan kaynıyor ve pis kokuyordu. Buradakilerin ellerinde avuçlarında ne varsa ruhsal nitelikteydi. Denebilir ki tek eksikleri paraydı, ştetl'den bu yüzden kaçmış olan tamircinin ağırına gidiyordu bu eksiklik. Bir süpürgecinin yanında çalışmak için bir süre uğraştı. Köpük köpük sakallarıyla bu adam ona süpürgecilik sanatını öğreteceğine söz vermişti. Karşılığında alacağı gündelik çorbaydı.

Bu yüzden Yakov bir süre sonra gene tamirciliğe döndü ama bundan da, arada bir, bir tas çorbanın di-

şında hiç bir şey çıkmıyordu. Birinin penceresi kırılrsa paçavrayla tıkayıp dua okuyordu. Tamirci pencereyi üç kuruşa onarmayı üstüne alıyordu. Yapıp bitirdiği zaman, «Sağol, varol», diyorlar ve bir tabak da makarna veriyorlardı. Bir matbaacı çırağı olan Aaron Latke'nin evindeki alçak tavanlı bir yüklükte, üstüne çuval örtülmüş bir kerevette yatıyordu.

Evin içi çocuklarla ve kirli kuş tüyü yatakların kokusuyla doluydu. Tamirci cebinden çıkan kopeklerin bir daha geri gelmediğini gördükçe kaygulanıyordu. Ya para kazanabileceği bir yere gitmeli ya da işini değiştirmeliydi. Belki de ikisini birden yapmalıydı bunların! «Gâvur» ların arasında talihi belki açılabilirdi. Daha kötüye gidemezdi ya, hiç değilse! Hem zaten seçeceği yolların neler olduğunu bilmeyen bir adam nasıl seçiş yapabilir? Yani bu dünyada.

Böylece Yakov bir gün kimse bakmazken geto'dan çıktı. Karların içinde kimliğini yitirmiş, hatta görünmez olmuş gibi geliyordu; Rus stili kalpağı ve paltosuyla, iş arayan herhangi bir adam. Ruslar ona bakmadan geçiyorlardı. O da Ruslara bakmıyordu. Eski denberi ona Yahudiye benzemediğini söylerlerdi. Şimdi buna o da inanmağa başlamıştı. Karların içinden, geniş ana cadde Kreşçatik'e doğru tırmandı. Dükkân-lara, resmî dairelere, satıcı barakalarına girdi çıktı ama ancak bir iki önemsiz iş bulabildi. Karşılığında da yeşilleşmeğe başlamış bir kaç mangır kazandı.

Geceleyin soğuktan morarmış ellerinin arasında tuttuğu sıcak çay bardağına bakarak gene ştetl'e dönmeyi düşündüğü zaman ölmeyi düşünür gibi oldu.

Bunu yüksek sesle söyleyince Latke'nin gözleri dehşetten fal taşı gibi açıldı. Elleri eklem romatizmalı açlıktan yarı ölü gibi gezen sekiz çocuk babası bir

adamdı. Romatizma ağrıları işini güçleştiriyor ama çalışmasını engelliyemiyordu.

«Tanrı aşkına, biraz sabır!» dedi. «Kafasız bir adam değilsin. Bu yüzden talihli sayılırsın. Gerisi kendiliğinden gelir.»

«Talih ömür boyu gülmedi bana.»

«Daha taşradan yeni geldin. Hiç değilse şöyle dört bir yanına bakana dek sabırlı ol.»

Böylece Yakov talih aramağa çıktı.

Gaz fenerlerinin sokaklardaki karlara yeşilimsi ışıklar serptiği bir umutsuz akşamda, Yakov alacakaranlıkta yorgun argın Plosski mahallesinde yürürken, karların içinde yüz üstü yatan bir adam gördü. Başını derde sokmak istemediğinden bir an duraksadı; sonra eğilip adamı sırt üstü döndürdü.

Bu, altmış beş yaşlarında, şişmanca, kabak kafalı bir Rus'tu. Kürk kalpağı karların üstüne yuvarlanmış, etli yüzü yer yer kızarık, yer yer mavimsi soluk renkte ve bıyığı kar içindeydi. Ölü değildi ve soluğundaki içki kokusu insanın genzini tıkıyordu.

Tamirci, onun yakasına iliştirilmiş olan siyah beyaz rozeti hemencecik seçti **Yüz Kartallar Ocağının** iki başlı kartalı... Bırak, ne hali varsa görsün, diye düşündü, tamirci. Korkusundan köşe başına doğru koştu, sonra gene koşarak geri döndü. Yahudi düşmanını kollarının altından kavriyarak, en yakındaki evin kapısına doğru sürüklemeye başlamıştı ki sokağın ucundan bir bağıriş duydu.

Yeşil elbisesinin üstüne yeşil şal atmış olan bir kız koşu koşu onlardan yana geliyordu. Zik zak koşuyordu. Tamirci onu önce sakat bir kız çocuğu sandı. Sonra total bir genç kadın olduğunu seçti.

Genç kadın diz çöküp şişman adamın yüzündeki

karları silkeledi ve soluk soluğa, «Baba, kalk; yeter artık, kalk!» dedi.

Sonra Yakov'da döndü ve ellerini uğuşturarak «Gidip onu almalıydım,» dedi. «Bu ay bununla ikidir sokakta düşüp kalıyor böyle. Meyhaneye girip içmeğe başladı mı önü alınamıyor. Çok rica ederim, beyefendi; bana yardım edin de onu eve götürelim Bir kaç ev ötede oturuyoruz.»

«Bacaklarından tutun,» dedi Yakov.

Kızın yardımıyla şişman Rus'u yarı taşıyıp yarı sürüyerek sokağın biraz ilerisindeki, üç katlı, kapısının üstü oyma demir çardaklı, sarı tuğladan bir eve taşıdı. Kız kapıcıyı çağırdı. Kapıcıyla Yakov sarhoşu bir üst kata taşıdılar. Kız da seke seke arkalarından geliyordu. Geniş odalı, güzel döşenmiş bir daireye çıktılar. Adamı yatak odasındaki çini sobanın yanındaki bir maroken kanepeye yatırdılar. Pekin cinsi bir köpek ince sesiyle havladı, sonra tamirciye doğru hırlamağa başladı. Kız köpeği kucaklayıp başka bir odaya götürdü; sonra hemen dönüp geldi. Kapının ardından köpek tiz sesle havlayıp duruyordu.

Kapıcı, ayağındaki sırsıklam çizimleri çıkarırken sarhoş inledi.

«Tanrının izniyle,» diye mırıldandı.

Kız, «Babacığım, geçirdiğiniz kazadan sonra size yardım ettiği için bu iyi yürekli beye teşekkür borçluyuz,» dedi. «Sizi karların içinde, yüzüstü kapaklanmış durumda bulmuş. O yetişmeseymiş boğulacaktıydınız.»

Babası sulu gözlerini açarak, «Tanrı büyüktür!» diye haç çıkardı ve usul usul ağlamağa başladı.

Kız da haç çıkardı ve mendiliyle gözlerine dokundu.

O babasının paltosunun düğmelerini çözerken

Yakov içerdeki sıcacık havayla son bir kez ciğerlerini doldurduktan sonra dışarı çıktı ve aşağıya indi Sokağa çıkınca derin bir soluk aldı.

Kız gergin, tiz bir sesle merdiven başından onu çağırdı ve trabzana tutunarak, hızla seke seke onun peşinden koştu. Yüzü sivri kemikli, yeşil gözlerinde aradığını bulamamış gibi, a bir bakış. Yirmibeş yaşlarında gösteriyordu. İnce, ufarak yapılı, uzun belliydi ve bal renkli gür saçlarını omuzlarına dökümüştü. Güzel değildi ya; çirkin de değildi. Bu ve topallığından ötürü acımasına rağmen tamirci ona karşı içinde o an bir garip, gelgeç tiksinti duydu.

Kız, tamircinin yüzüne pek bakamıyarak, gözleri yerde, onun kim olduğunu sordu. Sonra doğrudan doğruya ona ve omuzundaki torbaya baktı.

Yakov fazla bilgi vermedi: Taşradan yeni gelmiş bir yabancıydı. Derken, kalpağını başından çıkarmayı akıl etti.

«Lütfen yarın gene gelin,» dedi kız. «Babam diyor ki, iyileştiği zaman size teşekkür etmek istiyor-muş. Ama onun yalnız teşekkür etmekle kalmıyacağını ben size söyleyebilirim. Babamın adı Nikolay Maksimoviç Lebedev'dir. Yarı emekli. Tam emekliydi ya, kardeşi ölünce işlerini babam yürütmek zorunda kaldı. Benim adım da Zinayda Nikolaevna'dır. Yarın sabah buyurursanız sevinirim. Babam da kendine gelmiş olur. En iyi zamanı sabahlarıdır. Gerçi zavallı an-neciğimi yitirdikten sonra hiç iyiliği kalmadı ya...»

Yakov, adını vermedi ama ertesı sabah gene geleceğini söyledi ve oradan ayrıldı.

Aaron Latke'nin katındaki köşesinde yatarken, «Teşekkür etmekle kalmama» nın ne anlama gelebileceğini düşünmeğe başladı. Kızın bir çeşit ödöl deme-ęe getirdiği ortadaydı. Bir kaç ruble. şansı varsa bel-

ki beş ruble. Gene de gidip gitmemek konusunda kararsızdı. Yahudi düşmanlığını yakasında rozetle ilân eden bir adamdan herhangi birşey alması doğru olur muydu? Onun ve de kızının yanında her an diken üstünde gibi durmuştu. Ya hiç gitmemeli; ya da ihtiyara kimliğini söyleyip ayrılmalı.

Ama Yakov'un yapmak istediği bu değildi. Düşündükçe ter basıyor, o iki başlı kartalla sanki göz göze geliyordu.

O gece rahatsız uyudu ve kafasında yepyeni bir düşünceyle uyandı. Bir iki ruble almaktan ne zarar çıkardı? Hatta bir yahudinin, bir yahudi düşmanının parasını alması yerinde olmaz mıydı? Tamirci, «Korkusu olan kurtun ormandan uzak durması gerekir.» diyen eski bir Rus ata sözünü düşündü. Gene de gözünü karartıp gitmeğe karar verdi. Yoksa dünyada neler olup bittiğini nasıl öğrenebilirdi?

Böylece gene o Plosski'deki eve gitti. Torbasını almadı bu kez. Ama başkaca süslenebilecek durumu yoktu. Olsa da istemezdi zaten.

İşlemeli bir köylü bluzuyla eteklik giyip saçlarını yeşil kurdelelerle örmüş ve boynuna bir kaç dizi sarı boncuk takmış olan Zinayda Nikolayevna önüne düşerek onu babasının yatak odasına götürdü. Nikolay Maksimoviç, sırtında kürk yakalı sabahlığıyla, perdeli bir pencere önündeki masasının başında oturuyordu... önünde açık duran kocaman bir kitap... Duvarda Nikola II'nin Adem Hazretlerinin soyundan inişini gösteren kalın kara dallı bir «şecere ağacı»nın resmi asılıydı. Çar'ı yanında o solgun benizli Çariçe siyle gösteren çerçeveli bir portre de vardı. Ev sıcaktan patlıyordu. Küçük köpek tamirciye gene hır-

layınca aşçı başı onu alıp başka bir odaya götürmek zorunda kaldı.

Nikolay Maksimoviç ağır ağır yerinden kalktı; sulu ve hüznü bakan gözlerinin çevresi kızarıp kırıış kırıış olmuş bir ihtiyar adam. Tamirci onun o **Yüz Kartallar** rozetini hatırladıkça hem ona hem de kendi kendine karşı bir küçümseme duyuyordu. Boğazına bir şey tıkanmıştı. Titremediğini bilmekle birlikte titriyormuş gibi geliyordu.

İhtiyar Rus o şişman, yumuşak elini uzatarak, Ben Nikolay Maksimoviç Lebedev,» dedi. Göbeğine doğru kalın bir altın saat zinciri sarkıyordu ve yeleğinin üstünde enfiye tozu vardı.

Yakov kısa bir duraksamadan sonra onun elini alıp sıktı. Önceden kararlaştırmış olduğu üzere,

«Yakov İvanoviç Dologuşev,» dedi.

Kendi adını vermek ödüle sırt çevirmek olurdu. Gene de tamirci ter ve utanç içinde kalmıştı.

Zinayda semaverin başında birşeyler yapıyordu

Babası tamirciye eliyle bir sandalye gösterdi. Kendi de gene yerine oturarak

«Size çok şey borçluyum, Yakov İvanoviç,» dedi. «Karda ayağım kaydı. Buz tutmuş olsa gerekti. Siz bana yardım etmek insanlığını gösterdiniz. Herkes yapmazdı bunu. Bir kez, daha başka bir durumda —anlıyorsunuz ya, ben içkiye çok sevdiğim, eşsiz bir kadın olan karımın ölümünden sonra başladım; buna Zina da tanıktır— evet, bir kez Fundukleyevski Sokağında, bir kahvenin önünde hastalanıp düştüm; bayıldım. Orada, kaldırımda, kafam yarılmış olarak, uzun süre yatmışım da kimse dönüp bakmamış bile. En sonunda, oğlunu Port Arthur Savaşında yitiren bir kadıncağz yardımına gelmişti. Şimdi kimsede insan-

lık kalmadı. Nerde o eski çağlar? Dünyada dine bağlılık azaldıkça insanlık da azalıyor. Hem de nasıl.»

Onun ödül konusuna gelmesini bekleyen Yakov sandalyesinde dimdik oturuyordu. Sinirleri gergin...

Nikolay Maksimoviç tamircinin eski ve yamalı gocuğunu gözden geçirdi. Enfiye kutusunu çıkarıp iki burun deliğine de birer tutam enfiye soktu. burnunu büyük, beyaz bir mendile sümkürerek iki kez hapşırdı ve boşa giden bir kaç denemenin sonucunda enfiye kutusunu gen yelek cabine yerleştirmeyi başardı.

«Kızım dün sizin elinizde bir âlet torbası taşıdığınızı bana söyledi. Sanatınızın ne olduğunu sorabilir miyim?»

Yakov, «Her çeşit tamir, bakım işleri,» diye cevap verdi. «Elimden marangozluk, dam aktarmak, boyacılık filân da gelir.»

«Öyle mi? Şu sırada işte misiniz?»

Tamirci, önünü arkasını düşünmeden, şu sırada boşta olduğunu söyledi.

Nikolay Maksimoviç, «Sormamda bir sakınca yoksa... nerelisiniz?...» diye sordu. «Meraklı insanımdır da.»

Yakov bir an duraklıyarak, «Taşralıyım,» diye cevap verdi.

«Yaa, öyle mi? Taşra çocuğusun demek. Pek güzel, doğrusu. Taşralıların temiz yüreği inkâr edilemez. Ben de Kursk bölgesindenim. Gençliğimde harman döğmüşlüğüm vardır. Kiev'e dinsel ziyaretlerde bulunmak için mi geldin?»

«Yok, iş aramağa geldim.» Yakov bir an sustu. Sonra, «Yolunu bulursam biraz da okumak istiyorum.» dedi.

«Çok güzel doğrusu. Şiven taşralı olabilir ama

iyi konuşuyorsun. Gramerin düzgün. Hiç okula gittin mi?»

Sorularınla patla emi? diye tamirci içinden sövdü.

Kendi kendime biraz birşeyler okudum.»

Kız inik duran kirpiklerinin altından onu süzüyordu.

Nikolay Maksimoviç, «Kutsal Kitapları biliyor musun?» diye sordu. «Bildiğini sanırım.»

«Mizmar'ları iyi bilirim.»

«Çook güzel. Duydun mu, Zina? İşte bunu beyendim. Tevrat büyük kitaptır; İsa'nın geleceğini ve kendi ölümüyle bizleri kurtaracağını gerçekten haber verir. Bununla birlikte, Peygamberimizin İncil'deki öğrettikleri ve buyurdıklarıyla bir tutulamaz. Daha şimdi İncil'in şurasını yeniden gözden geçiriyordum.» Nikolay Maksimoviç önünde açık duran kitaba baktı ve yüksek sesle okudu: **«Ne mutlu yoksullara; çünkü Cennet Mülkü onlarındır.»**

Yakov sapsarı kesilerek başını iğdi.

Nikolay Maksimoviç'in gözleri yaşarmıştı. Gene burnunu silmek zorunda kaldı.

Zinayda Nikolaevna, «Kutsal Kitapları okurken babacığım hep ağlar,» dedi.

Nikolay Maksimoviç, hafifçe öksürerek, «Hep ağlarım ya,» dedi ve gene kitaptan okudu: **«Ne mutlu merhamet gösterenlere çünkü kendileri de merhamet bulacaklar.»**

Merhamet, diye düşündü tamirci; mennameyi okuyunca ağlıyor.

«Doğrulukları yüzünden gadre uğrayanlara ne mutlu çünkü Cennet Mülkü onların olacaktır.»

Yakov, sen bizim ödülünden haber ver artık, dedi içinden.

Nikolay Maksimoviç gene gözlerini silmek zorunda kalarak, «Ah, bunlar beni çok duygulandırıyor!» dedi. «Bilir misin, Yakov İvanoviç, bir çok yönlerden mutsuz, bahtsız bir adamım ben: melânkoliğim, ay-yaşım, geçenlerde sigaramın ucundaki ateş pantalo- numa düşünce nerdeyse tutuşuyordum. Zina'cığım o saat uyanık davranıp tepemden aşağı bir sürahi suyu boca etmeseydi kömürden bir ceset olacaktım. Ama neden içiyorum? Çünkü çoğu insanlardan daha du- yarlıklıyım. Hayatın dertlerini daha derinden duyuyo- rum. Kızım da bilir bunun böyle olduğunu.»

«Doğrudur,» dedi Zina. «Babacığım çok ince duy- gulu bir insandır. Bundan önceki köpeğimiz Paşa, hastalanıp ölünce babamın boğazından haftalar haf- tası yemek geçmedi.»

«Zina küçüklüğünde o kötü hastalığa yakalandık- tan sonra zavallı bacacığı sakat kaldı diye her gece ağladım.»

Zina da gözleri yaşararak, «Doğrudur,» dedi.

Nikolay Maksimoviç tamirciye, «Sana bütün bun- ları, nasıl bir insan olduğumu anlıyasın diye söylüyo- rum,» dedi. «Zina, zahmet olmazsa çaylarımızı ver.»

Zina çayı ağır bir gümüş tepsi üstünde, mermer masaya getirdi. Çayın yanı sıra toprak kavanozlarda şeftali ve frambuaz reçeli, Viyana çörekleri ve tere- yağı vardı.

Çılgınlık bu, biliyorum, diye düşündü Yakov, zen- gin gâvurların sofrasında çay içmek... Gene de iştah- la yedi içti.

Nikolay Maksimoviç çayına biraz süt boşalttı ve bir çöreğe tereyağı sürüp yedi. Yediğini de içercesine höpürdetiyordu. Sonra sıcacık çaydan bir yudum alıp bırakıyor, keten peçeteyle dudaklarını siliyordu.

«Bana yaptığınız çok sıralı yardımdan ötürü si-

ze, çam sakızı çoban armağanı türünden ufak bir şey vermek isterim.»

Yakov çay bardağını çarçabuk elinden bırakarak ayağa kalktı.

«Hiç bir şey istemem. Çayınıza teşekkürler. Ben artık gideyim.»

«Tam bir Hıristiyan gibi konuştun. Ama şimdi ne olur otur da söyleyeceklerimi dinle. Zina, Yakov İvanoviç'in bardağını yeniden doldur. Tabağına da bol bol reçelle çörek koy. Yakov İvanoviç, sana diyeceğim şu: üst katta boş bir dairem var. Yeni boşaldı. Kiracılar pek hor kullanmışlar... Dört tane kocaman oda. Boyanıp kâğıtlanacak. Bu işi üstüne alırsan sana kırk ruble veririm. Boya ve diğer malzemeleri de ben sağlayacağıma göre başka bir ustaya bu parayı vermem ama senin durumun başka. Sana minnet borçluyum. Gene de benim elimden sadaka gibi bir kaç gümüş para almaktansa güzel bir iş bulmak sence daha iyi değil mi? Alın teniyle kazanılmayan paranın ne değeri olabilir? Bir dama iş vermek ona değer vermek demektir. Sen bana dünyanın en büyük iyiliğini ettin. Zina'nın dediği gibi karların içinde boğulup gidebilirim. Gene de sana iş vermem düpedüz para vermekten daha değerli bir ödül sayılmaz mı? Teklifimi olumlu karşılıyorsun, değil mi?»

Yakov, «Sizin anlattığınız yönden, evet,» diye cevap vererek hemen ayağa kalktı. Yolda yanlışlıkla bir dolap kapağını açtıktan sonra apar topar kendini dışarı attı.

O gece kerevetin üstünde, ne yapacağını bilemeyip içi içini yiyerek ve her yarım saatte bir fikrini değiştirerek bir yandan öbür yana döndü durdu. Ama sabahleyin sarı tuğlalı eve gitti. İkinci kez gittiği nedenle gitti gene; ödülünü almağa. Bu işten eline ge-

çecek olan ödöl, çalışması karşılığında alacağı para olacaktı. Kırk rubleye, «ney,» diyebilecek babayığit nerede?... Dünyanın parası. Öyleyse canını üzecek ne var? Git; bir an önce işini yap bitir; parayı cebine attığın zaman çıkar gidersin. Bir daha da arkana bakmazsın. Suç değil ya senin yaptığın! Çalışacaksın. Kimseye de bir şey söylemedin...

İşimi bitirince çıkar giderim... Hiç de kötü insan değiller. Gerçi kızın yanında pek rahat edemiyorum ama dürüst, açık yürekli bir insan. İhtiyara gelince; belki günahını almışımıdır. Öyle ya, ömrümde Yahudi olmayan kaç kişi tanıdım? Belki zavalılık meyhanede sarhoş olunca başka birisi o rozeti yakasına iğnelerdi.

Ama eğer, rozet gerçekten onunsa karşısına geçip açıkça sormak isterim

«Nikolay Maksimoviç, bir köpeğin ölümüne gözyaşı dökemediğine göre, günahları yalnızca Yahudi doğmak olan insanları öldürmeyi amaç edinen yobazlar sürüsüne nasıl katılabiliyorsun? Bundaki mantığı anlat bana.»

Bakalım buna nasıl cevap verebilir.

Tamircinin canını sıkan bir nokta daha vardı. Bir kez çalışmaya başlayınca (ödöl niyetine de olsa, iş iştii), ona pasaportunu sorabilirlerdi. Bu belgenin üstündeki «Mezhebi Yahudi» sözcükleri de Nikolay Maksimoviç'e onun sırrını hemen açıklardı.

Yakov uzun uzun dudaklarını kemirdi. Sonunda, eğer pasaport isterlerse Podol Karakolunda olduğunu söylemeğe karar verdi. Nikolay Maksimoviç dertirse o da basıp giderdi. Kısacası kumar oynamak gibi bir şeydi bu. Ama kumarı sevmeyen kâğıt oynamamalıydı. Yakov, işçiden pasaport sormanın kanunca zorunlu olduğunu sarhoş Rus'un akıl edemeyeceğini

sanıyordu. Ya da, belki bu işi aslında ödöl niyetine verdiği için pasapört filân sormayacaktı. Yakov, Yahudi olduğunu ilk baştan açıklamadığına şimdi pişmandı. Bu yüzden ödölü kaçırrsa bile hiç değilse kendi kendini böyle küçük görmezdi. Gizlenen bir şey sonradan bin oluyordu...

Yakov apartman dairesini gıcır gıcır onardı. Duvarlardaki kâğıtları, tavanlardaki sıva ve boya dököntülerini tertemiz kazıdı. Gereken yerlere alçı sıvadı; sonra tavana kat kat badana geçti. Nikolay Maksimoviç her şeyin en iyisine lâıyktı! Sonra Yakov duvar kâğıtlarını güzelce döşedi; oysa bu daldaki tecrübesi kıttı. Ştetl'de yalnızca Nogid Viskover duvarlarına kâğıt kaplatacak denli kibardı.

Yakov; işini bir an önce bitirip rublelerini almak ve basıp gitmek için bütün gün, akşam olup, sarı ışıklı gazfenerleri yanıncaya değin çalışıyordu. Ev sahibi, soluğu kesilince merdivenlerde duralaya duralaya her sabah, iş nasıl gidiyor diye bakmağa geliyor ve her seferinde çok hoşnut kaldığını belirtiyordu. Öğleden sonraları votka şişesini çıkarıp içine portakal kabukları dilimliyor ve daha akşam olmadan o iyice sarhoş oluyordu.

Gündüzleri hiç ortada gözükmeyen Zina, öğle üzerleri aşçı kadın Lidya'yla tamirciye yemek gönderiyordu: biraz balık, bir tas borş çorbası; ya da etli yahni! Hepsi de öyle lezzetliydi ki, Yakov işleri sırf bu yemeklerin karşılığında yapabileceğini düşünüyordu.

Bir gece Zina topallaya topallaya yukarı çıktı ve onun böyle geç saatlarda hâlâ çalışmasına şaşığını söyledi. Öğleden sonra herhangi bir şey yiyip yemediğini sordu. Yakov karnının aç olmadığını söyleyince Zina utangaç bir gülüşle, akşam yemeğini birlikte

yemelerini teklif etti. Babası yatmışmış; o da yanın-
da arkadaş severmiş.

Bu çağrı karşısında iyice şaşkınlığa kapılan ta-
mirci özür diledi. İşinin çok olduğunu söyledi; kıya-
fetrinin de uygun olmadığını ileri sürdü.

Zina bunu önemsemedi.

«Giyim kuşamla adam adam olmaz Yakov İva-
noviç. Bir adamın karakteri ya iyidir, ya değildir. Kı-
lığı bunu değiştiremez. Hem ben aşırı resmiliği seven
bir kadın değilim.»

Yakov ona teşekkür etmekle birlikte işinin ba-
şından ayrılamayacağını söyledi. Bitirecek daha iki
odası vardı.

Ertesi gece kız gene yukarı çıktı ve biraz da he-
yecanla, yalnızlıktan sıkıldığını itiraf etti. Böylece
ikisi aşağıki mutfakta, başbaşa yemek yediler. Kız,
Lidya'yı göndermişti.. Yemek boyunca durmadan ko-
nuşarak çocukluğunu, gittiği kızlar okulunu ve Kiev'-
deki hayatın yazın ne denli zevkli olduğunu anlattı.

«Günler uzun ve sıcaktır. Ama gecelerde yıldız
ışığıyla dolu tatlı bir baygınlık vardır. Henkes serinle-
mek için çiçek bahçelerine çıkar. Bazıları da parklar-
da dolaşıp **kvassj**, limonata filân içerek bandonun çal-
dığı senfonileri dinlerle. **Palyaço**'yu hiç dinlediniz
mi, Yakov İvanoviç? Marinski Parkını görseniz bayı-
lırsınız, sanıyorum.»

Tamirci parklardan hoşlandığını söyledi.

«Kontrat Fuarı baharda açılır. Öyle eğlencelidir
ki! Sonra sinematograf seyretmek isteyenler de
Kreşçatik'e gidebilirler.»

Kız konuştukça ondan yana bakışlar fırlatıyor, o
bakınca da gözlerini hemen kaçırıyordu. Onun geve-
zeliğinden sinirleri gerilmiş olan tamirci yemekten
sonra özür dileyerek işinin başına döndü: Zina onun

peşini bırakmadı ve yukarı çıkarak onun, kendi seçtiği mavi gül desteli duvar kâğıdını yapıştırmasını seyretti. Odada duran tahta bir iskemlenin üstüne oturup sağlam bacağını sakat bacağının üstüne atmış sallıyor, bir yandan da çıtır çıtır ay çiçeği yiyordu; gözleri tamircinin üstünde...

Biraz sonra bir sigara yaktı ve beceriksizce içmeğe başladı.

«Biliyor musunuz, Yakov İvanoviç; size dünyada basit bir işçi gözüyle bakamam. Çünkü siz basit bir işçi değilsiniz. Benim gözümde siz, babamın ekzantrik huyları yüzünden burada çalışmakta olan bir dost, bir konuksunuz. Bunu sizin de anladığınızı umarım?»

«Çalışmayana ekmek yok.»

«Çok doğru. Gene de siz, sıradan Rus işçilerinden çok daha kafalı, ince duygulusunuz. Yok, alçak gönüllü olmayın böyle. Onların adamı nasıl deli ettiklerini anlatamam... Hele Ukraynalılar! Bir onarım ya da bakım işi çıkacak diye ödüm kopuyor. Rica ederim, hayır, demeyin; sizin bambaşka bir insan olduğunuz ortada.. Babama öğrenimin gerekli olduğunu, kendi bilgilerinizi de geliştirmek istediğinizi söylüyordunuz. Bunu duydum; pek de beğendim. Gelecekte işlerinizi ilerletmek için karşınıza çok iyi fırsatlar çıkacağına inanıyorum. Açık gözlülük ederseniz günün birinde babam gibi hali - vakti yerinde bir insan olabilirsiniz.»

Yakov ha bire duvara duvar kâğıdı yapıştırıyordu.

«Zavallı babacığım; şu melânkoli nöbetlerinden çekmediği yok! Geceleyin içki yüzünden iştahı mıştahı kalmıyor. Çoğu zaman oturduğu yerde sızıp kalıyor. Pabuçlarını Lidya çıkarıyor; Aleksey'in yardımıyla onu yatağa taşıyoruz. Geceleyin uyanıp dua-

larını okuyor. Kendi kendine soyunduğu zamanlar sabahleyin giysilerini nereye attığını dünyada bulamıyoruz. Bir gece çoraplarını halının altına sokuşturmuş. Kilodunu da, sırsıklam, tuvalette bulduk... Çoğu günler kuşluk saatinden önce uyanamıyor. Benim için çok güç, tabii ama bağıma taş basıyorum, çaresiz. Çünkü babam da çok çekmiş. Geceleri Lidya'dan başka can yoldaşım yok. Bazan da Aleksey'le biraz çene çalarım. Ama ne yalan söyleyeyim, Yakov İvanoviç, ikisi de boş kafalı, basit kişiler... Aleksey bodrumda yatıp kalkar. Lidya'nın yatak odası da arkada, babamın odasının gerisindeki balkonun öbür yanında. Geceleri onun çene çalmasını dinlemekten-se kitap okumayı daha çok sevdiğimden, erkenden yatmaya gönderirim onu... Geceleyin evde herkesin uyuyup da tek kendimin uyanık olduğunu bilmek öyle hoşuma gider ki bazen. Semaverin altını yakıp kitap okurum; uzaktaki dostlarıma mektuplar yazarım; tentene işlerim. Babam tıgla çıkardığım dantel örneklerin inceliğine bayılır.» Sonra kız içini çekerek, «Ama ne yalan söylemeli;» diye ekledi. «Çoğu zamanlar müthiş yalnızlık çekiyorum, doğrusu.»

Bir süre tasalı tasalı ay çiçeği çitirdatti, sonra da, çocukluğunda geçirdiği hastalık yüzünden sakat kalmasına rağmen karşı cinsin onu eskidenberi beğendiğini, peşinden koşan birçok gençler olduğunu anlattı.

«Bunu kendimi övmek amacıyla ya da pişkinliğimden söylüyor değilim. Yalnız benim normal bir yaşantıdan yoksun kaldığımı sanmanızı istemem de. Tecrübesiz bir kız değilim. Vücudum oldukça biçimlidir ve bir çok erkeklerin dikkatini çeker; hele giyinip kuşandığım zamanlarda! Bir gün bir lokantada yemek yerken adamın biri gözünü bana dikip öyle yi-

yecek gibi bakmaağ başladı ki, babam gidip adama çattı. O da iyice utanarak özür diledi... Biliyor musunuz, Yakov İvanoviç, eve döndüğümüz zaman kendimi tutamayıp ağladım.»

Peşinden koşup onu görmeğe gelen beyler çokmuş, elbette. Ne var ki, ruhu zengin olan, duygulu erkekler azmış. Bir çok arkadaşları; bulabildikleri erkeklerle yetiniyorlarmış, çaresiz, ama o duygulu, güvenilir birini arıyormuş ve böylesini bulmak da güçmüş. Gene de bu gibi erkeklerin ille kibar takımı arasında değil, başka sınıflarda da bulunabileceğine inanıyormuş...

Yakov, o yeşil gözlerin kendi her hareketini izlediğinin farkında, pek kulak asmadan dinliyordu... Neden katlanıyor bu zahmete? diyordu içinden. Ne buluyor benim gibi erdemleri aslında kusur sayılabilecek olan bir adamda? Rusça bana ağır gelen bir dil; kıvrak konuşup nükte bile yapamıyorum. Hele bir kez «Yahudi!» desem kadıncağız hangi deliğe gireceğini bilemez...

Gene de onu sık sık düşünmekten kendini alamıyordu. Çoktandır kadınsız kalmıştı. Onunla yatmak acaba nasıl olur, diye merak ediyordu. Ömründe hiç bir Rus kadınıyla yatmamıştı. Bir kez bir köylü kadınla yatmış olan Haskel Dembo Yahudi kadınlarından farklı olmadıklarını söyler dururdu. Yakov, kızın sakat bacağının yatakta bir zararı olmayacağını düşünüyordu.

O gece dördüncü odanın duvar kâğıtlarını da kapladı. Geriye yalnızca işin marangozluk yönü kalmıştı. İki gün sonra bu da bitmek üzereyken Nikolay Maksimoviç sarsak adımlarla yukarı çıktı ve daireyl gözden geçirdi. Duvar kâğıtlarını eliyle yoklayıp tavanları süzerek oda oda dolaştı.

«Çok iyi; hattâ olağanüstü iyi,» dedi. «Hem sağlam, hem de güzel yapmışsın Yakov İvanoviç. Seni candan kutlarım.»

Daha sonra, aklına yeni gelmişçesine, «Sorduğum için özür dilerim ama siyasal görüşlerin ne yönde, Yakov İvanoviç?» diye sordu. «Sosyalist değildir, sanırım.» Tamamen bir dost olarak soruyorum. Bana güvenebilirsin. Amacım işine burnumu sokmak filân değil. Kısacası, senin geleceğinle ilgilendiğim için soruyorum.»

Yakov, «Benim siyasetle ilişğim yoktur,» diye cevap verdi. «Şimdi herkes siyasetle uğraşıyor ama bana göre değil bu. Yaradılışıma aykırı, gibi geliyor.»

«İşte bu pek güzel. Siyasetle ben de ilgilenmem. Doğrusunu istersen başım bu yüzden daha dinç. Yakov İvanoviç, şu yaptığın işlerdeki ustalığı, inceliği unutacağımı sanma. Benim yanımda daha başka, daha iyi bir işe girmek istersen seni seve seve tutarım. Doğruyu söylemek gerekirse şu yakınlarda küçük bir kiremit fabrikam var benim. Ağabeyimden miras kaldı. Kendisi hiç evlenmedi; altı ay önce de amansız bir hastalıktan kurtulamayarak Tanrısının rahmetine kavuştu. Fabrikayı önceleri elimden çıkarmak istedim ama öyle az para verdiler ki, ticaret hayatından hoşlandığım halde, çaresiz kendim işletmek zorunda kaldım. Ne yalan söyleyim, bu yaşta artık bu işe gönlüm olmadığı gibi aklım da ermiyor. Bu yüzden pek az kâr edebiliyorum. İşçi başım Proşko cahil adamdır ama işin tekniğinden iyi anlar. Yalnız, lâf aramızda, onun buyruğunda çalışan arabacılar taşıdıkları tuğlaların tam hesabını veremiyorlar. Seni, hesapları kontrol edip herkese benim yönümden göz kulak olacak bir çeşit kâhya olarak tutmak istiyorum.

Ağabeyim işin her yönüyle kendisi uğraşırdı ama dedim ya ticaret işi beni sarmıyor.»

Yakov bu teklif karşısında heyecana kapılmakla birlikte, kendisinin de bu işte tecrübesiz olduğunu gizlemedi

«Hele hesap tutmasını hiç bilmem.»

Nikolay Maksimoviç, «İnsan dürüst olduktan sonra bir de kafasını, sağ duyusunu kullansın, yeter,» dedi. «Öğrenilmesi gereken şeyleri, çalıştıkça öğrenirsin. Ben çoğunlukla haftada bir iki sabah fabrikaya uğrarım. Sana bilmediklerini öğretmeğe çalışırım ya, ne yalan söyleyim, benim de pek bir şey bildiğim yok... Hiç itiraz dinlemem, Yakov İvanoviç. Böyle konulardaki yargılarına çok güvendiğim kızım da senin çok değerli bir insan olduğuna inanıyor. Bu inancı benim de tüm yüreğimle paylaştığıma güvenebilirsin. Kızım seni aklı başında, ciddî, güvenilir bir insan olarak görüyor. İşin temelini bir kez kavradıktan sonra çok iyi çalışacağına, sorumluluklarını hakkıyla yerine getireceğine ben de inanıyorum. Çıraklık diyebileceğimiz ilk dönemde sana ayda kırk ruble veririm. Umarım ki, bu sana yeter. Bu arada senin için başka bir kolaylık da düşünüyorum. Açık konuşacağım; bunun ikimize de yararlı olacağını sanıyorum. Ağabeyim samanlığın üstündeki bölmeyi rahat, sıcacık kutu gibi bir oda haline getirmişti. Eğer teklifimi olumlu karşılırsan burada kira vermeden oturabilirsin.»

Kırk rublenin düşüncesi tamirciyi şaşırtmış, aklını çelmişti.

«Kâhyalar ne iş yapar? Sorumun kusuruna bakmayın ama ben ne olsa cahil bir adamım. Bilgiçliğim yoktur.»

«Bilgiçlik kibir demektir,» benim hoşuma gitmez.

Bir fabrikanın kâhyası, işin hesap, kitap yönleriyle meşgul olur. Biz günde 2000 kadar tuğla yapıyoruz. Eskiden çok daha fazla yapardık. Günde 3000'i aşardı. Son zamanlarda inşaatımız biraz azaldı. Gene de Kiev Belediye Meclisiyle birkaç bin tuğlalık bir anlaşmamız var. Romanov jübilesinden önce şehrin onarılması için Çar'ın kendisi buyruk vermiş. Belediye de bu yüzden tahta kaldırımları söküp bir çok sokakların kaldırımlarını baştan aşağıya tuğla döşüyor. Tabii bu, havanın uygun gittiği zamanlarda yapılıyor. Böyle kış, kıyamette değil. Sonra Dinyeper üzerindeki küçük bir kalenin surlarının restore edilmesinde kullanılacak tuğlalar için de bir anlaşma imzaladık. Evet, ne diyorduk, alman siparişleri kaydetmeni, fabrikada her gün imâl edilen ve dışarıya taşman tuğlaların sayısını kesin olarak bir kenara yazmanı isterim. Bu sayıları Proşko'dan alacaksın ama bunu kontrol etmenin de yollarını arayacaksın. Aynı zamanda borçlularımıza fatura göndereceksin. Gelen paraları da hesap defterine kaydedeceksin. Haftada bir iki kere, gelen çekleri ve paraları bana teslim edeceksin. Geri kalanı da kasada saklayacaksın. Proşko teknik yönden işçi başı olmakta devam edecek. Tuğla için gelen siparişleri sana bildirmesini ve bu işleri senin kanalınla yürütmesini kendisine söyleyeceğim. Ücret cetvellerini de sen hazırlayacaksın ve her ay işçilerin ücretlerini sen ödeyeceksin.»

Birçok kuşku ve korkular içinde olmasına rağmen Yakov hayatta beklediği büyük fırsatın belki de bu olduğunu düşünmekten kendini alamıyordu. Böyle bir işte birkaç ay tecrübeden sonra önünde bambaşka fırsatlar da açılabilirdi.

«Bir düşüneyim,» dedi, ama gene de Nikolay

Maksimoviç aşağı kata inmezden önce Yakov onun teklifine evet demiş bulunuyordu.

Ev sahibi anlaşılmayı ıslatmak için bir şişe votka ile geri geldi. Yakov iki kadeh votkayı içtikten sonra huzursuzluğu ve tedirginliği geçti. Kendi kendine, «İstikbalimi kurmaya çalışıyorum,» diyordu. Bir süre yere yatıp uyudu ve sonra marangozluk işlerini de bitirdi ama huzursuzluğu geri gelmişti.

Gece basmıştı. Tamirci ortalığı süpürüp temizledikten, boya fırçalarını benzine batırıp kendi de yıkandıktan sonra Zina'nın topallaya topallaya yukarı kata çıktığını duydu. Zina mavi bir elbise giymiş, saçlarını yukarıda toplayıp beyaz bir kurdela ile sıkı-mış, dudaklarıyla yanaklarını belli belirsiz boyamıştı. Yakov'u gene birlikte yemek yemeğe davet etti.

«İşinizi bu kadar güzel bir şekilde yapıp bitirmenizin şerefine bir yemek yiyelim,» dedi. «Daha çok babamla aranızdaki anlaşmanın şerefine olacak bu. Ama ne yazık ki babam yattı, ikimiz başbaşa olacağız.»

Tamirci gene önceleri gibi özür diledi. Hattâ onun bu çağrısına bir parça sinirlenmişti. Yakasını sıyırıp kaçmak istiyordu. Ama Zina onu bırakmadı.

«Hadi hadi Yakov İvanoviç, hayat hep çalışmaktan ibaret değil ya!» diyordu.

Yakov hayatın çalışmaktan ibaret olmadığını bilmiyordu. Gene de içinden, «Buradaki işim nasılsa bitti, bundan sonra artık onu görmeyeceğim. Bir vedalaşmaktan ne çıkar,» diye düşündü.

Mutfakta Zina bir şölen sofrası donatmıştı. Hattâ masanın üstünde Yakov'un ömründe görmediği yiyecekler bile vardı: İçine öteberi doldurulmuş hıyarlar, Tunadan gelme ringa balıkları, şişman şişman sosisler, mantarlar, türlü çeşitli etler, şarap, pasta-

lar ve kiraz likörü. Bu bolluğun karşısında dilini yutacak gibi olan tamirci, başlangıçta çok sıkıldı ve utandı. İnsan yokluğa alışmışsa, çokluktan korkar. Ama tamirci korkusunu da, utangaçlığını da çok geçmeden silkip attı ve ömründe görmediği bu nefis yiyeceklerden bol bol tıkindı. Kırmızı şarabını, pamuk gibi beyaz ekmek lokmalarının arasında yudumluyordu.

Zina, mutlu, rahat ve her zamankinden daha güzeldi. Tatlı ve baharatlı yiyeceklerden azar azar yiyor, şarap bardağını ise sık sık dolduruyordu. O sivri çeneli yüzü kızarmıştı. Kendisiyle ilgili şeyler anlatıyor ve hiç yoktan bol bol gülüyordu. Tamirci onu ne kadar bir arkadaş olarak görmeğe çalışırsa çalışsın yadırgamaktan kendini alamıyordu. Kendi kendini bile yadırgıyordu. Bir keresinde o kar gibi bembeyaz sofraya örtüsüne bakarken Raisl'i düşündü ve sonra onu kafasından kesinlikle sildi. Yemeğini bitirdi. Ömründe hiç bu kadar çok yemek yememişti. Üstüne iki bardak likör içti ve ancak ondan sonra bu şölenin zevkine varmağa başladı.

Sofrayı topladığı zaman Zina'nın göğsü inip kalkıyordu. Eline bir gitar aldı ve ince, hafif bir sesle, «Ah, yüküm ne kadar ağır,» diye bir türkü söylemeğe başladı. Hüzünlü bir türküydü bu. Tamiroi içinde inceden inceye bir sızı duydu. Yemekten sonra kalıp gitmeğe niyetlenmişti ama mutfak sıcak ve oturup gitar dinlemek de zevkliydi. Zina ikinci olarak, «Gel meleğim, dansedelim,» şarkısını söyledi. Gitarı elinden bıraktığı zaman Yakov'a yepyeni bir bakışla baktı.

İşin nereye varıp dayandığını Yakov o saat an-

ladı. İçinde heyecan ve korku birbirine karıştı. «Yok» diye düşündü. «Bir Rus kadını ile olmaz. Şimdi benimle yatar da benim kim olduğumu anlarsa kızcağız kendini öldürür.» Sonra, «Ama belki öyle olmaz,» diye düşündü. «Belki bir yahudi ile yatmayı umursamayan Rus kadınları da vardır.» Kendine kalsa bu işi bir denemeye razıydı, ama gene de yol göstermeği kadına bıraktı.

Zina bardağına şarap doldurup bir yudumda bitirerek, «Yakov İvanoviç, sen romantik aşka inanır mısın?» diye sordu. «Soruyorum, çünkü senin bu çeşit aşktan sakındığını seziyorum.»

«İnansam da, inanmasam da bu iş benim için kolay değil.»

Zina, «Bu işin kolay olmasını ben de doğru bulmuyorum» dedi. «Bana öyle geliyor ki, hayatı ciddiye alan, belki de fazla ciddiye alan, bazı kimseler duyguların ikliminde meydana gelen değişiklikleri sezmekte ve bu değişikliklere cevap vermekte biraz ağır alıyorlar, geç kalıyorlar. Şunu demek istiyorum ki Yakov İvanoviç, insan çok çekingen olursa, ya da kendini hayattaki güzel ve iyi şeylere lâyık görmezse aşkı da elinden kaçırabilir. Rüzgârlı havada uçup geçen bir bulut gibi...»

Yakov, «Olabilir,» diye cevap verdi.

Kız ciddi ve yavaş bir sesle, «Yakov İvanoviç, beni hiç değilse biraz seviyor musun?» diye sordu. «Bazan bana baktığın zamanlar gözlerinde sevgiye, benzer bir şey okur gibi oluyorum. Örneğin, biraz önce, bana ne güzel gülümsedin. İçim ısındı. Sana bu soruyu sormak cesaretini gösteriyorum. Çünkü senin çok alçak gönüllü olduğuna inanıyorum. Sonra sen bizim ayrı sınıflardan gelme oluşumuza da çok önem veriyorsun. Bana kalırsa aşırı önem veriyorsun. Çün-

kü insan olarak birbirimize çok benzediğimize inanıyorum.»

Yakov, «Hayır,» diye cevap verdi. «Sizi sevdiğimi söyleyemem.»

Zina kızardı. Kirpikleri titreşmeye başladı. Uzun bir sessizlik dakikasından sonra içini çekti ve daha yavaş bir sesle

«Peki öyleyse, benden hiç değilse birazcık hoşlanıyor musun?» diye sordu.

«Evet, bana çok iyi davrandın.»

«Ben de senden hoşlanıyorum. Gerçekten çok hoşlanıyorum. Ciddî, bilgili bir insansın.»

«Yok canım, dünyadan haberi olmayan, cahil kişinin biriyim.»

Zina, bardağına kiraz likörü doldurdu. Biraz içti, sonra bardağı elinden bıraktı.

«Off be, Yakov İvanoviç, gel bir an için şu ciddiliğinden vaz geç de öp beni! Cesaretin varsa, gel öp beni.»

Ayağa kalktılar ve öpüştüler. Kız ona iyice abanmış, eliyle onun vücudunu yokluyordu. Yakov bir an içinin ona karşı bir acımayla cız ettiğini duydu. Kız, göğsü inip kalkarak:

«Burada mı kalalım yoksa odama gelmek ister misin?» diye fısıldadı. «Babamın odasını gördün ama benimkini hiç görmedin.»

Erkeğin gözlerinin tam içine bakıyordu. Kendi yeşil gözleri kapkara bir ışıqla aydınlanmış onun gövdesine sımsıkı bastırdığı vücudu ateş gibi yanıyordu. O anda Yakov'un gözüne yaşından daha büyük göründü. 27; 28 yaşlarında, hayat tecrübesi olan bir genç kadın.

«Sen nasıl istersen,» dedi.

«Ya sen nasıl istiyorsun Yakov İvanoviç?»

«Zinayda 'Nikolayevna» dedi tamirci, «Bu sorumu bağışlayın. Ama ciddî bir hata yapmak istemiyorum. Bir sürü yanlış işler yaptım hayatımda, aklınıza gelebilecek her çeşitten. Ama yeniden yapmak istemediğim bazı yanlışlıklar var.» Sonra, genç adam utangaçlıkla, «Eğer masumsanız bundan ileriye gitmesek daha iyi olur,» diye ekledi. «Bunu size olan saygımdan söylüyorum.»

Zina kıpkırmızı kesildi. Sonra şöyle bir omuz silkerek açık sözlülükle

«Ben de çoğu kızlar kadar masumum. Ne daha çok, ne de daha az. O bakımdan merak edilecek hiçbir şey yok,» diye cevap verdi. Sonra utangaç bir gülüşle, «Senin eski kafalı bir insan olduğunu görüyorum, bu da hoşuma gidiyor,» diye ekledi. «Gene de sorduğun soru pek de incelikli sayılmazdı doğrusu.»

«Madem bir kabalık ettik, ikincisini de edelim bari. Ya baban? Demek istediğim, odana çıkarsak babanın haberi olur mu?»

«Şimdiye kadar hiç haberi olmadı,» dedi Zina.

Tamirci bir an için bu cevaba şaşıtı, sonra başkaca soru sormadan olduğu gibi kabul etti. İnsanın karşısına çıkan bir gerçeğe cebelleşmesinin ne yararı olabilirdi ?Zina aksak adımlarla önde, Yakov ayaklarının ucuna basa basa arkada, koridor boyunca sessizce ilerleyerek kızın mis gibi parfüm kokan yatak odasına gittiler. Karyolanın üstünde yatan Pekin cinsi küçük bir köpek tamirciye baktı ve şöyle bir esnedi. Zina onu aldı ve götürüp mutfağa kapadı.

Odası, sayısız sehpa ve küçük masaların üstündeki incik ginciklerle doluydu. Duvarlarda başörtülü kız resimleri... Bir aynanın çerçevesinin arkasına tavus kuşu tüyleri sıkıştırılmıştı. Bir köşede Meryem

Ananın bir ikonu asılıyor; önünde kırmızı bir gazlâmbası yanıyordu.

Kalsam mı, gitsem mi diye düşündü. Yakov, bir yandan kuraklık mevsimi uzun sürmüştü. Erkek dediğin kadın ister. Hasidim'de bile ne diyordu? «Kendi teninden kaçma!» Bir yandan da bu yaşta ne verebilirdi bu ona? 18 yaşında delikanlı değildi ya artık! Hiç birşey...

Zina odaya döndüğü zaman tamirci karyolanın üstünde oturuyordu. Gömleğini ve atlet fanilâsını çıkarmıştı.

Zina'nın pabuçlarını çıkardıktan sonra ikonun önünde dize gelmesini, haç çıkarıp kısa bir dua okumasını huzursuzluk içinde seyretti. Zira

«Tanrıya inanır mısın?» diye sordu.

«Hayır...»

Kız, «Keşke inansaydın, Yakov İvanoviç,» diye içini çekti.

Sonra yerinden kalktı ve ona banyoda soyunmasını söyledi. Kendisi yatak odasında hazırlanacaktı.

Yakov, «Bacağından ötürü,» diye düşündü. «Ben geldiğim zaman yorganın altına girmiş olacak. Öylesi daha iyi.»

Banyoda soyundu. Hâlâ benzin ve boya kokan ellerini Zina'nın güzel kokulu pembe sabunuyla iki kez yıkadı. Gene kokladı ama şimdi de elleri parfüm kokuyordu. «Dünyada yapılacak bir yanlışlık varsa, ben ille bir yolunu bulur, yaparım,» diye içinden geçirdi.

Kendini aynada çıplak görmek önce onu tedirgin etti, sonra yapmak üzere olduğu şeyi düşününce içinde bir tiksinti duydu.

«İşler zaten kötü... Daha da karıştırmamanın gere-

ği var mı?» diye düşündü. «Benim için değil bu. Bana göre değil bu. Bana göre değil. Bunu kızcağıza bir an önce söylersem daha iyi olur.» Giysileri kolunda, yatak odasına girdi.

Zina saçlarını örmüştü. Çırılçıplak, elinde bir sünger, gaz lâmbasının altında durmuş beyaz bir leğendeki suyla siliniyordu. Göğüsleri çok dolgundu.

Tamirci onun sakat bacağından aşağı parlak kırmızı bir kan çizgisinin akmakta olduğunu gördü ve serseme dönerek, «Ama siz temiz değilsiniz,» dedi.

«Yakov! Ödümü kopardın.» Kız önünü süngerle kapadı. «Ben çağırınca kadar beklersin, sanmıştım.»

«Durumunuzu bilmiyordum özür dilerim. Hiç aklıma gelmedi. Siz de söylemediniz. Gerçi çok şahsî bir şey ama, doğrusu aklımın ucundan bile geçmedi.»

Zina, «Ama bunun en tehlikesiz zaman olduğunu bilmez misin?» diye sordu. «Hiç bir sakıncası yoktur. Biz işe başlar başlamaz kanın akması da durur.»

«Özür dilerim,» dedi tamirci, «Belki başkaları yapabilir ama, ben yapamam.»

Karısının «hastalığı» sırasında ve sonradan, hammama gidip gelinceye değin kendisinden nasıl kaçındığını düşünüyordu. Ama bunu Zina'ya söyleyemezdi.

«Özür dilerim,» dedi gene. «Ben gitsem iyi olacak.»

Zina, «Ben yalnız bir kadını, Yakov İvanoviç,» diye inledi. «Acı bana biraz.»

Ama o giyinmeye başlamıştı bile. Çok geçmeden çıktı, gitti.

3 —

Karakışın ortasında bir gece, sabaha karşı saat dörtteki buz gibi soğuk ve zifirî karanlığın içinde; tuğla fabrikasına geleli iki gün olan Yakov, Serdiyuk ve Rihter adındaki arabacıların aşağıdaki ahıra girip iki takım at aldıklarını ve karla kaplı kaldırım taşlarının üstünden tangır tungur uzaklaştıklarını duyunca çarçabuk yataktan kalktı. Şamdanındaki dibine yaklaşmış mumu yaktı, ahırın üstündeki odasının açık merdiveninden aşağı gizlice koşarak indi ve tuğla ocaklarının önünden geçerek depoya gitti. Rutubetli soğukta put gibi durarak arabacılarla yardımcılarının çalışmalarını seyretti.

Adamların üstlerindeki gocuklardan ve atların sağrılarından buharlar tütüyordu. Üstleri saman kaplı uzun arabalar ağır sarı tuğlalarla doldurulmaktaydı.

İş ağır ilerliyordu. Elden ele atılan tuğlaları sonunda arabacı tutuyor ve yerli yerine yerleştiriyordu. Karanlıkta ısınmak için ellerini hohlayıp, ayaklarını ses çıkarmamaya çalışarak yere vuran Yakov'a saatler saati beklemiş gibi geldi. Ama sonunda arabalardan birine 340, öbürüne 403 tuğla yüklendiğini saymayı başardı. Ahırda üç araba ve altı at da boş bekliyordu. Ertesi sabah işçi başı Proško, Yakov'un çalıştığı havasız, basık tavanlı barakaya geldi. Hesap defterleri ve eskiden kalma işe yaramaz bir sürü kâğıtlarla yüklü olan masasının üzerine geceleyin fabrikadan nakledilen tuğla sayısını gösteren fişi bıraktı. Yırtık bir parça paket kâğıdının üzerine kargacık burgacık yazılmış olan bu fişte nakledilen tuğla sayısının 743 yerine 610 tane gösterildiğini görünce tamirci bu soğukkanlı dolandırıcılığın karşısında hırslıdan gizlice dişlerini gıcırdattı.

Yakov iş bulmak için deli gibi can attığı halde Nikolay Maksimoviç'in teklifini istemeye istemeye kabul etmişti. Hele en son dakikada tuğla fabrikasının bulunduğu Lukyanovski bölgesinin Yahudilerin oturmasının yasak edildiği bir bölge olduğunu öğrenince adeta paniğe kapılarak bu işten yakasını sıyırmaya çalışmıştı. O zaman patrona bu işi üstüne alamayacağını; çünkü hakkıyla başaramayacağından korktuğunu söylemişti. Ne var ki, Nikolay Maksimoviç onun kaygularını hafife alarak acele etmemesini salık vermişti.

«Saçmalık,» demişti. «Umduğundan daha iyi başaracaksın, bu işi. Kendin Tanrı vergisi yeteneklerine güvenmesini öğrenmelisin, Yakov İvanoviç. Sen benim rahmetli ağabeyimin hesap defteri tutma sisteminizi izle. Eski tarzdadır ama sağlamdır. Öbür işleri de, yaptıkça öğrenirsin elbet.»

Bu işe ne anlam vereceğini pek bilemediği için Yakov'a teklif ettiği aylığa 3 ruble zam yapmıştı. İşe girmeğe can atan Yakov da Podol'da oturmaya devam eder ve her sabah erkenden işe gelirse belki daha kolay olacağını söylemişti. Oturduğu yer fabrikadan pek uzakta değildi. Fabrikanın yakınlarından geçen elektrikli tramvay gerçi akşamları işlemiyordu ama o yürüye yürüye de gidip gelebilirdi.

Nikolay Maksimoviç, «Üzgünüm ama Podol'da oturmakta devam edersen benim pek işime yaramazsın,» dedi. Ocak sonunda bulutlu bir günde fabrikada konuşuyorlardı. Fırınlara üzerinde siyah bir duman bulutu vardı ve Nikolay Maksimoviç'in yakasında hâlâ **Yüz Kartallar**'ın rozeti. Yakov onunla konuşurken bu rozeti görmemeğe, ya da başka yöne bakmağa çalışıyordu, çünkü bir kere bakışı takıldı mı, gözünü alamaz oluyordu. Rozet gözünün önünde bû-

yüyor, büyüyor ve onun bütün sinirlerini yerinden oynatarak, kafasını karıştırıyordu.

Yahudi düşmanı patron, «Benim esas derdim; gündüzün olup bitenler değil,» dedi. «Gerçi onlar da canımı sıkıyor ama benim asıl derdim sabaha karşı tuğlaların arabalara yüklendiği zaman olup biten işler. Hırsız kısmı gün ışığından korkar, geceleyin karanlıkta ortada yalnızca hayaletler dolaşır, namuslu insanlar mışıl mışıl yataklarında uyurken, hırsız ortaya çıkar ve kirli işini yapar. Rahmetli ağabeyim pek uykuyu sevmezdi. Bilirsin, sen uykuyu sevmezsen, uyku da seni sevmez. Kendisi her sabah, hava nasıl olursa olsun sabaha karşı saat üçte buraya gelir ve bütün arabaların yüklenişine kendisi göz kulak olurdu. Senden aynı şeyi yapmanı istemiyorum. Yakov İvanoviç. İnsanın işinde bu denli titiz olması bence bir çeşit manyaklıktır. Ağabeyimin erken ölümüne de bence bu titizliği sebep oldu.» Nikolay Maksimoviç gözlerini yumdu ve haç çıkardı. «Ama sabaha karşı; ya da başka yükleniş saatlerinde, haber vermeden yanlarına gelip tuğlaları yüksek sesle sayarsan belki onlara bir gözdağı olur da hırsızlıkta pek aşırı gitmelerini önler. Bir dereceye kadar hırsızlığa göz yummak zorundayım, ne de olsa bunlar insan ama her şeyin bir sınırı olmalı. Eğer iflâs edersek bu fabrikayı yok fiyatına elden çıkarmak zorunda kalırız.»

Tamirci, «Nasıl yapıyorlar bu hırsızlığı?» diye sordu.

«Proşko'nun yönetimindeki arabacılarından şüpheleniyorum. Hepsi fişine yazdıklarından daha çok tuğla çıkarıyorlarmış gibi geliyor bana.»

«Öyleyse Proşko'yu neden kovmuyorsunuz?»

«Bu senin dediğin dile kolay, oğul. Eğer bunu

yaparsam fabrikayı kapamak zorunda kalırım. Teknik yönden olağanüstü bir işçi başı. Ağabeyim de onun çok iyi bir işçi başı olduğunu söylerdi. Ne yalan söyleyeyim, benim amacım onu hırsızlık yaparken yakalamak değil. Dine düşkün bir insan olarak, benim amacım onun hırsızlık yapmasına engel olmak. Sence de, hem insanlık, hem akıl yönünden en iyi tutum bu olmaz mı?... Evet evet; benim dediğim gibi yapalım. Sen samanlığın üstündeki odaya yerleş Yakov İvanoviç. Bir tek kopek kira ödemedi bu odada oturabilirsin.»

Tamircinin, yeni bir işe girerken gerekli olan pasaportunu, ne de ikamet tezkeresini sormuştu. Yakov da içi rahat olmamakla birlikte tehlikeyi göze alarak bu işe girdi. Yahudi olduğunu söylemek bir an için aklından geçmişti. Gayet sakinlikle Nikolay Maksimoviç'in karşısına geçecek ve şöyle diyecekti:

«Ey, gerçeği öğrenmenizin zamanı geldi! Benden hoşlandığınızı söylüyorsunuz; benim dürüst bir işçi olduğumu, patronun zamanını boşuna harcamadığımı biliyorsunuz. Bu yüzden doğuştan Yahudi olduğumu ve bunun için bu bölgede yaşayamayacağımı söylersem belki şaşmazsınız.»

Ne var ki, bunun olacak iş olmadığını o da biliyordu. Tut ki, tutulacak yanı yoktu ya, tut ki, Nikolay Maksimoviç iki başlı kartal rozetine rağmen kendi çıkarını düşünerek Yakov'un Yahudiliğine göz yumdu. Bu da bir şey değiştirmezdi. Çünkü Lukiyanovski bölgesi Yahudilere yasak edilmişti. Gerçi bazan olağanüstü ayrıcalıklar tanınıyordu ama yoksul bir tamircinin orada oturduğu ortaya çıkarsa başı sağlam belâya girerdi.

Ne kadar karışık bir durumdu yarabbi! İşe girdiğinin ilk haftası Yakov hergün kaçıp gitmeğe karar

veriyordu. Ama gitmedi, çünkü Aaron Latke ona Podol'daki bir takım matbaaların pek de yüksek sayılamayacak bir ücret karşılığında yalancı belgeler sattıklarını haber vermişti. Gerçi Yakov böyle yalancı kâğıtlar satın almayı düşündükçe soğuk terlere batıyordu ama gene de böyle bir çareyi aklında bulundurması gerektiğini düşünüyordu.

Tuğlaların yüklenmesini gizlice seyrettiğinin sa bahında Proško hesap fişini getirdiği zaman Yakov fişin üzerindeki yalancı rakamın yüreğine verdiği öfkeli çarpıntıyı hiç dışarı vurmadı. İşbaşına, Nikolay Maksimoviç'in ona, geceleri tuğla yüklenirken arabaların başında durmasını tembih ettiğini ve bundan sonra bu sorumluluğu yerine getireceğini bildirdi. Ayağına yüksek, sarı, çamurlu lâstik çizmeler giyen ve önüne kirli, uzun bir lâstik önlük bağlayan iri yarı, kalın kulaklı, kaba sakallı bir adam olan Proško o ufacık keskin gözlerini tamirciye dikti.

«Geceleyin arabalara tuğlalar yüklenirken ne oluyormuş yani?» diye sordu. «Arabacılar diz üstü çöküp kendi analarını mı beceriyorlarmış yani?»

Yakov sıkılarak, «Orasını bilmem ama dün gece arabalara yüklediğiniz tuğlanın sayısıyla, bu getirdiğin kâğıdın üzerindeki rakam birbirini tutmuyor,» diye cevap verdi.

Sonradan bunu başka türlü söylemediğine pişman oldu, ama insan bir hırsıza başka türlü nasıl konuşur?

«Kaç tuğla yüklendiğini sen nerden biliyorsun?»

«Nikolay Maksimoviç'in talimatına uyarak dün gece deponun yanında durdum. Yüklenen tuğlaları saydım. Demek istediğim, patronun dediğini yerine getirdim.»

Tuğlalar onunmuş gibi tamircinin sesi heyecan

ve öfkeden boğuklaşmıştı. Oysa ne garip şey; tuğlalar aslında Yahudi düşmanı bir Rus'un malıydı.

Proşko, «Demek ki, sen yanlış saymışsın. Bizim yüklediğimiz sayı bu,» diyerek o küt parmağını kâğıdın üzerindeki rakama bastı. «Şimdi beni iyi dinle, dostum. Bir köpek burnunu boka sokarsa kirlenir. Senin de burnun pek uzun. Dologuşev. Bana inanmazsan aynaya bak. Benim burnum bu denli uzun olsa her işe sokmazdım.» Böyle diyerek dışarıya çıktı ama öğleden sonra gene kulübeye girdi.

«Senin kâğıtların nerede? Karakoia yazdırdın mı?» diye sordu. «Eğer yazdırmadınsa ver bana da götürüp polise damgalatayım.»

Yakov, «Eksik olma ama o işler yapıлып bitti,» diye cevap verdi. «Nikolay Maksimoviç o işi halletti. Senin zahmete girmenin hiç gereği yok.»

Proşko, «Söyle bana Dologuşev, sen rusçayı neden böyle Türkler gibi konuşuyorsun?» diye sordu.

Tamirci iğreti bir gülüşle, «Belki Türküm de ondan,» diye cevap verdi.

Proşko, «Çok hızlı koşanın eteği kendi ayağına dolanır,» dedi ve bir ayağını kaldırarak osurup gitti.

Sonradan Yakov kaygusundan yemek yiyemedi. Ben polislik yapacak adam değilim, diye düşündü. Bir Yahudinin yapacağı iş değil bu.

Gene de patronun dediklerini yerine getiriyordu Her sabah saat dörtte, o soğukta depoya gidiyor ve arabalara yüklenen tuğlaları bir bir sayıyordu. Gündüzleri barakasının penceresinden bakıp yükleme yapıldığını gördüğü zaman da gene onlara göz kulak olmaya gidiyordu. Bunu açıkça yapıyor, hırsızların hır-

sızlık etmesini önlüyordu. Yakov'u aralarında gördükleri zaman kimse bir şey söylemiyordu ama arabacıların arasına ellerindeki işleri bırakıp ona dik dik baktıkları oluyordu.

Proşko artık her sabah hesap fişi getirmekten vazgeçmişti. Hesabı Yakov tutuyordu. Hesap defteri tutmak önceleri sandığı kadar zor bir iş değildi. Yakov işin inceliklerini hemen kavramıştı. Hem zaten fabrikada fazla bir iş de yoktu. Haftada bir Nikolay Maksimoviç, (her seferinde biraz daha sıkıcı ve melânkolik), kızakla gelerek bankasına yatırılacak olan para ve makbuzları alıyordu. Fabrikaya girdiğinden bir ay kadar sonra Yakov yaptığı işi kutlayan uzun bir mektup aldı

Önceden de tahmin ettiğim gibi çalışmada son derece titiz ve etkilisin. Sana bütün kalbimle güvenmekte devam edeceğim. Zinayda Nikolayevna sana selâmlarını yolluyor. Çalışkanlığını ve başarılarını o da alkışlıyor...»

Gel gör ki, tamirciyi başkaca alkışlayan yoktu. Ne sürücüler, ne de yardımcıları onu adam yerine koymuyorlar, iki çift lâf etmek istediği zamanlarda bile duymazlıktan geliyorlardı. Etli yüzlü bir Alman olan Richter onun geldiğini görünce karların içine tükürüyordu. Terlemiş at ve saman kokan uzun boylu bir Ukraynalı olan Serdiuk ise onu hızlı hızlı soluyarak yan gözle süzüyordu, Proşko ne zaman onun yanından geçse, «Pis casus,» diye mırıldanıyordu. Ama Yakov duymazlıktan geliyordu. Tek bir Yahudi sözü duysa herhalde yedi kat göğşe fırlardı.

Fabrikanın öbür işçileriyle arası oldukça iyi sayılırdı. Fabrikanın günde 6 - 7 bin tuğla çıkardığı günlerdeki 200 işçiden kala kala 50 tane kadar kalmıştı.

Yakov bunlara ücretlerin günü gününe veriyor ve geçinip gidiyordu.

Oysa Proşko çevreye onunla ilgili çirkin söylentiler yaymaya başlamıştı. Tamircinin Bekçi Skobelcev'den duyduğu bu söylentilerden biri onun bir zamanlar hırsızlıktan yakalanıp bir süre içerde yatmış olmasıyla ilgiliydi.

Yakov'un hiç bir arkadaşı ve hele fabrika kapandıktan sonra can yoldaşlığı edebileceği kimsesi yoktu. Bu yüzden çoğu zamanı yalnız geçiyordu. İşten sonra odasına kapanıyor ve saatler saati lâmba ışığında kitap okuyordu. Nikolay Maksimoviç elektrik getirteceğine söz vermiş ama daha getirtmemişti.

Tamirci eskiden bulabildiklerini okurdu; şimdiyse okumak istediklerini okuyordu. Rusça çalışmaya devam ediyor, uzun gramer egzersizleri yazıp sonra yüksek sesle okuyordu. Ve günde iki gazeteyi baştan sonuna kadar okuyup yitiriyordu. Oysa gazetelerin havadis olarak verdikleri de üstü örtülü değindikleri de onu dehşet içinde bırakıyordu. Örneğin Rasputin'le Çariçe; teröristlerin yeni tertipleri katliâm gözdağları ve ufukta bir Balkan savaşının gölgesi. Tamirci için her şey öylesine yeniydi. İnsan bilmesi gerekenlerin hepsini nasıl öğrenmeli? Boş zamanlarında Podol'daki kitapçı dükkânlarından çıkmaz oldu. Ucuz kitaplar arıyordu. Samanlığın üstündeki odasında geçirdiği yalnız gecelerde okumak amacıyla **Spinoza'nın Hayatı**'nı satın aldı. Bir başkasının hayatından ders almanın yolu var mıydı acaba? Sonra Rus tarihi de onu büyülercesine ilgilendiriyordu. Dükkânların arkasında yığılı duran deste deste broşürleri karıştırıyordu. Serflikle, Sibiryadaki ceza sistemiyle ilgili broşürler okudu. İnsana dehşet veren şeyler! Ocak ayı isyancılarının ayaklanmalarını ve çevrelerini ya-

kıp yıkmalarını anlatan bir broşür okudu. Narodnik üstüne okudukları da onu derinden ilgilendirdi. Bunlar 1870'lerde kendilerini köylü dâvasına adanmış idealistlerdi. Köylüleri kışkırtıp toplumsal bir devrim yaratmak için hissî bir çaba göstermişler; köylülerden yüz bulamayınca mistik idealizminden terörizme dönmüşlerdi. Yakov büyük Petro'nun bir biyografisini ve ondan sonra da Müthiş İvan'ın Novgorod kentini kanlara bulayarak mahvedişinin tüyler ürpertici öyküsünü okudu. Deli Çar, Novgorod kentinin kendine bir hiyanet düzenlediği fikrini kafasına sardırmıştı. Bu yüzden kimse kaçmasın diye kentin çevresine tahtadan bir duvar örülmesine buyruk vermişti. Sonra, ordusunun başında içeri girmiş, vatandaşlarını dünyanın en vahşi işkencelerinden geçirmiş ve her gün binlercesini koyun boğazlar gibi boğazlatmıştı. Bu vahşet gün günden artmış ve yavrularının canlı canlı kızartılıp köpeklerin önüne fırlatılışını gören annelerin dehşet dolu bağırıışları gökleri tutmuştu. Beşinci haftanın sonunda kentin leş kokan sokaklarında, 60.000 ölü yatıyordu; doğranmış, karınları deşilmiş paramparça edilmiş...

*
**

Okudukça Yakov dehşetten dehşete düşüyor ve içi ürperiyordu. En kötüsünden bir yahudi katliâmı gibiydi bu. Demek Ruslar, Rusları da kılıçtan geçiriyorlardı, böyle toptan... Tarihleri boyunca tekrar tekrar görülen bir olaydı bu. Tamirci, okudukları karşısında beyni durarak, «Ne yazık bu memlekete!» diye düşünüyordu. Her şey olabilirdi burda. Siyah beyaz, beyaz siyah olabilirdi ama çoğunlukla siyah siyahtı. Rus hükümdarlarının kendi tabaları olan binlerce Hristi-

yan Rus'u göz kırpmadan kılıçtan geçirebildikleri yerde Yakov gibilerin lâfı mı olurdu?

Tarih okumaktan yorulan tamirci gene Spinoza'sına döndü. Din kitaplarını, kör inançları ve mucizeleri eleştiren, artık ezbere bildiği bölümleri yeniden okudu, «Eğer Tanrı varsa, Spinoza'yı okuduktan sonra dükkânı kapayıp bir düşünür olmuştur,» diyordu kendi kendine.

Kitap okumadığı zamanlar da Yakov çeşitli konular üzerine küçük makaleler yazmaya başlamıştı. Tarihin hem içindeyim, hem de içinde değilim, diyordu bir tanesinde. Bir bakıma çok dışarlarda çok uzaklardayım. Tarih bana dokunmadan akıp geçiyor. İyi bir şey mi bu? Yoksa benim kişiliğimde bir noksanlık mı var? Ne soru. Noksanlık var elbet... Ama ne yapabilirim bu konuda? Hem zaten aslında bu kadar üzülmeğe degecek bir şey mi? Bence insan, dağarcığında tarihe verecek bir şeyi yoksa, oturduğu yerde otursun çok daha iyi. Spinoza'nın hayatını okuyorum da, o tarihten anlayormuş ve de tarihe katacak düşünceleri, fikirleri varmış. İnsanlar yakılabilir, ama düşünceleri hiç bir zaman yakılamaz. Beri yandan da Spinoza'nın velinimet, arkadaşı olan aktivist Jan De Witt'i ele alalım. İyi ve büyük bir adam; masum olmasına rağmen ondan şüphelenen Felemenkli bir halk yığını tarafından paramparça edilmiş. Böyle bir yazgıyı da Tanrı kimsenin alnına yazmasın...

Tamircinin yazdığı bu küçük makalelerden bazıları, gazetelerde okuduğu bir takım «olaylar» üzerine eleştirmelerdi. Tamirci bunları yazdıktan sonra yeni baştan okudu ve sobasında yaktı. Satamadığı broşürleri de sobada yaktı.

Aletlerini artık hiç kullanamayışı onu nedense tedirgin ediyordu. Onları özleyeceğini tamirci hiç

ummamıştı. Kendine bir yatak kereveti, bir masa, sandalya, birkaç raf yapmıştı ama bunlar fabrikaya taşındıktan sonra birkaç gün içinde olup bitmişti. Marangozluğunu sürdürmezse unutabileceğinden korkuyor ve unutmaması gerektiğini düşünüyordu. Derken bir mektup daha aldı. Bu da Zina'dandı. Kızın yazısı şaşırtıcı, kalın ve siyah çizgilerle doluydu. Zina onu, babasının izniyle eve çağırıyordu.

«Siz duygulu bir insansınız, Yakov İvanoviç,» diye yazmıştı. «İdeallerinizi ve davranışınızı beğeniyor, saygıyla karşılıyorum. Gerçi şimdi elinize geçen maaşla kendinize yeni giysiler almış olduğunuzu sanıyorum ama gene dé, ne olur, kılığa kıyafete pek önem vermeyin...»

Yakov bu mektuba cevap vermek için masa başına oturmuştu ama ne diyeceğini bilemeyince cevap yazamadı.

Şubat ayında nedense sinirlerinin iyice gergin olduğu bir dönemden geçti. Bu sinir gerginliğini dertlerine ve sıkıntılarına yoruyordu. Yalancı belgelerin satıldığı matbaaya gitmiş, bunların çok ucuz olmakla birlikte aşırı pahalı olmadıklarını da görmüştü. Yalancı bir ad altında pasaportla ikâmet kâğıdı çıkartmayı düşünüyordu. Sabahları gerektiğinden çok önce uyanır olmuştu. Kasları gergin, göğsü sıkışık, nefes almakta bazan güçlük çekiyordu. Proşko'nun yanında olduğu zamanlarda da hep diken üstünde gibiydi. Ona en sıradan bir soru sormak bile tamirciyi tedirgin ediyordu. Bütün gün sinirli geziyor, hesaplarında yaptığı birkaç kuruşluk ufak yanlışlıklardan ötürü bile kendi kendine küfürler ediyordu.

Bir gece fabrika avlusunda iki yabancı çocuk yaladı ve kovdu. Onların ne hınzır şeyler olduklarını biliyordu. Bir tanesi on iki yaşlarında yüzü sivilceli bir çocuktü. Öbürü de gene aynı yaşlarda bir köylü çocuğuydu, saçları saman renginde... Akşamları okul dönüşü fabrika avlusuna girer, birbirlerine çamurdan topar yapıp atarak oynar, sağlam tuğlaları kırar ve ahırdaki atları bağırarak ürkütürlerdi. Yakov onlara fabrika avlusundan uzak durmalarını kaç kez tembihlemişti. Bu akşam da onları barakasının penceresinden gördü. Çocuklar yine gizlice avluya girmişler, fırın bacalarından kıvrılarak yükselen dumanlara taş atarak eğleniyorlardı. Attıkları tuğla parçaları fırınların bacalarına rastlıyordu. Yakov, «Defolun burdan!» diye bağırarak barakasından dışarı fırladı, ama çocuklar yerlerinden kımıldamadılar bile... Yakov korkutmak için onların üstüne yürüdü. Geldiğini görünce çocuklar alayla bağıldılar, tenasül uzuvlarını ellediler sonra çantalarını kaptıkları gibi tabanları yağlıyarak parmaklıktan aşır kaçtılar. Yakov onlardan yana yumruğunu sallıyarak, «Sizi piç kuruları!» diye bağırđı.

Barakasına dönerken tamirci bekçi Skobeliev'in sinsi sinsi onu gözlemekte olduğunu gördü. Sonra bekçi değneğini alarak gaz fenerlerini yakmaya gitti. Bir süre sonra fenerler alaca karanlıkta yeşil mumlar gibi yandılar.

Depo kapısında durmakta olan Proško da Yakov'un yaptıklarını görmüşdü. «Yaralı domuzlar gibi koşuyorsun Dologuşev,» dedi.

Ertesi sabah fabrikaya bir polis müfettişi gelecek tamirciye işçilerin arasında politik yönden güvenilmiyecek kişilerin olup olmadığını sordu. Tamirci böyle bir kişinin olmadığını söyledi. Müfettiş ona bir

kaç soru daha sorduktan sonra gitti. O gece okuduk-ları Yakov'un hiç aklına girmedii. Son günlerde uy-kuları çok bozulmuş olduğundan yemekten hemen sonra yatmaya karar verdi. Uyumasına hemen uyudu da, geceyarısından çok önce dipdiri ve içinde büyük bir tehlike korkusuyla uyandı. Gündüzün ancak ara-sıra aklına gelen birçok tehlikeler gece karanlıkta gözünde büyüyordu. Samanlığın tutuştuğunu, kendi-sinin de korkudan deliren atlarla birlikte diri diri yan-dığını görür gibi oluyordu. Ya da verem ve sifilis gi-bi bir hastalıktan ölecekmiş gibi geliyordu. Kan kusa-rak, kan sıçarak... En büyük kaygısı da aklından hiç gitmeyen korkuydu: Yasak bir bölgede gizlice ya-şayan bir Yahudi olduğunun ortaya çıkması.» **Gevalt**» diye bağırdı. Sonra acaba arabacılar samanlıktaydı-lar da onu duydular mı diye korkudan yüreği ağzına gelerek çevresine kulak kabarttı.

Bir gece rüyasında Richter'in sırtında kocaman kara bir torbayla onun peşi sıra mezarlığa doğru yü-rüdüğünü gördü. Tamirci arkasına dönüp de Alman'a, torbada ne olduğunu sorduğu zaman arabacı göz kır-parak, «sen» diye cevap verdi. Ertesi sabah tamirci-matbaaya gitti ve parayı peşin ödeyerek yalancı bel-geleri ısmarladı. Ama haftalar geçtiği halde nedense bir türlü gidip kâğıtları almadı. Daha sonra da hiç sebepsiz ruhsal durumu düzelmeye; iyimserliğe doğ-ru gitmeye başladı.

Daha güvenli bir döneme girmişti şimdi... Öm-ründe ilk olarak parayı paradan başka bir şey değil-mişcesine harcıyordu. Daha çok kitap, yazı kâğıdı, çizmelerden kurtulmak için bir çift kundura, lüks bir kavanozda çilek reçeli ve bir kilo ekmeklik un satın aldı. Ekmeği kabartamadı ama gene de pişirdi ve pi-de niyetine yedi. Bir çift çorap, bir takım iç donuyla

fanile, bir de ucuz gömlek aldı. Bir gece dayanılmaz bir tatlı isteğine kapılarak bir şekerçi dükkânına girdi, kakao içti ve birkaç tane pasta yedi. Sonradan kalın bir parça çikolata aldı. Evde rublelerini saydığı zaman sandığından çok daha fazla para harcamış olduğunu anladı ve bu kez kayguya kapıldı. Böylece gene bir lokma, bir hırka düzenine döndü. Çavdar ekmeği, yoğurt, kaynamış patates, arasına bir yumurta, pek canı çektiği zaman da küçük bir parça helva yiyerek nefis körletiyordu. Bir süre sonra çoraplarında çamaşır ve gömleklerinde yamasız hiçbir yer kalmamıştı. Eline geçen parayı biriktiriyor, «Birak, biriksin,» diyordu kendi kendine. Önemli tasarıları vardı.

Nisanda Dinyeper nehrini kaplıyan buz tabakasının çatlamaya başladığı sıralarda bir gece okuduğu kitapları sattıktan sonra Plosski bölgesinde gezinmiş olan Yakov, geç vakit fabrikaya dönerken birden yeniden kar yağmaya başladı. Yokuş yukarı mezarlığa yaklaşırken tamirci birkaç oğlan çocuğunun ihtiyar bir adama saldırdıklarını gördü ve bağırarak onları dağıttı. İhtiyar adam Yahudiydi. Ayak bileklerine inen kaftanı, kürek kenarlı yuvarlak haham şapkası ve uzun beyaz çoraplarıyla bir Hasid'di. Eğildi ve kenarların arasından kahverengi iple bağlı, küçük kara bir torba aldı. Şakağından yaralanmıştı. Kanlar kıllı ya naklarından aşağıya, çatallı kır bıyığına akıyordu. Bakışları sersem ve donuktu.

Yakov Rusça, «Ne oldu sana dedeciğim?» diye sordu.

Hasid korkarak geri geri çekildi. Ama Yakov bekledi ve biraz sonra ihtiyar onun sorusuna duraksayan, bozuk bir Rusça ile cevap verdi:

«Minsk'den buraya Yahudi mahallesinde oturan ve hasta olan erkek kardeşini görmeğe gelmiş ve yo-

İunu şaşırmıştı. Derken birkaç oğlan çocuğu, içine taş konmuş kar toplarıyla onun üstüne saldırmışlardı.

Son tramvay da kalkmıştı ve kar lâpa lâpa yağıyordu. Yakov bütün korkusuna rağmen ihtiyarı, yarasını sarıp biraz dinlenmesine fırsat sağlamak amacıyla, fabrikadaki odasına götürebileceğini ve arabacılarla yardımcıları gelmezden önce fabrikadan çıkartabileceğini sanıyordu.

«Benimle gel, dede,» dedi.

Hasid, «Beni nereye götürüyorsun?» diye sordu.

«Önce şu yaranı temizleyelim, sonra sana Podol'da Yahudi mahallesine nerden gidileceğini göstereyim.»

Tamirci Hasid'i fabrikaya götürdü ve merdivenden yukarı, samanlığın üstündeki odasına çıkardı. Lâmbayı yaktıktan sonra gömleklerinin en eskisini yırttı, ıslattı ve ihtiyarın yüzündeki kanları sildi. Yaradan hâlâ kan akıyordu. Ama Hasid'in buna aldırış ettiği yoktu. Yakov'un sandalyasına oturup gözlerini yummuş, fısıldar gibi hızlı hızlı soluk alıyordu. Yakov ona ekmek ve bir bardak şekerli çay sundu, ama Hasid bu yiyeceği kabul etmedi. Uzun saçları kulaklarından aşağıya sarkan, gururlu, ağır başlı bir adamdı. Tamirciden yalnızca biraz su istedi. Suyu parmak uçlarını ıslattıktan sonra kaftan cebinden bir mendile sarılı bir kaç parça hamursuz çıkardı. Dua okudu ve içini çektikten sonra hamursuzu yemeğe başladı. Hamursuz Bayramının geldiğinden haberi olmayan tamirci şaşırmıştı. Öylesine duygulandı ki yeniden serinkanlılığını kazanıncaya değin ihtiyara sırtını dönüp durmak zorunda kaldı.

Pencereden dışarı baktığı zaman hâlâ yağan kar-

ların arasından ayın sönük yuvarlağını gördü. «Yakında durur,» diye düşündü, ama kar durmak bilmiyordu. Ay görünmez oldu ve ortalık yeniden karanlığa gömüldü. Yakov, arabacılar gelip de tuğlalar sayılınca dek beklemeye, sonra kar durunca Proşko gelmezden önce ihtiyarı gizlice fabrikadan kaçırmaya karar verdi. Zaten kar dursa da durmasa da ihtiyarın gündüzden önce gitmesi zorunluydu... Hasid sandalyanın üstünde uyuyakaldı. Arasıra uyanıyor, lâmbaya pencereye bakıyor, sonra gene uykuya dalıyordu. Arabacılar gelip de aşağıdaki ahır kapısını açtıkları zaman ihtiyar uyanıp Yakov'dan yana baktı. Tamirci ona işaretle sessiz durmasını bildirdi ve kendisi aşağıya, depoya indi. İhtiyara yatmasını söylemişti. Ama odasına döndüğü zaman onun hâlâ sandalyede oturduğunu ve uyanık olduğunu gördü. Arabalar yüklenmiş, damın altında gündüz ışığını bekliyordu. Atların nallarına zincir sarmışlardı, ama Serdiuk kar tabakası daha kalınlaşırsa arabaların dışarıya çıkamayacağını söylüyordu. Yakov şimdi adamakıllı kaygılanmıştı.

Odasına dönünce gocuğunu giyip bir süre pencereden karın yağışını seyretti. Sonra bir sigara sarıp yaktı ve kendine biraz çay ısıttı. Ilık çaydan bir bardak içtikten sonra yatağının üstünde uyuyakaldı ve düşünde ihtiyar Hasid'e mezarlıkta rastladığını gördü. İhtiyar ona, «Burada neden saklanıyorsun?» diye sorunca tamirci ihtiyarın kafasına çekiçle vurdu. Korkunç bir düşdü bu. Yakov baş ağrısıyla uyandı.

Uyandığı zaman ihtiyarın bakışlarıyla karşılaştı ve içine gene ürküntü doldu.

«Ne var?» diye sordu. İhtiyar, «Ne varsa o var,» diye cevap verdi.

«Kar durdu. Uykumun arasında bir şey söylemedim mi?»

«Ben dinlemiyordum.»

Gökyüzü aydınlanmış, gitmenin tam zamanıydı. Ne var ki Hasid parmak uçlarını gene suya batırdı, sonra torbasının ağzındaki sicimi açtı ve içinden büyük çizgili bir dua şalı aldı. Kaftanın cebinden de bir muska torbası çıkardı.

«Gün doğusu ne taraf?» diye sordu.

Yakov biraz sabırsızlıkla pencereyi gösterdi. Hasid muskaların üstüne doğru okuyup üfledikten sonra bir tanesini sol koluna, öbürünü de alına bağladı. Dua şalını da okuyup üfledikten sonra başına örttü ve gün doğusuna doğru dönüp öne arkaya sallanarak dua okumaya başladı. Tamirci gözlerini yummuş, bekliyordu. İhtiyar sabah duasını bitirdikten sonra şalı başından alıp dikkatle katladı ve kesesinin içine koydu. Muskaları da çözdü, öptü ve kaldırdı.

«Tanrı senden razı olsun,» dedi Yakov'a.

«Eksik olma, dede, ama artık yolcu yolunda gerek.»

Tamircinin sırtından aşağı buz gibi terler akıyordu.

İhtiyara bir dakika beklemesini söyliyerek karlı merdivenden aşağı indi ve ahırın çevresini dolaştı. Avlu bembeyaz ve sesizdi, fırınların kubbeleri karla kaplı... Yüklenme işi tamamlanmış olmakla birlikte arabalar hâlâ yola çıkmamıştı ve arabacılar depoda bekliyorlardı.

Yakov aceleyle yukarı çıkıp Hasid'le torbasını aldı. Bahar karlarının arasından koşarak avlu kapısına vardılar. Yakov ihtiyar Hasid'i yokuşun aşağısındaki tramvay durağına götürdü. Onlar tramvay beklerler-

ken, çingiraklarını çala çala bir kızak geçti. Yakov kızağı çağırdı ve hâlâ uykulu olan sürücü, ihtiyarı Podol'da aradığı sokağa götürebileceğini söyledi.

Yakov fabrikaya döndüğünde çok uzun bir gece geçirmişcesine bitik, keyifsiz ve nedense bir garip ruh çöküntüsü içindeydi. Ahırın önünde pek neşeli görünen Proško'yla karşılaştı.

Odasına girer girmez, yokluğunda birisi gelip ortalığı karıştırmış gibi bir duyuya kapıldı. Eşyaları yerinden oynatılmış, sonra da tam eski yerlerine konmamış gibiydi. Yakov işçi başı Proško'dan kuşkulandı. Öteberisini gözden geçirdi ama ne ev eşyalarında ne kitaplarında, ne de teneke kutudaki rublelerde hiç bir noksanlık yoktu. Yakov, kitaplarından bazılarını satıp broşürleri de yakmış olduğuna sevindi. Gerçi bunlar tarih konusunda şeylerdi ama tarih bazan çok tehlikeli olabilir...

Yöredeki mağaraların birinde bir ceset bulunduğunu ertesi gün haber aldı. Sonra gazetelerin, bu tüyler ürpertici cinayet üstüne yazdıklarını, büyülenmişcesine bir ilgi ve dikkatle okudu. Mezarlığa yakın ahşap bir evde oturan oniki yaşındaki bir oğlan çocuğu öldürülmüştü. Ceset, elleri arkadan bağlanmış, oturur durumda bulunmuştu. Üstünde yalnızca iç çamaşırları vardı. Papuçları çıkarılmış, sol ayağının ucundan siyah çorabı sallanıyordu. Yerlere kan lekeli bir gömlek, bir okul kasketi, bir kemer ve bir çok defterler saçılmıştı.

Hem Kievlyanın hem de Kievskaya Misl gazeteleri öldürülen Zhenia Golov adındaki çocuğun fotoğrafını basmışlardı. Yakov kaç kez fabrika avlusundan kovduğu yüzü sivilceli oğlan çocuğunu tanıdı. Gazetelerden birine göre çocuk öleli bir hafta, öbürüne göre de iki hafta olmuştu. Cesedi muayene eden polis.

müfettişi, sivri uçlu, ince bir âletle açıldığı anlaşılan tam otuz yedi tane yara yeri saymıştı. Kiev Anatomi Enstitüsü Profesörlerinden Y. A. Çerpunov'a göre çocuk bıçaklanarak öldürülmüş ve «belki de dinsel bazı amaçlar uğruna,» bütün kanı akıtılmıştı.

Çocuğun cesedine dul bir kadın olan annesi Marfa Vladimirovna Golov sahip çıkmıştı. Gazetelerin ikisinde de yaslı ananın zavallı oğlunu bağrına basmış, «Söyle bana Zenyuşkam, oğulcuğum, sana bunu kimler yaptı?» diye acı acı ağlarken çekilmiş bir resmi vardı.

O gece ırmak taştı ve kentin alçak semtlerini su bastı. İki gün sonra Zhenia'yı evinden bir kaç adım ötedeki mezarlığa gömdüler. Cenaze törenini pencereden seyreden Yakov, hâlâ Nisan karlarıyla pudralanmış gibi duran ağaçların altındaki dar mezar taşlarını ve bunların arasından geçen karalar giymiş kalabalığı görebiliyordu. Aralarında eli değnekli hacılar da vardı.

Tabut mezara indirildiği zaman havaya yüzlerce broşür atıldı: **SUÇLU YAHUDİLERDİR.**

Bir hafta sonra Kiev'deki **Hıristiyan Ruslar Birliğiyle Yüz Kartallar Ocağı'nın** üyeleri çocuğun mezarına koskocaman, tahtadan bir haç diktiler... Yakov uzaktan seyretti bunu... Ocakların aynı zamanda bütün dinine bağlı Hıristiyanları, İsraili düşmanlarına karşı yeni bir haçlı seferine çağırdıklarını o akşamki gazeteler yazdı: «Düşmanlarımız canımıza ve ülkemize göz dikmiş bulunuyorlar! Ey Rus Vatandaşları! Kendi çocuklarınıza acıyın. Bahtsız kurbanların öcü yerde kalsın.»

Yakov, «Korkunç bir şey bu,» diye düşündü. «Yeni bir katliam başlatmak istiyorlar.»

Fabrikada Proşko deri önlüğünün üstüne çift başlı kartal rozeti takar olmuştu.

Ertesi sabah erkenden Yakov yalancı kimlik belgelerini almak için matbaaya koştu ama matbaa yanıp kül olmuştu. Yakov son hızla fabrikadaki odasına döndü. Bakalım parası Amsterdam, ya da New York'a gitmeye yetecek mi diye telâşla rublelerini saydı. Birkaç parça eşyasını sarıp sarmaladı; âlet torbasını da omuzuna vurup merdivenden aşağı iniyordu ki, Kiev Gizli Polis Servisinin Başkanı Albay I. P. Bod-yanski olduğunu söyleyen kırmızı bıyıklı bir adam onun yolunu kesti.

Onun yanı sıra yüksek rütbeli bir çok memurlar, üniformalarının göğsü beyaz kordonlu onbeş tane jandarma, bir bölük polis, bir kaç sivil emniyet mensubu ve Bölge Yüksek Mahkemesi Savcılığının iki temsilcisi de vardı. Sayıları otuzu bulan bu kişiler, hepsi de tabanca ve kılıçlarını çekmiş durumda, Yakov'un kaçmasını önlemek için, merdivenden yukarı koştular.

Kızıl saçlı albay, «Majeste Çar Nikola II adına seni tutukluyorum,» dedi. «Karşı koyarsan kendini ölü bil.»

Tamirci, Yahudi olduğunu oracıkta itiraf etti. Ama başkaca hiç bir suçu yoktu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1 —

Plosski'nin ticaret semtinde, Lukiyanovski'deki tuğla fabrikasından bir kaç **verst** ötede görünüşü iç karartan, soluk renkli taş bir yapı olan Adliye Sarayının bodrumundaki yüksek tavanlı, uzun hücresinde Yakov, bir türlü avunamıyordu. Bileklerine kelepçe geçirilmiş olarak, iki sıra jandarmanın arasından yürüyüşü hiç gözünün önünden gitmiyordu. Jandarmalar kılıçlarını çekmiş, mahmuzlarını şakırdatarak, onu kızakların gelip geçmesiyle vıcıklaşmış karların arasından koşturmuşlardı.

Utancını biraz hafifletebilmek için tamirci, albaydan, hiç değilse kaldırımda yürümesine izin verilsin diye yalvarmıştı ama albay onu karlı caddenin orta göbeğinden yürümeğe zorlamıştı. Gelip geçen de durup ona bakmıştı. İlk görenler şöyle bir bakıp geçerken, sonradan sonraya, onu seyredenlerin üstüne derin bir sessizlik çöker olmuştu. Bir kaç fısıldaşma, homurtular ve bazı yuhalamalar bu sessizliği bozuyordu. Derken ceketin beyaz maden düğmeli, mavi kasketli bir okul çocuğu parmaklarıyla başının üstünde bir boynuz çıkararak

«Çıfıt! Çıfıt!» diye bir tekerleme tutturdu.

Bunun üstüne mırıldanmalarla yuhalar çoğaldı. Peşlerine, içlerinde kadınların da bulunduğu ufak bir kalabalık katıldı. Hepsi tamirciyi yuhalıyor, küfürler savurarak, «Katil Yahudi!» diye bağıryorlardı.

Tamirci dönüp kaçmak istiyor, gelgelelim bunu göze alamıyordu. Birisi ona bir tahta parçası attı ama tahta, bir ata rasladı. Hayvan ürküp çevresine çamur-

lu karlar sıçratarak dört nala koşmağa başladı ve iki sokak ötede anoak yavaşlayabildi. O zaman kürk kalpaklı, dev yapılı bir adam olan albay eğri kılıcını şöyle bir kaldırdı ve kalabalık dağıldı.

Albay tutukluyu önce bir yan sokakta tek katlı, kahverengi bir yapı olan Gizli Polis Karargâhına teslim etti. Burada, dışardaki antrede jandarmalarla sarılı olarak oturan tutuklunun da duyduğu uzun, sinirli bir telefon konuşmasından sonra, Yakov'u yanına katarak dosdoğru Bölge Adliye Sarayının bodrumundaki hücreye götürdü. Koridorda nöbetçi olarak da iki tane, yalın kılıç jandarma bıraktı.

Hücresinde yalnız kaldığı zaman Yakov ellerini oğuşturarak, «Ulu Tanrım! Kendi başıma nasıl da iş açtım! Düşman eline düştüm!» diye inlemeğe başladı.

Göğsünü yumruklayıp kadersizliğine yanıyor; başına korkunç şeylerin geldiğini linç edildiğini görür gibi oluyordu. Derken birden iyimserliğe kapılarak, bu işlerin başına nasıl geldiğini açıklar açıklamaz serbest bırakılacağına inanıyordu. Öyle ya, o yalnızca aptalık edip, kendine hayatta «fırsat» yaratmak için kimliğini gizlemişti. Ama dersini almıştı artık ve pahalıya ödüyordu bunu. Eğer onu buradan salıverirlerse bu çektikleri yetecek, bir daha o biçim budalalıklara kalkışmayacaktı.

Sonra Yakov kendini bencil ve aç gözlü olmakla da suçluyordu. Gelecekte bambaşka bir adam olacaktı. Kendi kendine söz veriyordu.

Birden yerinden fırlayarak, «Hangi gelecek?» diye bağırdı ama cevap veren çıkmadı.

Gardiyanın getirdiği kara ekmekle çay da boğazından geçmedi. Oysa sabahberi hiç bir şey yememişti.

Gün ilerledikçe onun çektiği of'lar da sıklaştı. Tamirci saçını başını yolmağa ve başını duvarlara çarpmağa başladı.

Bir jandarma bunu gördü ve sert bir sesle yasakladı.

Akşama doğru, yerdeki ince şiltenin üstünde put gibi oturmakta olan tamirci, koridorda, iki jandarmasının yerine gelen gardiyanın ölçülü adımlarının yanı sıra bir başka ayak sesi daha duyunca apar topar yerinden fırladı. Orta boylu, siyah şapkalı, kürk paltolu bir adam, loş koridorda acele acele yürüyerek hücre sine doğru geliyordu.

Gardiyan, kendisini hücrede tutukluyla yalnız bırakıp kapıyı üstlerinden kilitleyerek çekilmesini buyurdu. Gardiyan bir duraksadı. Kürk paltolu adam sabırla bekliyordu.

Sonunda gardiyan, «Özür dilerim, Yargıç Hazretleri, ama buradan ayrılmamak için emir aldım,» dedi. «Sayın Savcı gözlerimi bir dakika bile Yahudiden ayırmamamı söyledi. Çok önemli bir meseleymiş de. Bunu da Savcı Yardımcısı söyledi.»

«Ben buraya resmî görevle geldim, oğlum. Gerekirse seni çağırırım. Sen koridor kapısının önünde bekle.»

Gardiyan istemiye istemiye hücre kapısını açtı; adamı Yakov'la birlikte içeri kilitledi, sonra çekildi.

Adam o iyice uzaklaşsın diye bekledi. Sonra paltosuna cebinden bir mum çıkarıp yaktı; eriyen damlaları bir fincan tabağının içine aktararak mumu buraya dikti. Fincan tabağını yukarı kaldırarak Yakov'u uzun uzun süzdü, sonra masanın üstüne bıraktı. Mum ışığında kendi soluğunun buğusunu görünce kürk paltosuna daha bir bürünerek,

«Çok çabuk soğuk alırım da,» dedi.

Koyu kestane renkli sakalıyla bir kelebek gözlüğü vardı ve boynuna kalın bir atkı dolamıştı. Dimdik, hazırol durmuş bekleyen ve yüreği korkudan titreyen tamircinin gözlerinin içine bakarak yavaş gene de derin, ahenkli bir sesle kendini tanıttı:

«Benim adım, Bibikov. Olağanüstü Olaylar Masası Sorgu Yargıcı B.A. Bibikov. Lütfen siz de kendinizi bana tanıtır mısınız?»

«Ben Yakov Şepsoviç Bok'um, Yargıç Hazretleri. Ama işlediğim ahmakça kusurlarda (olağanüstü) bir yön göremiyorum, doğrusu.»

«Yakov İvanoviç Dologuşev değil misin yani?»

«Budalalıktı öyle bir aldatmacaya kalkışmak. Bunu kabul ediyorum.»

Bibikov gözlüğünü düzelterek onu ses çıkarmadan süzdü. Bir sigara yakmak için mumu kaldırdı; sonra fikrini değiştirip gene indirdi ve sigarasını cebine soktu.

Sorgu Yargıcı sert bir sesle, «Bana doğruyu söyle,» dedi. «O zavallı yavruyu sen mi öldürdün?»

Yakov'un gözlerinin önüne kapkara bir bulut indi.

«Yok! Yok! Hiç bir zaman!» diye boğuk sesle haykırdı. «Ben masum bir çocuğu neden öldüreyim? Nasıl yapabilirim böyle bir şeyi? Yıllar yılı Tanrıdan bir çocuk diledim ama kaderim yokmuş; karım kısır çıktı. Gene de, baba olamadımsa da içimde bir babanın yüreği çarpıyor. Masum bir çocuğu ben nasıl öldürmüş olabilirim? Aklım bile almıyor böyle bir işi. Kendim ölürüm daha iyi.»

«Kaç yıllık evlisin?»

«Beş yıl bitti; altıya girdik. Ama tam da evli sayılmam, çünkü karım beni bırakıp kaçtı.

«Öyle mi? Ne diye kaçtı?»

«Uzun lâfın kıyası; beni aldattı, Yargıç Hazretleri. Yabancı bir adamla kaçtı. Benim böyle zindanlara düşmem de bu yüzden oldu ya! Karım kaçmayaydı ben de yerimi yurdumu bırakıp yadellere gelmezdim. Şu saatte kendi evimde, sofrada başında olurdum. Yoksul moksul, bundan iyi olurdu ya...

«Gün iner inmez, o gün hiç para kazanmamış bile olsam dosdoğru evcağızıma koşardım. Basit bir köy evi. Ama şimdi düşünüyorum da, hiç de kötü bir yer değildi.»

«Kiev’li değilsin demek?»

«Kentin içinden değilim ama köyümüz bu ildir. Karım kaçtıktan bir kaç ay sonra evimden ayrıldım. Kasımdan beri de buradayım. Kendi memleketimde utancımın kimsenin yüzüne bakamaz olmuşum. Başka sebepler de vardı ama beni en çok sıkan durum oydu.»

«Başka ne sebepler?»

«İşimden... daha doğrusu işsizlikten gına gelmişti. Sonra, az buçuk şansım açılırsa, biraz okur, bir şeyler öğrenebilirim, diye umuyordum. Amerikada yetişkinlerin gittiği gece okulları varmış diyorlar.»

«Amerika’ya göç etmeyi mi tasarlıyordun?»

«Aklımdan geçirdiğim şeylerin biri buydu, efendim. Ne var ki benim aklımdan sürüyle şey geçer de hiç birinin sonu çıkmaz. Gene de Majeste Çar’ın sâdik bir kuluyum.»

Sorgu Yargıcı sigarasını cebinde arayıp buldu ve yaktı. Masanın öbür yanında, ayakta durduğu yerden sigarasını sessizlik içinde tütürerek gene Yakov’un o işkence dolu yüzüne baktı.

«Sen tutuklandıktan sonra eşyalarının arasında bir kaç kitap buldum. Spinoza adındaki düşünürün eserlerinden seçmeler de var.»

«Evet, efendim. Bunları bana verirler mi dersiniz? Aletlerimin araya karışmasından da çok korkuyorum, efendim.»

«Suçun sâbit görülmezse herşeyini geri verirler. Demek Spinoza'nın yazılarını yakından biliyorsun?»

Bu soru karşısında kayguya düşen tamirci, «Pek de değil, efendim,» diye cevap verdi. «Gerçi kitaplarını okudum ama her yazdığını anlıyamıyorum.»

«Nedir onda seni çeken? Ama bundan önce sana, Spinoza'yı nasıl olup da okumağa başladığını sora-
yım. Yahudi diye mi?»

«Hayır, Yargıç Hazretleri. Kitabı ilk elime geçtiğinde onun kim olduğundan, ne olduğundan hab-
rim yoktu. Hayatını okumuşsanız siz de bilirsiniz ya-
onu sofı Yahudiler de pek tutmaz. Ben onun kitabı-
nı bizim oralardaki bir kasabada, bir eskici dükkâ-
nında buldum; bir **kopek** verip aldım. Sonradan ken-
di kendime de küfrettim: canım çıkarak kazandığım
parayı sokağa attım diye. Evde şöyle bir kaç sayfa-
sını karıştırdım; ondan sonra elimden bırakamadım.
Dedim ya, her yazdığını kavrayamıyordum ama insan
bu çeşit fikirlerle yüzyüze gelince allak bullak oluyor.
Onu okuduktan sonra değiştim; bambaşka bir adam
oldum. Bu, lâfın gelişi elbette. Yoksa çocukluğum-
dan bu yana pek değişmemişimdir aslında.»

Açık açık cevap vermesine rağmen bir Rus yar-
gıcıyla böyle, kitap üstüne konuşmak tamirciyi pire-
lendiriyordu. «Beni sınıyor,» diyordu içinden. Gene
de, öldürülmüş bir çocukla ilgili sorular sormasından-
sa kitap konusunda sorguya çekmesi yeğdir! Her şe-
yin doğrusunu söyleyeceğim ama ağır ağır konuşaca-
ğım...

«Zahmet olmazsa bana, Spinoza'nın yazılarından:

ne anlam çıkardığını açıklar mısın? Yani eğer bu yazılar bir felsefeyse, bu felsefe ne demek istiyor?»

Yakov biraz ezilip büzülerek, «Bunun cevabı pek de kolay değil,» dedi. «İşin doğrusunu sorarsanız ben yarıcahil bir insanım. Cahil olmayan yönümde ancak yarı okumuş sayılır. Tüm dikkatimi verip okuduğum zamanlarda bile anlayamadığım yerler oluyor.»

«Neden sorduğumu söyleyeyim sana. Spinoza benim en sevdiğim düşünürlerden biridir de ondan soruyorum. Onun başkaları üstündeki etkisini merak ediyorum. Onun başkaları üstündeki etkisini merak ediyorum.»

Tamirci biraz rahatlayarak, «Öyleyse ben de şunu söyleyeyim,» diye cevap verdi. «Her bölümün konusu başka anlama gelmekle birlikte temelde hepsi gene bir kapıya çıkıyor... Benim anladığıma göre Spinoza'nın amacı kendi kendini özgür bir insan haline getirmektir. Kendi düşünceleri sınırında olabileceği oranda özgür... bilmem anlatabiliyor muyum? Her konuyu derinine düşünüp her şeyin arasında bir bağlantı kurmağa çalışıyordu. Bilmem siz de böyle mi görüyorsunuz, Yargıç Hazretleri?»

Bibikov, «Kötü bir giriş değil,» diye cevap verdi. «Onun felsefesine kitapları yoluyla değil de kişiliği yoluyla giriyorsun. Ama felsefesini de biraz anlatman gerek.»

Tamirci, «Bilmem anlatabilir miyim?» dedi. «Belki de onun felsefesi Tanrıyla Doğanın tek ve aynı şey olduğudur. İnsan da Tanrıyla Doğanın bir parçasıdır; yoksul ya da zengin. İnsan ruhunun Tanrıdan bir parça olduğunu kavriyorsunuz onu siz de benim gibi anlaşıyorsunuz demektir. İnsan bu yolda düşündükçe, Tanrı

nın içinde olduğunu anladıkça, özgürlüğüne kavuşuyor. İnsan Tanrının içinde olup olmadığını biliyor...

«Beri yandan da bir çelişme var. Doğa insanın elini ayağını bağlıyor; sınırlıyor adamı. Ama Doğa eğer Tanrıysa böyle bir çelişme nasıl olabilir? Bir de Zaruret diye bir belâ var ki kimse istemediği halde başımızdan eksik olmuyor. Durmadan cebelleşmek zorundayız onunla. **Ştetl'**deki Tanrı kanunları iki eliyle sımsıkı tutmuş, kol geziyor. Beri yandan bu öbür Tanrı, daha çok yer kaplamakla birlikte daha az iş görüyor... Kısacası, sonunda insan bu Tanrıların hangisine inanırsa inansın. İşsiz güçsüz gezdiği sürece dünyada hiç bir şey değişmiyor. Bu, Zaruret konusu. Bunun dışında Spinoza'nın bir de şunu demek istediğini sanıyorum: yaşamak yaşamaktır. Bile bile mezar gitmek de akıl kârı değildir. İşte Spinoza böyle demek istiyor bence. Ya da ben onun söylemek istediklerini çıkaramıyorum.»

«Zaruret denen şey insanın elini ayağını bağlamışsa özgürlük nerede kalıyor?»

«İnsanın düşüncesinde kalıyor özgürlük; eğer insan düşüncesi Tanrı demekse... Ya da insan bu çeşit bir Tanrıya inanıp bu yollu mantık yürütüyorsa. Sanki insan, düşünceden kanatlar takınacak ve kendi benliğini aşip yukarlarda uçacak. Bu yollu bir şey. Kısacası Evrenle birlik olup kendi dertlerini unutuyorsun.»

«Sen inanıyor musun insanın bu yoldan özgürlüğe kavuşabileceğine?»

Yakov, «Bir yere değin, evet,» diye göğüs geçirdi. «Lâf olarak güzel ya... ben pek görmüş geçirmiş bir adam sayılmam. Ömrüm köylerle küçük kasabalarda geçti.»

Yargıç gülümsedi.

Yakov da sesli olarak, hafifçe güldü. Sonra kendini tuttu.

«Bu senin anlattığın gerçek özgürlük var mı, dersin? Yoksa insanın siyasal özgürlüğünü elde etmeden kişisel özgürlüğünü kazanması da olanaksız mıdır?»

İşte burada ayağımı denk almalıyım, diye tamirci içinden geçirdi. Ateşe körükle gitmenin anlamı yok. Çünkü sonunda bu ateşin üstünde beni yürütecekler...

«Kesin bir şey söyleyemem, efendim. Her ikisinde de biraz gerçek payı var.»

«Çok doğru. Bence diyebiliriz ki, Spinoza'nın kafasında çok sayıda özgürlük kavramı var. Düşün alanında Zaruret'ten kurtulma özgürlüğünü buluyoruz. Pratik alanda da Devletin özgürlüğü, yani siyaset ve siyasal eylem alanındaki özgürlük. Spinoza insanlara siyasal alanda bir yere değin seçiş özgürlüğü tanırdı. Tanınsın isterdi. Sanırım ona göre Devlet ya da Hükümet denen kurulun amacı, düşünen adamın güvenliğini, ve olabileceği oranda özgür olmasını sağlamaktı. Bu, insanın elinden geldiğince düşünebilmesine izin vermek içindi. Sonra Spinoza kendisi yalnız yaşayan bir adam olmasına rağmen, toplum hayatına karışan, katılan bir insanın yalnız yaşayandan daha özgür olduğuna inanırdı. Toplum içinde hür olan bir insan, komşularının mutluluğu ve düşünce özgürlüğüyle daha olumlu biçimde ilgilenir, diye düşünürdü.»

Yakov, «Siz öyle diyorsanız öyledir, efendim; ama benim için sizin söyledikleriniz düşünceden ibaret,» diye cevap verdi. İnsan yoksulsa siyasal sorunların girdi - çıktısıyla uğraşacak zamanı mı kalır? Onları vakti bol, tuzu kuru olanlar düşünsün!»

Bibikov hafifçe içini çekti ve bir süre ses çıkar

madan sigarasını içti. Hücreye bir sessizlik çökmüştü. Yakov korkuyla, «Yanlış birşey mi dedim ki?» diye düşündü. «Bazan insan ağzını açtığına pişman olur.»

Derken Sorgu Yargıcı gene kuru, objektif, resmî bir sesle konuştu.

«Sen hiç **tarihsel zorunluluk** diye bir deyim duydun mu?»

«Hiç sanmıyorum. Duymadım, gibi geliyor ama ne demeğe geldiğini belki de anlayabilirim.»

«Öyle mi diyorsun? Hegel'den hiç okumadın mı?»

«Adını bile duymadım.»

«Ya Karl Marx? O da Yahudiydi ama Yahudi olmaktan pek hoşnut değildi. »

«Onu da bilmiyorum, efendim.»

«Peki; senin kendine göre bir dünya, bir hayat görüşün var mı, dersin? Varsa bu nedir?»

Yakov gene özür dilercesine, «Bir hayat görüşüm varsa bile iskeletten farksız bir kasnaktan ibarettir, efendim.» diye cevap verdi. «Okumuşluğum pek yok ki benim. Kusura bakmazsanız söylüyeyim. Benim görüşüme göre hayat denen şey şu durumundan daha iyi olabilir.»

«Peki hayatı şimdikinden daha iyi duruma getirebilmek için siyasetten daha kısa bir yol var mı?»

İşte bu tam tuzak, diye Yakov içinden geçirdi.

Kekeliyerek, «Belki işsizlik biraz azalsa,» diye mırıldandı. «İnsanların arasındaki ilişkiler de biraz daha iyiye gidebilse. Hepimiz ölçülü olmak zorundayız. Yoksa işler gitgide daha kötüye gider.»

Yargıç, «Hiç değilse bir başlangıçtır bu,» diye baş salladı. «Ama daha çok okuyup düşünmem gerek.»

«Hele buradan bir çıkayım, benim de niyetim o.»

Bibikov'un sıkılğan bir duruşu vardı. Tamirci'ye onu hayal kırıklığına uğratmış gibi geldi. Ama neden olsun? Belki hiç bir soruyu kesinlikle cevaplandırmadığından. İnsanın başı dertteyken derli toplu konuşması kolay değildir; hele bilgisiz, basit bir tamirci olduğu da düşünülürse...

Biraz sonra yargıç dalgın bir sesle, «Kafanı nereye çarptın?» diye sordu.

«Şu duvara; kahrımdan yaptım.»

Bibikov elini cebine attı ve sigara kutusunu tamirciye uzattı.

«Al, yak bir tane. Türk sigarası.»

Yakov ayıp olmasın diye sigarayı içti ama tadını alamadı bile!

Yargıç cebinden katlanmış bir kâğıtla kısa bir kalem çıkarıp masanın üstüne koydu.

«Bu soru kâğıdını sana bırakıyorum. Sabıkan olmadığı için özel hayatınla ilgili başkaca öğrenmek istediklerimiz de var. Buradaki soruların hepsini cevaplandırdıktan sonra kâğıdı imzala; gardiyana ver. Yazdıkların gerçeğe tam uygun olsun. Mumu da burada bırakıyorum.»

Yakov gözlerini kâğıda dikmişti.

«Benim hemen gitmem gerek. Oğlum hasta. Ateşi var. Karımın aklı başından gidiyor.»

Sorgu Yargıcı kürk paltosunu düğmeleyip geniş kenarlı siyah fedora şapkasını giydi. Şapka başına göre büyük gibi duruyordu.

Yakov'u başıyla selâmlıyarak, ciddi ve yavaş bir sesle, «Başına ne gelirse gelsin, metin olmalısın,» dedi.

«Ulu Tanrım, ne gelebilir benim başıma! Suçsuzum.»

Bibikov bir omuz silkişiyle, «Oyuncaklı bir durum var,» diye cevap verdi.

«Bana acıyın, Yargıç Hazretleri. Hiç gün görmedim ömrümde.»

«Acımak Tanrıya özgüdür. Ben yasaya, adalete güveniyorum. Seni yasa koruyacak.»

Sonra yargıç gardiyana seslendi ve hücreden çıktı. Gardiyan hücre kapısını onun ardından kilitlerken yargıç loş koridor boyunca hızlı uzaklaştı.

Tamircinin içine o saat derin bir kimsesizlik duygusu çöktü.

«Ne zaman geleceksiniz bir daha?» diye yargıcın ardından bağırdı.

«Yarın.»

Uzakta bir kapı kapandı. Ayak sesleri duyulmaz olmuştu.

«Bu yarın hiç olmaz,» dedi gardiyan.

2 —

Ertesi sabah yeni bir gardiyan hücre kapısını açtı; Yakov'un üstünü uyandığındanberi üçüncü kez olmak üzere, tepeden tırnağına aradı; birbirine kalın, kısa bir zincirle tutturulmuş olan ağır kelepçeyi sımsıkı bileklerine vurdu ve iki tane daha silâhlı gardiyanla birlikte, diriden çok ölüye benzeyen tamirciyi, iki kat daracık, gıcırıtlı, yankılı merdivenden yukarı, Sorgu Yargıcının ofisine götürdü. Gardiyanlardan biri tamirciyi tüfeğıyle dürtükleyerek küfredip duruyordu.

Sorgu Yargıçlığı'nın geniş antresinde üniformalı memurlar uzun masaların başına dizilmiş, kâğıtların

üzerine mürekkepli kalemle, cızır cızır birşeyler yazıp duruyorlardı. Tutukluyu büyük bir ilgiyle süzdüler; sonra kendi aralarında bakiştılar.

Yakov'u gardiyanlar kahverengi duvarlı, küçücük bir ofise aldılar. Bibikov açık pencere önünde durmuş, sigarasının dumanını dağıtmak için elini sallıyordu. Yakov'un girdiğini görünce hemen pencereyi kapadı ve uzun yazı masasının başındaki koltuğa geçti. Odada kocaman yazı masasından başka kalın kalın kitaplarla dolu bir sürü raf, iki tane büyük yeşil abajurlu lâmba ve köşede ufak bir ikon vardı. Duvarda Çar Nikola II'nin kocaman bir portresi asılıydı: madyalarının her biri, saçının her teli yerli yerinde; tamirciye dik dik bakar gibiydi. Bu resim onun içindeki kayguyu daha da depreştirdi.

Odada bir de Bibikov'un, otuz yaşlarında, sivilceli yüzlü bir adam olan ve seyrek sakalının arasından ufacık çenesi görünen sekreteri vardı. Yargıcın yakınındaki sandalyede oturuyordu. Yakov'a da öbür sandalyeyi gösterdiler. Yargıcın isteği üzerine üç gardiyan dışarı çıktılar.

Yargıç tutukluya şöyle bir baktı, kısaca... hattâ küçümsercesine bakmış gibi geldi Yakov'a. Masasının üstündeki evrak yığınının arasından kalın bir tanesini çekti ve sayfalarını karıştırdı. İğilip sekreterine birşeyler fısıldadı. Adam kalın bir dolma kalemi büyük bir şişeden siyah mürekkeple doldurdu; kalemin ucunu mürekkep lekeli bir bez parçasıyla sildi ve bir deftere çabuk çabuk birşeyler yazmağa başladı.

Yorgun ve diken üstünde görünen Sorgu Yargıcı Bibikov hiç de dün akşamki gibi değildi. Hattâ Yakov'un, bir an, onun dün akşamki adam olduğuna inanmayacağı geldi. Yargıç pöstekiyi andıran, kırışmağa yüz tutmuş kara saçlı, geniş alınlı, büyükçe ka-

falı bir adamdı. Evrakı, o ince alt dudağını ısırarak okudu; sonra elinden bırakıp gözlüğünü hohladı, sil-di, özenle taktı ve yanındaki su bardağından bir yu-dum aldı.

Masanın öbür yanında oturan tamirciye baka-rak, soğuk, resmî bir ses tonuyla, «Şimdi size Luki-yanovsky Bölgesindeki tuğla fabrikasının sahibi olan Nikolay Maksimoviç Lebedev'in yazılı ifadesinden bir bölüm okuyacağım,» dedi. Sonra sesi yumuşayarak ciddilikle, «Yakov Şepsoviç Bok güç bir durumdasın,» diye ekledi. «Gerçeği ortaya çıkarmamız gerek. Ön-ce tanık Nikolay Maksimoviç Lebedev'in ifadesini dinle. Senin niyetinin daha ilk baştan onu aldatmak olduğunu söylüyor.»

«Yalan, Sayın Yargıç!»

«Bir dakika! Kendine hâkim ol.»

Bibikov önündeki evrakın iç sayfalarından biri-ni çevirdi ve yüksek sesle okumağa başladı:

«**N. Lebedev** : Yakov İvanoviç adıyla tanıdığım adam bir raslantı yoluyla bana çok büyük bir iyilikte bulunmuştu. Bunun karşılığında onu cömertçe ödül-lendirdim. Kızım da kendisine her zaman nazik dav-ranmıştır. Bununla birlikte bu adam pek dürüst de-ğilmiş. Daha doğrusu yalancının biriymiş. Yahudi so-yundan gelme olduğunu benden, ortada olan sebep-lerden ötürü sakladı. Saklamaktan başka çıkar yolu da yoktu, çünkü o millettten olduğunu bileydim ona dünyada iş vermezdim! Kendisine Kutsal Kitaplarla ilgili bir soru sorduğum zaman biraz bozulduğunu farkettim. Ne yalan söyleyim, o an biraz kuşkuland-ım. İncil'i her gün okuyup okumadığını sormuştum. Yalnızca Mizmar'ları bildiğini söyledi. Ona İncil'den bazı ders verici âyetler okumağa başladığım zaman da bembeyaz kesildi.

«Sorgu Yargıcı Başka?»

«N. Lebedev Adını ilk söylediği zaman bir garip duraksadığı, heceleri ağzının içinde yuvarladığı da dikkatimden kaçmadı. Meğer bu onun, daha kendinin de alışamadığı takma adıymış. Ağzına yaraşmadığını söylemenin bilmem gereği var mı, bay yargıç? Bundan başka... ki bu olumlu bir tutum da sayılabilir... beş parasız bir adam olmasına rağmen tuğla fabrikamda çalışmaya onu büyük zorluklarla razı edebildim. Fabrika avlusundaki ahırın üstündeki odada kalması gerektiğini söylediğim zaman gösterdiği isteksizlik beni yeni baştan kuşkulandırdı. Fabrikada çalışmayı hem istiyor, hem de ürkütüyordu. Eh, haklıymış meğer! Kaygulu, diken üstünde gibiydi. Durup dudaklarını ıslatıyor, bakışlarını da benden kaçırıyordu...

«Sağlık durumum pek iyi olmadığından... kara ciğerim bozuk; sonra tıkanıyorum da... işlerime göz kulak olmak için fabrikada yatıp kalkacak bir kâhya arıyordum. Bir gün yolda baygınlık geçirip karların arasına düşüp kalınca bu Yahudi bana yardım etmişti. Bu yüzden, ona karşı duyduğum kuşkular uzun sürmedi. Kâhyalığı ona teklif ettim...

«Bu teklifime evet cevabı verdiği zaman Lukiyanovski Bölgesinin kutsal bir semt olduğunu, Yahudilerin... devlete çok olağanüstü hizmeti geçenler dışında... burada oturmalarının yasaklandığını sanırım bal gibi biliyordu. Kimlik belgelerini bana vermeyişinin nedeni de budur, sanıyorum.

«Sorgu Yargıcı: Bu belgeleri istediniz mi?

«N. Lebedev: Doğrudan doğruya değil. Ya da belki bir kez istemişimdir. Aklımda kaldığına göre bana ipe sapa gelmez bir şeyler söylemişti; Yahudi kaypaklığı. Ondan sonra da benim aklımdan çıkıp gitti.

Dedim ya, sağlık durumum bozuktu. Eğer belgelerini kesinlikle isteyeydim de o vermeyeydi o saat fabrikadan kovardım... Yargıç Hazretleri, ben hoş görü sahibi, cömert adamımdır. Ama fabrikamda bir Yahudinin çalışmasına hiç bir zaman göz yummazdım. Yakamdaki rozete iyi bakmanızı rica edeceğim. Benim karşımda tir tir titremeyişi bence bu Yahudinin küstahlığının belirtisidir. **Yüz Kartallar** Ocağının bundan önceki yönetim kurulunda sekreter olduğumu bilginiye sunarım, efendim...»

Yargıç, kâğıdı elinden bırakıp gözlüğünü çıkardı ve gözlerini ovaladı.

«Lebedev'in verdiği ifadeyi dinledin,» dedi. «Senin doldurduğun kâğıdı da ben okudum. Oradaki sorulara ne cevaplar verdiğini biliyorum. Gene de tanık Lebedev'in dedikleri konusunda neler söylemek istediğini sormak zorundayım. İfadede ileri sürülenler gerçek mi? Cevaplarını titizlikle ver. Burası mahkeme değil. Ama senin mahkemeye verilip verilmeyeceğini bu soruşturmanın sonuçları saptayacak.»

Yakov heyecanla yerinden kalkarak, «Kusuruma bakmayın, Sayın Yargıç,» dedi. «Benim yasalar üstüne pek bir bilgim yok. İnsanın nerede evet, nerede hayır diyeceğini kestirmesi de her zaman kolay olmuyor. Bir avukata danışabilir miyim, izin verirseniz? Polis paramı geri verirse avukata biraz ücret de ödeyebilirim.»

«İnşan doğruyu söylüyorsa evetlerle hayırlar kendiliklerinden yerli yerlerine otururlar, Sanık Yakov. Avukata danışmaya gelince... işin bu döneminde olamaz. Bizim hukuk düzenimize göre suçun sabit görölüp görölmeyişi öncelik taşır. İlk sorgudan sonra Sorgu Yargıcıyla Savcı kendi aralarında bir görüşme yaparlar. Suçu ikisi de sabit görmüşse bir Sulama

Mazbatası düzenleyip Bölge Mahkemesine gönderilir. Oradaki yargıçlar bunu onaylar ya da geri çevirirler... Yargıçlar zanlının yargılanmasına oy verdikleri zaman alınan kararın bir kopyası da zanlıya verilir. Zanlı savunmasına ancak o zaman başlayabilir. Bir hafta on gün, belki de onbeş gün içinde zanlı avukatını seçip mahkemeye bildirebilir.»

Yakov kaygı ve telâş içinde, «Yargıç Hazretleri, ya zanlı kendisine yüklenen suçu işlememişse?» diye sordu. «Bütün bunlar iyice aklımı karıştırdı benim. Bir bakıyorum: herşey gün gibi ortada. Konuştuğumuz suç ufak bir şey. Bir yanlış anlama. Bir yanıltma. Sonra bir bakıyorum: herşey herşey bambaşka bir görüntüye bürünmüş; sizin söylediklerinizi dinledikçe tüylerim ürperiyor. İşlediğim ufak günah yerine, niçin kocaman bir günah yüklesinler bana? Takma ad kullandım diye ille yargıç önüne çıkmam şart mı?»

«Ne olacağını şimdiden kestiremeyiz. Zamanı gelince biliriz.»

Tamirci derin bir göğüs geçirerek yerine oturdu. Kelepçeli ellerini kucağında ovuşturup duruyordu.

Bibikov, «Tanık Lebedev'in verdiği ifadeyi cevaplandıracaktın,» dedi.

«Efendim, yemin ederim, kötü bir niyetim yoktu. Suç işledimse de istemiye istemiye işledim. Nikolay Maksimoviç bile bunu belirtiyor. Gerçek şu: kendisini karların içinde, sarhoşluktan, sızıp kalmış durumda buldum. Buna karşılık bana iş teklif etti. İş istiyen ben olmadım. Hayır, diyebilirdim. Bir kaç kez dedim de. Ne yapayım ki param bitmek üzereydi. Kıra ödenecek, filân falan. İşsizlikten bunalmış durumdaydım. Ben çalışmayı severim de. Yapacak işleri olmadığı zaman şu ellerim yakınır! Sonunda onun

bana vermek istediği işi kabul ettim. Boya, badana duvar kâğıtlanması filân yaptım. Kendisi yaptığımı beğendi. fabrikada çalıştığım sürece kâhyalığımın da hoşnuttu. Her gece, sabaha karşı saat üç buçukta kalkar, arabaların yüklenişini kontrol ederdim. Benim çok iyi bir kâhya olduğumu belki on kez söylemişti. İnanmazsanız kendisine de sorun, Sayın Yargıç.»

«Güzel ama ona kendini yalancı bir adla tanıtmadın mı? Bir Hristiyan adı takındın, değil mi? Anladığıma göre bir rastlantı değildi bu. Bile bile yaptın.»

Yargıç yüzünü sert bir bakışla tamirciye doğru yaklaştırdı. Spinoza'yı seven adam bu muydu?

«Yanlış bir iş yaptım; bunu üstüme alıyorum,» dedi, Yakov «Aklıma gelen ilk adı söyleyiverdim. Düşünmeden yaptım bu işi, efendim. Zaten insanın başına her türlü dert bu yüzden gelir ya! (Dologuşev) bizim köyün oralarda, tek gözlü bir domuz kasabasıdır...»

«İşin doğrusunu sorarsanız, Sayın Yargıç, fabrikada yatıp kalkmayı içim hiç istemedi. Kuruntudan gözümde doğru dürüst uyku girmiyordu. Orda oturmak istemediğimi Nikolay Maksimoviç bile söylüyor; o demin okuduğunuz kâğıtta öyle demiyor mu? Podol'da oturayım da fabrikaya yürüyerek gidip geleyim dedim ama kendisi olmaz, dedi; fabrikada yatıp kalkman şart, dedi. Demek istediğim, bu da gönülsüz olarak yaptığım bir şeydi. Öne süren de ben olmamıştım...

«Belgelerimi istediğine gelince — istedim sanıyorsa yanılıyor. Belki isteyecekti de unuttu. Kendisi kederli, acılı bir adamdır. Çok da dalgın. Size yemin ederim, benden pasaportumu hiç istemedi. İsteseydi

her şey orda, o saat biterdi, zaten, Bir dakika bile duramazdım orada. Keşke soraymış! Başıma bunca belâ açılmazdı hiç değilse!»

«Ne olursa olsun, yasak bölge olduğunu bile bile Lukiyanovski'de oturdun mu, oturmadın mı, sen ona bak.»

«Oturmasına oturdum, efendim. Ama ne yapayım; işi kaçırmak istemiyordum. O zamana dek sürdüğümünden daha güzel bir yaşamın özlemini çekiyordum.»

Yakov yalvarırcasına konuşmağa başlamıştı ama yargıcın kısık dudaklarıyla sert bakışlı gözlerinin karşısında sustu ve ellerini evirip çevirmeğe başladı.

Bibikov gözlüğünü burnuna takıp başka bir kâğıt-alarak, «Şu verdiğin cevapta, (doğuş ve soy) bakımından Yahudi olduğunu söylüyorsun,» dedi. «Burada üstü kapalı geçtiğin bir nokta mı var? Varsa nedir?» Tamirci bir an sustu. Sonra kaygılı bir bakışla gözlerini kaldırarak,

«Dindar bir insan olmadığımı göstermek istemiş tim,» dedi. «Çocukken dindardım ama sonra... sonra inancımı yitirdim. Dün akşamki konuşmamız sırasında buna değindiğimi sanıyordum ama konuşmamışız, demek.» «Nasıl oldu bu?.. Yani dinsel inancından kopuşun?»

«Bir çok nedenlere dayansa gerek ama şimdi hepsi aklımda değil. Hayatta ben, nedense, bir çok şeyleri düşünmek zorunda kaldım. Düşünce düşünceyi doğuruyor. Birini eline alır almaz iki dakika sonra bir de bakıyorsun, karnından bir ikincisi çıkmış. Sonra, size söylediğim gibi, birkaç kitap da okudum. Bu da bana o zamana dek bilmediğim şeyleri öğretti. Hepsinin birikimi olsa gerek.»

Yargıç arkasına yaslandı.

«Vaftiz filân oldun mu yoksa, bu arada? Oldunsa şu durumda işine yarıyabilir.»

«Yok, efendim. Vaftiz filân olmadım. Benim söylemek istediğim, ben geniş düşünceli bir insanım.»

«Geniş düşünceliyim diyen insan düşünmesini bildiğini ileri sürüyor demektir.»

«Elimden geldiğince düşünürüm, efendim.»

«Geniş düşünceli olmak ne demektir?»

«Bir insan dindar olup olmayacağına kendisi karar verebilmeli. İsterse dinsiz de olabilmeli. Bu, herkesin kendi bileceği şey.»

«Dinsiz olmak sence bir şeref mi?»

Tamirci, «Aman yarabbi, gene ne dedim?» diye düşündü. «Bu işi fazla kurcalamayayım yoksa kendi mezarımı kendi elimle kazmış olacağım.»

«Siz demiştiniz ya, efendim; insan doğruyu söylerse evetlerle hayırlar yerli yerini bulur diye. Ben de doğruyu söylüyorum.»

Bibikov, «İşî karmaşık duruma sokmayalım,» diyerek bardağından bir yudum su aldı. «Resmî yünden sen bir Yahudisin. Ne denli kıvranıp kurtulmağa çalışırsan çalış, Hükûmet seni Yahudi sayıyor. Pasaportunda da böyle yazıyor. Demek ki Yahudilerle ilgili yasalarımız senin için de geçerli. Yalnız şu var: milletinden utanıyorsan dinini neden resmî ve hukukî yoldan reddetmiyorsun?»

«Utandığım yok ki, Sayın Yargıç!» Beğenmediğim Yahudiler olabilir Her milletin iyisi de var, kötüsü de var. Ama utanmam gerekliyse milletimden değil, kendi kendimden utanmalıyım.»

Bunu söylerken tamirci kıpkırmızı kesilmişti.

Bibikov onu ilgiyle dinliyor, ara sıra gözlerini kısarak önündeki notlara bakıyordu. Sekreteri İvan Semyonoviç de onun her dediğini can kulağıyla dinli-

yor, hattâ çoğu zaman onun yüz ifadelerini olduğu gibi yansıtıyordu. Şimdi de dikkatle öne doğru eğilmişti.

Yargıç, «Gerçeği tam söyle lütfen» diye sert sesiyle konuştu. «İhtilâlcı misin? Teorist ya da eylemci olarak?»

Yakov yüreğinin küt küt atışını duyabiliyordu.

«Evrakınızda benim ihtilâlcı olduğumu gösteren birşey var mı Sayın Yargıç?»

«Lütfen soruma cevap ver.»

«Hayır, değilim. Tanrı korusun. Bana göre iş değil o; bilmem anlatabiliyor muyum? Yaradılışıma aykırı birşey. İlle bir sıfat gerekirse, bana (barışçı) bir insan diyebilirsiniz. Yakov, oğlum, demişimdir hep, kendi kendime; dünya zaten kan dolu, kavga dolu; aklın varsa o çeşit işlere burnunu sokmazsın demişimdir.»

«Sosyalist misin? Sosyalist Partilerin herhangi birinde üyeliğin var mı?»

Tamirci duraksadı.

«Hayır.»

«Kesin mi bu cevabın!»

«Size şeref sözü veriyorum.»

«Siyonist misin?»

«Hayır.»

«Herhangi bir siyasal partiyle ilişkin var mı?»

«Hiç birisiyle yok, efendim.»

«Güzel. İvan Semyonoviç, cevapları yazdın mı?»

Yüzü sivilceli sekreter, «Kelimesi kelimesine, efendim,» diye cevap verdi.

Bibikov dalgın dalgın kafasını kaşıyarak gene, «Güzel,» dedi. «Şimdi sormak istediğim bir soru daha var. Dur da kâğıdı bulayım.»

Yakov, «Sözünüzü kestiğim için özür dilerim,»

dedi. «Yalnız şunu bilmenizi isterim ki köyümden ayrıldığı zaman pasaportuma çıkış izni için damga vurdurmuştum. Kiev'e vardığım ertesi günü de... çünkü vardığımda gece saat çok geçti... pasaportumu Podol'daki karakola götürüp hemen damgalattırdım, Sayın Yargıç.»

«Bunların hepsi burda yazılı. Ama benim değinmek istediğim nokta bu değildi.»

«Gene özür dilerim, efendim. Ama yalnızca Lukyanovski karakoluna damgalattırmadım pasaportumu. İşte o işi yanlış yaptım.»

«Bu da yazılı.»

«İzin verirseniz kısa bir süre Rus Ordusunda hizmet gördüğümü de belirtmek isterim.»

«Biliyoruz. Çok kısa bir süre. Bir yıldan az bir şey. Hastalık yüzünden çürüğe çıkarılmışsın, değil mi?»

«Savaş da bitmişti, efendim. Artık asker istenmiyordu.»

«Hastalığın neydi?»

«Astım nöbetleri. Gelip gidiyordu. Ne zaman geleceği de belli olmuyordu.»

Yargıç aralarında sohbet ederlermişcesine, «Hâlâ çekiyor musun bu hastalığı?» diye sordu. «Benim oğlan da astımlı da, o yüzden soruyorum.»

«Geçti sayılır. Yalnız bazan çok rüzgârlı havalarda soluğumu içime çekmekte güçlük çekiyorum.»

«Hafiflediğine sevindim... Şimdi izin verirsen değineceğim noktaya geliyorum. Sana Zinayda Nikolaevna Lebedev'in ifadesinden parçalar okuyacağım. Kendisi hiç evlenmemiş, otuz yaşında bir kız. Patronunun kızı.»

Tamirci ellerini sımsıkı sıkarak, Aman Yarabbi,

ne korkunç, diye düşündü. Sonu nereye varacak bunun?...

Tam o sırada kapı açıldı. Yargıçla sekreter başlarını kaldırıp baktılar. İçeriye iki yüksek rütbeli, üniformalı Emniyet mensubu girmişti. Sarı yaldız apoletli, mavili kırmızılı üniforma giymiş olanı geçen sabah Yakov'u tutuklayan Albay Bodyanski'ydi: kısa kırmızı bıyıklı, cüsseli bir adam.

Öbürü de, aynı zamanda Kiev Yüksek Mahkemesi Başkanı olan Savcı Grubeşov. Daha o sabah bodruma inmiş ve hücre parmaklığının arkasından, tek söz etmeksizin tamirciyi süzmüştü. Yakov donmuş gibi duvara yapışıp kalmıştı. Beş dakika sonra Savcı, gene hiç bir şey söylemeden, Yakov'u ter ve kaygı içinde bırakarak çekilip gitmişti.

Şimdi Grubeşov masanın üstüne uçları bağcıklı yıprak bir dosya bıraktı. Etli yüzlü, yan sakallı, kalın kaşlı, atmaca gözlü, tıknazca bir adamdı. Ensesindeki yağlı etler yakasının üstüne sarkmıştı. Koyu renkli bir kostümle kirli sarı bir yelek giymiş ve boynuna papyon takmıştı. Büyük bir heyecan içindeymiş de bunu baskı altında tutuyormuş gibiydi.

Bibikov'un sekreteri hemen ayağa kalkıp eğilerek selâm vermişti. Sorgu Yargıcının bir bakışı üzerine tamirci de apar topar ayağa kalktı ve öylece durdu.

Bibikov biraz canı sıkılmışcasına, «Günaydın, Vladislav Grigorieviç Grubeşov, günaydın, Albay Bodyanski,» dedi. «Tutuklunun sorgusunu yapıyordum. Buyurun, oturun. İvan Semyonoviç, kapıyı kapar mısınız?»

Albay parmak uçlarını bıyığının üstünden geçir-

di. Savcı Grubeşov da hafifçe gülümseyerek baş eğdi.

Yargıcın işaretiyle Yakov gene yerine oturdu ama sapır sapır titriyordu. Yeni gelenlerin ikisi de onu süzdüler. Hele Savcı öyle bir inceden inceye süzüyordu ki hayvanat bahçesinde yeni bir hayvanı seyrettiğini ve bakışlarıyla onun boyunu posunu, kilosunu, sağlık durumunu kestirmeğe çalıştığını sanırdınız. Tamirci sırtında buz gibi ürpertiler dolaştığını duydu.

Albaysa ondan yana bakıyor ama sanki onu görmüyordu. Sanki o ortada yoktu.

Tamirci, bezgin, «Keşke olmayaydım!» diye düşündü.

Bibikov önündeki sayfaları karıştırdı. Sonra başını kaldırarak.

«İşte burası,» deyip hafifçe öksürdü. «İfadenin en önemli yeri bu.»

Ve okumağa başladı.

«Z. N. Lebedev Onda bir gariplik, bir başkalık olduğunu daha ilk baştan sezmiştim ama bunun ne denli önemli bir şey olduğunu bilemedim. Yoksa onun yüzüne bile bakmazdım; buna inanabilirsiniz. Bir yabancı havası vardı. Ama kendi kendime, taşralılığından olsa gerek, deyip geçtim. Cahil ve görgüsüz adamın biri olduğu ortadaydı. Onun yanındayken nedense içim hiç rahat etmezdi, gene de o gece ayağı kayıp karların içine yuvarlandığı zaman babamın hayatını kurtardığı için kendisine minnettardım. Sonradan ondan tiksindim ve nefret getirdim, çünkü bana tecavüz etmeğe yeltendi. Bir daha gözüme görünmesin diye kesinlikle söyledim ona...»

Yakov yerinden yarı kalkarak, «Yalan, ben ona

tecavüz etmedim!» diye bağırdı. «Hiç biri doğru değil bu dediklerinin!»

Bibikov onu şaşkınlıkla süzerek, «Rica ederim,» dedi.

Albay Bodyanski, «Sus!» diye yumruğunu masaya vurdu. «Otur aşağı!»

Grubeşov parmaklarıyla masanın üstünde tempo tutuyordu.

Yakov hemen yerine oturdu. Bibikov albaydan yana sıkılğan bir bakış fırlattı sonra tamirciye dönerek sert sert.

«Lütfen kendinize hâkim olunuz; bu bir adlî kovuşturmadır,» dedi.

«Tanığın ifadesini okuyorum:

«Sorgu Yargıcı Sanığı bize cinsel tecavüze yeltenmekle mi suçluyorsunuz?»

«Z. N. Lebedev Niyetinin bu olduğundan eminim. Onun yahudi olduğundan zaten kuşkulanmağa başlamıştım. Gözlerimle görünce kendimi tutamayıp bir çığlık kopardım.

«Sorgu Yargıcı Gözlerinizle görmekten neyi kastettiğinizi açıklar mısınız?»

«Z. N. Lebedev Yani... şey... sünnet edilmişti. Açıkça görmekten kendimi alamadım.»

«Sorgu Yargıcı Heyecanınız biraz yatıştıktan sonra lütfen devam ediniz, Zinayda Nikolaevna. Elbet sıkılacaksınız; gene de gerçeği söylemek en iyisidir.»

«Z. N. Lebedev Kendisine istediğini vermeyeceğimi anlayınca odamdan çıktı. Ondan sonra da bir daha yüzünü görmedim — Tanrıya bin şükür.»

«Sorgu Yargıcı Özür dilerim; fakat ortada gerçek anlamda bir tecavüze yeltenme olmamış demek. Bu adam size dokunmadı; dokunmağa da kalkışmadı.

Öyle değil mi?»

«Z. N. Lebedev Öyle olabilir ama gerçek şu ki bu adam bir Rus kadınıyla cinsel münasebette bulunmak amacıyla soyunmuştu. Niyeti bu olmasa, bunu ummasa soyunup karşıma çırilçıplak çıkmazdı. Bunu siz de doğru bulmazsınız sanıyorum, Yargıç, Hazretleri.»

«Sorgu Yargıcı: Benim görevim ne sizin ne de onun yaptıklarınızı övmek ya da yermek değildir. Zinayda Nikolaevna. Sonradan bu olayı sayın babanıza anlattınız mı?»

«Z. N. Lebedev Babam hasta bir adamdır. efendim. Hele anneciğimi yitirdikten sonra hem bedence, hem ruhça büsbütün çöktü. Tek ağabeysi de geçen yıl uzun bir hastalık sonucu öldü. Babamın üzüntülerine bir yenisini katmak istemedim. Söyleyeydim Yahu-diye kırbaçlatırdı...»

Bibikov, «Tanık Zinayda Noklaevna'nın bunları söylerken hüngür hüngür ağladığı da noktalarda belirtilmiş bulunuyor,» diye ekledi.

Sonra kâğıdı elinden bırakarak Yakov'a döndü.

«Sen ne diyorsun buna? Tanık Zinayda'yla zorla cinsel münasebette bulunmağa kalkıştın mı?»

İvan Semyoviç masanın üstündeki porselen bir sürahidenden yargıcın bardağına su doldurdu.

Yakov, «Hiç bir zaman, Sayın Yargıç!» diye cevap verdi. «Onların üstündeki katı onardığım sırada, onun çağırısı üzerine, iki kez başbaşa yemek yedik. En son gece... o evdeki işimin bittiği geceydi... beni gene yemeğe çağırdı. Sonradan da kendisi yatak odasına gitmemizi istedi. Gitmesem daha iyiydi ya, ne olsa erkeğiz; böyle bir çağırığa karşı koymak kolay değil. Gene de içim hiç rahat değildi. Sonra onun...

özür dilerim, efendim... onun temiz olmadığını görür görmez bırakıp çıktım.»

«Ne demek — temiz değildi?»

Tamirci ne diyeceğini bilemiyordu.

«Böyle şeyler konuşmak zorunda kaldığım için özür dilerim ama insan sıkışık duruma düşünce açık konuşmak zorunda kalıyor. Kısacası, ay başı olmuştu, efendim.»

Yakov kelepçeli ellerini kaldırdı ve yüzünden aşağı akan terleri sildi.

Albay Bodyanski, «Bir Rus kadınına yaklaşan Yahudiye hemen sallandırmak gerek!» dedi.

Grubeşov hafif, boğuk bir sesle, «Durumunun böyle olduğunu sana söylemiş miydi? diye sordu.

«Özür dileyerek söylüyorum, efendim. Hanım-efendi bir süngerle yıkanırken bacaklarının arasından akan kanı gördüm.»

Savcı acı bir alayla, «Akan kanı görmüş!» diye dudak büktü. «Bu bir Yahudi olarak senin gözünde dinsel yönden bir anlam taşıyor muydu? Orta çağlarda Yahudilerin erkekleri de aybaşı olurlarmış. Bunu hiç duymuş muydun?»

Yakov şaşkınlık ve korku içinde ona baka kalmıştı.

«Hiç duymamıştım, efendim. Böyle bir şeyin olabileceğini de hiç sanmıyorum. Zinayda Nikolaevna Lebedev'e gelince, onun durumunu görünce, bu işin ikimize de yararı dokunmayacağını, odasına gelmekle aptallık etmiş olduğumu düşündüm. İşimi bitirir bitirmez evime dönmek varmış! Üstü binbir çeşit yiyeceklerle dolu olan o sofraya benim aklımı çeldi ama kendimi tutmalıymışım.»

Bibikov, «Lütfen soruların cevabını vermekle yetin de yatak odasında aranızda neler geçtiğini anlat,»

dedi.

«Hiç bir şey geçmedi, efendim; şerefim üstüne yemin ederim. Demin söylediğim gibi oldu: apar topar giyinip gittim. Ondan sonra da bir daha kendisini görmedim. İnanın bana, o gece ona uyduğuma bin pişmanım.»

Bibikov, «Sana inanıyorum,» dedi.

Adamakıllı irkilmiş olan Grubeşov gözlerini Sor-gu Yargıcına dikti.

Bibikov kendini mazur göstermek istercesine, «İki mektup bulduk; tanıklar bunları kendileri yazmış olduklarını kabul ettiler,» dedi, «Birisini Nikolay Maksimoviç Lebedev, Sanık Yakov'a yazmış; onun Lebedev Tuğla Fabrikasında kâhya olarak çalışmasını, titizliğini ve sadakatini övüyor. İkinci mektubu Zinayda Nikolaevna parfüm kokulu mavi bir kâğıt üstüne, gene Sanık Yakov'a yazmış. Bu mektupta onu evine çağırıyor ve babasının izniyle yazdığını da özellikle belirtiyor. Mektupların ikisi de dosyamda. Kiev Kent Karakol'undan Yüzbaşı Korizim bunları sanığın fabrikadaki çalışma odasında bulmuş; bana teslim etti.»

Albayla Savcı put gibi oturuyorlardı.

Yargıç gene Yakov'a dönerek, «Tarihlerden anladığıma göre bu mektuplar demin anlatılan olaydan sonra yazılmış,» dedi. «Öyle mi?»

«Öyle, efendim. Fabrikada çalışmağa başladığımdan sonra.»

«Bayan Zinayda'nın senden istediği cevabı yazdın mı?»

«Cevap yazmadım. Zaten başımın doğuştan beri belâdan kurtulmadığını; çıkıp bir de yeni belâlar aramanın akıl harcı olmadığını düşündüm. Selden korkanın sudan uzak durması gerekir.»

Yargıç, «Tanık Zinayda'yla sonradan konuştuklarım da senin söylediklerini tutuyor,» dedi. «Gerçi senin davranışını doğru bulduğum sanılmasın, Sanık Yakov, gene de Sayın Savcıya, senin cinsel tecavüze yeltenmekten suçlu tutulmanı salık vereceğim.»

Sekreterine doğru döndü.. O da, «Peki» gibilerden baş sallıyarak hızlı hızlı birşeyler yazdı.

Savcı kıpkırmızı kesilerek dosyasını aldı; sandalyesini garç diye itti ve paldır küldür ayağa kalktı. Albay Bodyanski de ayağa kalkmıştı. Bibikov su bardağını almağa uzanırken devirdi. Yerinden fırlayarak dökülen suyu mendiliyle kuruladı. Telâşa kapılan sekreteri de hemen masanın üstündeki kâğıtları aldı ve ıslanmış olanları silip kurulamağa başladı.

Albay ve Savcı, ağızlarını açıp tek söz söylemeden asık suratla ve sert adımlarla dışarı çıktılar.

Yargıç dökülen suları silince oturdu. Sekreterinin de kâğıtları ayırıp kurulamasını bekledi. Üstüne bir sıkılganlık gelmişti, gene de notlarını eline alıp hafifçe öksürdü ve o derin, uyumlu, sesiyle gene Yakov'a hitap etti.

Asık bir yüzle, «Bizim yasalarımız vardır, Yakov Bok,» dedi. «Bu yasalar Yahudi doğmuş olanların, dine inansalar da inanmasalar da, doğduklarında verilen kimlik belgelerindeki adları dışında ad ve kimlik takınmalarını suç sayar. Ama sen hiç bir yalancı belge çıkartmamışsın; bu dalda sabıkan da yok. Onun için bu kez yumuşak davranıp yaptığını hoş göreceğim. Gerçi demin de dediğim gibi, yaptığın yalancılık bence iğrenç ve çirkin bir şey. Çok şansın varmış ki başına daha da büyük bir dert açılmadı, ama...»

«Eksik olmayın, sayın Yargıç. Size yürekten teşekkür ederim...»

Tamirci göz yaşlarını elleriyle sildi.

«Beri yandan mahkemeye seni, Yahudiler için genellikle yasak olan bir bölgede izinsiz ikamet etmek suçundan yargılamalarını söyleyeceğim. Çünkü bu sahiden kanunsuz bir iş olmuş. Ağır suç değil ama yargılanıp ceza yiyeceksin.»

«Hapse girecek miyim, efendim?»

«Yazık ki, evet.»

«Ah! Ne kadar kalırım, dersiniz?»

«Çok değil — bir ay, belki daha az; cezanı kesen yargıca bağlı birşey. Sana iyi bir ders olur. Bu dersi sana daha önceden verselermiş keşke!»

«Mahpus tulumu giyecek miyim?»

«Öteki mahpuslardan ayrı tutulacak değilsin elbet.»

Kapı tıkladı ve üniformalı bir haberci içeri girip sekretere bir zarf uzattı. O da zarfı hemen yargıca verdi.

Bibikov elleri biraz titriyerek zarfı açtı; el yazısıyla yazılmış olan pusulayı okudu; gözlük camlarını ağır ağır sildi ve aceleyle yerinden kalkıp dışarı çıktı.

Gerçi Yakov başına iş açtığını biliyordu. Gene de, ne yalan söylemeli, sıkı bir azar geçtikten sonra onu, Yahudi mahallesinden çıkmamak şartıyla, salıvereceklerini ummuştu! (Ah, bir bıraksalar, koşarak değil, sevincinden uçarak gidecekti. Yahudi mahallesine!) Hapse atılacağını öğrenince uğradığı ilk hayalkırıklığından sonra işlerin daha da kötü olmadığına sevindi. Bir ay hapis yatmak bir yıldan yeğdir; hele üç hafta olursa daha da iyi. İnsan işi iyimserliğe vurup, «Kira da bedava,» diye düşünebilirdi!

O karlı sokaklar boyunca kelepçeli ellerle yürütülüşünden, kalabalığın homurtu ve yuhalarından ve

hücrede geçirdiği o ilk korkunç geceden sonra tamirci bir ara müthiş bir felâkete uğrayacağından korkmuştu. Ama şimdi durum yatışmışa benzerdi. Ortada hafif bir suç vardı. Bir avukat onun cezasını belki indirebilir, ya da bütün bütüne silerdi. Avukat demek biriktirdiği rubleciklerinden ayrılmak demekti ama fedasın! Rubleyi insan, ne yapar eder gene kazanır. Hapiste çürümektense dışarda para kazanmak için didinmek bir kat iyiydi. Parayı dert edinmeğe değmez. Önemli olan, başını kurtarmaktı. Hele bir özgürlüğüne kavuşsun, tamirci Yakov yasayla oyun olamayacağını hiç aklından çıkarmıyacaktı!

Sorgu Yargıcının sekreteri çekinerek uzanmış ve âmirinin buruşturup bıraktığı mektubu okumuştı. Belli belirsiz bir gülümsedi. Tamirci de ona bakıp gülümsemeğe kalkışınca sekreter başını çevirip burnunu siliyormuş gibi yaptı.

Derken gergin ve asık bir yüzle Sorgu Yargıcı içeri girdi. Grubeşov'la Albay Bodyanski de onu izlediler. Masa başına geçtiler gene. Savcı Grubeşov gene dosyasının bağlarını çözdü. Sekreter onlara biraz kaygıyla bakıyordu ama hiç kimse konuşmuyordu. Sekreter kaleminin ucunu denedi ve not tutmağa hazırlandı.

Grubeşov'un dudakları kısık, Albayın yüzüyse son derece ciddiydi. Yakov onları görür görmez gene içinden sonsuz bir korku dalgası kabardı. Sırtından aşağı buz gibi ter taneleri akmağa başladı. Başına en sonunda bir felâket gelecek demekti. Ya da felâkete yakın bir şey.

Bibikov sakın gene de boğuk bir sesle, «Savcı sana bir kaç şey sormak istiyor,» diyerek arkasına yaslandı ve kelebek gözlüğünün zinciriyle oynamağa başladı.

Albay başını Savcıdan yana eğerek.

«İzin verirseniz önce ben soracağımı sorayım.» dedi.

Dosyasının bölmelerini karıştırmakta olan Savcı başını kaldırdı ve istenen izni verdi.

Albay Bodyanski odanın içinde gümbür gümbür öten bir sesle, «Tutuklu lütfen şimdi sayacağım siyasal örgütlerden herhangi biriyle bir ilişkisi olup olmadığını açıklasın» diye buyurdu ve saymağa başladı: «Sosyal Demokrat'lar, Sosyalist İhtilâlciler, Yahudi Bund'u, Siyonist'ler, Seymist'ler, Volkspartei ya da herhangi eğilimden ve inançtan olursa olsun herhangi bir parti ve siyasal örgüt.»

Bibikov belli belirsiz sabırsızlanarak, «Ben bunları soruşturdum,» dedi.

Albay ondan yana döndü.

«Sayın Yargıcım; İmparatorluk Tacını düşmanlardan korumak görevi, Gizli Siyasal Polis kuruluna düşer. Zaten bizim işlerimize yerli yersiz karışıldığı yetti.»

«Hiç de değil, albayım; biz burada adî bir suçun kovuşturmasını yapıyoruz.»

«Adi bir suç bile bazan majestelerini ilgilendirebilir. Rica ederim siz benim sorgularıma karışmayın; ben de sizin işinize burnumu sokmam.»

Albay gene Yakov'a dönerek, «Söyle bana» dedi. «Demin saydığım siyasal partilerin ya da başka terörcü ve nihilist grupların bir üyesi misin? Doğru cevap ver, yoksa Petropevelski Kalesini boylarsın.»

Yakov, «değilim, efendim, hiç biriyle bir ilişkim yok» diye telâşla bağırdı. «Ne yalan söyleyim, bu örgütlerin birini öbüründen ayırt bile edemem. Daha okumuş, bilgiç birisi olsam belki bilirdim ama şu durumda hiç bir şey bilmiyorum.»

«Yalan söylersen cezası çok ağır olur,»

«Yalan söyleyen kim, Sayın Albay? Ben de eski bir askerim. Yalan söylemediğime yemin ederim.»

Albay, «Kes be!» diye tiksintiyle yüzünü buruşturdu. «Yahudiden asker çıktığını ben daha görmedim.»

Yakov'un yüzünü ateş basmıştı.

Albay bir kâğıt parçasının üstüne harıl harıl birşeyler yazıp kâğıdı ceket cebine sokuşturdu ve başını Savcıya doğru eğdi.

Grubeşov dosyasından siyah meşin kaplı bir defter çıkarmış; bunun ince yazılarla dolu olan sayfalarından birini kalkık kaşlarla okumaktaydı. Derken defteri elinden bıraktı ve gözlerini tamirciye dikti. Gene de, bakışları pek sert sayılmazdı.

Kuru kalınca bir sesle, «Ey, Bay Yakov Şepsoviç Bok; diğer adıyla Dologuşev, diğer adıyla bilmem ne...» diye konuşmağa başladı. «Şimdiye dek çene çaldık, gönül eğlendirdik. Ama şimdi sıra ciddi sorulara geldi. Bunlara tüm dikkatini vermeni istiyorum. Bazı Rus yasalarına bile bile karşı geldiğini, kendi ağzıyla itiraf etmiş bulunuyorsun. İtiraf etmediğin bazı suçlar da işlemiş olduğundan kuşkulanmamız için ortada çok sağlam nedenler var. Hele bunlardan biri öylesine büyük bir suç ki eldeki kanıt ve ifadeleri ince eleyip sık dokumadan buna değinmiyeceğim. Sayın meslekdaşlarımin izniyle şimdi sorgulamaya geçiyorum.»

Bibikov'dan yana eğildi. Sigarasını içmekte olan Bibikov da ciddi bir eğilişle karşılık verdi.

Yakov, «Ulu Tanrım!» diye inledi, «Sayın Savcı, hiç bir korkunç suç işlemediğime dair size yemin ederim. İnanın bana, efendim; en büyük suçum aptallık, benim. Yani Lukyanovski Bölgesinde izinsiz oturmak.

Sayın Yargıç bu yüzden belki de bir ay hapis yatacağımı söylüyor ama... ne olsa, ciddi bir suç sayılmaz ki, efendim!»

İçinden, «Tanrı beni bağışlasın!» diye dehşetle düşünüyordu. «Şimdi işimiz tamam artık! İnsanın daha ilk baştan yolunu şaşırmamasının cezası bu... işte.»

Grubeşov defterine göz atarak, «Sorduğum soruya kesin ve tam cevap ver,» dedi. «Sen bir **Hasid** ya da **Misgonid** misin? İvan Semyonoviç; lütfen tutuklunun ifadesini son derece titizlikle not ediniz.»

Yakov, «Hiç hiç birinden değilim,» diye cevap verdi. «Öbür Yargıç Beyefendiye de söyledim ya, ben geniş düşünürüm din konusunda. Sofuluğum yoktur.»

Savcı birden, «Yağma yok!» diye parladı. «Senin böyle bir cevap vereceğini biliyordum.» Bizi yanıltmak çabasından başka bir şey olmadığını da biliyorum bunun! Şimdi dosdoğru cevap ver: sen sünnetli bir Yahudi misin, değil misin?»

«Yahudiyim, efendim. Bunu itiraf ederim. Gerisiyse kişisel bir inanç meselesi.»

Bibikov, «Sayın Savcı, ben bunları hep sordum. İfadesinde yazılı,» dedi. «İvan Semyonoviç, o bölümü okuyun lütfen. Zaman kazanmış oluruz.»

Grubeşov ters ters, «Sorgu Yargıcından rica ediyorum; işime karışmasın,» dedi. «Zaman kazanmaya teşne değilim ben. Zaman hiç önemli değil, benim için. Bu gereksiz lâfa karışmalar olmadan işimi yapmama izin verin.»

Bibikov bardağına su boşaltmak için sürahiyi kaldırdı ama sürahi boştu.

Sekreteri, «Doldurayım mı, efendim?» diye sordu.

«Yok,» dedi. Bibikov. «İstemiyorum.»

Albay, «Bu sofı olup olmamak meselesi nedir?» diye sordu.

Grubeşov; «Albay Bodyanski; çok rica ederim, bırakın sorguyu ben yapayım,» dedi. «Sofuluk siyasal bir örgüt değildir.»

Grubeşov bazı sözcükleri defterinden okuyup dikkatle telâffuz ederek, «Yakov Bok,» dedi, «Siz Yahudilerin aranızda **tzadik** denilenleriniz de var, değil mi? Bir Yahudi bir Hristiyanı, ya da sizin deyiminizle bir Goy'a kötülük etmek istediği zaman, **tzadik** denilen kişiye gider ve bir çeşit ücret demek olan bir **pidion** verir. **Tzadik** de efsun ve büyü okuyarak Hristiyanın başına belâlar açar. Böyle değil mi? Cevap ver.»

Yakov, «Özür dilerim,» dedi. «Benden ne istediğinizi anlıyamıyorum. Benimle ne ilgisi var böyle şeylerin?»

Grubeşov kıpkırmızı kesilerek «Bilmiyorsan bile çok geçmeden öğrenirsin,» diye homurdandı. «Bu arada sorularına, kendin bir sürü saçma sapan soru sormadan, adam gibi cevap ver. Şimdi söyle bana: siz Yahudilerin aranızda **afikomen** ne demeğe gelir?»

«Ama bütün bunlardan bana ne, efendim? Bu sorduğunuz şeylerden habirim bile yok benim. Sizin gibi ben de hiç bir şey bilmiyorum bu konuda.»

«Tekrar ediyorum: Yalnızca sorularına cevap ver; başka lâf istemem. Senin kişisel düşüncelerinin beni ilgilendirmediğini son olarak söylüyorum. Çok güç bir durumda olduğunu hiç aklından çıkarma da. lütfen dilini tut!»

Tamirci, süngüsü düşük, «Kesinlikle bilmiyorum,» diye cevap verdi. «Ama Hamursuz Bayramının âyini sırasında kullanılan çörek gibi bir şey sanıyorum. Kötü ruhlarla, kötü kişilere karşı...»

«Hepsini yaz, İvan Semyonoviç. Büyü mü demek istiyorsun?»

«Bence bunların hepsi kör inanç, efendim.»

«Hamursuz Çöreğiyle aynı şeydir, diyorsun, öyle mi?»

«Aşağı yukarı. Ben bu konuları pek bilmem. Daha doğrusu, açmaz beni dinsel konular. Göreneklerini, törelerini sürdürmek isteyenlere hiç bir diyeceğim yok ama beni dünyadaki yenilikler ilgilendirir.»

Yakov, Songu Yargıcına doğru baktı ama Bibikov pencereden dışarısını seyrediyordu.

Grubeşov elini dosyanın içine soktu ve mendile sarılı birşey çıkardı. Mendilin dört köşesini ağır ağır açtı ve zafer kazanmış gibi bir edayla üç köşe biçimli bir parça hamursuz çöreğini parmaklarının ucuyla tutup kaldırdı.

«Bu, senin fabrikada yatıp kalktığın odada bulunmuş! Şimdi ne diyorsun?»

«Ne diyebilirim, efendim? Hiç. Bu **matzo** denilen bir hamursuz çöreği parçasıdır. Ama benim değil.»

«**Matzo şmuro** denen cinsten mi?»

«Bütün sofu Yahudiler **matzo şmuro** yerlermiş, öyle mi?»

«Öyle sanırım.»

«Öteki hamursuzlardan farkı nedir bunun?»

«Bana sormayın, sayın savcı. Gerçekten bilmiyorum.»

«Sen kim oluyorsun, bana sormayın, diyecek. İstersem kıyamete dek sorarım. Anladın mı?»

«Anladım, efendim.»

«Bu hamursuzu sen mi pişirdin?»

«Yoo.»

«Öyleyse senin evine nereden girdi? Polis odanda bulmuş.»

«Hiç tanımadığım bir ihtiyar adam getirmişti onu. Yemin ederim. Bir gece yolunu şaşırmış ihtiyarı mezarlığın orda buldum; alıp eve getirdim. Kar dininceye dek bende kaldı. Bir kaç oğlan çocuğu taş tutmuşlardı zavallıyı. Korkmuştu.»

«Lukinovski'deki mezarlığın orda mı oldu bu?»

«Fabrika yakınlarında bir yerdeydi.»

«**Tzadik** miydi bu ihtiyar?»

«Öyle de olsa, bundan bana ne?»

Savcı, «Terbiyenle cevap ver!» diye elinin ayağıyla masanın üstüne vurunca çörek parçası yere düştü.

İvan Semyonoviç telâşla eğilip çöreği yerden aldı ve herkes görsün diye havaya kaldırdı. Çörek kırılmamıştı.

Bibikov kurumuş dudaklarını diliyle ıslattı.

«Saygılı cevap ver, Sanık Yakov,» dedi.

Yakov sersem sersem baş salladı: «Peki,» dercesine.

Grubeşov gene Sorgu Yangıcından yana eğildi.

«En derin teşekkürlerimi kabul ediniz.»

Başkaca bir şey söyleyecekmiş gibi yaptı, sonra fikrini değiştirerek tamirciye döndü.

«Dostun **tzadik**'senin odana sık sık gelir miydi?»

«Bir o gece geldi. Tanımadığım birisiydi. Bir daha da hiç görmedim.»

«Onun gelişinden hemen sonra tutuklandın da ondan.»

Yakov buna diyecek birşey bulamadı.

«Samanlığın üstüne gizlice başka yahudiler de aldığın, onların çalınmış mallarına yataklık ettiğin doğru mu?»

«Hayır.»

«Patronun Lebedev'i sürekli olarak dolandırdığın doğru mu?»

«Tanrı tanıgım olsun ki yalan.»

«Bu **matzo** çöreğini sen kendin pişirmedin, öyle mi? İyi düşün bunu. Yattığın yerde yarım torba un bulmuşlar.»

«Haddim olmayarak söylüyeyim, Sayın Savcı; o un, Hamursuz çöreklerinde kullanılan un değildir. Bir gün üç, beş kuruşum yanımda kalsın diye, kendi ekmeğimi kendim pişirmek için un almıştım. Ama kabartamadım. Taş gibi bir şey oldu. Unu da kullanamadım... Ne yapayım; ekmek pişirmek elimden gelmiyor. Benim sanatım tamirciliktir. Boyacılık, marangozluk da yaparım... İnşallah âletlerime birşey olmamıştır bu arada. Çünkü dünyada onlardan başka bir şeyciğim yok. Dedim ya, tamirciyim ben; fırıncı değil. Tamir edilecek şeyleri alır, onarır yeni gibi yaparım. Gerçi bir para getirmez bir iş; şansım da yaver gitmedi ama ben bir tamirciyim, Sayın Savcı; canı değil.»

Grubeşov onu sabırsızlık içinde dinlemişti.

«Sorulara cevap ver de kısa kes,» dedi. «Bu **matzo** çöreğini o **tzadik** mi pişirdi?»

«Benim evimde pişirmedi. Başka yerde pişirip pişirmediğini ben nerden bileyim? Kendisi bu konuda bana hiç bir şey söylemedi ama gene de onun pişirdiğini sanmıyorum.»

«Öyleyse başka bir yahudi pişirdi.»

«Öyle olsa gerek.»

Savcı ona yiyecek gibi bakarak, «Olsa gereği filân karıştırma,» dedi. «Gerçek bu.»

Yakov onun gene o korkunç dosyaya göz attığını gördü ve kelepçeli ellerini masanın altında, kahırla oğuşturdu.

Grubeşov dosyadan dışarı yavaş yavaş, uzun, lekeli bir bez parçası çekip çıkardı. Bezi havada sallıyarak:

«Bunu hiç görmüşlüğün var mı?» diye sordu.

Bibikov dalgın dalgın gözlüğünü parlatarak havada dalgalanan paçavra parçasına baktı. İvan Semyonoviç'in gözleri de büyülenmişcesine bezin üstündeydi.

3

Savcı, «Bunun ne olduğunu anlatayım,» dedi. «Senin şu sırtındakine benzer bir köylü mintanından kopartılmış bir parça... Bu, bez parçası daha önce senin evinde miydi dersin?»

Yakov, yorgun, «Bilmiyorum,» diye cevap verdi.

«Daha iyi düşünmen yerinde olur, Yakov Bok, Çekinme. Sarımsak yememişsen ağzın kokmaz.»

Yakov çaresizlikten kıvrınarak. «Evet, efendim, bu bez az çok benim sayılır ama önemli bir yönü yok,» diye cevap verdi. «Size söylediğim o ihtiyara atılan taşlar şakağını yarmıştı. Eskimiş gömleğimin ucundan... çok eskimişti, efendim, yama bile tutmadığından giyemiyordum artık... ucundan bir parça koparıp adamcağızın yarısından akan kanları sildim. Gerçek bu. Bundan başka hiç bir şey olmadığına yemin ederim.»

Savcı, «Bu bez parçasının kana bulanmış olduğuna demek itiraz ediyorsun!» diye haykırdı.

Yakov'a dili, ağzının içinde kuruyup toz olmuş gibi geldi.

«Fabrika avlusunda, tuğla fırınlarının yöresinde oynayan çocukları hiç kovaladığın oldu mu? Bunların

arasında Zhenia Golov adında oniki yaşında bir çocuk var mıydı?»

Tamirci buna cevap verecek güç bulamadı.

Grubeşov önce Bibikov'dan yana şöyle bir baktı. Sonra ağzı kulaklarına vararak gülümsedi ve çitkırıldım bir sesle, alaylı alaylı Yakov'a sordu:

«Söyle bana, hınzır Yahudi, neden titriyorsun?»

*
**

3 —

İnsan neden titrer?

Tamirciyi gene hücreğine kapatıp kapıyı üstünden kilitledikleri zaman yerdeki pis kırıntı şilteler üleşmişti. Bir tanesi onundu. Böyle bir nesneyi, «Benim,» diye düşünebilmesi bile ne acı şeydi!

Öbür iki şiltenin üstünde iki yeni mahpus yatıyordu. Biri paçavralar içinde kıllı bir adamdı; öbürüyse yaşıyan bir iskelet. İkisi de odanın içini leş gibi bir yoksulluk ve pislik kokusuyla doldurmuşlardı. Tamirciyle ilgilenmediler. Kıllısı gözlerini kırıştırtarak duvara bakıp duruyor, öbürü horul horul uyuyordu.

Gene de tamirci hücresinin en uzak köşesine sokuldu. Bir dünyadan kopmuşluk duygusu içindeydi — leyleğin attığı yavru gibi. Kendi kendine.

«Şimdi ne olacağım ben?» diye soruyordu. «Başıma felâket gelirse kimin haberi olacak? Şimdiden ölmüş gibiyim.»

Ne kayın babasını, ne de karısını gözünde açık seçik canlandıramıyordu. Hele karısını! Annesiyle, babasını düşünüyordu: gençliklerine doyamadan ka-

ra toprağa girmiş iki kişi. Onları düşünmek de avutmuyordu tamirciyi.

Suçsuzluğunu ispatlıyamamak onu kahrediyor, kudurtuyordu. Haksız yere suçlu yerine konmuştu. ama elinden hiç bir şey gelmiyordu. Suçsuzluğuna bir kanıt gösteremiyor, sözüne kimseyi inandıramıyordu. Kimbilir daha ne tüyler ürpertici suçlar yükleyeceklerdi ona!

“Beni tanısalar böyle şeyler söyleyebilirler miydi?”

Tamirci başına gelenleri kavramağa ve kendi aklına yatırmağa çalışıyordu. Öyle ya, inşan düşünen bir yaratık olduğuna göre kafasını kullanmalıydı. Ne var ki düşündükçe kafası karışıyordu. Tanıdık, gündelik şeyler, şeytan kılığına bürünüyor, geleceğin ufuklarını kapkara bulutlar kaplıyordu.

İstiyerek ya da istemiyerek Yahudi olması şu alın yazısına bir anlam vermeğe yetişmiyordu. Çocukluğundan beri geçirdiği hayatı düşünüyordu da içi, dünyanın gidişine karşı kin ve tiksintiyle doluyordu.

Tamirciyim, sözüm ona. Ne var ki ömrüm boyunca kırdığım şeylerin sayısı, onardıklarımın üstünde...

Şimdi ne suç yükleyeceklerdi acaba ona? Panik, içini kurt gibi kemiriyordu. Aklından olmayacak, çılgınca plânlar kuruyordu: Bir yolunu bulup hapisten kaçıyor, gizlice geto'ya girip o ihtiyarı arıyor... Bulunca diyecek ki, “Git Ruslara söyle; çocuklar taşla kafamı yardılar, Yakov da yaramdan akan kanları sil-di, de,” diyecek...

Kapı kapı dolaşıp her rastladığına soruyor ama kimse **tzadik**'i tanımıyor. Derken en sonuncu evde tanıyorlar onu. “Peygamber gibi bir Tanrı adamı,” diyorlar. “Ama buralardan ayrıldı; çok uzaklara gitti.”

Tamirci hemen ilk trene atlayıp Minsk'e gidiyor

ve aylar süren bir aramadan sonra ihtiyarla karşılaş-
ıyor. İhtiyar, o haham şapkasının üstüne ay ışığı
vurmuş, sinagogda dua etmekten dönmektedir.

«Dede, kulun kurbanın olayım; benimle Kiev'e
gel de suçsuz olduğumu ortaya çıkar. Onlara benim
o söyledikleri şeyleri yapmadığımı sen anlat.»

Ne var ki ihtiyar, tamirciyi tanıyamıyor. Uzun
uzun bakıyor ona; başını yandan yana sallıyor. Şaka-
ğındaki yaranın yeri kapanmış. Yakov'un odasında ge-
çirdiği geceyi aklına getiremiyor bir türlü...

Sonra tamirci kendini toplayıp nerde olduğunu
yeniden hatırladı ve tırnaklarıyla elini yüzünü yolma-
ğa başladı.

Horuldayan canlı iskelet birden uyanarak. «Ben-
deniz Akimiç; mesleğim terzilik!» diye bağırdı. Son-
ra, «Masumum,» diye mırıldandı. «Beni dövmeyin.»

Kıllısı alayla kıs kıs güldü.

Terzi ona, «Potseykin sigaran var mı?» diye sor-
du. «İzmarit filân?»

Durmadan gözlerini kırıştıran kıllı adam, «Ana-
nın... ko,» diye cevap verdi.

Akimiç bu kez Yakov'a, «Cıgaran var mı, kar-
deş?» diye sordu.

Tamirci, «Hiç bir şeyim yok,» diyerek kesesini
gösterdi.

Akimiç, «Benim neden buraya atıldığımı bilmedi-
ğine kalıbımı basarım,» dedi.

«Bilmiyorum ya.»

«Al benden de o kadar! Bir yanlışlık meselesi
Beni başka biriyle karıştırdılar. Gözleri çıksın inşal-
lah — ben onların dedikleri şeyi yapmadım. Beni bir
anarşistle karıştırdılar.»

Ve terzi ağlamağa başladı.

Potseykim, «Ben de buraya bir deste broşür yü-

zünden düştüm,” diye anlatmağa başladı. «Bir gün İnstitutski Sokağındayım. Herifin biri, kalın paltolu, deliceli gözlü bir adam, yanıma yanaşıp, «Kardeş, çok çişim geldi; şunları bir dakika tutuver,” dedi. «Geldiğimde sana beş **kopek** bahşiş var, Tanrı çarpsın,” diye de yemini bastı. Sen olsan ne dersin? Herifin çışı gelmiş. Ya donuna işeyecek, ya da senin üstüne! «Hayır» denir mi? Böylece aldık paketi elinden. O saat sokağın karşısından yılan gözlü bir hafiye koşup geldi. Tabancasını o hızla karnıma dayayınca nerdeyse bağırsaklarım deşiliyordu? Anlattıklarımı dinlemedi bile. Beni enselediği gibi Gizli Polise götürdü. Orada üç tane izbandut gibi aynasız şişman şişman sopalarla bir temiz dövdüler beni; kemiklerimin her biri kırılana değin! Meğer, efendim, broşürlerde Çar devrilsin, diye yazıyormuş, Çarı devirmek isteyen kim, allasen? Bana sorarsan Çar Nikola II'yle ailesine karşı çok saygım vardır. Hele prensesle o zavallı hasta oğlancığı kendi çocuklarıymış gibi severim. Ama gel de heriflere lâf anlat! Kimseyi sözümüze inandıramayıp bu deliğe düştük. Tanrı o pis broşürleri yerin dibine soksun, inşallah!»

Akimiç, «Beni de başka biriyle karıştırdılar,” dedi. «Sen neden düştün buraya, kardeş?»

«Benimkisi de yanlışlık,” dedi Yakov.

«Sana ne suç atıyorlar?»

Yakov içinden, söylemese daha iyi olacağını düşündü. Ama, kendini tutamadı. Kendini suçlayanları suçlamak isteği baskın çıkarak hemen.

«Sözüm ona bir oğlan çocuğunu öldürmüşüm,” dedi.

«İftiranın daniskası!»

«Hücreye bir derin sessizlik çöktü, «Çam devir-

dik,» diye dışarı baktı ama gardiyan çorba karavanasını almağa gitmişti.

Öbür iki mahpus başbaşa vermiş fısıldaşıyorlardı. Önce Akimiç, Potseykin'in kulağına birşeyler fısıldadı. Sonra Potseykin terzinin kulağına eğildi.

«Öldürdün mü?» diye Akimiç tamirciye sordu.

«Ne münasebet! Günahsız bir yavruyu ne diye öldüreyim?»

Terziyle Potseykin gene fısıldaştılar.

Sonra Potseykin kapkara bir sesle, «Bize doğruyu söyledi,» dedi. «Sen Yahudi misin?»

Gelgelelim onların yeni baştan fısıldaştıklarını görünce içine bir korku saplandı.

«Bana bir şey yapmağa kalkışmayın. yoksa gardiyanı çağırırım,» dedi.

Paçavralar içindeki kıllı adam yerinden kalktı ve ağzını yamultan bir sırtışıla tamircinin üstüne doğru yürüdü.

«Demek o Hıristiyan çocuğunu öldürüp kanını emen pis çifit sensin ha? Gazetede okumuştum.»

«Rahat bırakın beni,» dedi Yakov. «Ben kimseye kötülük etmiş adam değilim. Oniki yaşında bir çocuğun mu canına kıyacağım? Öyle insan değilim ben.»

«Pis, yalancı çifit sen de!»

«İstersen öyle de; yeter ki bana ilişme.»

«Öyle bir cinayeti; anasını düzen bir çifitten başka kim işliyebilir?»

Böyle diyerek Potseykin tamirciye çullandı ve o çürük dişlerini onun boğazına geçirmeğe yeltendi. Yakov onu itti ama ağzı pis pis kokan terzi Akimiç de arkadan çullanmış, tamircinin kafasına yumruklar indiriyordu.

«İsa'nın katili!»

Yakov, «**Gevalt!**» diye bağırarak onları elleriyle iteledi.

Ne denli dönüp ezilerek kaçınmağa çalışsa ve yumruklarını sallasa onların ellerinden kurtulamıyordu. Dayağın acısından beyni uyuşarak yere yıkıldı; hiç kıpırdamadan yattı kaldı. Öbür ikisi onu vahşice tekmeliyorlardı.

Tamirci bayılmadan önce içinden azgın bir öfkenin kabardığını duydu.

Sonradan kendi şiltesinin üstünde uyandı. Öbürlerinin horultularını duyunca öğürmesi tuttu. Hâyâlarının üstünden bir fare koşup geçti ve tamirci saçları diken diken, ayağa fırladı.

Ama duvarın tepesindeki ufak, demirli pencereden, yepyeni bir ayın ince kıvrımı görünüyordu ve tamirci bir süre, içi yatışarak ona baktı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1 —

Proşko, tamircinin tam ayağının dibine tükürerek, ahırın bir kaç dakika içinde yanıp kül olduğunu söyledi...

«Bu iş Yahudi büyüsuyle olmuşsa hiç şaşmam,» dedi ve içinde dört tane beygirin korkudan delirip sahaya kalkarak kişiye kişiye ölmüş oldukları ahırın isli harabesini ve çöken çatının yığılmış duran yanık ve kırık dökük tahtalarını gösterdi.

Fabrika avlusundaki, kimi üniforma ve çizme giymiş olan ve yağmur dindiği halde bazıları ellerinde şemsiyeler taşıyan hükümet görevlileri işçi başını ses çıkarmadan dinliyorlardı. Aralarında Gizli Polis, jandarmaları, sivil polisler, Kiev Kent Karakolunun memurları hattâ bir de İmparatorluk Ordusunun generali vardı; çift sıra yaldız düğmeli üniformasının göğsündeki bir dizi madalyasıyla.

İngiliz stili melon şapka, setr ve pelerin biçiminde yağmurluk giymiş, Proşko'nun anlattıklarını yanakları al al olarak dinliyen Savcı, Albay Bodyanski'nin elini kavrayıp sıkarak kulağına bir şeyler fısıldadı. Albay da ciddi ve heyecanlı bir fısıltıyla karşılık verdi.

Yakov kurumuş dudaklarını dilinin ucuyla ıslattı.

Bileklerine kadar gelen ufak, sarı, çamurlu botları, kalın atkısı ve geniş şapkasıyla Bibikov, gergin yüzlü kara-beyaz rozetli iki **Yüz Kartallar** temsilcisinin arkasında durmuş, sigaranın birini söndürmeden öbürünü yakıyordu. Sigara kutusunu, cömertçe çevresindekilere uzatmaktan da geri kalmıyordu.

Biraz ötede yüzü sivilceli sekreter İvan Semyonoviç, yaşlıca bir papazla yanyana duruyordu. Ortadoks kilisesinden olan bu papaz Anastasi'nin, «Yahudi dini konusunda bir uzman,» olduğu fısıltısı Yakov'un kulağına dek gelmişti. Kırçıl sakallı, incecik elli ve huzursuz kara gözlü bir adam olan papaz uzun, bol bir cübbe giymişti ve tas biçimindeki yuvarlak şapkasını rüzgâr uçurmasın diye eliyle bastırıyordu.

Zaten iyice kötü olan işlerinde bu papazın ne gibi bir rol oynayacağını tamirci kestiremiyor ve kestirmeğe çalışmaktan da korkuyordu. Elleri kelepçeli, ayakları zincirli olmasına rağmen vücudu kaçıp gitmek için gerildikçe tüm çabasını aklını başında tutmak uğruna harcıyan Yakov, beş tane silâhlı gardiyanla sarılmış olarak, öbürlerinden ayrı duruyordu.

Tutuklanmasının üstünden bir aya yakın bir zaman geçmişti. Gene de o, başına gelenlere hâlâ tam inanamıyordu. Rüya gören ve gördüğü rüyada kendini tanıyamıyan bir adam... Sersem sersem Proşko'yu dinlerken bu canavarca suçlamalar hem doğru hem de yalanmış gibi geliyordu. Sanki bu işler onun pek yakından tanımadığı birinin daha doğrusu bir yabancının başına gelmişti. Gene de tamirci böyle bir şeylerin olabileceğinden korktuğunu açıkça hatırlatıyordu.

Soğuk geçmekte olan mayıs ayında, grili yeşilli bir günün öğleden sonrasında, fabrika avlusunda yalnızca onlar vardı; bir de Richter'le Serdiyuk. Araba-

cılar hiç ses çıkarmadan konuşulanları dinliyor, yalnız arada bir yere tükürüyorlardı. Kalpağını o iri, kırmızı ellerinin arasında evirip çeviren Serdiyuk diken üstünde gibiydi. Richter'se eski kâhyadan yana kötü kötü bakıyordu. Nikolay Maksimoviç'in de burda olması gerekirdi ama Yakov onun bu saate dek ayık kalamıyacağını, bu yüzden de artık sokağa çıkamıyacağını biliyordu.

Sabahki sis hafifleyip kalktıktan sonra bir süre bardaktan boşanırcasına yağmur yağmış; öğleden sonra gene bir sağanak boşanmıştı. Plosski'deki Bölge mahkemesi'nden ardarda ayrılan altı tane araba su birikintilerini sıçrata sıçrata ilerlerken Lukyanovski'de çamurlu bir yola saplanınca çevrelerinde bir kalabalık toplanmış ve buna pek sinirlenen Bay Savcı şoföre, «Meselenin duyulmasını istemediğini,» söylemişti.

Gazetelerde tamirciyle ilgili pek yazı çıkmamıştı. Podol'dan bir Yahudinin «şüphe üzerine,» yakalandığını hepsi biliyorlardı ama işin nedeninden ve tutuklunun kimliğinden pek haberleri yok gibiydi. Grubeşov gazetecilere, şimdi soruşturma işini sessiz sedasız ve düzgün yürütmek istediğini, bu yüzden onlara sonradan daha çok bilgi vereceğini söylemişti. Adliye'den ayrılmazdan önce Bibikov bunu Yakov'a bildirmeyi başarmıştı; ama başkaca birşey konuşmamışlardı.

Grubeşov, kalın pantolonlu, kısa ceketli bayramlık takımını giymiş olan Proşko'ya, «Başından anlat,» dedi. «Ondan ilk olarak nasıl kuşkulandığını dinlemek istiyorum.»

Savcı daha önceden Yakov'a, «Bu gezintiyi, alayhindeki delillerimizin gücünü, kaçınılmaz mantığını sana göstermek amacıyla hazırladım,» demişti. «Ona

göre, kendi çıkarına uygun olarak davranmanı istiyorum da.»

«Nasıl benim çıkarıma?» diye sormuştu. Yakov.

«Orda anlarsın...»

Şimdi işçibaşı Proško burnunu sümkürdü, sildi ve mendilini pantolon cebine koydu.

«Gerçi kendisi Rus pozu kesiyordu ama ben onun Yahudi olduğunu bir bakışta çakmıştım. Gözü kör olmayanlar için turpu şalgamdan ayırt etmek güç değildir.» Proško karnından karnından şöyle bir güldü. «Adının Yakov İvanoviç Dologuşev olduğunu söylüyordu. Ne var ki söylerken bile dili dolaşıyordu. Ad dediğin insanın ağzı burnu gibidir. Ama bununkisi çalınmış esvap gibi sırtıyordu üstünde. İnsan hani nasıl karanlıkta bir hortlağın varlığını sezer — bunun Yahudi olduğu da içime öyle doğuyordu. Bir bityeniği seziyordum bu işte. Dur hele diyordum kendi kendime. Yahudilere özgü kokusundan mıdır, Rusça konuşurken dilinin çalmasından mıdır, bilmiyorum — ama onun çıfıtın biri olduğuna aklım iyice yatmıştı. Altın semer vursan eşşek gene eşşektir, derler ya, çıfıt doğan da çıfıtlığını ne yapsa etse gizliyemez. Tilkinin teki bu, diyordum, kendi kendime. Yahudiliğini belli eden perçemleriyle sakalını kesmiş; sırtına da Ruslar gibi kemerli pösteki gocuk geçirmiş ya, herkesi kandırdım sanıyor, diyordum. Nikolay Maksimoviç'i bile aldattığına göre foyasını ortaya çıkarmak biraz uzun sürecek... Gene de bu işi yapmağa ahdim olsun, diyordum. Sonunda yaptım. Tanrının izniyle.»

«Ayrıntılı anlat,» dedi Grubeşov.

«Geldiğinden onbeş dakika sonra yazıhane diye kullandığı barakaya gidip belgelerini istedim; kara-kola gidip damgalatmak için. Seninki o saat elini bel-

li etti. Belgelerini patrona verdiğini, bu işi onun yaptığını söyledi. Yutmamak elbet! Bakalım daha ne dümenler çevirecek diye gözlerimi dört açmağa karar verdim.»

«Neyse, çok beklemedim. Bir gece o kendi çıkarları uğruna fırınların arasında dolaşırken ben de onun odasına girip tuttuğu hesap defterlerini gözden geçirdim. Dolandırıcı çifit, ruble'lerin birazı kendi eline geçsin diye her gün deftere o gün yüklenenden daha az tuğla yazmış. Çok bir fark değil — Yahudi kurnazlığı bu! Günde üç, dört, beş tanecikle yetinmiş. Böylece patronun kuşkusunu çekmeden bir teneke kutunun içinde para biriktirmiş.»

Yakov eli ayağı titriyerek, «Yalan söylüyorsun,» dedi. «Patronu dolandıran sendin. Şimdi suçu benim üstüme atıyorsun. Sen ve yönettiğin arabacılar patronun binlerce tuğla kaçırdınız. Ben gelip size göz kulak olmağa başladıktan sonra çalamadınız. Bana da bu yüzden diş biliyorsunuz.»

Ama kulak asan yoktu.

Bibikov, İşçibaşına dönerek, «Çaldı dediğin rublelerle ne yapıyordu acaba?» diye sordu. «Aklımda yanlış kalmadıysa teneke kutuda doksan ruble vardı. Günde senin dediğin gibi üç dört ruble alıyor olseydi daha çok para biriktirmiş olması gerekirdi.»

«Yahudi kısmının parasını ne yaptığı bilinmez ki! Arada bir yataklarına alıp becerirlermiş diye duydumdu. Bana sorarsanız çocuğunu Podol'daki sinagoga bağışlamıştır. derim. Yahudi olacak da buz gibi Rus parasını harcıyacak yer mi bulamıyacak?»

Grubeşov önce Albay Bodyanski'yle bir görüşme yaparak, «Gizli polis yüzbeş rubleye el koymuş,» dedi.

Sonra Yakov'a dönerek, «Sen de çeneni tut; yalnızca sorularlara cevap ver,» diye onu payladı.

Proşko, «Dahası da var,» diye ekledi. «Herif fabrikaya gizlice başka Yahudiler de sokuyordu. Bunlardan biri, o yuvarlak şapkalılardan biriydi, Hasid mi diyorlar ne. Yukarda baş başa dualar okuyorlardı. Kimse görmüyor sanıyorlardı. İkisinin de başlarına boynuz bağlayıp Yahudi Tanrısına dua ettiklerini pencereden içeri gizlice bakıp gördüm. **Matzo** da yiyorlardı. Yukarki sobada pişirmiş olacaklar, diye düşündüm. Doğru düşünmüşüm. Çünkü polis yatağın altına gizlenmiş yarım çuval un buldu...

«Dedim ya, bit yeniği sezinlediğimden gözüm hep onun üstündeydi. Şu karşınızdaki çiftin geceleri hortlaklar gibi gizlice ortalarda dönüp dolandığını görüyordum. Yüzü bembeyaz, bakışları garip, bir şeyler aranıyordu...

«Sonra o size söylediğim oğlancıkları kovalayışını da gördüm. Onlara sakın bir kötülük yapmayın diye tasalandım. Meğer içime doğmuş! Gene bir gün fabrika avlusuna, ellerinde çantalarıyla bir kaç okul çocuğu geldi. Seninki onların peşine düştü. Neyse ki çocuklar parmaklıktan aşip kaçtılar. «Yakov İvanoviç, o çocukları ne diye kovaladın?» diye sordum. «Kimseye zararları olmayan terbiyeli yavrucukları; tuğlaların nasıl yapıldığını görmek istiyorlar, olup olacağı,» dedim. O da «Kimseye zararları yoksa İsa Peygamber onları elbette korur,» dedi. Ne demeğe getirdiğini Proşko anlamaz sanıyordu; ama yağma yok!»

Yakov bir of çekti.

«İşte bu sebeplerden, gözüm hep onun üstündeydi. Ben yokken onlara gözkulak olsunlar diye de arabacılara söylemiştim.»

Hâlâ at gibi kokan Serdiyyuk, «Doğru söylüyor,» diye baş salladı.

Richter de, «Evet,» dedi.

«Gözetliyordum onları. O ufacık siyah başlıklarını giyip dualar okuyor, o hamursuz çöreklerini pişiriyorlardı. Mağarada o karlı sabah... Nisanda hava yeniden karlamağa başladığı o sabah... mağarada öldürülen çocuğun cesedi bulunduğu günden önce, bizimkinin öbür ihtiyarı gizlice merdivenden indirip avludan dışarı kaçırdığını gördüm. Onlar yokken yukarıki odaya çıktım. Anlaşılmasın diye onların ayak izlerine basa basa çıktım. Matzo parçasıyla o yarım torba unu, bir de kana bulanmış paçavra parçasını o zaman buldum. Şeytan her geçtiği yerde gübresini bırakmış...

«Dönüp gelince kanıtları ortadan kaldırmak için ahır yakmağa kalkmıştı ama benim gözetlediğimi sezmişti. Avluda karşılaştığımız zaman yüzünden bütün kan çekildi; gözlerimin içine bakamaz oldu. Bu arada çocuğu da öldürmüşler meğer...

«Cenazeden sonra polise gittim. Sonra da onlar gelip bunu tutukladılar. Size söylediğim o çörek filân gibi şeyleri aldılar. Ama Serdiyyuk ve Richter'le ben sonradan gittiğimizde yerde de kan lekeleri gördük. Polise göstermeğe karar verdik. Tam o sırada ihtiyar, kır sakallı bir yahudinin ahırdan dışarı koştuğunu gördük. Aynı dakikada ahır alevler içinde kalmıştı. Koskoca yapı beş dakikada kül oldu. Öyle ki atları bile şans eseri kurtarabildik. Altı tanesini kurtardık ama dördü öldü. Doğru dürüst bir yangın olaydı onu bir den kurtarabilirdik ama acayip bir yangındı bu. Alevden bir fırtınaydı sanki. İçinden insan iniltileri, cadı çığlıkları gelir gibiydi, çıfıt büyüsü yaptıklarına kalıbımı basarım. Hele bizimkinin yattığı odadan öyle garip yemyeşil alevler yükseliyordu ki, ömrümde

görmediydim! Derken sarıya, sonra da hemen hemen siyaha dönüştüler. Aşağıdaki samanların yanışından iki kat hızlı yanıyorlardı hem de. Aşağıdaki alevlerse her zaman bildiğimiz yangınlar gibi sarı, kırmızı, turuncuydu. Yukarısı kadar hızlı da yanmadığından beygirlerin altısını kurtarabildik. Ama dördü telef oldu.»

Richter onun söylediklerinin hepsinin doğru olduğuna yemin etti ve Serdiyuk üstüste iki kez istavroz çıkardı.

*
**

2 —

Peder Anastasi öldürülen çocuğun annesi olan Marfa Golov'u kucakladı. Uzunca boylu, cılız boyunlu, gergin esmer tenli, çökmüş bir kadın olan Marfa diz kırıp selâm vermeye yeltendi ama papazın kolları arasına yığıldı kaldı. Sarı benekli gri gözlerinin kenarları kıpkırmızı kesilmiş ve şişmişti.

Ağlayarak, «Peder günahlarımı affet,» dedi.

Papaz genizden gelen bir sesle, «Sen bizi bağışla, çocuğum,» diye cevap verdi. «Sana karşı günah işlendi. Hem de Peygamberimize kötülük edenler işledi bu günahı.»

Kuş uçuşunu andıran bir el hareketiyle haç çıkardı. Başkaları da haç çıkardılar.

Yakov ilk geldiği zaman Marfa Golov'un, sivri teneke çatılı ahşap bir evin kapı önündeki harap merdivende beklemekte olduğunu görmüştü. Ev, alçak duvarlı mezarlığa karşıydı, uzakta, pazar günü olduğundan bacaları tütmeyen tuğla fabrikası... Bibikov bir an durup fabrikaya bakmıştı.

Marfa'nın evi bir zamanlar beyaz boyanmışken şimdi kurşunîleşmiş olan ve boyaları yer yer dökülen kutu gibi bir evdi. Çamurlu, otsuz, çiçeksiz ön avlusu yüksek, boyasız bir parmaklıkla çevriliydi; parmaklığın tahtaları uzun, eğri büğrü, kararmış...

Arabalarla otomobilin beklediği yol da delik deşik ve çamurluydu. Bu yoksul sabahta böyle bir sıra arabayı gören, ölü kalkıyor sanırdı. Yalnız görünürde cenaze arabası yoktu.

Gazetelerin dediğine göre otuz dokuz yaşında bulunan Marfa oldukça yüzüne bakılır bir kadındı. Sinirli, gergin, tasalıydı şu sırada. Gözleri dört bir yanda dolaşıyordu ve dudakları mutsuzlukla kısılmıştı. Bu resmî ziyaretin şerefine koyu renk çiçekli bir blûz, uzun yeşil bir eteklik ve iki renkli, sivri burunlu, düğmeli pabuçlar giymiş, pörsük boynuna soluk bir kadın — başlı iğne takarak omuzuna hafif bir atkı atmıştı. Başındaki parlak kırmızı kiraz süslü yeni beyaz şapka bir çok ilgi dolu bakışlara hedef oldu.

Tamirci avluya getirilince Marfa hıçkırığa hıçkırığa ağlamağa başladı. Savcılık memurlarından biriyle bir jandarma Yahudiye yavaş, gene de duyabileceği bir sesle, lânet okudular.

Marfa zor duyulur bir sesle, «Evet, ta kendisi,» diye fısıldadı.

Bibikov gümüş çerçeveli kelebek gözlüğünü burunun üstüne kondurup kadını süzerek, «Kim?» diye sordu.

«Zhenia'nın anlattığı Yahudi... elinde kocaman bir bıçakla onu kovalayan.»

Grubeşov sekreter İvan Semyonoviç'e dönerek, «Kadının zanlıyı tanıdığını not edin,» dedi.

Defterini yanına almamış olan sekreter polislerden birine bir şey söyledi, polis not tuttu.

Avluda yeşil yosun taşlı bir kuyu vardı. Bibikov kuyunun ağzından içeri baktı ama bir şey göremedi. İçine ufak bir taş attı ve bir süre sonra bir şıpırtı duyuldu. Çevredeki görevliler aralarında bakiştılar ama sorgu yarıcı bir şey söylemeden yürüyüp gitti.

Marfa Savcı Grubeşov'a dönerek, «Odası yukarı katta, efendim,» dedi. «Göreceksiniz ya, ufacık bir oda. Ne var ki, Zhenia da yaşına göre ufak tefek bir çocuktuk. Bu yüzden bana çekmemiş; gördüğünüz gibi ben boylu bir kadını. Ama bizi bırakıp giden korkak herif. Zhenia'nın babası, çelimsiz bir adamdı.»

Marfa, Savcıya zoraki bir gülüşle baktı sonra memur beylere zavallı çocuğun odasını göstermek için çevik adımlarla üst kata çıktı. Memurlar ayaklarını kapı önündeki çamurlu çaput parçasına sildiler ve sessiz, ufak gruplar halinde mendiveni tırmanarak, geniş, dağınık bir yatak odasıyla kapısı kilitli duran başka bir odanın arasındaki minnacık, ışıksız yüklüğe baktılar. Yatak odasındaki piriç karyolada iki tane baş yastığı vardı. Marfa kilitli duran odanın da yük odası olduğunu söylüyordu.

«Benim gibi dul bir kadının ikinci bir yatak odası nene gerek? Teyzem öldüğü zaman eşyalarını bana bıraktı. Oysa benim kendime yetecek eşyam vardı. Kullanmadıklarımı buraya koyuyorum.

Ötekiler çocuğun odasını gördükten sonra Yakov'a da yukarı çıkması için buyruk verildi. Çıkmak istemiyordu ama karşı gelirse zorla götüreceğini biliyordu. Sürtündükçe ayak bileklerinin derilerini yüzmüş olan demirleri şakırdatarak üst kata çıktı. Üç

tane çizmeli jandarma da peşinden geldiler ve taban-
calarını çekmiş olarak onu sahanlıkta beklediler.

Marfa, Peder Anastasi, Grubeşov, İvan Semyonoviç ve Albay Bodayanski koridordaydılar. Tamirci çocuğun odasına ürkek bir bakış fırlattı. Hepsi onu dikkatle süzüyorlardı; Grubeşov'un dudakları büzülmüş... Tamirci içeriye gururlu, serinkanlı bir bakışla bakmak istemişti ama yapamadı. Odadan vahşî bir hayvan çıkıp üstüne saldıracakmış gibi geliyordu. Yırtık duvar kâğıdı, çarşafı kinden grileşmiş dağınık yatağı ve rengi atmış paçavra battaniyesiyle bu küçük, karanlık deliği korku içinde gözden geçirdi. Burasını ilk olarak görüyordu; gene de bir an, daha önce görmüş gibi garip bir tanışlığa kapıldı. Sonra Podol'da, matbaacı çirağının evindeki kendi sefil köşesini hatırladı ve burayı oraya benzettğini anladı...

Marfa kızarmış gözlerini güzel kokulu bir mendille silerek papaza döndü ve herkesin duyabileceği bir fısıltıyla, «Canım Zenyuşka'm papaz olmak isterdi,» dedi. «Dinine çok bağlı bir çocuktuk. Tanrının âşığıydı.»

Papaz, «İlâhiyat semineri için hazırlandığını bana da söylediler,» diye cevap verdi. «Okulundaki kesişlerden biri onun çok iyi, çok sevimli bir çocuk olduğunu anlattı. Hattâ bazı yönlerden melekler gibiymiş. Az buçuk ermişliği bile varmış, diye kulağıma çalındı. Papaz cübbesine bayılırmış; en istediği şey büyüyünce cübbe giymekmiş. Ölümü Tanrı için bir kayıptır.»

Marfa acı acı hıçkırıyordu. İvan Semyonoviç arkasını döndü ve buğulanan gözlerini kol yeniyle sildi.

Yakov ağlamak istiyordu ama ağlayamayordu.

Sonra papaz aşağı indi ve bu kez, jandarmaların yanından sıyrılıp geçerek Bibikov yukarı çıktı, Zhe-

nia'nın küçük odasına şöyle bir göz attı; sonra diz üstü çökerek örtüyü kaldırıp yatağın altına baktı.

Marfa hemen, «Yerler tozlu olabilir ama, oturmağını boşaltmaktan hiç geri kalmazdım,» dedi.

Grubeşov tiksintiyle, «Önemli değil,» diye yüzünü buruşturdu.

Sonra Bibikov'a dönerek, «Ne buldunuz?» diye sordu.

«Hiç bir şey.»

Sorgu Yargıcı, Marfa'nın yatak odasına da şöyle bir göz attı ve kilitli odanın önünde, içeriye kulak kabartırcasına duraladı ama tokmağı çevirmedi.

Marfa aceleyle çocuğun yatağını yapmağa kalkışmıştı. Savcı Grubeşov bunu önledi.

Kadın, «Bir dakika sürmez,» dedi.

«Her şeyi olduğu gibi bırak. Polisler öyle ister.»

Aşağı kata indiler. Dışarıda yağmur çiselemekle birlikte resmî görevlilerden bazıları avluda bekliyorlardı. Bazıları da, tutuklu ve gardiyanlarıyla birlikte, Marfa'nın o sigara dumanı, bayat bira ve lâhana kokan tozlu, dağınık misafir odasına girdiler. Grubeşov'un isteği üzerine kadın pencerenin bir camını açtı ve pis bir bez parçasıyla hemen sandalyelerin tozunu aldı. Ama kimse oturmadı. Marfa bu arada yerleri de süpürmeğe davrandı ama Savcı süpürgeyi onun elinden alarak:

«Bunların önemi yok, Marfa Vladimirovna,» dedi. «Sen şimdi tüm dikkatini bize ver.»

Kadın, «Ortalığa biraz çeki düzen vereyim dedim,» diye mırıldandı. «Ne yalan söylüyeyim, böyle önemli konuklar beklemiyordum. Yalnızca Yahudi gelecek sanıyordum. Pis bir yahudinin uğruna da ev temizliyecek değilim ya!»

«Zararı yok,» dedi Savcı. «Senin evinin işleri bi

zi ilgilendirmez. Sen şimdi bize oğlunun başına gelenleri anlat.»

Marfa, «Şu kadarcıktan beri papaz olmak isterdi,» diye gene ağlamağa başladı. «Ama şimdi öldü de kara topraklara girdi.»

«Evet, evet; hepimiz bunu biliyoruz. Çok da acıklı bir şey. Yalnız çok rica edeceğim, bize cinayetten önceki olayları anlatın.»

Kadın ne dediğini bilmez bir durumda, «Önce sizlere çay çıkarmam yakışık almaz mı, beyefendi?» diye sordu. «Semaverim kayıyor.»

«Yok; sağ olasin ama işimiz başımızdan aşkın. Sen şimdi bize olup biteni anlat. Zhenia'nın ortadan kayboluşu... sonra ölümünü nasıl öğrendin; bunları bilmek istiyoruz.»

Savcı bu sırada pencereden dışarı, kestane ağaçlarına yağın yağmuru seyretmekte olan tamirciye dönerek, «Hey, sen,» dedi. «Bunun seni yakından ilgilendirdiğini biliyorsun. Onun için iyi kulak ver.»

Tamirci hapse atıldıktan beri kent yeşermiş ve her yer tatlı tatlı kokan leylâklarla bezenmişti. Ama gel de elindeyse bunun tadına var! Açık pencereden içeri ıslak otlarla taze yaprakların kokusu doluyordu. Mezarlığın bittiği yerde gümüş renkli gövdeleriyle kayın ağaçları sıralanmıştı. Yakınlarda bir yerde bir lâternacı, bir gün ona Zinayda'nın gitarıyla çaldığı bir valse çalıyordu: «**Yaz gitti, gelmeyecek...**»

Grubeşov gene Marfa'ya döndü ve, «Anlatın, lütfen» dedi.

Kadın şapkasını düzeltmek için ellerini başına kaldırırken Savcıyla gözgöze geldi ve ellerini hemen indirdi.

Hızlı hızlı konuşmağa başlayarak, «Zhenia ağır başlı, içli bir çocuktü,» diye anlattı. «Öbür çocuklar

gibi annesini üzmezdi. Beni sorarsanız, adına hiç bir leke sürülmemiş olan, kendi halinde, namuslu bir durum. Telgrafçı olan kocam, demin de söyledim ya beni çocuğumla yüzüstü bırakıp kaçtı. Birkaç yıl sonra da atlet vereminden öldü. Bize ettiklerinin cezasını bulacaktı elbet. Ekmek paramı kazanmak için çalışıyorum. Evimin bakımsız oluşu da bundandır. Ne var ki yavrumu hiç bir zaman yüzüstü bırakmadım. Ömrüm boyunca alın teriyle, namusumla çalışıp didindim...

«Kaba konuşacağım, kusura kalmayın ama, hani derler ya — beygir gibi çalışan bey gibi yaşayamaz, diye. Kocasız da olup gittik. Ev de benim değil, kira evi. Bazan pansiyon almak zorunda kalıyorum ya, insan her önüne gelen iti kopuğu evine alamaz ki! Hele kirayı ödemededen tüyüp gidenler... Oğlumun ser-serilerle bir arada olmasını istemediğimden çoğu zaman pansiyon almaktansa daha çok çalışmayı yeğ-tutuyordum. Böylece Zhenia kıt kanaat geçinmemize rağmen pek yokluk çekmedi. Bu iyiliğimi de bilir, bana yardım ederdi. Başka oğlan çocukları gibi değildi. Örneğin bitişikte Vaysa Şişkovski diye bir çocuk var — dağlara taşlara! Benim oğlum melek gibi söz dinlerdi. Bir gün bana, acaba papaz okulunu bıraksam da bir kasabın yanına çırak girip para mı kazansam, diye sordu... Ben de, «Zhenia, canım ciğerim benim; okumak her şeyden önemli» derdim. «Sen okuyup adam olmana bak. Büyüyüp zengin olduğun zaman ben de ihtiyarlamış olacağım; bana sen bakarsın,» derdim. «**Mamenka**, ihtiyarlığında da, hastalığında da sana ben bakacağım,» derdi. Melek gibi, ermiş bir çocuktü. Bir akşam okul dönüşü, büyüyünce papaz olacağını söylediği zaman hiç şaşmadım. Öyle duygulandım ki, gözlerim yaşardı!»

Kadın, Savcı Grubeşev'dan yana ürkek bir bakış fırlattı. Savcı baş salladı.

«Anlat, Marfa Vlağimirovna; Mart sonlarında, Yahudilerin H mursuz Bayramından bir kaç hafta önce neler olduğunu anlat. Biraz daha yavaş konu ursan dediklerini daha açık anlıyabiliriz. Kelimeleri ağzında pek öyle yuvarlama.»

Yakov'a da, «Can kulağıyla dinliyor musun?» diye sordu.

«Tüm dikkatimi veriyorum, Sayın Savcı. Gene de bunların benimle olan ilişkisine akıl erdiremiyorum. Çok yabancı bu konular, benim için.»

Grubeşov, «Hele biraz sabret,» dedi. «Yakında aklın erer. Bu konu da yabancılıktan çıkar, suratının orta yerindeki  u burnun gibi tanıda  gelir sana.»

İçlerinde general de bulunan bir çok yüksek rütbeli görevliler g l  t ler.

Marfa Golov, Yahudiden yana bir bakış fırlatarak, «Sizin dediğiniz sırada bir sabah,» diye anlatmaya girdi. « mr mde unutamiyacağım bir salı sabahıydı... Zhenia kalktı; vaftiz günü armağanı olarak aldığım siyah çoraplarını giydi; O gün ak amlara kadar çalışmak zorundaydım. D n   n de alı -veri  yaptığımdan eve geldiğimde hava çoktan kararmış saat geç olmuştu. Zhenia evde yoktu. Biraz oturup dinlendim... doğumdan sonra varis oldum; çekmediğim kalmıyor bu yüzden... sonra kalkıp bitişik kom um Sofya  ivkovski'ye gittim. Onun Vasya'sı da benim Zhenia'mın sınıfında olduğundan, oğlumun nerde olduğunu biliyorlar mı, diye sordum. Vasya, bilmiyorum, dedi. Gerçi okul dağıldığı zaman Zhenia'yı görmüş ama her zamanki gibi Zhenia'yla birlikte d nmemi ler. Peki, o nereye gitti, diye sorduğumda Vasya, bilmiyorum, dedi. Ben de ne olacak, ninesindedir,

dedim, kendi kendime. Merak etmedim. Ama o gece ateşim yükseldi. Grip olmuşum Üç gün ateşler, titreme nöbetleri içinde yattım. Sonra da, öyle zayıf düşmüşüm, bir hafta yataktan çıkamadım. Ayıptır söylemesi, yalnızca tuvalete gitmek için kalkıyordum. Ya da ameli durduracak pirinç lâpası kaynatmağa...”

«Zhenia bir hafta ortada görünmedi. Kesin söylemek gerekirse altı ya da yedi gün. Tam ben artık giyinip polise giderek haber vermeğe karar vermiştim ki, ölüsünü mağarada buldular. Kırk yedi tane bıçak yarası saymışlar üstünde. Komşular haber vermeğe geldiler bana. Ayakları sürükleniyordu; yüzleri öylesine solmuştu ki hepsi ölüye benziyorlardı. Görür görmez, daha onlar ağızlarını açmadan içim çürüdü. Sonra, başıma gelen korkunç felâketin kara haberini verdikleri zaman, «Benim için yaşamak artık haram! Kimin için yaşıyacağım?» diye bağırmışım...”

Marfa elini gözlerine örttü ve sendeledi. Oradaki görevlilerden ikisi onu tutmak için davrandılar ama o bir iskemleye yaslanarak ayakta durmayı başardı. Adamlar geri çekildiler.

Bibikov yumuşak bir sesle, «Özür dilerim,» dedi. «Yalnız, çocuğunuzun kayıp olduğunu polise haber vermeyi kararlaştırmazdan önce, altı yedi gün neden beklediniz? Benim oğlum olsa o saat haber verirdim. En geç o gece. Evet, gerçi hastaymışsınız ya, böyle acil durumlarda hastaların zorla yataklarından kalktıkları ve yapılması zorunlu olan şeyleri yaptıkları çok görülmüştür.»

«Kusura bakmayın, sayın bay Yargıç, ama bu insanın hastalık derecesine bakar. İnsanın kendi oğlu kayıp da olsa — ateşten cayır cayır yanar, bir yandan da bulantı çekerken insan kafasını kolay kolay toparlayamaz. Zhenia yüzünden içim içimi yiyordu;

gece öyle korkunç kâbuslar görüyordum ki! Yavru-
cuğumun başına kötü bir felâket geldi diye korkuyor-
dum. Ama sonra bunları ateşimin yüksekliğine yoru-
yordum. Aksilik bu ya, benimle birlikte komşum Sof-
ya'yla oğlu Vasya da grip olup yatağa düşmüşler. Her
gün konu komşu günde iki üç kez yoklarlar beni. Oy-
sa bu kez bir kapımı çalan çıkmadı. Sofya'nın kocası
Yuri'ye gelince, onunla aramız hiç iyi değildir ya,
şimdi o konuya girmenin sırası değil! Demek istedi-
ğim, o beş altı gün içinde bir kapımı çalan olaydı, oğ-
lum nerde, diye bağırmamdan herhalde kulaklarının
zarı patlardı. Ama ne yapayım; gelen giden olmadı.

Grubeşov, Sorgu Yargıcına, «Bırakın anlatacağı-
nı anlatsın,» dedi. «Gerekirse daha sonra sorguya çe-
kersiniz.»

Bibikov, «Gerekli olduğundan hiç şüphemiz olma-
sın, sayın meslekdaşım» diye cevap verdi. «Ama si-
zin istediğiniz olsun. Daha sonra sorarım. Gerekli
olan ya da olmayan şeylere gelince... örneğin soruş-
turmanın sürdüğü sırada yaptığımız şu ziyaretin ge-
rekli olup olmayışı... bunları da hiç değilse prensip
yönünden görüşmemiz yerinde olur, sanıyorum.»

«Yarın,» dedi Grubeşov, «Bunların hepsini ya-
rın görüşürüz.»

Gene Marfa'ya döndü.

«Şimdi işin en can alıcı yerini anlat bize, Marfa
Vladimirovna. Acı olaydan önce Zhenia'yla arkadaşı
Vasya Şişkovski, Yahudiyle ilgili olarak neler söyle-
diler, sen onu anlat.»

Marfa iki yargıcın arasındaki tartışmayı, ilgisiz
görünmesine rağmen, tedirginlik içinde dinlemişti.
Bibikov konuşurken kadın çevresine ürkek bakışlar
fırlatıyor ama bakan olursa gözlerini hemen indirir-
yordu.

«Zhenia'nın bana kaç kez söylediğini Vasya da söylemişti: tuğla fabrikasındaki Yahudiden ödleri kopuyormuş.»

«Anlat; dinliyoruz.»

«Zhenia'nın dediğine göre bir akşamüstü Vasya'yla fabrika avlusunda oynarlarken iki Yahudi'nin gizlice avlu kapısından içeri girip bunun oturduğu odaya çıktıklarını görmüşler.»

Kadın tamirciden yana şöyle bir baktı, sonra gözlerini başka yere çevirdi. Tamirci başını önüne eğmiş duruyordu.

Bibikov, Savcıya «Lâfa karıştığım için özür dilerim,» dedi. «Yalnız çocuklar bu adamların Yahudi olduklarını nereden bilmişler, onu anlamak istiyorum.»

Albay Bodyanski alayla, sesli sesli, güldü: Savcı yalnızca gülümsedi.

Marfa, heyecanlı, «Bundan kolay ne var, Sayın Yargıcım?» diye cevap verdi. «İkisinin de üstünde Yahudi giysileri varmış. Sakalları da uzun ve çatalıymış. Ama karman çorman. Burdaki sakallı beylerin sakalları gibi bakımlı değilmiş. Sonra çocuklar gizlice pencereden içeri bakıp Yahudilerin dualar okuduğunu görmüşler. Takkeleri de cübbeleri de kapkaymış. Çocuklar korkup kaçmışlar, Vasya'ya, sen de kal; dedim. Zhenia'yla birlikte bir bardak sıcak kakao iç, bir dilim beyaz ekmek ye, dedim. Ama çocukcağızın korkudan eli ayağı kesilmişti. Biran önce kendi evine gitmek istiyordu.

Elleri arkasında, başparmaklarını birbirine geçirmiş olarak dinliyen Grubeşov, «Lütfen devam edin,» dedi.

«Bu herifin, samanlık üstündeki odasına başka çıftıları da getirdiğini çocuklar bana anlattılar. Kara torbalı bir ihtiyar gelmiş bir gece. Torbasının için-

dekilerle neler yaptıklarını Tanrı bilir! Zhenia bir gün bunu onun kendisine söylemiş, «Bir daha beni kovalarsan ben de seni işçi başına söylerim,» demişti. Bu Yahudi de, «Sen bunu yaparsan ben de seni kıştır keserim,» demiş. Bir gün de Zhenia onun avluda başka bir çocuk kovaladığını görmüş. Bizim komşulardan Andriyuşka Kototov'muş bu. Babası çöpçüdür. Herneyse, Tanrıya şükürler olsun, çocuk kapıyı açık bulmuş da Yahudinin elinden kurtulmuş. Yahudi bu kez de benim Zhenia'mı görüp onun peşine düşmüş. Oğulcuğum parmaklıktan atlayıp kurtarmış canını. Ama korkusundan nerdeyse yüreği duracakmış!

«Bir gün Zhenia bir tuğla fırınının ardına sinmiş. Yahudilerden iki tanesinin bir Rus çocuğunu yakaladıklarını görmüş. Çocuğu ahırın üstündeki odaya götürmeğe çalışıyorlarmış. Neyse ki oğlan akıllıymış. Dişiyile, tırnağıyla, tekmeleriyle karşı koymuş onlara. Avazı çıkana dek de bağırdığından Yahudiler korkup onu salıvermişler...

«Kaç kez kulağını büktüm Zhenia'nın: dolaşma oralarda; yoksa seni de çalıp keserler, dedim. O da, peki gitmem, diye söz veriydi. Sanırım bir süre fabrika dolaylarına pek uğramadı. Derken bir gece kordudan yarı baygın döndü eve. «Zhenia çabuk söyle. ne oldu?» diye bağırdım. Meğer şu çıfıtı, elinde koskooaman bir bıçakla onun peşine düşmüş, mezarlıktaki taşların arasında uzun uzun kovalamış... Bunu duyunca diz üstü çöküp yalvardım: «Zhenia Golov, Kutsal Meryem Ana adına bana söz ver, bir daha o fabrikanın yakınından bile geçmiyeceksin,» dedim. O da, «Peki canım Mamenka'm, söz veriyorum,» dedi. Dedi ya demesine, gene gitti, sizin anlıyacağınız. Oğlan çocuklarını bilirsiniz. Sayın Savcı Bey; ele avuca sığarlar mı? Onları bir şey içlerinden dürter sanki;

tehlikeli işlere bayılırlar! Küçükken söz dinlemediği zamanlar onu bazan eve kapatır, kapıyı üstünden kilitletirdim. Keşke gene öyle yapsaymışım! Şimdi oğlancığım kara toprakların içinde değil, burda, benim koyunumda olurdu!»

Marfa gözlerini yumarak haç çıkardı.

«Marfa Vladimirovna; çocuklar size başka ne söylediler, onu da anlatın,» dedi Savcı Grubeşov.

«Bu çıfıtın masasının üstünde bir şişe kan görmüşler.»

General, «Aa!» diye hafifçe bağırdı. Öbürleri dehşet içinde bakıştılar.

Bembeyaz kesilmiş olan ve heyecandan dudakları durmadan kıpırdayan tamirci Marfa'dan yana baktı.

«Masamın üstünde kan dolu şişe yoktu!» diye haykırdı. «Bir kavanoz çilek reçelim vardı; belki onu benzettiler. Ama reçel kan değildir. Ne de kan reçel!»

Grubeşov, «Sen sus!» diye bağırdı. «Konuşmak sırası gelince biz sana söyleriz.»

Jandarmalardan biri tabancasını Yakov'a doğru çevirdi.

Bibikov, «İndir şu şapşal şeyi,» dedi jandarmaya. «Karşınızda ayağı prangalı, eli kelepçeli bir adam var.»

Sonra Marfa'ya döndü.

«Bu kan dolu şişeyi siz kendi gözlerinizle gördünüz mü?» diye sordu.

«Yok, ama çocukların ikisi de görmüşler. Gelip bana anlattılar. Korkularından dilleri tutulmuş gibiydi. Doğru dürüst konuşamıyorlardı bile. Hele «yüzlerini görseniz; yemyeşil kesilmişti.»

«Öyleyse bunu polise neden haber vermediniz? Boynuzun burcuydu; hem bunu hem de öbür anlattığınız olayları polise bildirmek. Örneğin, bu Yahu-

dinin oğlunuzu kocaman bir bıçakla kovalayışı. Bu büyük bir suçtur. Uygur bir ülkede yaşıyoruz. Bu çeşit şeyleri hemen gidip karakola bildirmek bizim görevimizdir.»

Kadın hemen cevap verdi: «Böyle konuştuğum için özür dilerim, sayın yargıç; ama polislerden yaka silkmişimdir ben. Burda bulunanlar üstlerine alınmasınlar. Ama bir keresinde Yuri Şişkovski, şimdi söylenmesi gerekmeyen bir sebepten başıma bir kütük parçasıyla vurunca karakola gidip şikâyet ettim. Beni sabahlara dek orda alıkoyup mahrem sorular sorular bir sürü. Çarşaf gibi kâğıtlar doldurttular, Sanki suçlu bendim! O deli herifi ise bıraktılar. Oysa kafamdaki yarıktan kanlar akıyordu. Kimin kime saldırdığını anlamamak için aptal olmak gerekirdi. Benim böyle boşa geçirecek vaktim yok ki, efendim! Ekmek parası uğruna çalışmak zorunda olan zavallı bir kadını ben. Çocuklardan duyduklarımı da işte bu yüzden polise haber vermedim.»

Grubeşov, «Çok da haklı,» diyerek generale döndü. General, «Öyle,» gibilerden baş salladı. Savcı «Gene de Sayın Sorgu Yargıcı gibi ben de böyle şeylerin hemen polise haber verilmesinden yana olduğumu belirtmek isterim,» diye ekledi. «Marfa Vladimirovna; anlatın lütfen.»

«Bitti, efendim. Anlatacak şeyim kalmadı.»

Savcı ordaki görevlilere dönerek, «Öyleyse biz de artık gitsek iyi olur,» dedi.

Sarı yeleşinin cebinden ince zincirli bir altın saat çıkarıp dikkatle baktı.

Bibikov «Vladislav, Grigorieviç Grubeşov,» dedi. «Bu tanığı sorgudan geçirmek hakkımı kullanmakta direniyorum.»

Dikkatle ona bakan Marfa'nın gözlerindeki korku, yerini öfkeye bıraktı.

Kadın, «Ben size ne yaptım ki?» diye bağırdı.

«Ne siz bana bir şey yaptınız, ne de ben size. Mesele bu değil, Marfa Golov. Ben yalnızca size bir kaç soru sormak istiyorum. Çok rica ederim, Sayın Savcı, buna engel olmayın. Yazık ki şu sırada değinmiyeceğim bazı konular var. Ama bunun dışında bazı soruları sormakta kararlıyım. Sizden de kesin ve doğru cevaplar bekliyorum. İşte size bir soru: Marfa Golov, bir hırsızlar çetesine yataklık ettiğiniz, bu hırsızlardan biriyle metres yaşadığınız ve onu sık sık evinize aldığınız doğru mu?»

Grubeşov yüzünü kan basarak, «Buna cevap vermen gereksiz. Marfa Golov,» dedi. «Konumuzu hiç ilgilendirmiyor.»

«Ben de ilgilendirdiğini iddia ediyorum, sayın meslekdaşım.»

Dudaklarının rengi uçmuş, gözleri kapkara kesilmiş olan Marfa, «Hayır,» diye cevap verdi. «Ben hırsızlara yataklık etmiyorum. Beni çekemiyenlerin uydurup yaydığı çirkin bir iftiradır bu.»

«Cevabın bu mu?»

«Elbette.»

«Peki öyleyse, Şimdi bir başka soru. Bir yıl önceki Ocak ayında, metres yaşadığın adamın yüzüne bir şişe kezzap fırlatıp onun iki gözünü de kör ettiğin doğru mu? Daha sonra bu adamla yeniden barıştığının adı aslı var mı?»

Kadın öfkeden kudurmuş, «Beni o mu ele verdi?» diye sordu.

«Ele vermek mi?»

«Bu pis yalanları uyduran o mu, demek istiyorum.»

Grubeşov çok sinirlenmişti.

«Boris Aleksandroviç Bibikov, rütbece sizden üstün olmam nedeniyle bu soruları sormanızı yasaklıyorum,» dedi. «Gerçi bu apayrı işlerin bizi nasıl ilgilendirebileceğini ben anlamıyorum. Elimizdeki kanıtların önemini ne de ağırlığını hiç bir şey hafifletmez. Gene de, soracak sorularınız varsa yarın Adliye’de, benim ofisimde sorarsınız. Şimdi bekliyemeyiz. Zaten pazar. Biraz da ailelerimize olan görevlerimizi düşünmemiz gerek.»

«Demin, önem ve ağırlığından söz ettiğiniz kanıtlar neymiş?»

«Olayın başlangıcından beri toplamakta olduğumuz kanıtlar ki tarihin kanıtları da bunun içindedir.»

«Tarih, kanıt sayılamaz.»

«Göreceğiz, bakalım.»

«Ben gene de Marfa Golov’dan cevap bekliyorum.»

Marfa Golov burnunu havaya kaldırarak, «Başkaca bir söyleyeceğim yok!» dedi. «Adam beni çok dövüyordu; ben de kendimi savundum. Dövdüğü zaman aylarca her yanıma mosmor kesilirdi. Bir gün de gözüme öylesine bir yumruk patlattı ki, üç hafta cehalet aktı.»

«Bu adamın oğlunuz Zhenia’yı da bayıltıncaya dek dövdüğü doğru mu?»

Grubeşov, «Marfa, buna cevap vermeni yasaklıyorum!» diye bağırdı.

Albay Bodyanski, Sorgu Yargıcına,

«Aptallık etmesenize!» dedi.

Marfa, «Bu çıfıt benim çocuğumu öldürdü!» diye haykırdı. «Gözlerini oymalı!»

Açık duran pencereye koştu ve mezarlığa doğ-

ru, «Zhenia, yavrucuğum!» diye bağırdı. «Nerdesin, Zenyuşka? Neden gelmiyorsun anneciğine?»

Ve gene hüngür hüngür ağlamağa başladı.

Yakov, bu kadın çıldırmış, diyordu içinden. Şapkasındaki kirazlar da çılginlık belirtisi!

Marfa bu kez tamirciyi göstererek, «Görüyorsunuz ya!» diye bağırdı. «Nasıl aç kurtlar gibi bakıyor bana! Çekin onu karşımdan!»

Görevliler arasında bir kıpırdanma oldu. Jandarmalardan ikisi tutuklunun kollarını iki yanına bastırdılar.

Ona yiyecekmiş gibi bakan Marfa, başındaki şapkayı çıkarmaya yeltendi. Kirpikleri titreşiyordu. İnildiyerek yere yıkıldı. Şapkası başından yuvarlandı ama kadın bayılmazdan önce, şapkasının nereye gittiğini görmek için başını çevirip baktı. Peder Anastasi'yle Albay Bodyanski onun yardımına koştular.

Marfa ayıldığı zaman odada yalnızca tutukluyla jandarma ve polisler vardı. Bibikov herkesten önce çıkmış ve onun tek başına bir arabaya binip uzaklaştığını pencereden gören Yakov'un içi kararmıştı.

Ölen çocuğun annesi şapkasını istedi; üfleyip silkeledi, sonra büfenin bir gözüne kaldırdı.

Başına kaba siyah bir atkı örttü.

*
**

3 —

Melon şapkalı ve ıslak muşamba pelerinli Grubeşov'un tuttuğu kocaman siyah şemsiyenin altında duran Peder Anastasia alçak ve düz bir taşın üstüne çıkmış, genizden gelen sesinin konuya hiç uymayan

yükselip alçalmalarıyla, Yahudi milletin tarihindeki «kan suçu» nu anlatıyordu.

Resmî görevliler taş döşeli yokuşun bir yanı boyunca dizilen karanmış ahşap kulübelerde oturanlar pencerelerinden onları gözlüyorlardı ama hiç kimse sokağa çıkmıyordu. Görevlilerin önü sıra yoldan bir güvercin sürüsü havalandı ve iki küçük beyaz köpek tiz seslerle geveliyerek evlerine doğru koştular.

Görevliler, uzaktan uzağa Dinyeper'in kıvrımlarına bakan kat kat bir yamacı yaya olarak tırmandılar. Sonra çamurlu bir dere yatağına inerek dimdik yükselen kayalık bir tepeye doğru yürüdüler. Kayanın yüzü mağaralarla delik deşikti. Zhenia Golov'un cesedi işte bu mağaralardan birinin içinde bulunmuştu. Ölünün bulunduğu gün Yakov'un gazetelerde inceden inceye okuduğu gibi bu, yüz yıllar önce keşiflerin dağ sırtında oydukları mağaralardan biriydi ve yüzü 6 - 7 metre yükseklikteydi. Kapısına, kayalara oyulmuş basamaklarla çıkılıyordu. Tepesinde, ince beyaz gövdeleri cıvılcıvılcı kırkangıçlarla dolu, küçük seyrek bir kayın ormanı vardı. Bunun ardında, Lebedev Tuğla Fabrikasının iki verst kadar uzağında da, kentin dağınık evler ve boş arsalarla dolu bir kıyı mahallesi uzanıyordu.

Grubeşov, «Burdan mağaraya giden dümdüz bir yol var,» dedi.

Bibikov, «İzin verirseniz, Marfa Golov'un evinden mağaraya giden yolun da dümdüz, hattâ daha kestirme olduğunu işaret edeyim, Sayın Meslektaşım,» diye cevap verdi.

Savcı, «Her ne ise, en önemli kanıt bilirkişi raporu olacaktır,» dedi.

Uzun saçlı, iri burunlu, soluğu sarımsak kokan Papaz Anastasi, Savcı Grubeşov'un şemsiyesinin al-

tında duruyordu. Dinleyicileri onun karşısında iğri bürger bir yarım halka olmuşlardı. Savcı, Yakov'u öne çağırttı. Gandiyanlar onu, zincirlerini şakırdatarak ileriye doğru ittiler. Gerilerde duran Bibikov, hiç istifini bozmadan siğara içerek buna seyirci kaldı.

Yağmur hâlâ çiseliyordu ve kalpağının başından düşüp kaybolması tamircinin moralini daha da bozmuştu. Şu durumda böyle bir şeyin onu bu denli etkileyebileceğini hiç sanmamıştı.

Kendi kendine, «Olup olacağı bir kalpak; ucunda ölüm yok ya!» dedi.

Ne var ki bu, ürkünç bir düşünceydi, çünkü tamirci canından korktuğunu kendi kendine ilk olarak itiraf ediyordu. Ortaya atılır atılmaz onu kesinlikle ölüme mahkûm edebilecek olan bir şeyler duymak korkusuyla göğsü inip kalkarak, çamurların içine put gibi çakılmış, dinliyordu...

Papaz o kupkuru ellerini ovuşturarak, Rusça «Çocuklarım,» diye konuştu. «Şu anda yer yarılrsa da dünya yaratıldığından bu yana ölmüş olan insanların tümü ortaya çıksa, İsa düşmanı Yahudiler tarafından eziyet edilerek öldürülen suçsuz Hristiyan yavrularının sayısının çokluğu karşısında, hepimizin şaşkınlıktan ağzı açık kalırdı. Çağlar boyunca kendi yazdıkları kitap ve yazılardan da anlaşılabilceği üzere, İsraililerin damarlarında akan kan onları hep kanlı cinayetlere, başkalarının kutsal saydığı şeyleri mahvetmeğe doğru iter. Örnek olarak kanı su ve süte benzeten **Talmud**'u ele alalım. Bu kitap Hristiyanları insan saymaz; hayvanlarla bir tutar. «Öldürmeyeceksin!» diyen Musa'nın buyruğu bizleri içine almaz. Çünkü Yahudilerin büyü ve simya kitabı olan **Kabbala**, «Hi-

ristiyanların arasındaki iyileri öldürün,» diye buyurur ve bu arada Şeytan Aleyhisselâmın da adı geçer. İşte bu yüzden bu caniler yüzbinlerce masum yavruyu, gözlerinin yaşına bakmadan boğazlamışlardır.»

Papazın gözleri dinleyenlerin yüzlerinde şöyle bir dolaştı ama kimse kıpırdamıyordu.

«Dinsel bir âyin anlamını taşıyan bu cinayetler sevgili İsa Peygamberimizin öldürülmesini yeniden yaşatmak amacı güder. Hristiyan çocuklarının öldürölüp kanlarının akıtılarak aralarında paylaşılması, Yahudilerin, Hristiyan dünyasına karşı olan sonsuz kinlerinin bir simgesidir. Ne zaman masum bir Hristiyan çocuğunu kurban etseler İsa Peygamberi yeni baştan etmiş gibi olurlar. Zhenia Golov'un yaralarından akan sıcacık kan da bizim gözümüzde düşmanlarınca çarmıha gerilen ve orada ıstırap içinde kıvranan sevgili peygamberimizin damla damla zalimce akıtılan kutsal kanıyla birdir. Yahudilerin inançlarına göre, kim olursa olsun, herhangi bir Hristiyanın kendileri tarafından öldürülmesi, çağlardan beri beklemekte oldukları kurtarıcı İlyas Hazretlerinin bir an önce gelmesini sağlarmış. Bu «Mesih» için kapıyı her zaman açık bırakırlar, ne var ki İlyas Hazretleri henüz onların çağrılarını kabul etmek zahmetine katlanmamıştır! Kudüsteki Tapınaklarının Titus'un ordularınca yakılıp yıkıldığından bu yana, Yahudi tapınaklarından, yani sinagoglardan, hayvan kurban edilmesinde kullanılan sunaklar kaldırılmıştır. Belki de bu yüzden Hristiyanların, hele suçsuz çocukların kanının akıtılması eski kurban töresinin yerini dolduracak bir eylem sayıla gelmiştir. Yazıları 1844 yılında ülkemizde yasaklanan Yahudi düşünürü Maymonides bile Yahudilere, Hristiyan çocuklarını öldürmelerini buyurur. Bize hayvan gözüyle baktıklarını söylememiş miydim size?...»

Peder Anastasi o genizden gelen, uyumlu sesiyle, «Daha yakın geçmişti Yahudilerin Hristiyan kanını büyücülük, efsun âyinlerinde, aşk ve ölüm iksirlerinde; ülkelerden ülkelere yayılan bulaşıcı hastalık salgınları yaratmakta kullandıklarını gösteren belgelerimiz vardır. Hristiyan kanını çoğu zaman kendi çifit idareleriyle, yılan zehiri gibi şeylerle, hattâ kişiselerden çaldıkları kutsal ekmekle karıştırdıkları bilinen şeylerdir. Tüm yahudilerin ömürlerini uzatmak için yahudi kanına ihtiyaç duyduklarını, yoksa genç yaşta öldüklerini de tarihler yazar. O günlerde... ki bunu da tarih kitaplarından okuyoruz. Yahudiler Hristiyan kanını her çeşit hastalığa karşı en etkili ilâç sayarlarmış. Kendi eski tıp kitaplarına bakılırsa Hristiyan kanını, doğum yapan kadınları iyileştirmekte, çocuklardaki körlüğü gidermekte, sünnet acısını dindirmekte ve kanamaları durdurmakta kullanırlarmış.»

Kiev Şehir Karakolu komiserlerinden Yüzbaşı Korizmin gizlice istavroz çıkardı. Yakov bayılacak gibiydi. Papaz bir an onun gözlerinin içine baktı sonra sesindeki sakinliğe rağmen heyecanlı el ve kol hareketleriyle yeniden konuşmağa başladı. Ruslar onu ciddi oiddi dinliyorlardı.

«Çocuklarım, bazılarımız bunlara eski çağlardan kalma birer hurafe gözüyle bakabilir. Her söylenenin doğru olduğuna ben de inanmıyorum. Ne var ki bu çeşit suçlamaların sürekli ve yaygın oluşundan, bir çoğunun gerçek temellere dayandığı sonucunu çıkarabiliriz. Gerçeği hiç kimse ömür boyu gizleyemez. İpini çeken ölse bile çan, rüzgârla sallanıp çalınır. Bu bilim çağında yaşayan bizler Yahudi milletine yüklenen tüm suçlara belki de gerçek gözüyle bakamayız. Bununla birlikte kendi kendimize sormalıyız; bizim inanmak istemeyişimize rağmen, bu söylentilerdeki

gerçek payı nedir? Ben Yahudilerin hepsini suçlayıp toptan yoketmekten yana da değilim. Gene de aralarında gizliden gizliye, demin anlattıklarına benzer cinayetler işleyen yaratıklar var: Hasidler gibi; tza-dik'ler gibi... Biz Hristiyanlar bu gerçekleri aklımızdan siliyoruz, tâ ki bir zavallı çocuk daha ortadan kayboluyor ve ölüsü elleri ardında bağlanmış, kanı bıçakla akıtılmış olarak bulunuyor! Bıçak yaralarının sayısı da her zaman, Yahudi canilerin oldum olası uğurlu, sihirli saydıkları rakamları tutar: 3, 9, 13...»

«Onların Hamursuz Bayramının, kendileri ne derse desin, İsa'nın çarmıha gerilmesini kutlamak amacı güttüğünü de biliriz. Ayinlerinde kullanmak üzere Hristiyanları en çok bu mevsimde kaçıırırlar. Burda, bizim bu kutsal kentimizde, 1100 yılındaki Polovostia yağmaları sırasında, Eustra Siyos adındaki bir keşiş Peçera manastırından çalınmış ve Kherson'lu Yahudilere satılmıştı. Onlar da Hamursuz bayramında keşişi çarmıha germişlerdi. Şimdilerde böyle açık açık suç işlemeğe cesaretleri olmadığından bu bayramı özel çörekler yiyerek kutluyorlar. Ne var ki bu çöreklerin hamurunu, ne denli inkâr ederlerse etsinler, Hristiyan kanıyla yoğuruyorlar. Ve bunları yemekle bizim Peygamberimizin yeniden canını almış oluyorlar. Size yemin ederim, sevgili evlâtlarım; büyüyünce papaz olmayı kuran masum ve zavallı Zhenia Golov'un öldürülüşü de bu yüzdendir!»

Papaz beyaz bir mendille önce bir gözünü, sonra öbür gözünü sildi. Tamircinin iki yanında duran gardiyanlar birer adım uzağa kaçtılar.

O zaman Yakov, yüzünden bütün kan çekilmiş, sesi hırsından titriyerek, «Bunların hepsi masal! Hepsi!» diye bağırdı. «Kim inanır bunlara! Ben inanmam.»

Papaz, «Anlıyabilenler inanacaklardır,» dedi.

Grubeşov, yavaş ama öfkeli bir sesle Yakov'a, «Canını seviyorsan terbiyeni takınırsın,» dedi. «Dinle de ders al!»

Tamirci boğuk sesle, «Yalandan nasıl ders alınır?» diye haykırdı. «Bir iki olay üstüne varsayım kurmak iyi, hoş, ama ben sizin bu söylediklerinizde gerçeği bulamadım. Özür dilerim, saygıdeğer papaz efendi, şu var ki kutsal kitaplarımızın kan içmeyi bize günah saydıklarını herkes bilir. Kutsal kitapların hepsinde yazılıdır, bu. Gerçi kutsal kitaplarda okuduklarımın çoğunu unuttum ama ben halk adamıyım, milletimin geleneklerini iyi bilirim. Kendi karım, bir yumurtanın sarısında ufacık bir kan lekesi görse, hemen keçinin önüne atardı. «Raisi» derdim ona, «Yavaş gel, paramızı sokağa atacak durumumuz yok,» derdim. Gelgelelim bir daha o yumurtaya elini sürmezdi. Ne yalan söyleyim, ben de diretmezdim.. Bu görenekler zamanla, ister istemez insanın kanına işliyor. O yumurtayı ille getireceksin, demezdim, hiç bir zaman. Desem suratıma fırlatırdı ya, o da başka! Sonra, kırk yılda bir yediğimiz et ya da piliçleri saatler saati suya basardı ki bir damla bile kan kalmasın diye. Daha da kesin olsun diye sonradan üzerlerine bol bol tuz serperdi. Yıkayıp çalkalamaları hiç bitmezdi, size yemin ederim...

«Bana yüklediğiniz... siz kendiniz değil de, buradaki sayın kişilerden bazılarının bana yüklediği suç işlemediğime de yemin ederim. Ben ne Hasid'im ne de bir tzadik. Sanatım tamirciliktir, benim. Bir zamanlar, kısa bir süre için, Çarın ordusunda askerlik etmişliğim de vardır... Daha da doğrusunu isterseniz, benim dinle hiç alışverişim yoktur. Geniş düşünceliyimdir bu konuda. Önceleri bizim hanımla bu yüzden çok dalaşırdık. Ben, insanın dinsel inançları kendin-

den başka kimseyi ilgilendirmez, derdim. Kusuruma bakmayın ama, gerçekten de öyledir, sayın papaz efendi...

«Uzun lâfın kıyası, ben o çocuğa elimi sürmedim, ne de başka bir çocuğa. Ben de bir zamanlar onun gibi bir oğlan çocuğuydum. Hiç unutamadığım bir çağdır, çocukluğum. Sonra çocukları severim de. Çocuğum olsun diye içim gidiyordu; yazık ki karım kısır çıktı. Zaten sizin söylediğiniz işler yapmak benim yaradılışıma aykırı düşer. Bu işi benim yaptığımı sananlar beni başka birisiyle karıştırıyorlar olsa gerek.»

Çevresindekilere dönüp baktı. Hepsi de, hattâ Yüz Kartallar Ocağının temsilcileri bile, onu dinlemek inceliğini göstermişlerdi. Yalnız temsilcilerin kısa boylu olanı tamirciye karşı duyduğu tiksintiyi gizliye-miyordu. Öbürü de tamircinin sözleri bitince yürüyüp gitti. Yuvarlak kumaş kalpaklı bir adam Yakov'a bakarak tatlı tatlı gülümsedi. Sonra dalgın bakışlarını uzaklara, ağaç tepelerinin üstünden yükselen altın yaldızlı kubbelere doğru çevirdi.

Grubeşov, «Böyle ortalığı kuru lâf kalabalığına boğacağına suçunu itiraf etsen senin için daha iyi olur.» dedi.

«Eğer size dediğim gibi suçsuzsam neyi itiraf edebilirim, sayın savcı? İşlediğim bir suç söyleyin, itiraf edeyim. Ama bu suçu itiraf edemem. Beni bağışlamak zorundasınız; itiraf edemem. Çünkü bu suçu ben işlemedim. Ben hiç böyle birşey yapabilir miyim? Yanılıyorsunuz, sayın savcı. Birisinin çok ciddi bir yanlışı var bu işte.»

Ne var ki ortada bir yanlışlık olabileceğini kimse kabul etmedi ve tamircinin üstüne derin bir hü-zün çöktü.

Grubeşov, «Cinayetin nasıl işlendiğini itiraf et-

diye cevap verdi. «Çocuğu şeker vereceğim diye kandırıp odana alışını, iki üç kişi birden ona nasıl çullanıp ağzını tıkadınız, elin ayağını bağlayıp o kara takke ve cübbelerinizle nasıl dualar okudunuz; ödü kopmuş olan yavrucuğu nasıl soyup belli yerlerinden bıçaklamağa başladınız. Önce oniki kez sapladınız, sonra bir kez daha, önüç etsin diye. Önüç kâlp civarında, önüç de boynunda. Çünkü en çok kan buralardan akar. Bir de yüzünden, sizin **Kabbal** kitaplarında yazdığına göre... Zavallı yavru kurbanınızın çektiği acı ve korkulardan zevk alıyordunuz; onun ağlayıp yalvarmaları hoşunuza gidiyordu. Bir yandan da onun akan kanını, en son damlasına dek şişelere topluyordunuz. Bu beş altı litrelik sıcak kanı, törelerinize göre, bir kara torbaya koyup bir kamburun eline verdiniz ve matzolarla afikomenlerin hamurunda kullanılsın diye, sinagoga yolladınız. Zavallı Zhenia'nın tüm kanı akıtılmış delik deşik cesedini de sen ve o beyaz çoraplı tzadik çıftı, geceleyin, ortadan el ayak çekilince, alıp şu mağaraya getirdiniz ve orada bıraktınız. Sonra, hortlayıp da başınıza belâ olmasın diye tuzla ekmek yiyip gün doğmazdan önce evlerinize döndünüz. Odanın tahtalarındaki kan lekelerinin ortaya çıkacağından korktuğun için, sonradan içinizden birini yollayıp fabrikadaki samanlığı yaktırttın... İşte bunları birer birer itiraf etsen çok iyi olur.»

Tamirci inliyerek, yumruklarıyla bağrını dövüyordu. Gözleriyle Bibikov'u aradı. Ama Sorgu Yargıcıyla sekreteri ortadan kaybolmuşlardı.

Grubeşov gardiyanlara, «Mağaraya çıkartın,» diye buyruk verdi.

Kendisi de şemsiyesini kapatıp merdivenleri hızla çıkararak onların önüsüne mağaraya girdi.

Pranga zincirleri çok kısa olduğundan Yakov ba-

samakları çıkamıyordu. Jandarmalardan ikisi onu koltuklarının altından tuttular ve yarı sürükleyip yarı iterek yokuşu tırmandırdılar. Öbür iki gardiyan da onların hemen peşinden geliyorlardı. Önce gardiyanlardan biri içeri girdi, sonra öbürleri tamirciyi mağaranın dar ağzından içeri soktular.

Ölüm kokan rutubetli mağaranın içinde, duvardan asılan şamdanların ışığında, Grubeşov tamircinin âlet torbasını ortaya çıkardı.

«Bu âletler senin ,değil mi, Yakov? Arabacı Richter samanlığın üstündeki odanda bulmuş bunları.»

Yakov mum ışığında baktı ve kendi âletlerini tanıdı.

«Evet, sayın savcı, yıllardır kullandığım âletler.»

«Şu bıçakla bızlara bak hele... bakalım ondan sonra o tatlı, masum Hristiyan çocuğunu öldürüp kanını akıtmakta bu âletleri kullandığınızı, sonra da o kanlı paçavrayla silip temizlediğinizi hâlâ inkâr edecek misin?»

Yakov kendini zorlayarak mağaranın içerisine doğru baktı. Gözleri artık karanlığa alıştığından herkesi görebiliyordu. Siyah bir şala bürünmüş olan Marfa, oğlunun bugünlük mezardan çıkartılmış olan cenazesinin başında diz çökmüş, ağlamaktaydı. Başve ayak uçlarında yanan iki uzun, beyaz mumun ışığında yatan ölü çocuğun zavallı büzüşmüş cesedindeki yara izleri iyice belirliydi.

Yakov çocuğun şiş yüzündeki yaraları aceleyle saydı ve, «Ondört tane!» diye bağırdı.

Ne var ki Savcı bunun iki kere yedi demeğe geldiğini söyledi. Yedi de sihirli sayılardan biriydi.

Soluğundaki sarımsak kokusu tüm mağarayı doldurmuş olan Peder Anastasi hafifçe inleyerek diz üstü çöktü ve dua etmeğe başladı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1 —

Günler geçiyor ve yüksek rütbeli Ruslar sabırsızlıkla, Yakov'un aybaşı olmasını bekliyorlardı. Grubeşov'la generalin gözleri hep takvimdeydi. Yakında aybaşı olmazsa, alınan kanın miktarını gösteren kırmızılı göstergeli, demirden yapılmış özel bir pompayla onun penisinden kan almağa kararlıydılar. Yalnız bu pompanın bir tehlikesi vardı. Bazan işlemeğe başlayınca durdurtulamadığından insanın gövdesindeki tüm kanı son damlasına değin emiyordu. Yalnız Yahudiler için kullanılan bir âletti bu. Çünkü yalnızca onların penisi bu pompaya uyuyordu...

Sabahleyin gardiyanlar hücreye erkenden girdiler ve onu hoyratça uyandırdılar. Her yanını dikkatle aradıktan sonra giyinmesi için buyruk verdiler. Sonra Yakov gene kelepçeli ve prangalı olarak o iki kat merdiveni tırmandı. Bibikov'un odasına götürüleceğini ummuştı ama holün karşısındaki Savcılık Odasına götürdüler onu. Antrenin geri duvarının önündeki sırada oturan ve giysileri liğme liğme dökülen iki adam ona göz ucuyla bir baktılar sonra gene gözlerini indirdiler.

Bunlar casus, diye düşündü Yakov.

Savcı Grubeşov'un ofisi, yüksek tavanlı, geniş

bir odaydı. Duvarda asılan, başı mavi hâleli büyük İsa ikonunun önündeki masasında Grubeşov oturmuş, arada bir önünde açık duran hukuk kitaplarına danışarak, resmî evrakları gözden geçiriyordu.

Tamirciye, Savcının karşısındaki sandalyeye oturması buyruldu; gardiyanlar da onun arkasına dizildiler.

Hava bunaltıcıydı; pencereler sıcağa karşı sım-sıkı örtülmüş... Savcı gene o kirli sarı yeleği ve siyah papyon kravatıyla, açık yeşilimsi bir kostüm giymişti. Yan sakalları fırçalanıp yatırılmıştı. Yüzündeki, o yağlı, kalın ensesindeki ve avucunun içindeki terleri kocaman bir mendille silip duruyordu.

Hâlâ, sabaha karşı gördüğü o kötü rüyanın etkisi altında olan tamirci, Savcının yüzüne bakmakta güçlük çekiyordu. Hele o mağara gezintisinden beri hep boğulacak gibi oluyordu.

Grubeşov burnunu sümkürdükten sonra yavaş yavaş silerek, «Seni, Kiev Cezaevindeki tutuklular koğuşuna göndermeyi kararlaştırdım.» dedi. «Mahkemenin başlamasını orada bekliyeceksin. Ne zaman yargılanmağa başlanacağını şimdiden kestirmek elbet ki kolay değil. Bu yüzden sana bir sorayım dedim: bizimle iş birliği yapmağa belki şimdi biraz daha gönüllüsündür. Durumunu düşünüp taşınacak kadar zaman geçti aradan. Belki gerçeği söylersin artık. Ne diyorsun? Bize karşı direndikçe sen kendin zarara giriyorsun. Oysa bizimle iş birliği yapmağa karar verirsen durumun iyiye doğru gidebilir.»

Tamirci, «Söylenecek ne kaldı ki, Sayın Savcı?» diye tasalı tasalı içini çekti. «Zaten küçük olan sözcük dağarcığıma baktım. Suçsuzum, demekten başka bir söyleyeceğim kalmamış. Beni suçlu gösterecek

kanıtlarınız da yok; olamaz; çünkü ben o sizin dediğiniz şeylerin hiç birini yapmadım.»

«İşte buna üzüldüm. Biz senin bu cinayette oynadığın rolü daha tutuklanmadan önce biliyorduk. O bölgede senden başka Yahudi yok. Birinci Lonca tüccarlarından Mandolbaum'la Litvinov'u saymıyorum çünkü cinayet işlendiği sırada onlar memleket dışındaydılar; belki de bile bile...

«Cesedi görür görmez bir Yahudinin işi olduğunu anladık çünkü hiç bir Rus böyle bir cinayeti dünyada işleyemez. Bir Rus, kavga sırasında karşısındakinin boğazını kesebilir, ya da öfkeli bir dadıkasında yumruklayıp tekmeliyerek öldürebilir. Ama hiç bir Rus masum bir çocuğa, kırk yedi yerinden bıçaklıyarak vahşice eziyet edemez.»

«Ben de edemem,» dedi tamirci. «Kusurlarım vardır elbet; ama böylesi benim yaradılışıma aykırıdır.»

«Kanıtların ağırlığı senin aleyhinde.»

«Öyleyse kanıtlar yanlış olsa gerek, sayın savcı.»

«Kanıt kanıttır; yanlış olamaz.»

Sonra Grubeşov sesini yumuşattı ve karşısındakini yola getirmek istiyen bir tonla, «Sanık Yakov; elini vicdanına koy da bana tam gerçeği söyle,» dedi. «Seni bu işe zorlayanlar Yahudi dindaşların olmadı mı? Ciddi, ağır başlı bir adama benziyorsun. Bu işi yapmayı belki de istemedin ama onlar üstüne vardılar; bir takım göz dağları ya da vaatlerle seni istemeye istemeye razı ettiler; onların uğruna böyle bir cinayet işledin. Demek istediğim, bu cinayeti sen değil de onlar tasarladı; öyle değil mi? İşte hiç değilse bunu itiraf edersen... açık konuşuyorum... senin durumun düzelebilir. Seni ağır bir suçla yargılamayız. Belki içinde biraz kaldıktan sonra seni salıverir, ceza-

nı da tecil ederiz. Demek istediğim, senin için bazı «kolaylıklar» yapmak bizim elimizde. Buna karşılık tek istediğimiz de senin imzan... çok mu büyük bir şey bu?»

Grubeşov rahat konuşuyordu ama gizli tuttuğu bir baskı altındaymışçasına yüzü ter içindeydi.

«Sayın Savcı, nasıl yapabilirim ben böyle bir şeyi? Suçsuz insanları suçluymuş gibi nasıl gösterebilirim?»

«O insanların pek de öyle suçsuz olmadığını tarih yazıyor. Hem ben senin bu yapmacık dürüstlüğü-nü hiç anlıyamıyorum. Öyle ya dinsiz bir adam olduğunu, benim yanımda itiraf ettin. Yahudiliğin senin gözünde hiç bir önemi yok. Sen kendi başını kurtarmağa bakıyorsun. Bence yerden göğe dek de haklısın. Hadi, inadı bırak artık; işte sana içine düştüğün tuzaktan kurtulmak için güzel bir fırsat.»

«Eğer ben dinsiz bir adamsam; Yahudiliğin benim gözümde hiç bir önemi yoksa, burada ne arıyorum peki?»

«Onların çirkin amaçlarına alet olacak kadar aptalsın. Onlardan ne iyilik gördün sanki?»

«Hiç değilse beni rahat bıraktılar efendim... Yok, böyle bir imza veremem.»

«Bunun çok ciddi sonuçlar doğuracağını da aklından çıkarma, öyleyse. İnan bana, yargıcın kestiği ceza, başına gelecek dertlerin en hafifi olacak.»

Tamirci, göğsü inip çıkarak, «Kusura bakmayın,» dedi. «Ama Hristiyan çocuklarını öldürüp kanlarını matzo hamuruna karıştırmak gibi masallara, siz, gerçekten inanıyor musunuz? Siz ki okumuş bir adamsınız. Bu çeşit hurafelere inanamazsınız.»

Grubeşov bıyık altından gülümseyerek arkasına yaslandı:

«Senin, Zhenia Golov adındaki çocuğu bir dinsel âyin uğruna öldürdüğüne ben inanıyorum. Gerçekler açıklandınca tüm Rusya buna inanacak.»

Savcı gardiyanlara dönerek, «Sizler de inanıyor musunuz?» diye sordu.

Gardiyanlar inandıklarına yemin ettiler.

«Elbette inanacaklar,» dedi Grubeşov. «Yahudi Yahudidir... işte hepsi bu. Tarihleri ve karakterleri değişmez. Yaradılışları hep aynıdır. Gobineau ve Chamberlain gibilerinin bilimsel araştırmaları bunu ortaya koymuştur. Rus bilim adamları şimdi Yahudilerin tipik yüz çizgileri üstüne bir inceleme hazırlıyorlar... Hani halk arasında bir deyim vardır: adam olacak çocuk şeyinden anlaşılır, derler, Cinayet işlemiş olan Yahudi de burnundan anlaşılır.»

İçi kara kalem skeçlerle dolu bir defterin bir sayfasını açtı ve üstündeki yazıyı Yakov okuyabilsin diye sayfayı başaşağı tuttu. «Yahudi Burunları,» diyordu.

Grubeşov, yüksek köprülü, dar delikli ince bir burun resmini göstererek, «İşte, örneğin, bu senin burnun.» dedi.

Yakov da kısa, geniş, küt bir burun resmini göstererek boğuk bir sesle, «Bu da sizinkisi!» diye cevap verdi.

Savcı, yüzüne kan yürümekle birlikte, kendini zorlayarak güldü.

«Esprili bir adamsın ama bunun sana bir yararı yok,» dedi. «Kaderin şu anda kesinleşmiş durumda, Bizler uygar, insancıl bir toplumuzdur ama kaşarlanmış suçluların cezasını vermeyi de biliriz. Kendi durumuna şükretmen için sana dindaşlarının yakın bir

geçmişte nasıl itham edildiklerini hatırlatmam yerinde olur, sanıyorum. Takkeleri kızgın katranla doldurulmuş olarak ipe çekilirlerdi. Ne denli hor görüldükleri anlaşılсын diye yanbaşılarından bir de köpek salandırılırdı.»

«Köpeği köpek asar, Sayın Savcı.»

Grubeşov yüzü ve boynu pençe pençe kızararak. «Isıramıyacak olan köpek dişlerini göstermemeli,» diyerek tamircinin çenesine bir cetvelle çarptı. Yakov bir çığlık kopardı. Cetvel ikiye bölünmüş, bir parçası fırlayıp duvara vurmuştu. Gardiyanlar Yakov'un kafasını yumruklamağa başladılar ama Savcı elini sallıyarak onları önledi.

Tamirciye dönerek, «Kıyamete değin Bibikov'a dert yansan boş!» diye haykırdı. «Etlerin çürüyüp dökülenedek seni hapis yatıracığım. O masum yavruyu kimin buyruğuyla öldürdüğünü itiraf etmene izin vereyim diye, sen bana yalvaracaksın.

2 —

Tamirci cezaevinde işlerin kötüye gideceğinden korkuyordu. Nitekim korktuğu, çok kısa zamanda başına geldi. Alın yazım bu, diye acı acı düşündü. Ne derler bizim orada: «Mum satıcısı olsam güneş batmaz!» Ne var ki ben Tamirci Yakov olduğumdan güneş günün her saatinde batıyor. Öyle adamın biriyim ki soluk alsam başıma iş açılıyor. Diyeceğim tek bir şey var; daha az konuşmam gerek; dilimi tutmalıyım yoksa başıma çorap öreceğim. Zaten örülmüş ya...»

Gene Lukiyanovski Bölgesinde olan Kiev Cezaevi yüksek duvarlı, eski kurşuni, kale gibi bir yapıydı. Çamurlu iç avlusunun demir kapılı duvarının önünde bir yığın döküntü duruyordu; kırık dökük bir ara-

ba, çürümüş şilteler, kararmış tahtalar, çöp fıçıları ve mahkûmların ara sıra çimento kardıkları taş ve kum yığınları. Batıya düşen yazıhanelerin bölümüyle hücrelerin bulunduğu ana bölüm arasındaki çıplak avlu tutukluların gezinti yeri idi.

Yakov'la gardiyanları buraya tramvayla gelmişlerdi. Adliyeyle bu cezaevinin anası epey verst'lık bir yoldu. Ceza evinde tamirciyi şaşkınlıkla gözlü müdür; «Merhaba, kan içici; Tanrının İsraililere söz verdiği ülkeye hoş geldin!» diyerek karşılamıştı.

Dipsiz gözleri ve dört parmaklı sağ eliyle daracık yüzlü, kupkuru bir adam olan müdür yardımcısı da, «Burada sana bol bol kanla yoğrulmuş hamur yediririz; sonunda matzo sıçmağa başlarsın,» dedi.

Öteki memurlarla kâtipler de Yahudiye bakmak için ofislerden uğramışlardı. Ne var ki sırma apoletli hâki bir üniforma ve sivri kenarlı bir kasket giymiş, yumuşak, sarımsaklı kırılgan sakallı, altmışbeş yaşlarında bir adam olan müdür Grizitskov bir kapıyı iterek açıp tamirciyi içerlek bir odaya aldı.

Masasının başına geçip oturduğu zaman, «Ben bu ceza evinde senin gibilerini istemem» dedi. «Yazık ki elimden bir şey gelmiyor. Emir kuluyum; Majeste Çarın buyruklarından dışarı çıkamam. Sen ki pis Yahudilerin en pislerinden, en aşağılıklarındansın... marifetlerini okudum... hepsini biliyorum... ama neyleyim ki Majeste İmparator İkinci Nikola'nın himayesi altındasın ve yeni bir talimat çıkıncaya değin burada kalacaksın. Sakın bir maymunluğa kalkışma. Kurallara göre davran; söz dinle. Hem de denileni denir denmez yap. Benim iznim olmadan bu ceza evinin dışında hiç bir kimseyle, hiç bir koşul altında haberleşmeye kalkışmayacaksın. Bize karşı geldiğin dakikada vurulacaksın. Anladın mı?»

Yakov, «Ne kadar kalacağım burada?» diye sormayı başarabildi. «Demek istediğim, daha yargılanmam başlamadı da.»

«Sorumlu Katlar ne kadar uygun görürlerse o kadar kalacaksın. Hadi bakalım; bundan böyle soru moru yok. Çavuşun peşi sıra git. Ne yapacağını o sana söyler.»

Sarkık bıyıklı bir adam olan çavuş, tamirciyi, koridor boyunca, kapılarından kâtiplerin onlara baktığı izbe ofislerin önünden geçirerek, içinde bir tezgâh ve bir süprüntü sıralar bulunan uzun bir odaya götürdü. Burada ona soyunmasını söylediler. Yakov insan teri kokan torba gibi beyaz bir ceketle biçimi belirsiz beyaz bir keten pantolon giydi. Düğmesiz bir gömlek tutuşturdular eline. Bir de, ya şilte ya da yorgan niyetine kullanabileceği eski püskü bir uzun palto ki bir zamanlar kahverengindeyken şimdi kurşunilemişti. O kaskatı hapishane kunduralarını giymek için çizmelerini çıkarırken gözü karardı; üstüne bir fenalık çöktü. Bayılacak gibi oldu ama «onlara» bu zevki tat-tırmak istemedi.

Çavuş, «Otur şuraya, saçın kazınacak,» diye emir verdi.

Yakov dik arkalıklı bir sandalyeye oturdu. Ama tam hapishane berberi koca bir makasla yanına yanaşmışken, elindeki evraka bir göz atan Çavuş onu durdurdu.

«Bırak kesmeyeceksin. Tamimde bunun saçlarına ilişilmeyecek, deniyor.»

Berber, «Hep böyledir zaten; bu dürzüler analarının karnından şanslı doğarlar,» diye homurdandı.

«Kazıyın be!» diye Yakov bağırdı. «Benim saçlarımı da kesin!»

Çavuş, «Sesini kes! Denileni yapmasını öğren!» diye onu payladı. «Yürü.»

Kocaman bir anahtarla demir bir kapı açtı ve tamirciyi önüne katarak loş, rutubetli bir koridorun sonundaki kalabalık bir koğuşa götürdü. Koğuşun bir duvarında parmaklıklı bir kapı, öbüründe de içeriye ölgün bir ışık sızdıran iki tane yüksek, küçük, kirli pencere vardı. Gerideki duvar boyunca açık bir lâğımından farksız olan pis kokulu helâlar dizilmişti.

«Otuz gün koğuştaki derler buna,» diye çavuş bilgi verdi. «Burada gelen otuz gün kalır. Sonra da ya mahkemeye sevk edilir ya da başka yere.»

«Nasıl başka yere?»

«Görürsün?»

Yakov içinden, «Neresi olursa olsun, sanki neyi değiştirir?» diye acı acı düşündü...

Demir kapı tangırdayarak açıldığı zaman koğuştaki gürültü yatıştı. Sonra, Yakov'un içeri girişine bakan tutukluların üstüne, yorgan örtülmüşçesine bir sessizlik çöktü.

Kapı Yakov'un ardından kapanınca içerdekiler gene konuşup hareket etmeğe başladılar. Bir arada yirmibeş kişi kadardılar; havasız odayı dolduran leş gibi kokular insanın genzini tıkıyor, midesini bulandırıp kusacağını getiriyordu. Bazıları yere oturmuş, iskambil oynuyorlardı. İki erkek, sımsıkı sarılmış, dansetmekteydiler. Kimi güreşip boks yapıyor, üstüste yuvarlanarak tepiştiikçe birbirlerine küfürler sallıyorlardı. Deli kılıklı bir ihtiyar oturduğu kırık tabureden fırlayıp duruyordu. Avurdu avurduna çökmüş, besbelli hasta olan bir adam pabucunun topuğunu çekiç gibi, öbür pabucunun topuğuna indiriyordu.

Koğuşta bir kaç sırayla masa vardı ama yatak ya da şilteye benzer bir şey yoktu. Tutuklular dış duvar boyunca çekilmiş alçak bir tahta kerevetin üstünde yatıyorlardı. Bu kerevet koğuşun pislik içinde yüzen o ıslak tabanından ancak bir kaç santimetre yükseklikteydi.

Yakov en dip köşeye geçip tek başına oturdu ve alınının kara yazısını düşünmeğe koyuldu. İçinden saçlarını avuç avuç yolmak geliyordu ya, ötekilerin dikkatini çekmekten konkuyordu.

*
**

3 —

Demir parmaklıklı kapının dışından bir gardiyan, «Karavana!» diye bağırdı.

Yanındaki iki gardiyan koğuşun kapısını açtılar ve içerdekilere üç tane, dumanı tüten çorba kovası dağıttılar. Kovalar tahtadandı. İçerdekiler, hürra diye atılarak kovaların başına üşüştüler. Sabahtanberi midesi yemek görmemiş olan Yakov ağır ağır yerinden kalktı. Adamlar üç kovanın başında üç küme olmuşlardı. Gardiyanlardan biri her kümeye bir tek tah-ta kaşık dağıttı.

Her mahpusa, yere oturarak, biraz çavdarla koyutulmuş sulu lâhana çorbasından on kaşık dolusu içmek hakkı tanınmıştı. Ondan sonra kaşığı sırada, kendinden sonra bekleyene vermek zorundaydı. Fazladan çorba kaşıklamağa yeltenenleri öbürleri dövüyorlardı. Her adam payına düşeni bitirdikten sonra, sıra gene birinciye geliyordu.

Yakov, kendine en yakın olan kovaya yanaştı.

Ne var ki o sırada çorba kaşıklamakta olan adam (kafası yara izli bir total), birden elini kovaya soktu sonra bir zafer çığığıyla, yarım bir fare ölüsü tutup çıkardı. Bağırsakları dışarı sarkan bu yarım leşi bir eliyle kuyruğundan sallandırdı; öbür eliyle gene acele acele çorbasını kaşıklamağa girişti.

Adamlardan ikisi kaşığı elinden koparırcasına aldılar ve onu geriye doğru ittiler. Total öbür kovanın başına yürüdü ve yarım fareyi oradakilerin gözlerinin önüne tutup sallandırdı. Adamlar ona gerçi ana avrat sövdüler ama kovanın başından ayrılan olmadı! O da total ayaklarıyla seke seke, faresini havada döndürerek oynamağa başladı.

Yakov daha şimdiden boşalmağa yüz tutmuş olan ikinci kovaya baktı ve dipte bir kaç hamam böceği ölüsünün yüzdüğünü gördü. Üçüncü kovaya bakmadı bile. Teneke maşrapalarda, şekersiz olarak sunulan açık renkli çayı da içi çekmedi. Bir parça ekmek ummuştu ama Çavuş onun adını ekmek listesine yazdırmadığından bu umudu da boşa çıktı.

O gece, öbür mahpuslar kerevetin üstünde yan yana koruldarlarken, tamirci, hava pek soğuk olmasına rağmen uzun paltosuna bürünmüş olarak, koğuştaki yoğun karanlığın içinde, ayakları acıyınca ya değin volta attı. Sonunda bitkin düşüp yattı ve yüzünü sineklerden korumak için, yende bulduğu bir gazete parçasıyla daha yeni örtmüştü ki sabah çanının şangırtısıyla uyandı.

Kahvaltıda çürümeğe yüz tutmuş odunlar gibi kakan renksiz çayı çarçabuk içti ama kovalardaki sulu lâpaya ilişmedi. Bu tahta kovaların, yemek saatleri dışında hamamda kullanıldığını duymuştu. Ekmek istedi ama gardiyan onun listede olmadığını söyledi.

«Ne zaman listeye yazarlar dersin.»

«Ananın örekesi,» dedi gardiyan. «Mesele çıkar-
ma.»

Tamirci öteki mahpusların ona karşı önceden tarafsız olan tutumlarında bir değişiklik sezmişti. Koğuş arkadaşları daha bir durgun, daha bir sus pustular sanki. Kahvaltıdan sonra aptesane yakınında üçer beşer başbaşa verip Yakov'dan yana göz ucuyla bakarak fısıldaşmağa başladılar. Hele total ayaklısı durup durup o keskin tilki gibi gözleriyle onu süzüyordu.

Yakov'un damarlarındaki kan, buz bağlamağa başlamıştı. Oldu birşey, diyordu içinden. Belki de benim kim olduğumu öğrendiler. Bir Hristiyan çocuğunu öldürdüğüme inanırlarsa onlar da beni öldürmeğe kalkabilirler.

Böyle bir şey olursa gardiyanı çağırıp da, «Beni burada öldürecekler; başka yere götürün,» dese miydi? Ama, bunu yapsa bile bir yararı dokunur muydu acaba? Ya bu adamlar ona birden saldırır, gardiyanlar da onun imdadına koşmazlarsa?

Sabahki on dakikalık «piyasa» molasında tutukluları yanyana ikişer kişi olarak altı sıra, oniki kişilik gruplar halinde avluda yürüyüş yaptırılıyordu. Her grubun arasında on adımlık ara bırakılıyordu ve bazılarının elinde çöreklenmiş kayış kırbaçlar bulunan gardiyanlar o yüksek, kalın taş duvarların dibinde nöbet bekliyorlardı.

Yakov'un yanındaki sıraya girmiş olan total ayaklısı, «Senin saçları neden kazımadılar, bizimkiler gibi?» diye fısıldayarak sordu.

Yakov da fısıldayarak, «Bilmiyorum,» diye cevap verdi. «Ben berbere kes, dedim ama kesmedi.»

«Bana bak, sen ispiyon filân mısın yoksa? Bizim çocuklar senden kuşkuluyorlar.»

«Yok; ilgisi yok. Kuzum bunu söyle onlara.»

«Öyleyse neden bizden ayrı oturuyorsun? Ne bok sanıyorsun sen kendini?»

«Doğrusunu istersen şu kunduralar ayağımı sıkıyor. Sonra bu benim hapse ilk atılışım. Kendimi alıştırtmağa çalışıyorum ya... kolay olmuyor.»

«Dışardan yiyecek getiren olacak mı sana?»

«Kimim var ki getirsin? Kimsem yok benim. Karım başka biriyle kaçtı. Zaten tüm tanıdıklarım yoksul kişilerdir.»

«Her neyse, dışardan bir şey gelecek olursa kardeş payı yapmak burda âdettir. Bunu bilesin.»

«Olur. Olur.»

Beriki sustu ve topallıya topallıya yürüyüşünü yaptı.

Yakov, benim kim olduğumu bilmiyorlar, diye düşündü. Biraz aralarına karışayım bari... Ama kim olduğumu öğrenince karşıma soruyla değil yumrukla çıkacaklar nasılsa.

Koğuşa döndükleri zaman adamlar gene kendi aralarında fısıldaşarak tartışmağa başladılar. Adliye-deki hücresinde yediği dayak aklına gelince Yakov'u ateş gibi bir ter bastı.

Biraz sonra uzun boylu, ıslak gözlü bir adam öbürlerinin yanından ayrıldı ve Yakov'a doğru yürüdü. İri cüsseli bir adamdı. Soluk kemikli, sert bir yüzü kapkara bir boynu ve ince, iğri bacakları vardı. Pantolon paçasından birşey düşecek diye korkarmış gibi bir garip, ağır ağır yürüyordu. Sırtını duvara dayanmış yerde oturmakta olan tamirci, telâşla, apar topar ayağa kalktı.

Adam, «İyi kulak ver, kardeş,» diye söze başladı. «Benim adım Fetyukov. Arkadaşlar beni, seninle görüşmeğe gönderdiler.»

Yakov hemen, «Eğer benim ispiyon filân olduğumdan kuşkulanıyorsanız, boş yere canınızı üzüyorsunuz,» dedi. «Ben de herkes gibi mahkemem başlasın diye bekliyorum burada. Kimseden iltimas istemedim. Hani, istesem de vermezler a, o başka. Görüyorsunuz, ekmek listesine bile yazmıyorlar adıımı. Saçıma gelince, ben berbere kes, dedimse de çavuş kesilmeyecek, dedi. Neden? Ben de bilmiyorum.»

«Seni neyle suçluyorlar?»

Tamirci dudaklarına kupkuru dilinin ucuyla dokundu.

«Bana yükledikleri suçu işlemedim; buna yemin edebilirim. Öyle karışık bir iş ki anlatmağa başlarsam canınız sıkılır. Zaten benim bile aklım ermiyor.»

Fetyukov, «Ben bir caniyim,» dedi. «Bizim köyün meyhanesinde hiç tanımadığım birini bıçaklayıp öldürdüm. Herif bana sataştı, ben de ona iki kez bıçak salladım. Birincisini göğsüne sapladım, sonra düşerken bir de sırtından vurdum. Böylece hakladım onu. Epey içkiliydim. Gene de yaptığım işi anlattıkları zaman doğrusu inanmadım. Ben uysal, geçimli bir insanımdır. Üstüme varmazlarsa durduğum yerde olay çıkartmam. Kim derdi cinayet işleyeceğim diye? Rüyamda görsem inanmazdım.»

Tamirci gözlerini katilden ayırmadan, yavaş yavaş uzaklaşıyordu. O sırada iki adamın daha, iki yandan, üstüne doğru geldiklerini gördü. Bağırıldığı sırada Fetyukov elini arkasına atarak pantolonundan kısa, kalın bir sopa çıkardı. Yakov'un kafasına olanca gücüyle indirdi. Tamirci acıyan, kanıyan başını iki elinin arasına alıp tek dizinin üstüne çöktü, sonra yere yığılıp kaldı.

Yapışkan tahta kenevetin üstünde uyandı. Baş müthiş ağrıyor ve kafatasının sol yanı sancıdan zonk-

fluyordu. El yordamıyla başındaki kanlı yarığı buldu. Kanlar şıpır şıpır akıyordu. Tamiroi kahrından ölecek gibi oldu. Ne zaman yeni bir cezaevine nakledilip yeni kimselerin arasına girse böyle dayak mı yiyecekti? Yüzünden aşağı kanlar akarak sersem sersem doğrulup oturdu.

Camları çatlak gözlük takmış olan bir ihtiyar onu süzmekteydi.

«Hemen sil,» diye öğüt verdi.

Bu, koğuşun içme suyunu getiren, pislik kovalarını dışarı taşıyan ve arasına yerleri silen adamdı.

«Kapının yanındaki kovadan su al.» dedi.

«Size hiç bir zararı dokunmayan bir adamı dövmekten ne anlarsınız? Ne yaptım ben size?»

İhtiyar, «Dinle arkadaş,» diye fısıldadı. «Gardiyan gelmeden bu kanı sil, yoksa bunlar seni öldürürler.»

Yakov, «Öldürsünler,» diye bağırdı.

Koğuşun öbür ucundan topal ayaklı adam, «Cassus bu, demedim mi size?» dedi. «Fetyukov, bitir bu adamın işini, be.»

Koğuşta sinirli bir mırıltı dolaştı.

Koridordan koşarak iki gardiyan geldi, birinin elinde bir tüfek vardı.

«Ne oluyor ulan burada? Gürültüyü kesin yoksa tayınlar bir hafta yarıya iner ha!»

Öteki gardiyan yüzünü parmaklığa dayıyarak, «Yahudi nerede?» diye bağırdı.

Bir ölüm sessizliği. Adamlar kendi aralarında bakiştılar. Bazıları da göz ucuyla Yakov'a bakıyorlardı...

Bir süre sonra Yakov, «Buradayım,» dedi. Adamlardan bir hafif mırıltı yükseldi. Gardiyan çiftiyi doğrultunca mırıltı kesildi.

«Nerdesin?» diye gardiyan sordu. «Seni göremiyorum.»

«Buradayım. Görecek bir şey yok ki.»

«Çavuş adını ekmek listesine yazmış. Bu akşam sana da ekmek çıkıyor.»

Eli tabancalı, «Bu arada sen matzo yediğini düşünabilirsin» dedi. «Ya da Hristiyan çocuklarının kanını içiyormuş gibi yapabilirsin; bilmem anlatabiliyor muyum?»

Gardiyanlar gittikleri zaman tutuklular kendi aralarında heyecanlı heyecanlı konuşmağa başladılar. Yakov gene korkuya kapıldı.

Katil Fetyukov ona doğru yürüdü. Tamirci tırnaklarıyla duvarı kazıyarak ayağa kalktı. Korkudan kasatı kesilmişti.

«Rus çocuğunu öldürdü dedikleri Yahudi sen misin?»

Yakov boğuk sesle, «Yalan söylüyorlar,» dedi. «Ben suçsuzum.»

Koğuştta bir homurdanmadır gidiyordu.

Birisi, «Çıfıt piçi!» diye bağırdı.

Ama Fetyukov, «Ben sana bu yüzden vurmadım,» dedi. «Saçların kazınmadığından seni casus sanmıştık. Bakalım bizi gardiyana fitleyecek misin, diye seni deniyorduk. Fitleseydin işin tamamdı. Sakat ayak bıçaklayacaktı seni. Hepimiz Yargıç karşısına çıkacağız. Bu koğuştta konuşulanların duruşmada Yargıça fitlenmesini elbet ki istemiyoruz... Ben senin Yahudi olduğunu bilmiyordum. Bilsem sana vurmazdım. Çocukluğumda Yahudi bir demirci ustasının yanında çıraklık etmiştim. O biçim işler yapacak bir adam değildi. Hiç kimseyi incitmezdi. Seni döğdüğüm için özür dilerim. Yanlışlık oldu.»

Topal ayaklısı da, «Yanlışlıkla oldu,» diye ekledi.

Yakov sarsak adımlarla su kovasına gitti. Kovadaki su pis kokuyordu. Gene de tamirci diz çöktü ve başından aşağı biraz su çarptı.

Bu olaydan sonra koğuştakiler onunla ilgilenmez oldular ve başka uğraşılara daldılar. Kimi kerevetin üstünde uyuklamağa, kimi de iskambil oynamağa başladı.

O gece Fetyukov gizlice tamirciyi uyandırdı ve kız kardeşinin dışardan göndermiş olduğu sucuktan bir parça verdi. Yakov sucuğu yalayıp yuttu. Katil ona başındaki şişkin yaraya bastırsın diye ıslak bir bez de verdi.

«Bana doğruyu söyle,» diye fısıldadı. «O çocuğu öldürdün mü? Bambaşka bir şey yüzünden öldürmüş olabilirsin. Belki sarhoştun.»

Yakov, «Öldürmedim,» diye cevap verdi. «Hiç bir şey yüzünden... Ne de sarhoşluktan. Olmadı böyle bir şey. Masumum.»

Fetyukov, «Keşke ben de masum olsaydım» diye içini çekti. «Korkunç birşey, benim işlediğim cinayet. Adamcağızı tanımıyordum bile. Oysa insan dediğin yabancıların elinden tutmalı. Kitap'ta öyle yazar. Anlıyorsun ya, bir kaç kadeh içmiştim. Sonra bir de ne bakayım, elime almışım bir bıçak — adam da ayaklarımın dibinde cansız yatıyor... Tanrı bize can bağışlamış ya — pamuk ipliğine bağlamış. Bir vurursun, iplik kopuveriyor. Neden, diye sorma bana. Belki de Şeytan, Tanrıdan daha güçlü, Elimde olsa, o adama canını geri verirdim. Al şu canını da defol git; bir daha benim yanıma uğrama, derdim. Neden yaptım bu işi? Bilmiyorum. Yalnız, elimi bir daha kana bulamağa niyetim yok. Bu bana yetti. İşleri daha da

bok etmenin âlemi var mı? Şimdi beni Sibirya'da bir kampa sürecekler. Ömrüm yetişirse, cezamı dolduruncaya değin ordayım artık.»

Sonra Yakov'dan yana haç çıkararak, «Kardeş, sakın umudunu yitirme,» dedi. «Taş çatlasa gerçek gene ortaya çıkar.»

Tamirci, «Peki, ya şu arada geçen zaman?» diye içini çekti. «Ya şu benim boşuna geçen gençliğim?»

Gençliği damla damla eriyip gidiyordu.

İçeri atılabili hermen hemen üç ay olmuştu: Bibi kov'un tahmininden iki ay fazla. Ne zaman çıkacağını da ancak Tanrı biliyordu.

Başına gelenleri anlamağa çalıştıkça Yakov de-
lirecek gibi oluyordu. Yoksul, zararsız bir tamirci-
nin hapiste ne işi vardı? Bu müthiş ve sonu belirsiz
cezayı hak edecek ne yapmıştı o? Zaten bu hak kıt-
lığı çeken dünyada kendisinin çektiği dert bolluğu
yetmemiş miydi? Köyünden ayrılışını Kiev'deki bu ce-
zaevi koğuşuna bağlayan olaylar zincirinde bir anlam,
bir sıra bir mantık bulabilmek için kafasını patlatı-
yordu. Ama başına gelen bütün bu garip ve beklenme-
dik olaylar arasında anlamlı bir bağlantı kurmak ça-
bası onun aklını karıştırıyordu.

Anladık, dünya böyle bir dünyaydı. Yağmur hem
yangınları söndürür hem de ortalığı sele boğardı. Ge-
ne de olup bitenlerin pek çoğu ipe sapa gelmiyordu.
Sen tut, ufak tefek bir kaç yanlış iş yap ve karşılığın-
da böylesine ağır bir cezaya çarpıl! Sanki bir karan-
lık gecede, rastgele altında durduğu için, başından
aşağı kalın kapkara bir ağ geçmişti ve Yakov ne den-
li çırpınırsa çırpınsın bu ağın yapışkan tellerinden
kendini kurtaramıyordu.

Bu ağı onun başına örmekle birlikte kendini gös-

termiyen örümcek kimdi? Bazan tamirciye, imansızlığı yüzünden Tanrının hışmına uğramış gibi geliyordu. Ne olsa, Tanrı kıskançtır. «Hiç bir Tanrıyı benden üstün tutmayacaksın!» buyuruyor. Tanrısızlığı bile.

Tamirci Yahudilere karşı güttükleri sonsuz kin yüzünden **Goy**'ları da suçlu tutuyordu. Ve kendi kendine lânet okumaktan bir an bile geri kalmıyordu. Böyle bir iş sofu bir Yahudinin başına gelse gene neyse; ama dinsiz olduğunu söyleyen Yakov Bok'un başına gelmesi! Yakov kendi kendine, her zamanki suçlarından ötürü kızılıyordu. Ama eskiden yaptığı hataları daha yenilerinden pek ayırt edemez olmuştu.

Ve her şeye rağmen kendi dışında olan bir şeyin, Kader denilebilecek bir gücün ömür boyu kendisine musallat olduğuna ve ayağını denk almazsa yakın zamanda onu haklıyacağına da inanıyordu.

Kendi kendinin kim olduğunu anlayabilmeğe can atıyordu: Pale'nin bir köyünde anasız, babasız büyüyen, o kahrolası Raisi Şmuel'le evlenip gene onun tarafından terkedilen, ömür boyu yoksulluk çekip ekmeğini taştan çıkaran, hemen hemen her yönden yoksul olan tamirci Yakov...

Peki, o buysa hapiste ne işi vardı? Zararsız bir adamı o kalın taş duvarların ardına kapamak akıl harcı mıydı? Zaten ömrü bir ceza olan adama daha ne ceza verebilirlerdi? İçinden onlara, «Bırakın gideyim, çünkü ben suç işliyecek adam değilim.» demek geliyordu. İsterlerse onu tüm tanıyanlara sorabilirlerdi. Zaten kendini suçlayanlar da... Savcı, Albay, Hapishane Müdürü... onu önceden bilseler böyle bir canavarlığı dünyada konduramazlardı. O kim, cana kıymak kim?

Suçsuzluğu bir kâğıda yazılmış olsa cebinden çıkarıp, «Okuyun işte, hepsi burda,» diyebilirdi.

Gelgelelim suçsuzluğu onun içinde gizli olduğundan yalnızca arıyanlar bulabilirlerdi ki bu adamların da aradıkları yoktu. Akli başında bir insan o Marfa Golov denen kadının kuşku çekici davranışlarıyla şapkasındaki o şapşal kirazları görsün de cinayetle ilgili çok şeyler bildiğini anlamasın! Olacak iş miydi bu?

Sonra o Sorgu Yargıcına ne olmuştu? Yakov onu görmiyeli bir ayı geçiyordu. Bibikov hâlâ yasalara sadık mıydı acaba? Yoksa ötekilerin o hınç dolu Yahudi avına o da katılmış mıydı? Belki de varlığıyla yokluğu bir olan yoksul tamirciyi unutup gitmişti.

Yakov mağarayı gidip gördükten sonra, kendine yöneltilen suçlarda bir anlam, gerçek payı hattâ kanıt gibi şeyler aramaktan vazgeçmişti. Sebep ya da mantık yoktu bu işte. Bu adamlar düpedüz Yahudi avına çıkmışlardı. Yahudi olsun da kim olursa olsun. Ve piyango Yakov'a vurmuştu! Mahkemeye çıkacaktı çünkü suçu ona yüklemişlerdi. Ortada başka hiç bir sebep görünmüyordu. Yahudi doğmak, tarihin ve talihin tüm kurşunlarına açık hedef olmak demekti. Raslantı ve tarih birleşerek Yakov'un başına, düşün-de görse inanamayacağı bir iş açmışlardı. Bir bakıma bu onun kişiliğinin dışında olan bir şeydi. Ne var ki etkisi, yani çektiği acılar ve sefillik tümüyle kişisel-di. Kişisel, derin, keskin ve de şu görünüşe göre sonsuz.

Yakov kapana kısılmış gibi görüyordu kendini; terkedilmiş, çaresiz. Yeryüzünden silinmişti de «dost» diyebileceği hiç bir kimsenin bundan haberi bile yoktu.»

Tamirci, şimdi Şmuel'in sözünü dinleyip kendi köyünde kalmadığı için kendi kendine kızıyordu. Başına öyle bir belâ sardırmıştı ki deme gitsin! Hem de ne diye? Fırsat, fırsat diye. İşte, al sana, kendini yok

etmek için fırsat! İstavrit avına çıkıp da köpek balığı tutmağa benziyordu onunkisi. Kimin kimi yiyeceğini kestirmek işten bile değildi!

Tamirci şimdi artık dünyada olup bitenleri biraz anlamağa, ya da anladığını sanmağa başlamıştı. Gene de başına gelenleri sineye çekemiyordu. Kendini böyle soyut düşüncelere kaptırdığı zamanlarda tarihe de, Yahudi düşmanlığına da, kadere de, hatta zaman zaman yahudilere de lânet okuyordu.

«Bana kim yardım edecek?» diye bağıırıyordu uykusunun arasında.

Ama ötekilerin de kendi acıları ve kendi kâbusları vardı...

4 —

Bir gece koğuşa yeni bir «konuk» getirdiler: açık kumral sakallı, etli yüzlü, elleri ayakları ufacık, şişmanca bir genç. Sirtında kendi giysileri vardı. Somurtuktu ve ona bakanları o da ürkek ve gizli bakışlarla şüzüyordu. Yakov onu uzaktan uzağa gözden geçirdi. Bir sürü sıska tutuklunun arasında tek şişman olan oydu. Parası olduğundan gardiyanlara rüşvetle bir çok istediklerini yaptırtıyor ve haftada iki kez «dışardan» gelen yiyecek paketleri sayesinde iyi besleniyordu.

Ne sigara ne de yiyecek yönünden cimri de değildi.

«Buyrun çocuklar; yeyin için,» diyerek fazlalık nesi varsa koğuştakilere dağıtıyordu. Yeşil şişeler içinde maden suyu bile dağıtıyordu. Girişken, geçimli bir adamdı. Koğuştakilerden bazıları onunla iskambil oynaмаğa başlamıştı. Hatta topal ayaklısı onun uşağı olmak istediğini bildirmiş ama bu isteği geri çevrilmişti.

Beri yandan yeni gelen adamın içi rahat değilmiş gibi bir tutumu da vardı. Bazen kendi kendine bir şeyler mırıldanarak başını. «Olamaz,» gibilerden yandan yana sallıyor ve o pis tırnaklarıyla bileklerini yoluyordu. Bir gün, böyle zamanında, gömleğinin düğmelerini birer birer kopardı.

Yakov bu adamla konuşmak istemesine rağmen başlangıçta ondan uzak durdu. Belki de paralı kişilerle nasıl konuşulacağını bilemediğinden. Sonra adamın kafasını dinlemek ister gibi bir davranışı vardı. Bunun dışında kendi kendine bile anlatamadığı bazı nedenler de Yakov'u yeni gelen adamdan uzak tutuyordu. Bu adamın çevresine gösterdiği candanlık yapmacıktı. Gözleri onun aslında candan bir adam olmadığını gizliyemiyordu. Ve adam bu cömertlik, dostluk gösterilerinden sonra gene içine kapanıyordu. Bir başına köşeye çekilip başlıyordu kendi kendine mırıldanmağa...

Gene de Yakov onun kendisiyle ilgilendiğini sezmez değildi. İkisi de birbirlerine hiç sokulmadan ve hiç ortaya vurmadan, uzaktan uzağa birbirlerini gözler, tartar gibiydiler.

En sonunda bir sabah hapishane avlusundaki yürüyüş dönüşü, koğuşun bir köşesinde konuşmağa tutuştular.

Şişman genç Yakov'a Yahudice, «Yahudi misin?» diye sordu.

Yakov Yahudiliğini itiraf etti.

«Ben de,» dedi yeni gelen.

Tamirci, «Bana da öyle gelmişti,» dedi.

«Öyleyse neden hiç sokulmadın bana?»

«Biraz bekliyeyim, dedim.»

«Adın ne?»

Tamirci «Yakov Şepsoviç»

«Ben de Gronfein. Gregor Gronfein Slâm. Ne yüzden düştün buralara?»

«Bir Hristiyan çocuğunu öldürmekle suçluyorlar.»

Tamirci bunu hâlâ, sesi titremeksizin söylüyemiyordu.

Gronfein ona şaşkın şaşkın bakakaldı.

«Demek o sensin ha? Aman yarabbi! Keşke hemen söyleyeydin. Seninle aynı koğuştta olmak benim için mutluluktur.»

«Neden mutluluk oluyormuş?»

«Mağarada bulunan Hristiyan çocuğunu öldürmek suçuyla birini yakaladıklarını biliyoruz. Hepsi yalan ve tertip elbet ki! Gene de Podol'da bu yüzden bir Yahudinin tutuklandığı üstüne söylentiler dolaşılıyor. Kimse seni tanımıyor; içeri atılan Yahudinin kimliğini bilmiyor. Gene de bu Yahudi hepimizin gözünde, bizler adına kurban edilmek istenen suçsuz bir kişi olduğundan, büyük önem ve değer taşıyor. Gerçekten sen misin bu?»

«Benim ya — olmaz olaydım.»

«Bazan böyle biri varmı yok mu diye kuşkuyla bile düşünüyordum. Demek varmış.»

«Var olmak denirse buna!» diye tamirci içini çekti. «Böyle var olmak düşmanlarımin başına!»

«Tasalanma,» dedi Gronfein. «Tanrı uludur; sana yardım eder.»

«O canı isteyince yardım eder; istemeyince etmez. Ama Tanrı etmeyecekse bir başka yardım eden çıksa çok iyi olacak. Ya da bir an önce canımı alıp kara toprağa gömsünler de kurtulayım!»

Gronfein dalgın dalgın, «Sabır, sabır,» diye mırıldandı. «Yolların biri tıkanırsa bir başkası açılır.»

«Hangi başkası?»

«Çıkmadık candan umut kesilmez. Yalnızca ölümün çaresi yok.»

Sonra Gregor Gronfein kendisinden konuşmağa başladı. Önce:

«Ne yalan söyleyim, durumum bir çoklarından daha iyi,» diyerek, bakalım hak veriyor mu, gibilerden Yakov'a baktı «Birinci sınıf bir avukatım var. Beni burdan çıkarmak için resmî olmayan kanallardan çalışmaya başladı bile. Gerekirse bir kaç yüz ruble sökülmekten ben kaçınmam; nasılsa denizde kum, bizde ruble. Benim sanatım yalancı para basmaktır. Belki dürüst bir sanat sayılmaz ama iyi para getiriyor. Sonra Çar İkinci Nikola'nın cebinden üç beş kuruş alırsak kıyamet mi kopar yani? O Yahudileri nasıl kazıklıyor; soyup soğana çeviriyor... Yalnız bu kez bu işi rüşvetle kıvıramazsak ne bok yerim, bilmem. Evde karıyla beş çocuğum bekliyor. Kafam bozulmağa başladı. İçerde hiç bu denli uzun kalmadım. Sen gireli kaç zaman oluyor?»

«Buraya geleli aşağı yukarı bir ay. Tutuklandığımdan bu yana üç ay geçti.»

Kalpazan hafif bir ıslık çalarak, «Vay anasını!» dedi ve Yakov'a iki sigarayla bir parça elmalı tart verdi.

Tamirci bunları sevinç ve minnetle yiyip içti.

Bir dahaki konuşmalarında Gronfein tamirciye anası babası, ile hayatı ve köyü üstüne sorular sor-du. Onun Kiev'de ne aradığını, neler yaptığını öğrenmek istiyordu. Yakov ona bunları, pek açılmamağa çalışarak anlattı. Gene de Raisl'e değinmeden edemedi ve bunu dinleyince Gronfein'in tepesi attı:

«O nasıl Yahudi kızıymış öyle! Yazıklar olsun! Bu biçim işler benim karımın aklının ucundan bile geçmez! Hele Yahudi olmayan biriyle!»

Tamirci omuz silkti.

«Kimi kadın yapar; kimi kadın yapmaz. Yahudi kadınlarının arasından da yapanlar çıkıyor.»

Gronfein bir şey soracaktı. Dikkatle dört bir yanını süzdü sonra fısıldayarak, o Hıristyan çocuğunun başına gelenleri tam olarak bilmek istediğini söyledi.

«Nasıl öldü?»

Tamirci, şaşkın, «Kim nasıl öldü?» diye sordu.

«Hani o mağarada bulunan oğlan.»

«Ben ne bileyim?» Tamirci, Gronfein'dan biraz uzağa çekildi. «Bu işi ben yapmadım ki! Yahudi olmasaydım suçlu da olmazdım.»

«Benden hiç bir şey gizlemenin gereği yok. Yakov. Bana her şeyi söyleyebilirsin. Ne olsa, dindaşız.»

Yakov soğuk soğuk, «Gizleyecek birşeyim yok,» dedi. «Bir suç işlemedim ki gizli tutayım.»

Kalpazan «Yazık etmişler sana,» dedi. «Ama ben elimden gelen yardımı esirgemem. Hele şurdan bir çıkayım; avukatımla senin için konuşurum.»

«Bunu yaparsan bana büyük iyilik etmiş olursun.»

Ne var ki Gronfein'in gene gözleri bulutlanmış, üstüne bir suskunluk çökmüştü. Başkaca konuşmadılar.

Ertesi gün bir ara kalpazan Yakov'un yanına sokuldu ve kaygılı bir sesle, «Dışardan haber aldım,» dedi. «Hükümet seni yargılamağa karar verirse bir Yahudi katliamı da başlayacakmış, diyorlar. **Yüz Kartallar** ateş püskürüyormuş. Yüzlerce Yahudi yangın-

dan kaçarcasına kentten kaçıyormuş. Kayınbabam da dükkânını satıp Varşova'ya kaçmayı kuruyormuş.»

«Hiç değilse onlar kaçmak isterlerse kaçabilirler.»

Kalpazan durup durup, gardiyanı gözlercesine, kapıdan yana bakıyordu.

Yakov, «Yiyecek paketi mi bekliyorsun?» diye sordu.

«Yok, değil. Ama yakında bu lâğım çukuru gibi yerden kurtulamazsam aklımı oynatırım. Evdekileri de merak ediyorum.»

Onbeş yirmi dakika sonra gene Yakov'un yanına yanaşarak birazı yenmiş bir yiyecek paketi getirdi.

«Buna göz kulak oluver. Galiba bizim işler yürümeğe başladı, en sonunda.»

Gardiyanlardan biri kapıyı açtı ve Gronfein dışarı çıktı. Yarım saat kadar sonra geri geldiği zaman tamirciye o akşam serbest bırakılacağını haber verdi. Sevinçli görünüyordu ama kulakları kıpkırmızı kesilmişti ve sonradan gene bir köşeye çekildi ve bir saat kendi kendine mırıldandı durdu. Daha sonra biraz yatıştır gibi oldu.

Yakov, para denen şey bu işte, diye düşünüyordu. Paran var mı, kanadın var sayılır...

Gronfein tamircinin eline bir on ruble sıkıştırarak, «Gitmezden önce sana bir yardımım dokunabilir mi?» diye sordu. «Para için merak etme. Sahicidir.»

«Eksik olma, dostum. Bununla kendime öteberi alabilirim. Adamlardan biri belki ayağıma daha uygun bir pabuç satar bana. Bunlar öyle sıkıyor ki! Sonra senin o avukat benim işimle ilgilenirse doğrusu çok iyi olur. »

Gronfein, «Belki dışarda birine bir mektup filân yollamak istersin diye düşündümdü,» dedi. «Al şu kalemi, yaz; ben dışarda postalarım. Çantamda zarfla kâğıt var. Pulunu dışarda yapıştırırım.»

«Çok çok sağol dostum; ama benim kimim var ki mektup yazayım?»

Gronfein, «Kimsen yoksa ben icat edemem elbet,» diye cevap verdi. «Kayın baban vardı ya — hani bana anlatıyordun?»

«Ömrü boyu yoksulluktan yakasını kurtaramamış bir zavallı. Bana nasıl yardımı dokunabilir?»

«Ağız yok mu? Açsın da bağırsın çağırsın biraz. Demezler mi — Pımsk'de bir Yahudi horoz ötse sesi Filistin'den duyulur, diye.»

«Yazayım bari,» dedi Yakov.

Düşündükçe bu mektubu yazmak isteği alevleniyordu. Başına gelenleri duyurmak için öyle derin bir istek vardı ki içinde! Dışardakiler, Gronfein söylemişti ya, bir Yahudinin tutuklandığını biliyonmuş ama onun kim olduğundan haberi yokmuş. Yakov bunun Tamirci Yakov olduğunu herkes bilsin istiyordu. Onlara suçsuzluğunu duyurmak istiyordu. Dışardan birinin kulağına gitmeliydi bu; yoksa Yakov ömür boyu buradan çıkamazdı. Belki ona yardım etmek için bir küçük kurul filân kurarlardı? Kimbilir, belki onu bir an önce avukatla görüştürmenin yolu bulunabilirdi. Hiç değilse belki mahkeme kararının hemen çıkmasını sağlayabilseler de duruşmalar başlasa o da savunmaya geçebilir, sesini duyurabilirdi.

Bir kaç gün sonra bu pis kokulu koğuşa gelişinin ayı doluyordu. Yakov daha kimseden bir haber almamıştı. Sorgu Yargıcına bir mektup yazmayı aklından geçirdi ya, gözü yemedi. Mektup Savcı Gru-

beşov'un eline geçerse işler daha da kötüye gidebilirdi. Tamirci bunu göze alamazdı...

Onun yerine, yavaş yavaş, düşünce düşünce iki mektup yazdı: Biri Şmuel'e, öbürü de bir ara yanında kiracı kaldığı matbaacı çırağı Aaron Latke'ye.

«Sevgili Şmuel,» diye yazdı birincisinde. «Senin dediklerinin hepsi çıktı. Başıma bir kötü dert açtım ki sorma. Şimdi Dorogojitski Sokağının oralardaki Kiev Cezaevinde tutukluyum. Elinden hiç bir şey gelmeyeceğini biliyorum; gene de hemen bir yolunu bul; bana yardım etmeğe çalış. Baş vuracak senden başka kimim var?

«Damadın, Yakov Bok.»

«Not : Kızın dönüp geldiyse bile benim haberim olmasın, daha iyi.»

Tamirci, Aaron Latke'ye de şöyle yazdı:

«Sevgili dostum Aaron; kiracın Yakov Bok şu sırada Kiev Cezaevi'nin otuz günlük koğuşunda yatıyor. Otuz günü dolduktan sonra da başına neler geleceğini Tanrı bilir. Ama şimdiye dek başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiştir. Beni Zhenia Golov adında bir Rus çocuğunu öldürmekle suçluyorlar ama yemin ederim, çocuğa elimi bile sürmedim... Sana zahmet, bu mektubu Yahudi bir gazeteciye ya da bir tanıdığın varsa, şöyle iyilik sever bir adama gösteriver. Onlara de ki, beni buradan kurtarabilirlerse kendilerine olan borcumu ödemek için ömür boyu var gücümle çalışırım. Yalnız çabuk ol çünkü durum umutsuz ve gün günden daha da kötüye gidiyor.»

Gronfein onun kapattığı zarfları alarak, «Güzel,» dedi. «Bunlardan bir sonuç çıkar sanırım. Ey, sana iyi şanslar. On ruble için de merak etme. Dışarı çıktığında bana ödersin. Bende para bol.»

Gardiyan koğuşun kapısını açtı ve kalpazan koridordan hızlı adımlarla uzaklaşarak görünmez oldu. Gardiyan da onun peşinden...

Onbeş dakika sonra Yakov'u cezaevi müdürünün odasına çağırdılar. Yakov, Gronfein'in bıraktığı yiyecekleri, dönünce bölüşeceklerine söz vererek Fetyukov'a emanet etti.

Sonra, sırtında gardiyanın tabancasının namlusu, çarçabuk dışarı çıktı. Heyecan içinde, belki mahkeme kararını bildirecekler, diye düşünüyordu.

Müdür Grizitskov'un ofisinde Müdür yardımcısı ve bir de üniforması general üniformasını andıran sert bakışlı bir müfettiş vardı. Köşede Gronfein oturuyordu; şapkası başında, gözleri yumulu.

Müdür, tamircinin biraz önce yazmış olduğu mektupları zarflarından çıkarıp salladı.

«Senin mi bunlar? Doğru cevap ver, eşşoğlu eşşek.»

Tamirci yüreği ezilerek donup kalmıştı.

«Evet, efendim.»

Müdür, mektupların Yahudice yazısını Gronfein'e göstererek, «Tercüme et şu keçi boklarını,» dedi.

Kalpazan gözlerini açtı; mektupları tekdüze bir ses tonuyla Rusça olarak okudu, sonra gene gözlerini yumdu.

«Vay kan emici çifıt!» dedi müdür. «Ne cesaretle cezaevi kurallarını çiğniyorsun sen? Benden izin almaksızın dışardan hiç kimseyle temas kuramayacağını ben kendim söylemedim miydi sana?»

Yakov hiç bir şey demeden, içi ezilerek Gronfein'a bakıyordu.

Müdür, «O bunları bize teslim etmekle vatandaşlık görevini yerine getirmiş oldu» dedi.

Gronfein, gözleri hâlâ sımsıkı yumulu, «Benden

prensip beklemeyin,» diye konuştu. «Kalpazanın biriyim ben.»

Yakov, «Hergele casus!» diye ondan yana haykırdı. «Masum bir adamı ne diye tuzağa düşürüyorsunuz?»

Müdür, «Küfürlü konuşma,» diye onu payladı. «Yüreği pis olanın dili de pis olurmuş.»

Gronfein, «Bu dünyada gemisini yürüten kapitan,» diye mırıldandı. «Beş tane ufacak çocuğum var benim. Karım da sinirli.»

Müdür, «Bunların yanı sıra, bu yasaya saygısı olan vatandaş başka şeyler de anlattı bize,» diye ekledi. «Sen ona avludaki gardiyanı zehirlesin diye rüşvet teklif etmişsin. Dışarı çıkınca Marfa Golov'a da, senin aleyhinde tanıklık etmesin diye rüşvet vermesini istemişsin.» Gronfein'e dönerek, «Öyle değil mi?» diye sordu.

Terleni şapkasının altından, gözlerinin içine akan Gronfein tek bir kez, evet, gibilerden baş salladı.

Yakov, «Bütün bu rüşvetleri hangi parayla ödüyormuşum ben?» diye sordu.

Müfettiş, «Yahudi milleti elbette bir kolayını bulur,» diye cevap verdi.

Müdür, «Çıkarın şunu odamdan,» dedi. Sonra gene Gronfein'e döndü: «Sayın Savcı gerektiğinde seni çağırır.»

Yakov, «Pis casus!» diye avaz avaz bağırıyordu. «Fitne hergele! İspiyon! Hepsi iftira!»

Gronfein, kör gibi bastığı yeri görmiyerek, müdür yardımcısıyla birlikte dışarı çıktı.

Müfettiş Yakov'a, «İşte senin dindaşlarının yardımı böyle olur,» dedi. «Aklın varsa suçunu itiraf edersin.»

Müdür, «Senin gibilerin kurallarımızı çiğnemesi-

ne göz yumamayız,” dedi. «Bu yüzden seni tek başına bir hücreye kapıyorum. Yazacak başkaca mektupların varsa kendi kanınla yazarsın.»

*
**

5 —

Tamirci onu kapamış oldukları ufacık, tek kişilik hücrenin boğucu sıcağında diri diri haşlanır gibiydi. Sırtından ve koltuklarından aşağı sel gibi boşanan terlerle sırsıklamdı.

Ne var ki buraya kapatılışının üçüncü gecesinde sürgünün çekildiğini duydu. Bir anahtar gıcırtısı... ve sonra kapı açıldı.

Gardiyanın biri onu müdürün odasından beklediklerini söyledi.

«Yürü, at yarağı! İnsanı bekletme. Senin gibileri için yorulmağa bile değmez.»

Sorgu Yargıcı, müdür odasında oturmuş, buruşuk bir sarı hasır şapkaıyla yüzünü yelpazeliyordu. Üstünde buruşuk bir keten kostümle ipek kravat vardı ve o kısa, siyah sakalının yanında yüzü iyice soluk duruyordu. Müdür yardımcısıyla konuşmaktaydı. Çizimleri cilâlı olmasına rağmen pis pis kokan ve gözleri hep tedirgin bakan müdür yardımcısı Yakov'un içeri girmesiyle kıpkırmızı kesildi. Sinirlendiği belliydi.

Beti benzi ölü gibi soluk, yarı şok durumunda olan tutuklu odaya girince iki adamın konuşması bir an için kesildi.

Sonra müdür yardımcısı dudağını dişliyerek, «Bu iş bence çok usulsüz, efendim,» diye fikir yürüttü.

Bibikov, «Sayın müdür yardımcısı, ben buraya Sorgu Yargıcı olarak görevimi yürütmek amacıyla geldim; bu yüzden ortada bir sakınca göremiyorum.» diye cevap verdi.

«Siz öyle diyorsunuz ama ne diye Müdür Beyin tatilde olduğu bir zamanda, böyle gece yarılarında, tüm görevlilerin uykuda olduğu bir saatte geliyorsunuz? Görev yürütmek için pek garip bir saat seçmişsiniz, bence.»

Sorgu Yargıcı ağzına yumruğunu kapıyarak öksürdü, sonra boğuk sesle, «Bütün gün hava cehennem gibi sıcaktı,» diye cevap verdi. «Hâlâ da korkunç sıcak ama hiç değilse gündüzünden iyidir. Hattâ dışarı çıkınca Dinyeper'den bir esinti bile geliyor. Gerçeği isterseniz, soyunup yatmıştım ama sıcaktan uyunur gibi değildi. Çarşaflar benden daha çok terliyordu sanki! O yana dön, bu yana dön; baktım olacak gibi değil bari kalkayım, dedim. Kalkıp giyinince düşündüm ki soğuk şerbetler içip sıcağa küfrederek vakit öldüreceğim yere işlerimi yürütürsem daha yararlı olur! Karımla çocuklarım Karadeniz kıyısındaki yazlığımızdalar. Ağustosta izine çıktığım zaman ben de onlara katılacağım. Tanrı isterse... Bugün öğleden sonra sıcaklığın gölgede 40,5 dereceye yükseldiğini biliyor musunuz? Şimdi de 38,8 dolaylarında olsa gerek. İnan olsun, bugün bizim ofiste iş yapmanın imkânı yoktu. Sekreterime baygınlık geldi; evine göndermek zorunda kaldım.»

Müdür Yardımcısı, «Peki, madem istiyorsunuz, buyurun,» dedi. «Gene de sorgulamanız sırasında benim de bir tanık olarak hazır bulunmam şart. Tutukludan biz sorumluyuz çünkü.»

«İzin verirseniz, sizin görevinizin tutukluları göz altında bulundurmak, benimkinin de sorguya çekmek

olduğuna değinebilir miyim? Sanık henüz ne yargılanmış ne de hüküm giymiştir. Hatta mahkeme kararı bile hâlâ ortada yok. Sizin cezaevinize resmî bir kararla gönderilmiş de değil. Buradaki tek resmi sıfatı görgü tanıklığıdır. Bu yüzden, özür dileyeceğim, onu yalnız olarak sorguya çekmek benim hakkımdır. Saat geç olabilir ama bu yalnızca teknik bir formalite. Rica edeceğim bizi çok kısa bir süre için yalnız bırakın... Yarım saat diyelim, olmaz mı?

«Müdür Bey döndüğünde öğrenmek isterse, hiç değilse onu ne konuda sorgudan geçireceğinizi bilmem gerek. Burada gördüğü muameleyle ilgili şeyler sorarsanız müdür beyin çok sinirleneceğini açık söyleyeyim. Kendisini öteki tutuklulardan hiç ayırmadık. Kuralları tanıdığı ve söz dinlediği sürece o da ötekilerle bir tutuluyor. Yok söz dinlemezse elbet cezasını çeker.»

«Tutuklulara her zaman insanca muamele edilmesini umarım. Gene de benim soracaklarımın bununla hiç bir ilişkisi yok. Müdür Grizitskoy sorarsa söyleyin: tutuklunun buraya getirilmezden çok önce, benim ofisimde verdiği bir ifadenin üstünden geçmem gerekiyor. Müdürünüz daha ayrıntılı bilgi isterse lütfen bana telefon etsin.»

Müdür yardımcısı Yakov'dan yana kötü kötü bakarak çekildi.

Bibikov bir kaç dakika parmaklarını dudaklarına bastırarak oturdu; sonra çabucak kapıya gidip dışarıya kulak kabarttı ve odanın en dip penceresiz köşesine iki sandalye çekerek tamirciye oturmasını işaret etti.

«Dostum, neler çektiğini şu hâlimden anlıyorum,» diye yavaş sesle, hızlı hızlı konuşmağa başladı. «Bu konuya değinmezsem kusuruma bakma; taş yürekli-

liğimden de sanma. Duydun ya, müdür yardımcısına söz verdim: başka şeyler konuşacağız. Zaten vaktimiz az; sana söyleyecek dünyalar kadar şeyim var.»

Yakov ağlamamak için kendini zor tutarak, «Anlıyorum, Sayın Yargıç; size de minnettarım,» diye cevap verdi. «Yalnız acaba bana bir başka çift pabuç vermelerini sağlayabilir misiniz? Bunların çivileri ayağıma öyle bir batıyor ki! Gelgelelim kimseyi inandıramıyorum. Ya yeni pabuç versinler; ya da çekicimle kerpetenimi versinler de kendim tamir edeyim.»

Soluğunu derin derin içine çekti ve kolunun yeniyle gözünü sildi.

«Sözünüzden çıktığım için özür dilerim.»

Bibikov, «Hiç değilse ikimiz de keten kostüm giymişiz.» diye şaka yaptı. Buruşuk hasır şapkasıyla ağır ağır yelpazeleniyordu. «Ayağının numarasını ver de sana bir çift pabuç alıp göndereyim.»

Yakov, «Yok, olmaz,» diye fısıldadı. «O zaman size dert yandıgım ortaya çıkar.»

«Senin hapsedilmene benim değil, Savcının karar aldığını anlamışsındır, değil mi?»

Tamirci, evet gibilerden baş eğdi.

«Bir sigara alır mısın? Benim şu Türk güzellerimi bilirsın ya.»

Bir sigara yakıp tamirciye verdi. Ne var ki Yakov bir kaç nefes çektikten sonra sigarayı söndürmek zorunda kaldı.

«Telef ettim; özür dilerim,» dedi öksürerek. «Ama bu sıcakta soluğumu güç alıyorum.»

Yargıç sigara kutusunu kaldırdı. Ceketinin iç cebinden kelebek gözlüğünü çıkarıp hohlayarak sildi ve terli burnunun üstüne kondurdu.

«Yakov Şepsoviç, izin verinsen şunu söylemek istiyorum ki senin davan beni olağanüstü ilgilendiri-

yor. Sırf bu dâva konusunda Adalet Bakanı Kont Odoevski'yle, danışmak üzere St. Petersburg'a gittim ve daha geçen hafta, tıklım tıklım dolu, cehennem gibi sıcak bir trenle geri döndüm.»

Öne doğru eğildi ve ciddi bir sesle «Oraya toplamış olduğum kanıtları kendim göstermek için gittim,» dedi. «Savcıya söylediğim gibi, Bakana da seni yalnızca, Yahudilere yasak olan bir bölgede izinsiz oturmak suçuyla yargılamalarını söyledim. Hatta sen Kiev'den ayrılıp kendi köyüne dönersen bu davanın toptan düşebileceğini de ekledim...

«Gelgelelim onlar bana, soruşturmayı tüm titizliğimle sürdürmem için kesin talimat verdiler. Bak bunu sana son derece gizli olarak söylüyorum. Beni en çok kaygılandıran şey şu oldu: Gerçi Adalet Bakanı beni büyük bir dikkatle, hatta görünüşe göre titizlikle dinlemek inceliğini gösterdi ama ben onun, her şeye rağmen benden ille seni suçlu çıkartacak deliller istediğini açıkça anladım.»

«**Vey izmir — Vay başıma gelen!**» dedi Yakov.

«Bunu böyle pat diye söylemedi elbet. Bana öyle geldi. Belki de yanılmışımdır ama hiç sanmıyorum. Ne yalan söyleyeyim tüm görüşmemiz yuvarlak bir takım lâflar, üstü kapalı dokundurmacalar, iğneli sözler ve kafamı daha da karıştıran bir takım garip sorularla dolu olarak geçti. Şimdi de ortada açıkça söylenmiş hiç bir şey yok. Gel gör ki bana, ortaya atılan suçlamayı doğru çıkartacak anlamda kanıtlar bulayım diye dolaylı yoldan baskı yapıyor...»

«İçişleri Bakanından da durmadan telefonlar geliyor. Açık konuşacağım; bu baskılar sinirlerimi iyice bozdu. Karım eskisinden daha huysuz, daha geçimsiz olduğumu söylüyor. Bugün aldığım mektubun-

da bile, bir doktora görün, diyor; çünkü gastrit de baş gösterdi.»

Sonra Bibikov sesini iyiden iyiye alçaltarak zor duyulur bir fısıltıyla, «Bu gece buraya gelirken benim arabayı izliyen bir başka araba varmış gibi geldi,» diye ekledi. «Gene de sinirlerim şu sırada öyle gergin ki belki kuruntu etmişimdir.»

O soluk benizli yüzünü Yakov'a iyice yaklaştırmış, hep fısıldıyarak konuşuyordu:

«Her neyse, bunlar önemli değil. Biz elimizdeki gerçeklere dönelim. Kont Odoevski konuşmamızın bir yerinde eğer bu dava bana nâhoş geliyorsa ya da inançlarıma aykırı düşüyorsa... bunlar onun deyimleri; anlıyorsun ya... ortada böyle bir durum varsa ya da kendimi yorgun ve sinirli hissediyorsam, beni bu yükten kurtarabileceğini söyledi. Açıkçası senin ille, dinsel ayin amacıyla adam öldürmek suçundan yargılanmada diretecekler sanıyorum. Bu suçlama bence saçmanın saçması!»

Yakov, «Eğer bu cinayetle en ufak bir ilişğim varsa, Tanrı çarpsın,» dedi.

Sorgu Yargıcı hâlâ şapkasıyla ağır ağır yelpazelenerek kapıdan yana bir göz attı.

«Adalet Bakanına benim elimdeki kanıtlarımdan ters yönde olduğunu yani seni cinayetle suçlayamayacağımızı söyledim. Hem de açık açık. Yuvarlak lâfları ağzında gevelemek, dolaylı yollardan üstü kapalı olarak dokundurmak bence Adalet ve Hukukun ruhuna uygun düşmez. Ne var ki Kont Hazretleri şöyle bir omuz silkmekle yetindiler. Kont Odoevski göz dolduran, insanı etkiliyen bir adamdır: yakışıklıdır; güzel konuşur; tertemiz kolonya kokar... Belki de bu işlere henüz aklımın tam olarak ermediğini belirtmek istiyordu. Her neyse, işte orada, onun omuz sil-

kişinde kestik lâfı. Bu omuz silkişinin taşıdığı anlam önemli de olsa, önemsiz de olsa hiç değilse bir kararsızlığın belirtisidir.

«Ama sana açık söyleyeyim: sayın meslektaşım Savcı Grubeşov'un bu konuda zerrece kararsızlığı yok. Tersine, onun kararını daha bu olaydan önce vermiş olduğunu söyleyebilirim. Bu sözlerimin uzun düşünülüp taşınmaların sonucu olduğuna inan... Grubeşov senin Zhenia Golov'u öldürmek suçuyla yargılanman için mahkeme kararı çıkartmamı bana kaç kez, dobra dobra söyledi. Hatta directti. Ben de kesinlikle, olmaz, diye cevap verdim. Bunlar da sinirlerimi yerinden oynatıyor, elbette...

«Herneyse, bu durumun, adlî yönden daha fazla uzatılmayacağını bilmen gerek, Yakov Şepsoviç, Mahkeme kararını ben çıkartmazsam başkasına çıkarttıracaklar. Bir yolunu bulur bulmaz beni buradan aşıracaklar. O zaman da sana hiç bir yardımım dokunamayacak...

«İşte bu yüzden ben de şimdilik onlarla iş birliği yapıyormuşum gibi davranacağım. Bir yandan da soruşturmalarımı yürüterek senin suçsuzluğunu ispatıyan su götürmez kanıtlar toplayacağım. Sonra dosyayı alıp bir kez daha Adalet Bakanının karşısına çıkacağım. Seni adam öldürmek suçuyla yargılamakta hâlâ diretirlerse bildiklerimi Basın'a açıklamaya değin gidebilirim. Bu da bir skandal yaratır kanısındayım. Bundan yarar da umarım.»

«Daha da açık konuşacağım çok nüfuzlu bir kaç gazeteciye, kendi kimliğimi gizli tutarak, bu olayın iç yüzüyle ilgili bazı önemli bilgiler sızdırmaya daha şimdiden kararlıyım. Bu gece uyku tutmayıp düşünürken vardım bu karara. Seni görmeğe de bu yüzden geldim. Bu tasarılarımı sana açmak geldi o anda

içimden. Yer yüzünde bir dostum olduğunu bilesin istedim...

«Sana haksızlık edildiğini biliyorum. Bu soruşturmayı, gerçeği tam olarak ortaya çıkarmak ve dünyaya duyurmak amacıyla, yürütebildiğimce yürüteceğim. Bunu yalnızca sana ve kendi vicdanıma karşı değil, Anavatanım Rusyaya karşı da bir borç sayıyorum...

«İşte bu yüzden, Yakov Şepsoviç, nasıl bir çile çektiğini bilmekle birlikte senden gene de güven ve sabır bekliyorum.»

Yakov titriyen bir sesle, «Eksik olmayın, efendim,» dedi. «İnsan bizim gibi köyde doğup büyür de açık havaya alışık olursa, daracık, kapkaranlık bir başına kalmak zor geliyor... Ama şimdi dışarda benim suçsuz olduğumu bilen biri var, diyebilirim kendi kendime. Dışarda güvendiğim biri var, diyebilirim. Gene de, sayın yargıcım, demin gazetelere bilgi verirken, işin iç yüzünü anlatmaktan söz etmiştiniz ya... bununla ne demek istediğinizi bana anlatırsanız sevinirim.»

Bibikov yerinden kalkıp kapıyı usulca açtı. Dışarısını süzdü; kapıyı gene usulca kapadı ve sandalyesine oturup yüzünü Yakov'a daha da yaklaştırmak:

«Benim kanımca işin iç yüzü şu,» diye fısıldadı. «Cinayeti Marfa Golov'un hırsızlıklar ve eşkiyalar çetesi işledi. En çok onun o kör âşığı Stepan Bulkin'in üstünde duruyorum. Adam çocuğu öldürmekle Marfa'dan kendi körlüğünün öcünü almış olabilir. Aslında zavallı Zhenia ana şefkati nedir bilmiyen bir çocuktü. Marfa hiçbakmazdı ona. Kötü yürekli, aptal, gene de kurnaz bir kadın. Ahlâk yönünden de kırk baharın yoğurdunu yemiş fahişenin biri... Zhenia'nın onlara sık sık, çevirdikleri işleri polise söylemekle

gözdağı verdiğini öğrendik. Belki kör hırsız, çocuğun ortadan kaldırılmasının zorunlu olduğuna Marfa'nın aklını yatırmıştır. Belki hepsinin de zilzurna sarhoş oldukları bir içki âleminde yapmışlardır bu işi. Ben çocukcağızın ana evinde öldürülmüş olduğuna, Bulkin'in de baş kasap rolünü oynadığına inanıyorum. Yavrucuğa uzun uzun işkence ettikleri ortada. Bıçakla delip deşmişler her yanını. Akan kanları yerler leke olmasın diye bezlerle bastırdıklarını, sonra da bu bezleri yaktıklarını sanıyorum. En sonunda da bıçağı çocuğun tam yüreğine saplamışlar. Marfa çocuğun öldürüldüğünü kendi gözleriyle gördü mü, yoksa içkiden sızmış durumda mıydı? Bunu öğrenemedim.»

Tamirci baştan ayağa ürperdi.

«Bunları nasıl öğrenebildiniz, efendim?»

«Bunu sana anlatamam. Yalnız şu kadarını söyleyeyim: Hırsızlar çoğunlukla kendi aralarında kavgaderler. Marfa da tüm tilkiliğine ve çakallığına rağmen aptal karının biridir. Sabırla çalışırsak her şey çok geçmeden aydınlığa kavuşacak... Marfa'nın, cesedi mağaraya taşımazdan önce bir hafta banyoda yatırdığına inanıyoruz. Cesedi banyoda gördüğü sanılan komşulardan birini aramaktayız. Kadın olaydan hemen sonra başka yere taşınmış. İyice korkutup ödünü koparmış olsalar gerek...

«Çocuğun Yahudiler tarafından, kanını hamursuz çöreğine katmak amacıyla öldürüldüğü masalını desteklemek, elbet ki haydutların da işine geliyor. Hattâ cinayeti Yahudilerin işlediğini polise ihbar eden **Bir Hristiyan** imzalı mektubu Marfa'nın yazdığından kuşkuluyoruz. Bu mektubun varlığını biliyorum ama yazık ki daha elime geçiremedim. Her neyse, suçu sana yüklemek için hırsızlar da ellerinden

geleni yapacaklardır... seni cinayet işlerken görmüş olan bir görgü tanığı bile ortaya çıkarabilirler. Bunlar canlarının derdine düşmüş, gözü kanlı adamlardır, Yakov Şepsoviç, Sekreterim İvan Semyonoviç, fabrika samanlığını da, Yahudi büyüünün hiç yardımı olmadan, Proşko'yla Richter'in yaktıklarını ortaya çıkarmış bulunuyor.»

«İşte bu!» diyerek Yakov içini çekti. Dünyanın ardında bir başka dünya yatıyor... Özür dilerim ama sizin bu anlattıklarınızı sayın Savcı da bilmiyor mu?»

Bibikov şapkasıyla durmadan, ağır ağır yelpaze leniyordu.

«Tam doğruyu konuşmak gerekirse, onun neyi bilip neyi bilmediğinden benim haberim yok. Bana pek güvenmez o... her sırrını benimle paylaşmaz. Gene de ortaya vurduğundan daha çok şey bildiğini sanıyorum. Onun mesleğinde hırslı, fırsatçı bir «eyyam adamı» olduğunu da biliyorum. Gençliğinde Ukraynacı'lardandı. Ama yüksek bir mevki edindi edineli yüzde yüz Rus olup çıktı. Bugünlerde bir gün, Tanrı bu millete acıyıp da karşı çıkmazsa, Grubeşov Yüksek Mahkeme'ye yargıç olarak atanacak. En büyük isteğinin bu olduğunu herkes biliyor... Eğer bu isteğine kavuşursa Rusya'da adaletsiz bir adliye olacak, demektir.»

Sorgu Yargıcı birden kendini toparladı ve sustu.

Sonra, «Bu dediğimi burada konuştuğlarımızın hiç birini başkalarına anlatmamamı rica ederim. Yakov Şepsoviç,» dedi. «Çoğu Ruslar gibi benim de çenem düşük... Ama senin içine biraz su serpmeyi çok isterdim de... Bu ricam ikimizin de iyiliği içindir.»

«Kimseye söylemem, efendim. Zaten buradakilerin hepsi bana düşman ya, olmasa da söylemem. Ben yalnızca şunu bilmek isterim; Sayın Savcı acaba o

çocukcağızı sahiden ben öldürdüm mü sanıyor. Sonra o papazın mağaradayken anlattığı şeylere gerçekten inanıyor mu?»

«Onun gerçekte neye inanıp neye inanmadığını bilemiyeceğim. Ama çevresindekiler neye inanırsa o da ona inanır gibime geliyor. Ruhunun ne gibi kör inançlar ve safsatalarla dolu olduğundan ve bunların onu nasıl etkilediğinden de haberim yok. Gene de hiç aptal bir adam olmadığını kafana sok. Tarih bilgisi vardır. Hukukumuzun da, ruhuna saygısı olmasa bile tekniğini iyi bilir... 1817'de Aleksander I ve 1835'de Nikola I resmî birer fermanla, Rus topraklarında yaşayan Yahudilere bu biçim iftiralarda bulunmayı yasaklamışlardı. Sayın Savcı bunu bilmez değildir. Ne var ki son yıllarda bu fermanlar unutularak Yahudi düşmanlığı, siyasal amaçlarla yeniden kışkırtılmağa ve katliamlar yaratılmağa başlandı. Bu alanda ne denli üzücü bir gerileme olduğunu sana söylemenin gereği yok. Oysa Köleliğin kaldırılmasından sonra biraz ilerlediğimizi sanıyorduk...

«Bazan öyle geliyor ki bir ülkede insanlar başka insanları mülk niyetine alıp satabilmişlerse, o ülke bir lânete uğruyor sanki... ve bu lânetten bir türlü kurtulamıyor. Ruhlara sinen kokuşmuşluk gelecekteki kokuşmuşluğun mayası oluyor...

«Gene de o fermanlar kaldırılmadığına göre bugün hâlâ bu ülkenin yasası olarak yürürlükte'dirler. Sonra eğer sayın meslekdaşım Grubeşov benim son zamanlarda yaptığımdan örnek alarak bu konuyu ve tarihini biraz karıştırırsa şunları da öğrenecektir: Katolik Kilisesinin bir çok papaları... ki içlerinde şimdi numaralarını unuttuğum bir Innocent, bir Paul, bir

Gregory bir de Clement var... Yahudi düşmanlığını yasaklayan bir çok fermanlar çıkmışlardır. İçlerinden biri Yahudilerin Hristiyan kanı yiyip içtikleri iddiasını, «hiç bir temele dayanmayan ve Tanrının gözünde günah olan alçakça bir uydurma,» diye damgalamıştır.

«İşin en ilginç yönlerinden biri de şu: Yahudilere yüklenen bu kan içicilik suçunu eski Romalılar, İsa'dan sonraki ilk yüz yılda Hristiyanlara yüklerlermiş. Hristiyanları baskı altında tutmak ve kılıçtan geçirmek için onların insan kanı yiyip içtiklerini ileri sürerlermiş... Onlar da Hristiyanları «Kan içici» diye söverlermiş. Katoliklerin âyinlerini bilseydin bu suçlamanın nedenini anlıyabilirdin (1). İlkel insanlar arasında kan, mistik bir anlam taşır, çünkü kan da mucize yaratan bir kudret bulunduğu inanmışlardır. Sonra akıcılığı ve rengi yönünden de çok çarpıcı olduğu ortada.»

«Peki öyleyse, papa'nın yok dediğine papaz neden var, diyor?»

«Bir kez Peder Anastasi şarlatanın biridir. Lâtince olarak, Yahudi aleyhtarlığını destekliyen çok şapşal bir broşür yazmış. Bu da Soylular Birliği'nin dikkatini çekmiş. O günkü o konuşmayı Peder Anastasi bu Birliğin kışkırtmasıyla yaptı. O da çevresindeki kışkırtarak bir Yahudi katliamı yaratmak ister.

«Zhenia Golov onun broşürünün yayımlanmasın-

(1) Katolik âyinlerinde içilen şarabın «İsa'nın kanı» yerine içildiğini ima etmektedir.

Hristiyan inançlarına göre; İsa, havarileri ile yediği Son yemekte, içtikleri şarabı göstererek «Bu benim Kan'ımdır» demişti. Bu sözlerle son kurbanın kendisi olacağını belirtmek istediği söylenir.

dan kısa bir süre sonra öldürüldü. Bu benim için ilginç bir nokta. Anastasi aslında Katolik Kilisesinden kovulmuş olan bir Katolik papazıdır. Sanırım kilisenin gelirlerini zimmetine geçirmek gibi çirkin bir suçtan ötürü onu kovmuşlar. Kendisi az bir zaman önce Polonya'dan buraya gelip Ortodoks Kilisesine girmiş. Sırası gelmişken söyleyeyim Ortodoks Kilisesi Ruhani Meclisi sana yüklenen suçu açıkça kınamıyor ama suçlamayı desteklemiyor da. Kiev Metropolit'i bu konuda bildiri yayınlamıyacağını bana söyledi.»

Yakov, «Ateşi söndürmeğe yetmez ki bu,» diye mırıldandı.

«Konkarım, hayır.» Sonra Bibikov, «Hiç Fransızca bilir misin, Yakov Şepsoviç?» diye sordu.

«Hiç bilmiyorum, efendim.»

«Fransızların bir lâfı vardır: Değiştikçe olduğu gibi kalır, diye. Bu sözde bir gerçek payı bulunduğu kabul etmelisin... Hele **Toplum** dediğimiz şey konusunda. Aslını ararsan bu **toplum** dediğimiz şeyin ana çizgileri en eski çağlardan beri hiç değişmemiştir. Gerçi bizler bu meseleye hiç eğilmeksizin, ayak üstü, uygarlığın bir ilerleyiş olduğunu kabul etmişiz. Ama ne yalan söyleyeyim ben artık bu görüşe inanmıyorum. İnsan denen varlığa, hayatta çekmek zorunda olduğu çileler yüzünden, bazan da bu çileleri çekerken takındığı tutum yüzünden saygı beslerim. Ama insanoğlu uygarlaşma numarasına başladığından bu yana pek az değişmiştir. Bunu, insanoğlunun kurmuş olduğu toplum için de söyleyebiliriz...

«Bunlar benim duygularım. Yalnız, bu açıklamayı yaptıktan sonra hemen ekliyeyim Belki sen zaten sezmişsindir ya, ben bir **meliorist**'im. Demek istediğim, bir pesimist (kötümser) gibi davranmak elimde olmadığı için bir **optimist** (iyimser) gibi davranı-

rim. Öyle ıkarişik zamanlarda yaşıyoruz ki insan çok zamanlar bir çanesizlik duygusuna kapılıyor. Kontrolümüzün altında olmayan bir yığın olayları görmek, yaşamak, anlamağa çalışmak ve eğer elimizden gelirse, birazcık düzene sokmak zorundayız. Bunaliyoruz; gene de çorbaya ıkatacak bir çimdik tuzumuz varsa bu çabayı sürdürmek zorundayız. Çabadan vazgeçtiğimiz anda insanlığımızdan birşeyler yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.»

«Bunu burada keselim... Beri yandan Sayın Savcımız biraz da Tevrat'ı karıştırmak zahmetine katlansalardı, sanırım Levitikus'un herhangi bir şekilde kan içmeyi Yahudilere kesinlikle yasakladığını öğrenirlerdi. Tam olarak tekrarlıyamıyaoağım; notlarım yazı masamda kaldı, ama Tanrı kan içenleri kulluğundan atacağını bildiriyor. Sonra gene Tivratta yazdığına göre Tanrı sonradan, çok savaşlar yaptı ve çok kan döktü diye, Hazreti Davut'un Onun adına bir tapınak dikmesine izin vermiyor. Çok yumuşak olmasa da yaptıkları birbirini tutan bir Tanrı bu, sizin Tanrınız...

«Tevrat ve başkaca ıkutsal Yahudi kitapları ve yazıları üstüne otorite sayılan bazı Rus kaynaklarına da baş vurdum. Yahudilerin dinsel amaçlar uğruna Hristiyan kanı ya da başka her hangi bir kan kullanmasına izin verir ya da yol açar anlamında hiç bir yazı olmadığını öğrendim. Gizlice baş vurduğum uzmanlara göre, herhangi bir şekilde kan kullanılmasını yasaklayan ilk Tanrı buyruklarının hiç biri sonradan geri alınmış ya da değiştirilmiş değildir. Örneğin en eskisinden en yenisine dek Yahudileri hiç bir tıp kitabında kanın, içten ya da dıştan ilâç olarak kullanılmasını öngören hiç bir neçeteye raslıyamazsınız. Ve saire. Ve saire...

«Grubeşov'un bu dâvaya girdiği zaman bunları ve bunlara benzer bir çok gerçekleri okuyup öğrenmesi gerekirdi. Yaptığım bu incelemelerin bir özetini, yararlansın diye kendisine sunmayı ciddilikle düşünmüyor da değilim.

«Ne yalan söyleyim, Yakov Şepsoviç, bir meslek arkadaşımı senin önünde böyle kötülemekten utanıyorum. Ama üzülerek şu acı sonuca vardım ki, senin suçsuzluğunu ortaya çıkarabilecek şeyleri onun benden duyması senin yönünden zararlı olmasa da yararsız olacaktır. Çünkü o senin hüküm giymeni istiyor.»

Yakov ellerini ovuşturarak, «Peki ben ne yapacağım şimdi?» diye inledi. «Arayanım soranım olmadan bu zindanda ölüp gidecek miyim?»

Sorgu Yargıcı, «Arayanın soranın yok mu?» diye yumuşak bir sesle sordu.

«Siz varsınız elbet. Bu şansımдан ötürü de Tanrıya dua ediyorum. Yalnız, Bay Grubeşov sizin topladığınız kanıtları kullanmak istemezse ben bu yerde daha yıllarca kalabilirim. İnsan ömrü dediğin zaten nedir ki? Benim için şöyle hafif yanından bir mahkeme kararı çıkartamaz mısınız, hiç değilse bir avukata danışabileyim?»

Yok; o hiç yürümez. Mahkeme kararı çıkartmağa kalkışırsam, seni adam öldürmekle suçlamaya beni zorlarlar. İşte o yönden başlamak beni korkutuyor. Sırası gelince bir avukatın olacak, Yakov Şepsoviç. Ama bu arada hiç bir avukatın sana benim kadar yararı dokunamaz. Avukat tutma sırası geldiğinde sana ben kendi elimle iyi bir avukat tutacağım. Kimi tutacağımı kararlaştırdım bile: ateşli, mert, cesur ve çok iyi tanınmış biri. Senin savunmanı üstüne alacağına inanıyorum.»

Tamirci ona teşekkür etti.

Bibikov saatine baktı ve birden ayağa kalktı.

«Yakov Şepsoviç... daha ne diyebilirim sana? Gerçeğe güven. Doğrudan güç al ve dayan! Suçsuzluğunun inancı seni ayakta tutsun?»

«Kolay değil bu, efendim. Bana göre işler değil bunlar. Köpekleşmek zor geliyor bana. Tam olarak anlatamadım ne demek istediğimi; ama azıcık şu yana bu yana çevirirseniz anlıyacaksınız. Demek istediğim, hapisten bıktım. Beri yandan pek yiğit bir adam da değilim. Ne yalan söyleyim bir sünü kocaman korku, gece gündüz yakamı bırakmıyor.»

«Kolay diyen olmadı. Gene de, yalnız değilsin.»

«Hücremdeyken yalnızım. Düşünürken yalnızım. Bu acı sözlerimden ötürü nankör sanmayın beni; çünkü size karşı çok minnet...»

«Dostum,» dedi Bibikov, ciddi. «Bu acı sözlerin beni gücendirmiyor. Benim kaygum seni yaya bırakmak korkusu.»

«Nasıl olur bu?»

«Kimbilir?» Bibikov buruşuk hasır şapkasını başına geçirdi. «Bir kez şu bahtsız ülkemizin durumu beni kayguya düşürüyor. Rusya öylesine karmaşık, çapraşık, çile çekmeğe alışık, cahil, parçalanmış ve de çaresiz bir ülke ki!»

Bibikov duralayıp sakalını parmaklarıyla taradı; sonra «Yüreklerimizle ruhlarımızın tüm gücünü, tüm çabasını istiyen öyle çok işlerimiz var ki! Hepsinin de yapılması zorunlu. Gelgelelim... nerden başlayacağız? Belki de ben seninle başlayacağım işe. Şunu hiç aklından çıkarma, Yakov Şepsoviç; Senin hayatının değeri yoksa benimkinin de yok demektir. Yasalar seni korumuyorsa, gün gelecek, beni de korumayacak, demektir.

«İşte bu yüzden seni yaya bırakamam ben! Göze alamam bunu. İşte beni kaygulandıran bu; anladın mı?

«Şimdi izninle ben gidiyorum. İkimiz de bir yolu-
nu bulup uyumağa çalışalım; kimbilir, gün doğmadan
neler doğar? Bu günden daha güzel bir gün doğar,
belki yarın. Tanrı yarından razı olsun.»

Yakov onun elini alıp öpmek istedi ama Bibikov
gitmişti bile!

6 —

Yan hücreye yeni bir tutuklu kapamışlardı. Umut-
suzluktan, kahırdan çılgına dönmüş bir adam. Da-
ha kapatıldığı dakikada pabucu ya da pabuçlarıyla
duvara vurmağa başladı. Ama gürültü boğuk çıkı-
yordu. Gene de Yakov kendi pabucuyla duvara vur-
du. Adamın bağırıışlarını duyuyor ama söylediklerini
çıkaramıyordu. Gece gündüz, ne zaman olursa olsun
bağırışıyorlardı karşılıklı. Sesinden tamirciye öyle
geliyordu ki bu adam ona başına gelen içler acısı bir
şeyi anlatmağa çalışmaktadır. Dinlemeyi ve kendisi
de ona kendi başından geçenleri anlatmayı bütün kal-
biyle istiyordu. Ne var ki adamın bağırıışları, iniltile-
ri, soruları boğuk geldiğinden hiç bir şey anlaşılmı-
yordu. Tamirci kendi söylediklerini de yan hücredeki
tutuklunun anlıyamadığını biliyordu.

Bu tek kişilik hücreler duvarları tuğla ve çimen-
todan örülmüş dikdörtgen kutulara benziyordu. Dış
duvarda tutuklunun başının yarım metre yukarısın-
da üç demirli tek bir pencere. Som demirden yapılmı

kapıda, göz hizasında bir dikiz deliği vardı. Gardiyan arada bir buradan içeri bakıyordu. Yakov gardiyanın koridordan söylediğini anlıyordu da, komşusuyla ağızlarını bu dikiz deliklerine dayayıp bağırdıkları zaman bile, birbirlerinin ne dediklerini anlayamıyorlardı. Delikler ufaktı; sesler de koridorda yankılanarak gürültü olup çıkıyordu.

Bir gün esmer yüzlü, bön bakışlı bir gardiyan onların böyle bağırdıklarını duyunca ikisine de küfretti. Yandaki adama, «Çeneni kıs, yoksa beynini dağıtırım!» dedi.

Yakov'a da, «Bir daha gürültü istemem; yoksa o sünnetli çükünü dibinden keserim,» dedi.

Gardiyan çekilince tutuklular gene duvara vurmağa başladılar.

Gardiyan günde bir kez, içi börtü böcek dolu, sulu bir çorba ve bir dilim bayat kara ekmek getiriyordu. Sonra belirsiz zamanlarda da hücreleri yoklamağa çıkıyordu. Yakov bazan yerde yatmış uyur, o daracık hücrenin içinde volta atar ya da sırtını duvara dayayıp dizlerini dikerek kara kara düşünürken üstünde buz gibi, kötü bir bakış hissederti. O başını kaldırır kaldırmaz delikteki göz çekilirdi.

Sabahları gardiyanla yardımcısı yemek dağıtırken açılıp kapanan kapıların sayısından tamirci cezaevinin bu bölümünde yalnızca iki tutuklu bulunduğunu biliyordu. Yeni gelen tutuklunun hücresi onunkinin soluna düşüyordu. Gardiyanlar sağa doğru elli adım gidiyor sonra o yandaki kapıyı anahtarla açıp güm diye kapıyarak dışardan kilitliyorlardı.

Bazan, sabahın erken saatlerinde, içerde düşler görerek, horuldayarak, inildevip yellenerak uyuyan binlerce adam olmasına rağmen koca cezaevi sessiz-

liĝe ve karanlıĝa gömülmüşken yan hücredeki tutuklu uyanıyor ve aralarındaki duvara vurmaĝa başıyordu. Önce çabuk çabuk, sonra seyrek seyrek vuruyordu: Tamirciye bir şifre öğretmek istercesine. Yakov vuruşları sayıyor ve Rus alfabesindeki harflere uydurmaĝa çalışıyordu ama bir araya getirdiĝi sözcüklerden hiç bir anlam çıkaramayınca kendi aptallıĝına sövüyordu. O da vuruyordu duvara ama ne anlamı vardı bunun? Bazan iki komşunun, duvara yok yere aynı zamanda vurdukları oluyordu.

Tek başına hapsedilmek tamirci için ömrünün en büyük çilesi olmuştu. Bu denli yalnız kalmayı kaldıracabilecek kadar akıllı olmadığını düşünüyordu. Hücre hapsinin onikinci gününde gardiyanlar geldiĝi zaman Yakov onlara kendini kurtarmaları için yalvardı. Derisini iyi öğrenmişti artık. Onu hiç olmazsa insan yüzü görüp insan sesi duyabileceĝi eski koğuşuna geri göndermek iyiliĝinde bulunurlarsa Yakov artık hiç bir kuralı çiğnemeyecek, hiç bir sözden çıkmayacaktı.

«Bunu Müdür Beyeye söylerseniz size ömür boyu duacı olurum. Arada birisiyle iki çift lâf etmeden yaşamak pek güç.»

Ama gardiyanlar cevap bile vermediler. Onun sözlerini müdüre letseler hiç bir yerleri eksilmezdi. ama illetmediler.

Yakov bir sessizliĝe gömüldü gitti. Bazan kendini Podol'da rasgele biriyle, rasgele çene çalarken görür gibi oluyordu. Avluda bir ağaç altında Aaron Latke'yle durmuş zamanların kötü oluşundan yakınıyorlardı. (İnsan özgür olsun da zamanlar istediĝi kadar kötü gitsin!) Yahudice, olmazsa Rusça iki satır lâf etmek, havadan sudan...

Ya da, özgür kalıp dostlarla çene çalmanın şu sı-

rada yolu olmadığına göre, bari âletleri olaydı elinde! Bir gün sabahtan öğleyedeğin çalışsa duvarda bir delik açıp öteki adamla konuşabilir; ya da biraz geriye çekilip belki onun yüzünü bile görebilirdi. Birbirlerine başlarından geçenleri anlatırlardı... aylarca sürdürerek. Bittiği zaman da gerekirse yeni baştan başlardı.

Ne var iki öbür yandaki adam ya umutsuzluğa kapıldığından ya da hastalandığından duvara vurmaz olmuştu. Artık birbirlerine bağırıyorlardı da.

Yakov onu unutmuşsa bile bir gece birden hatırladı. Uzaktan uzağa bir inildeme onu uykusundan uyandırmıştı. Ama uyandığı zaman ortalık sessizdi. Tamirci pabucuyla duvara vurduysa da cevap çıkmadı. Rüyasında koridorda ayak sesleri duyar gibi oldu; sonra yarıda kesilen boğuk bir bağırıyla, korku içinde, yeniden uyandı.

Bir şeyler oluyor; saklanmalıyım diye düşündü. Bir hücre kapısı şangırdıyarak kapandı ve koridorda bir kaç kişinin ayak sesi duyuldu. Yakov zifiri karanlıkta, kapısına bir dokunan olsa çılgılığı basmağa hazır, öylece bekliyordu. Ama ayak sesleri geçip gitti. Koridorun sonundaki ağır kapı güm diye kapandı; bir anahtar gıcırdadı... sonra sessizlik.

Bu tüyler ürpertici sessizlikte uyuyamayan Yakov, paramparça olmuş pabuçlarının ikisiyle binden duvara vurdu; sesi kısılana dek bağırdı, bağırdı; ama hiç bir cevap alamadı.

Ertesi gün gardiyanlar yemek getirmediler. Yakov, «Beni bırakıyorlar öleyim,» diye düşündü. Ama öğle üzeri sarhoş bir gardiyan, kendi kendine konuşarak onun çorbasıyla ekmeğini getirdi. Yakov tası kavrıyana dek gardiyan çorbanın yarısını onun üstüne döktü.

Sonra da sarhoşluktan dili peltekleşerek, «Hem bir Rus çocuğunu öldürüyor hem de bize racon kesiyor,» diye mırıldandı.

O gittikten sonra, kara ekmeğinin lokmalarını iyice ağır ağır çiğneyip yuttuğu sırada tamirci, onun kapıyı bu kez kapayıp kilitlememiş olduğunu farketti. Ensesindeki saçlar diken diken havaya kalktı. Tamirci heyecanla yerinden fırladı; iki parmağını dikiz deliğine sokup çekti ve kapı yavaş yavaş içeri doğru açılınca bayılacak gibi oldu.

Şimdi şaşkınlık ve korkudan kalbi duracak gibiydi...

Dışarı adımımı atarsam beni sağlam vururlar... Biri dışarıda pusuya yatmış olsa gerek...

Delikten dışarısını süzdü ama kimse göremedi. Sonra kapıyı usulca örttü ve beklemeğe koyuldu.

En azından bir saat geçti. Tamirci gıcırtilı kapıyı gene açtı ve bu kez çarçabuk koridora bir göz attı. Sağda, beton koridorun sonundaki kapı aralık duruyordu.

Sarhoş gardiyan bunu da kilitlemeyi unutmuş olabilir miydi? Yakov koridoru sinsi adımlarla geçip kapının bir kaç adım gerisinde durdu; sonra hemen geri döndü.

Ama kendi hücre sine gitmedi. Gene koridor kapısına gitti ve tam açmak üzereyken beyinde bir şimşek çakarcasına, düşünmeden iş gördüğü kafasına dank etti. Koşarak kendi hücre sine döndü, içeri girdi ve kapıyı pat diye kapadı. Orada beklemeğe başladı; etleri buz kesmiş, yüreği gitgide büyüyen bir yara... gelen giden yoktu. Gene de tamirci iyice düşünüp taşınınca gardiyanın kapıyı kasıtlı olarak açık bıraktığı sonucuna varmıştı. Şimdi kendisi dışarı çıkıp

merdivenden aşağı inse bir başka gardiyan yolunu keserdi; hani o bön bakışlısı. Yakov'a bakarak tabancasını ağır ağır doğrulturdu.

Ve cezaevi defterine Müdür «Tutuklu Yakov Bok kaçmağa teşebbüs ettiği sırada midesinden vurularak öldürüldü,» diye yazardı.

Ama Yakov gene koridora çıktı özgürlük düşüncesi ruhunu sel gibi basmış... Daha önce akıl etmediğine şaşarak bu kez öbür yönde yürüdü. Sağına soluna kuşkuyla baktı sonra yan hücrenin dikiz deliğine gözünü uydurdu.

Açık pencerenin orta parmaklığına bağlanmış bir deri kemerin ucundan, sakallı bir adam ağır ağır sallanmaktaydı. Ayağının dibinde devrilmiş bir tabure... Başını iğmiş, havada kalan o ufak ayaklarının dibine düşüp parçalanmış olan kelebek gözlüğüne bakar gibiydi.

Tamirci bunun Bibikov olduğunu kabul edene değin aradan sanki bin yıl geçti.

ALTINCI BÖLÜM

1 —

Berrak karanlığın içinden Bibikov'un hayaleti belirdi. Başına büyük beyaz bir şapka giymişti. Burnuna kısıtılmış gözlükleri yoktu, bunlar gitmişti. Adamcağız, burnunun köprüsünü utanç içinde sıvazladı.

— «Çok müthiş birşey oldu, Yakov Şepsoviç, Bu adamlarda ahlâk diye bir şey yok. Korkarım ki, seni de öldürecekler.»

Yakov; «Hayır, hayır» diye bağırdı. «Ben boş inançlara meraklı değilim.»

Sorgu Yargıcı ince kâğıtlı bir sigara yakıp sessiz sedasız oturdu; sonra birşey söylemeğe çalıştı ve gözden kaybolmaya başladı. Karanlıkta yavaş yavaş kayboldu, sanki ikindi vakti ve ondan sonra da akşam olmuş gibi adamın beyaz gölgesi yavaş yavaş silindi; sigaranın o yumuşak alevi de adamla beraber kayboldu gitti. Geride kalan ise Bibikov'un pencereden sarkan kapkara hayaliydi, o patlak gözlerle yerde paramparça duran gözlüklerine bakıyor gibiydi.

Tamirci, bütün gece ölüm korkusuyla dopdolu bir halde hücrenin bir köşesine büzülüp oturdu. Bir dakika uyusa bile uykusu, ölümün tadı, korkusu ve dehşetiyle doluyordu. Bir mezarlıkta hareketsiz donmuş, dehşete düşmüş bir halde yatıyordu sanki. Kap-

kara gökyüzünde yıldızlar da kapkaraydı. Yerinden kıpırdarsa açık bir mezara, çürümüş cesetlerin arasına, onların leşlerinin ve çürüyen kemiklerinin arasına düşüverecekti. Fakat o ölümden çok işkenceden korkuyordu. Ölmeden önce parçalanıp lime lime edilmekten korkuyordu. Adamların hücreye korkunç âletler getirdiklerini görür gibi oldu, bunlar vücuda işkence yapıp paralayan tahta âletlerdi. Vücudunun parçalarını da bir pencerenin parmaklığına asmışlardı. Sabah, şafak vakti kapıdaki delikten bakan o kirli gözün varlığını hissedince, hayatının bağışlanması için yalvarırken kâbuslarla dolu uykudan uyandı. Kapı gıcırdayarak açılınca bir feryat kopandı; fakat muhafızlar onu boğazlamadılar. Bir tanesi ayağıyla, nasılsa hamam böceği bulunmayan lâpa dolu bir kâseyi içeriye itti.

Tamirci bütün gün hücresinde yürüdü, bazan koşuyordu da, beş adım, üç beş, üç derken gezinmeyi bırakıp duvara yaslanıyor, ya da demir kapıyı yumruklayarak acı acı feryat ediyordu. Tamirci büyük bir üzüntü ve acı içinde Bibikov'un yasını tuttu. Haftalarca, bu güçlü kurtarıcı, bu âdil, kibar adamın düşüncesiyle yaşamıştı; bir yolunu bulup onu hapisten, hazırlanan tuzaktan, suçun kendisinden yani o korkunç suçlamadan kurtaracağına inanmıştı. Ona huzur veren tek düşünce de iyi bir adamın kendisine yardım ettiği ve duruşma başlayınca da onun sayesinde suçsuz ilân edileceği düşüncesi olmuştu. Serbest bırakılıp hemen kasabasına dönmüş ya da para bulabildiği takdirde Amerika'ya kaçtığını bile görür gibi olmuştu. Fakat şimdi bu ümitler ve bekle-yişler, ona hayat veren düşler kaybolmuştu, bunlar hiçbir uyarma bulunulmadan ondan çekilip alınmıştı. Şimdi ona kim yardım edecekti, neyi umuyordu?

Zihninde Bibikov'un yaşadığı yer, şimdi ümitsiz bir boşluktu. Katil Mərfa Golov'u ve marifetlerini kim teşhir edecek, kim onun suçsuzluğunu gazetelere bildirecekti? Ya kadın Kiev'den ayrılmış, bir başka kente, bir başka ülkeye kaçmışsa, bakalım bir daha onu görebilecek miydiler? Dünya bir suçsuz adama yapılan haksızlığı nasıl olup da öğrenebilecekti? Nerede bulunduğunu zindancılarından başka kimse bilmediğine göre ona kim yardım edebilirdi? Öyle ya, o başkaları için bir hiçti, Yakov Bok yaşamıyordu. Eğer onu hemen öldürmeyi plânlamamışlarsa, bile cezaevinde diri diri gömülü bırakıp yavaş yavaş öldüreceklerdi.

— «Anacığım, babacığım» diye feryat etti, «kurtarın beni. Şmuel, Raisi — kim olursa, kurtarın beni. Birisi kurtarsın beni.» Yürüdüğünü unutarak hücrenin içinde daire çizerek şekilde döne döne geziniyor, kaçmak için olmayacak plânlar hazırlıyordu. Bunların her birinin gerçekleştirilmesi imkânsız olduğu için de her biri yüreğine ayrı ayrı sızı veriyordu. Pa-buçları paralanıncaya kadar gece gündüz demeden yürüdü yürüdü, ondan sonra da yalınayak yürümesine devam etti. O sivilaşmaya yüz tutmuş sıcaklıkta, daire şeklindeki tuzağından başka gidecek bir yeri olmadan yol boyunca da dövüne dövüne, göğsüne, yüzüne başına vura vura yürüdü, gendimi paralıyor, sürdüğü hayatın taşasını çekiyordu.

Çarpık ayakları dayanılmayacak derecede acıyordu. Yakov, bitkin bir halde yere uzandı. Kendi eliyle işkence derin ümitsizliğe kapılmış vücudun sancısı. Etili ayaklarında, kabuk bağlamış yaralar ve kırmızı kabarcıklarla dolu tabanları patlamaya yüz tutmuş şişkin torbaları andırıyordu. Şişkinlik bacaklarından yukarı yürüyünce dizleri kayboldu: Tamirci sırtüstü

yatmış kötü kötü, gürültülü bir şekilde nefes alıyordu. Bari hava birazcık serinleseydi. Buna ne kadar zaman dayanabilirim? Ayakları sanki zincire bağlanıp ateşe tutulmuş gibiydi. Bacaklarının ikisi de dize kadar şişmişti. Sırtüstü yatmış ölüme kavuşmayı istiyordu. Soğuk bir göz hayretle ona baktı. Sonunda gözünü deliğe uydurmuştu, tamircinin cesaret dolu ayaklarına bakan bir gözdü bu, fakat bakanın söyleyecek sözü yoktu; ve birşey de demedi. Yakov bağırdı, «Benim zavallı ayağıma yardım edin. Müthiş bir acı bu.» Gözetleyen her kim ise, bunları duyduysa bile birşey demedi. Derken delikteki göz de kaybolmuştu. Tamirci ateşten titreyerek, üstündekiler ıslanmış bir halde üzüntü dolu bir geceyi daha inildeverek geçirdi. Sabahleyin kapının kilidinde bir anahtar döndü ve Gardiyan Grizitskoy içeri girdi. Yakov, Bibikov'u düşünerek gardiyandan uzak durmaya baktı. Fakat şaşı gözlü gardiyan gerçek bir varlığa hattâ gerçek bir insana benziyordu. Bundan sonraki hücrede gördüğü de rüya gibi, gerçekten uzaktı. Bazan bunu gerçekten gördüğüne bile pek inanamıyordu. Sorgu Yargıcı hakkında soru sormaya da cesaret edemiyordu. Adamlar onun meseleyi bildiğini sezerlerse onu hemen öldürebilirlerdi de.

Gardiyan: «Şimdi ne numara çevirmeye hazırlanıyorsun bakalım?» diye sordu.

Yakov, «Yalvarırım,» dedi, «ayaklarım pabuçlarımdaki çivilerden yara oldu. Bir doktora ihtiyacım var.»

— «Senin gibiler için doktor yoktur yok.»

Tamirci yorgun bir halde gözlerini kapadı.

Gardiyan dışarı çıktı. Öğleden sonra hastane revirinden bir yardımcıyla birlikte hücreye döndü.

Yardımcı «Ayaklarını zehirlemiş» dedi.

Gardiyan «Durumu ciddi mi yoksa kendiliğinden geçer mi?» diye sordu.

— «İki ayak da cerahat dolu. Kangren olabilir.»

— «Piçe oh olsun» dedi, gardiyan.

Yakov'a döndü «Pekâlâ,» dedi, «revire git. Seni burada çürümeye bıraktım ama hücrenin daha fazla kirlenmesini istemiyorum, çünkü senin mikrop-
ların buraya da bulaşacak. Hadi şimdi çabuk kıpırdan bakalım.»

Yakov «Nasıl yürüyeceğim?» dedi, «Acaba Feryutov ya da başka biri bana yardım edebilir mi?»

Gardiyan «İşte bir katil için en uygun arkadaş» dedi, «Fetyukov artık burada değil. Emirlerle itaatsizliğinden ve bir muhafıza karşı geldiği için vuruldu.»

Afallayan tamirci sordu «vuruldu mu?»

— «İtaatsizlikten ötürü. Bir muhafıza hakaret etti. Bu da sana bir ders olsun. Hadi bakalım, çabuk yürü.»

— «Yürüyemem. Yürüyemezsem nasıl gidebilirim?»

— «Yürüyemezsen, sürün. Şeytan alsın götürsün seni.»

Yakov, bir köpek gibi, diye düşündü. Ellerin ve dizlerinin üzerinde sürüne sürüne koridora çıktı, sonra da acı içinde merdivenlere giden kapıya doğru ilerledi. Ağır ağır süründüğü halde vücudunun ağırlığı dizlerini acıtıyordu ve bereli ayaklarının da yere sürünmesini önleyemiyordu. Fakat bağırmmak için kendini zorla tuttu. Tamirci beton kapıya doğru ilerlerken gardiyan ile revir yardımcısı oradan ayrılmış, silâhlı bir muhafız tamircinin peşine düşmüştü. Dimdik tahta merdivenleri inerken tamirci gövdesinin

ağırlığını titreyen kollarında hissetti, ayakları her basamağa bir kere vuruyordu ve bir çok defa da merdivenlerden aşağı tepetaklak yuvarlanmasına ramak kaldı. Duraladığı zaman muhafız silâhının kabzasıyla onu dürtüyordu. Yakov, merdivenlerin alt basamağına vardığı zaman elleri çizik içindeydi ve iki dizi birden kanıyordu. Sırtı terden simsiyah kesilmişti, ve koridor boyunca sürüne sürüne ilerleyip hapishane kapısından geçip avluya çıktığı zaman da boynundaki damarlar kabarmıştı.

Revir, hücrelerin bulunduğu bölümün karşısındaki idare binasında idi. Tutukluların öğleden sonraki on dakikalık gezinme saatiydi. Tutuklular tamircinin sürüne sürüne pis avlunun karşı tarafına geçmeye çalışışını seyredenken ağızlarına geleni söylediler.

Tahta bacaklı «Zıt mandasına benden beş Kopek» dedi. Yırtık bir palto giymiş bir tutuklu da dönüp onun ağzına bir şamar indirdi. Bir muhafız tutukluyu dövdü.

Yaşarsam, ben bunu yapacak mıyım? Gönlü bulanık Yakov, neredeyse bayılacaktı. Avlunun orta yerinde titreyen kollarının takati iyice kesildi ve tamirci yere yığıldı. Tutuklulardan bir kaç sıradan ayrılmaya yeltendi, fakat eli kamçılı muhafız bağına bağırarak bunun yasak olduğunu söyledi.

Avluda devriye gezmekte olan nöbetçiler, tüfeklerini tutuklulara yönelttiler, bunun üzerine onlar da sıralarına döndüler, fakat bulaşık kovaşını taşıyan adam, yani şu kırık çerçeveli adam hariç, Adam, avlunun köşesindeki çöp yığınının birkaç paçavra çıkarıp Yakov'a doğru koştu. Telâşla paçavraları tamircinin ellerine ve dizlerine sarıverdi. Muhafız bir küfür savurdu ama başka tarafa baktı. Paçavralar bağlanınca Yakov'u ayağıyla dürtükledi.

Tamirci ellerinin ve kanayan dizlerinin üzerinde doğruldu ve gözleri hiç birşey görmeden sürüne sürüne avluya geçmeye koyuldu. Revire giden taş merdivenleri de tırmandı.

Karbonik asit ve tütün kokan beyaz, kirli bir gömlek giymiş olan dazlak kafalı cerrah. Yakov'un ayaklarını muayene etti; bir iteneke kutudan aldığı koyu sarı renkte bir merhem sürdü, iki ayağı da kirli sargılarla sardıktan sonra ellerini ve dizlerini alkolle yıkadı sonra da tamirciye yatağa yatmasını emretti. Tamirci tutuklandığından beri ilk defa yatak yüzü görüyordu. Tam bir buçuk gün uyudu. Uyandığı zaman cerrah bir yandan purosunu içerek sargıları açtı ve ayaklarını ameliyat etti. Uyuşturucu madde kullanmadan ayaktaki cerahatli kısımları neşterle kesti. Tutuklu, sesini çıkarmamak için dudaklarını ısırıyordu ama neşterin her dokunuşunda bir feryat kopardı.

Cerrah «Bu sana iyi gelir, Bok» dedi, «O zavalı Zhenia'yı bıçaklayıp kanını akıttığın zaman zavallıcığın neler hissettiğini şimdi daha iyi anlıyorsundur. Üstelik bütün bunları da senin o Musevi Dinin uğruna yaptım.»

O gece Yakov, revirdeki yatakta yatarken nefes almakta güçlük çekti. Ağzından bol bol sıcak havayı teneffüs ettiği halde hava ona pek hafif ve yetersiz gelmişti. Önce astım ihtimalini aklına getirmede, çünkü genellikle canı sıkıldığı zamanlar soluk almakta zorluk çekerdi ama yıllardır ciddi bir şekilde hastalanmamıştı. Fakat sonradan hava iyice ağırlaşmıştı. Hava yerine madeni teneffüs etmeye çalışmak tan farkı yoktu bunun. Göğsü şişti. Ciğerleri birer kaya gibi ağırlaştı, solukları hırıltıyı andırmaya başladı ve adamakıllı hastalandığını hissetti. Tamirci tırnak-

larını yatağa geçirdi: «Yalvarırım, daha fazlasını kim ister? Bana yetti.» Yatakta doğruldu, yardım eden olsa diye çırpınıyordu ama kimse gelmedi. Yakov, yataktan kalktı, sarılı ayaklarından kan sızı sızı parmaklıklılı pencereye doğru ilerledi. Pencerenin altına uzandı, birkaç hava zerreciğini ciğerlerine çekmeye çalışırken hırıldadı. Bu çabalama sırasında yorgun ve bitkin bir halde kâbus dolu bir uykuya dalar gibi oldu. Rüyasında da penceresiz bir hücrede son nefesini verdiğini gitgide derinlere inen düşlerinde o feci öksüzler yurdunu o çocukluğunu geçirdiği yıkık dökük kulübeyi gördü. Raisl'in ondan dehşet içinde sâñki kasap bıçağıyla tehdit edilmiş gibi kaçışını, ve acı çeken ölü yüzünü hâlâ gözlerinin önünden silemediğini küçük çocuğu öldürmek suçundan Sibiry'a'da hayat boyu tutuklu kalışını gördü. Rüyasında çocuğu ormanda karşı geldiğini gördü, okul kitaplarını taşıyan bir çocuktu bu ve Yakov âni bir kararla çocuğun boğazını sıkıp bayıltmıştı, sonra da çocuk yerde debelenirken Proško'nun yardımını oğlanın göğsüne bıçağı tam onüç defa saplamış o güzelim kanından beş litre almıştı, bu şahane bir sıvıydı. Bütün gece Grubeşov sarı tozluklu iki ayağını da tamircinin göğsüne dayayıp kalın bir sesle nutuk çekip kurbanı perişan etmişti ve tamirci çılgın gibi Bibikov'dan yardım istediği halde, Songu Yargıcı başka bir odadaki masasının başından kalkmamış, rahatsız edilmemiş, daha doğrusu edilememişti.

2 —

Gardiyan, tamirciyi yeni bir hücreye, cezaevinin güney bölümünde idare ve revirin sağ tarafında birinci katta büyücek rutubetli bir hücreye yerleştirmişti.

— «Sırf gözüme daha yakın olası diye yaptım bunu» dedi adam, «şu senin yahudi takımının yardımıyla hapishaneden kaçmaya çalışacağın söyleniyor ki buna kalkışmamamı da ihtar ediyorum, çünkü böyle birşeye kalkışırsan mutlaka vurulursun.»

Gardiyan böyle dedikten sonra duvardaki bildiriye işaret etti:

«Kayıtsız şartsız bütün kurallara ve yönetmeliklere itaat et. Eğer tutuklu itaatsizse ya da bir muhafıza veya bir hapishane görevlisine hakaret edecek olursa, veya herhangi bir şekilde bu hapishanenin güvenliğini sarsmaya yeltenirse görüldüğü yerde öldürülecektir.»

Yaşlı gardiyan «Dahası var» dedi, «muhafız da kuralları korudu diye de bir para armağanı alır, onun için ayağını denk al. Akıllı bir köpek kırbacı tanır ve kamçılanmamaya bakar.»

Adam bir tutam enfiye çekip iki kere hapsirdi.

Yakov, arkadaşlık etmek için hücrelerine şöyle aklı başında bir tutuklunun daha getirilip getirilemeyeceğini sordu. «Konuşacak tek kul olmadan yaşayabilmek çok zor, efendimiz. İnsan yüreğini başka türlü nasıl hafifletebilir?»

Gardiyan «İşte bu beni hiç ilgilendirmez» dedi.

— «O halde yanıma bir hayvan alabilir miyim? Meselâ bir kedi ya da bir kuş?»

— «Bu yiyeceklerle bir de kedi mi besleyeceksin? İkiniz de açlıktan ölürsünüz. Ya kedi seni ya da sen kediyi yersin. Hem zaten burası suçluları barındıran bir hapishane, çayhane ya da klüp değil. Buraya keyif çatmak ya da dinlenmek için değil, zararsız bir çocuğu hunharca öldürdüğü için ciddî bir şekilde cezalandırılmak için geldin. Böyle isteklerde bulunmak küstahlığını da sadece siz Yahudi tutuklular gösteriyorsunuz. Bıktım artık bunlardan.»

Sonbaharda hava kötüydü, yağmurlu ve soğuktu, Yakov soluğunu hücrede gözleriyle görebiliyordu Tamirci soğuk alıncaya kadar astım onu pek rahatsız etmedi, fakat ondan sonra hastalık tepti ve çoğu kere de kötü bir şekilde tepti. Bazı sabahlar, hücrenin hapishane avlusuna bakan dış duvarının bir kısmına kırağı yağmış oluyordu. Otuz santim kalınlığında tuğla kırık taş ve çimentoyla örülmüş iç duvarlar da dökülmeye yüz tutmuş, yer yer çatlamıştı. Şiddetli yağmurdan sonra da taş zeminin büyük bir kısmı toprağın rutubetiyle ıslanıyordu. Pencerenin üzerinde tavanın bir kısmından su damlıyordu. Tamircinin başından hemen hemen bir metre yükseklikteki o küçük parmaklıklıklı pencere de kirli olmasına rağmen güzel günlerde içeriye biraz ışık sızdırıyordu. Işık pek hafifti ve yağmurlu günlerde de karanlığın içinde kayboluyordu. Akşam yemeklerinden sonra Yakov'a küçük, kokulu bir gazyağı lambası veriyorlardı. Lambanın cam fanusu yoktu. Fakat bir akşam da, gardiyanın dediğine göre gazyağı parayla alındığı için Yakov'a lambayı vermediler. Tamirci lamba yerine bir mum verilmesini istedi, gardiyan da bunun çaresine bakacağını söyledi, fakat tamirci mumu hiç bir zaman alamadı. Hücre bütün gece zifiri karanlıktı. Yakov, iddianameyi alınca mumu da alacağım diye düşündü.

Dışarda rüzgâr şiddetli olduğu zamanlar, soğuk hava kırık pencereden hücreye doluyordu. Yakov, ona birazcık cam macunu ve bir merdiven verirlerse pencereyi tamir edebileceğini söyledi. Fakat hiç kimse bununla ilgilenmedi. Hücre soğuktu ama hiç değilse bir döşeği vardı. İncecik saman dolu bir yataktı bu ve küçücük gözlü, kara parmaklı gündüz gözcüsü, Zitniyak'ın belirttiğine göre son sahibi de hapishane

hummasından ölmüştü. Tamirci yatağı hücrenin kuru kısmında tuttu. Yatağın içinde tahta kurusu vardı ama tamirci bunlara dayanıp bir kısmını öldürmeyi başardı. Saman yatağın üzerinde uyuduktan sonra sırtı ağrıdı. Şiltenin içindeki samanlar da küf kokuyordu ama böylesi taş zemin üzerinde yatmaktan daha iyiydi. Kasım ayında ona lime lime olmuş bir yorgan verdiler. Tamircinin hücresinde ayrıca üç ayaklı bir taburesi ve yağlı küçücük, bir ayağı diğer üçünden daha kısa bir de masası vardı. Hücrenin bir köşesinde bir **sürahlı dolusu suyu vardı**. Hücrenin karşı köşesinde de işeyip büyük abdesti olduğu zaman oturak niyetine kullandığı pis kokulu teneke kutu duruyordu. Günde bir kere teneke kutuyu başka bir tutuklunun tekerlekli el arabasıyla dolaştırdığı fıçıya boşaltmasına izin veriliyordu. Fıçıyı taşıyan tutuklunun tamirciyle konuşmasına izin verilmediği gibi Yakov'un da ona birşey söylemesi yasaktı. Yakov, el arabasının koridorda durduğu yerden kendi hücresinin iki yanındaki hücrelerin boş olduğunu anlayabiliyordu. Yalnızdan daha da yalnızdı.

Sürgülü hücre kapısı üç kat demirden yapılmıştı ve vaktiyle siyaha boyalıydı ama artık büyük bir kısmı paslanmıştı; tam göz hizasında bir gözetleme yeri vardı, üzeri madeni bir kapakla örtülüydü, muhafız içeriye bakmak istediği zaman bu kapağı yana çekiyordu. Gün boyunca aşağı yukarı saatte bir kere bir tek göz hücreyi dolaşıyordu. Genellikle gündüzleri Zitniyak geceleri de Kogin orada oluyordu. Bazı günler muhafızlar çalışma saatlerini geçiriyorlardı, arasıra da nöbet saatlerini değiş tokuş ediyorlardı. Yakov, gizlice gözetleme deliğinin kapağını çekip delikten dışarı baktığı zamanlar Zitniyak'ın duvara dayalı büyücek bir koltukta oturduğunu, çakısıy-

le bir çubuğu yontmaya çalıştığını, bir derginin resimlerine baktığını ya da uyukladığını görüyordu. Geniş omuzlu, burun delikleri kılı, küt parmaklı bir adamdı. Parmaklarının uçları sanki vaktiyle zift ve isli boyayla çalışmış da parmaklarından bunların bıraktığı lekeyi silememiş gibi kapkaraydı. Hücreye girdiği zamanlar da üstü ter ve lâhana kokuyordu. Zitniyak, çiçek bozuğu yüzlü ve sabırsız tavırlıydı. Ne yapacağı hiç belli olmazdı ve arasıra da tamirciyi dövüyordu.

Gece muhafızı Kogin asık suratlı, yorgunluktan perişan hale gelmiş sulu gözlü bir adamdı. Toprağın altından geliyormuş hissini veren kalın, bir sesle konuşuyordu. Çoğu zaman sanki kendisi tutukluymuş gibi koridorda gezinirdi. Yakov, onun beton zeminde aşağı yukarı gezinirken çizmelerinin çıkardığı gürültüyü duyabiliyordu. Geceleyin Kogin casus deliğini açıp tamircinin astımlı soluk alışlarını ve uykusunda konuşup bağırdığı zamanlar neler dediğini dinliyordu. Yakov, muhafızın orada olduğunu biliyordu, çünkü kâbuslu rüyaları ya da uykusunda attığı çılgınlıklar onu uyandırınca delikten sızan loş ışığı ve deliğin kapağının yavaş yavaş kapatıldığını görüyordu, bazan da muhafızın hücre kapısında ağır ağır soluk alışını bile duyuyordu.

Gerçi Zitniyak pek az konuşuyordu ama iki muhafızdan en çok konuşanı gene oydu. Başlangıçta Kogin, tamirciyle hiç konuşmadı, fakat bir keresinde içki içtikten sonra oğlunun bir işe yaramadığından ya kındı. Muhafız o kalın, derinden gelen sesiyle «Oğlumun belirli bir işi yoktur» dedi, «Acaba kendine ne zaman iş bulacak? Adam olsun diye otuz yıl bekledim, şimdi de hâlâ bekliyorum. Kendi kendime «dur bakalım, biraz daha bekle elbet değişecektir» diyo-

rum. Adam olacaktır. «Fakat oğlum hiç oralı değil. Babası olduğum halde, benden bile birşeyler çalışıyor. Karım da oğlan küçükken yaramazlık yaptığı zamanlar onu cezalandırmadım diye beni suçluyor, ama ne edeyim, benim tabiatım buna elvermiyor... Kendi babamdan, o mezarında çürüyesice heriften yeterince dayak yedim. İşin dahası var, kızım da hiç akıllı uslu durmuyor, fakat bu meseleye değinecek değilim. Oğlan günün birinde senin gibi kendini hapishanede bulverecek ve pek de iyi olacak. İşte bir babanın sevgisine verilen karşılık bundan ibaret.»

Ekim ayında Yakov, hücredeki tuğla sobayı yak-sınlar diye muhafızlara yalvardı, fakat Baş Gardiyan odun harcanmasın diye önce bunu reddetti. Derken kasım ayında bir gün Zitniyak, kapıyı açtı ve yan gözle Yakov'a bakan iki tutuklu tamirciye bir küçük çıkın odun getirdi. Yakov, üşütmüş, astımı tutmuştu, belki de muhafızlardan biri durumu gardiyana anlatmış, o da ihtimal tutukluyu hücresinde sağ tutması gerektiğine hükmetmişti. Yakov'un gördüğü kadar gardiyan öyle kötü bir adam değildi. En iyi ihtimalle, disipline meraklıydı, en kötü ihtimalle de budalaydı. Baş Gardiyan'ın durumu ise bambaşkaydı. Tamirci bu adamın derinliği olmayan gözlerini daracık yüzünü ve dört parmaklı elini gördü mü dehşet içinde ürperiyordu. Neye bakarsa baksın bir parça ışınır gibi görünüyordu. Küçük ağzı hilekâr görünüslüydü ve açlığını gizler gibiydi. Çizmeleri de bunları neyle boyuyorsa, leş gibi kokuyordu. Muhafızların, meşin kılıflarında birer tabancaları vardı, fakat Baş Gardiyanın iki yanında büyücek birer tabancası vardı. Baş Gardiyan, Yakov'a odun götürülmesine izin vermek için de acele etmemişti. Tamirci hapishanede herkesten fazla bu adamdan tiksiniyor ve korkuyordu.

Uzun dümdüz sarı tuğla sobanın üst kısmındaki çatlaktan duman geri tepiyordu ama Yakov dumanı soğuğa tercih etti. Duvardaki ıslaklığın kaybolması için sobanın sabahları erkenden yakılmasını istemişti. Ama hücre ısınınca da bu defa yerde küçük bir su birikintisi meydana geliyordu. Tamirci, aynı zamanda yemeğini de rahatça yiyebilmesi için akşamları yemekten önce sobasının yakılmasını istedi. Eğer hücre çok fazla soğuksa, tamirci de çorbasındaki bir kaç lokmalık lahananın tadını alamıyordu. Eğer hücre ısınmışsa ağzına attığı her lokmanın tadını alabiliyordu. Odundan kazanmak için öğleye doğru sobanın ateşinin geçmesine aldırıyordu. Daha sonra parmaklariyle sobanın altındaki soğuk külleri eşeliyor, bir iki parça odun ve öteberi koyup yanmaya hazır hale getiriyordu. Yemekten önce de Zitniyak sobayı tekrar yakmaya geliyordu. Gerçi adam bazan bu işi yaparken küfürler savuruyordu ama bu işten pek de yüksünmüştü benzemiyordu. Yakov'un saçları hâlâ kazanmamış, sadece bir kere hapishane berberi uçlarını bir parça kesmişti. Traş olmasına izin verilmiyordu ve sakalı da enikonu uzamıştı.

Zitniyak gözetleme deliğinden «Bu da seni daha fazla Yahudiye benzetmek için alınmış bir tedbir» dedi, «gardiyanın sana bir Zhid kaftan giydireceğini ve başına da yuvarlak haham takkesi oturtacağını söylüyorlar ve saçlarını da kulaklarının üstünden keseceklermiş, böylece tam bir godoş olacaksın. Baş Gardiyanın söylediğine göre, sana bunlar yapılackmış.»

Koridorun aşağısındaki tek hücrelerde kalan tutuklular paylarına düşen azıcık yiyeceği, yahudilere yemek götürmelerine izin verilmeyen diğer tutuklulardan alıyorlardı. Yakov'un durumu ise daha baş-

kaydı: onun yemeğini Zitniyak'a ya da Kogin'e vermek zorundaydı ve bunlardan biri de tamircinin yemeğini hücreesine getiriyordu. Bu iş Zitniyak'ı sıkıyordu ve bazan da Yakov'un yulaf ya da lahana çorbasıyla ekmeğini getirdiği zaman şöyle diyordu:

— «Al, işte sana İsa'nın kanından bir kâse dolusu getirdim, afiyetle iç, dostum.»

Görevli muhafızın hücreye girebilmesi için çoğu zaman arkasında silâhlı bir başka muhafız daha bulunuyor ve Yakov'un bu hücreye getirildiği gün kapıya takılan üç halkalı altı sürgüyü açması gerekiyordu. Günde dört beş defa sürgünün açılıp kapanmasını dinlemek tamircinin sinirlerini geriyordu.

Sonbaharın sonlarında Yakov, gardiyanı görmedi, derken bir gün adam «resmi bir iş için» hücreye girdi.

— «Zenyuşka'nın ikemerinde parmak izleri bulmuşlar, onun için biz de senin parmak izini alsak iyi olacak.»

Bir detektif elinde ıstampa ve kâğıtla içeri girdi, Yakov'un parmak izini aldı.

Bir hafta sonra gardiyan elinde kocaman bir makasla hücreye girdi.

— «Oğlanın cesedinde saç bulmuşlar, bunları seninkiyle karşılaştırmak istiyoruz.»

Yakov, istemeye istemeye gardiyanın saçını kesmesine izin verdi.

Gardiyan Grizitskoy: «Sen kes» dedi, «Altı yedi tel saç kesip şu zarfa koy.» Adam böyle diyerek zarf ile makası Yakov'a verdi.

Tamirci saçından bir hayli tel kesti, «Bunları alıp çocuğun cesedinin üzerine koyduktan sonra başlangıçta bunları cesedin üzerinde bulduğunuzu söylemiyeoeginizi ben nereden bileyim?» dedi.

Gardiyan «Sen şüpheli bir tıpsın» dedi. «Zaten senin ırkındakilerin hepsi böyledir.»

— «Özür dilerim ama bir hapishanenin gardiyanı niçin bir suçun delillerini aramaya kalkışıyor? Gardiyan polis midir?»

Gardiyan «Bu seni hiç ilgilendirmez. Eğer o kadar suçsuzsan ispat et de görelim bakalım.»

Saçlarla birlikte zarfa bir de bit düştü ama Yakov, aldırmadı.

Bir sabah gardiyan Yakov'un el yazısından örnek almak için elinde bir mürekkep kalemi bir şişe siyah mürekkep ve birkaç tabaka kaba kâğıtla hücreye girdi Tamirciye Rusça şunları yazmasını emretti: «Benim adım Yakov Şepsoviç Bok. Bir Yahudi olduğum doğrudur.»

Daha sonra gardiyan tekrar hücreye döndü ve aynı kelimeleri başı yerde bacakları yukarıda yazı yazmasını emretti ve Zitniyak'a da adamın bacaklarını tutturdu.

Yakov «Bu ne işe yarayacak?» diye sordu.

— «Duruşundaki değişiklik yazını değiştiriyor mu diye anlamak için. Akla gelen her şekilde yazılan yazıdan örnek almak istiyoruz.»

Tamirci bu hücreye kapatıldığından beri günde iki kere vücudunda arama yapılıyordu. Bunlara «araştırma» deniliyordu. Kapının sürgüleri şak şak çekiliyor, Zitniyak ile o kokulu çizmeleriyle baş gardiyan hücreye girip tamirciye soyunmasını emrediyorlardı. Yakov, üstündekileri çıkarmak zorundaydı paitosunu, kendisinin yıkamasına izin verilmesini istediği halde hiç yıkanmamış cezaevi gömleğini ve düğmesiz gömleğini çıkarıyordu; ondan sonra da pantolonunu ve iç donunu çıkarıyordu. Pamuklu fanilâsının sırtında kalmasına izin veriliyordu, belki de donarak öl-

mesin diye göz yumuyorlardı buna. Aynı zamanda yırtık çoraplarını ve cerrah ayaklarındaki yaralara baktığından beri giydiği tahta kunduraları da çıkarttırıyorlar. Zitniyak parmak aralarını da incelesin diye ayak parmaklarını açmasını emrediyorlardı.

İlk araştırma sırasında Yakov — «Bu niye yapıyorsunuz?» diye sormuştu.

Zitniyak «Kıs çeneni» dedi.

Baş Gardiyan da «Kıçında ya da elbiselerinin arasında herhangi bir silâh saklamayasın diye yapıyoruz» dedi, «Seni korumak zorundayız.»

— «Ben ne silâhı saklayabilirim? Zaten neyim varsa hepsini almışlardı.»

— «Sen tilki soyundanşın ama biz daha önce de senin gibilerle başa çıktık. Küçük eğeler, çiviler, kibritler ya da bunlara benzer şeyler saklayabilirsin; hat-tâ belki de yahudilerin sana intihar edersin diye verdikleri hapları da saklamış olabilirsin.»

— «Bende bunların hiç biri yok.»

— «Ayır gövdeni,» diye Baş Gardiyan emretti.

Yakov, önce kollarını havaya kaldırıp bacaklarını ayırmak zorunda kaldı.

Baş Gardiyan dört parmağıyla Yakov'un koltuk altlarını ve taşaklarının etrafını araştırdı. Bundan sonra tamirci ağzını açıp dilini çıkarmak zorunda kaldı; Zitniyak ağzının içini araştırırken o iki yanağını birden tutup çekmek zorunda kaldı. Sonunda eğilip kaba etlerini ayırmak zorunda kaldı.

Zitniyak «Kıçını temizlemek için biraz daha fazla gazete kâğıdı kullan» dedi.

— «Birşeyi kullanabilmek için önce ona sahip olmak gerekir.»

Tamircinin giyecekleri arandıktan sonra giyinmesine izin verilmişti. İşte bu onun başına gelenlerin en kötüsüydü ve günde iki kere tekrarlanıyordu.

3 —

Derin bir ye'se kapıldı. İlelebet burada kalacağım. İddianame hiç bir zaman gelmeyecek. Şu kırık iki dizimin üstüne çöküp yalvarsam da bunu bana vermeyecekler. Beni âsla mahkemeye göndermeyecekler.

Aralık ayında sabahleyin dört duvarda da buzlar belirdi. Bir keresinde tamirci eli duvara yapışmış olarak uyandı. Hava buz gibi dondurucu bir havaydı. Tamirci donmamak için bütün gün yürüdü. Astımı daha da kötüleşmişti. Geceleri şiltenin üzerine paltosuyla yatıyor, yorgana sarınıyordu. Zorlukla soluk alıp durmadan horluyor, can havliyle soluk alabilmeye çalışırken hırıldıyordu. Gözetleme deliğinden sesleri dinleyen deliği kapatıp oradan uzaklaştı.

Bir sabah Zitniyak, Yakov'un yeni gelen bir yığın odunu duvarın kenarına dizmesine yardım etti; odun yığınının yüksekliği neredeyse göğüs boyunu bulacaktı. Akşamüstü de lâhana çorbasının içinde et parçaları ve bir miktar da yuvarlak yağ lekeleri vardı.

Tamirci: «Ne oldu?» diye sordu.

Muhafız omuzlarını silktiler: «üst kademedekiler onların yüzünden ölmeni istemiyorlar. Eskilerin dediği gibi ceset yargılanmaz.» Adam göz kırıp hafifçe gülümsedi.

Yakov, heyecanla, belki de bu iddianamenin geleceğine işaretler, diye düşündü. Mahkemede benim bir iskelet gibi görünmemi istemiyorlar.

Yemek sadece düzelmekle kalmamış, miktarı da arttırılmıştı. Sabahleyin fazladan iki dilim verilmişti, ve lâpa da koyulaşmış, sulanmış sıcak süt ve arpayla yapılmıştı. Çay için de yarım kesme şeker verilmişti, bu da çaydaki küf tadını bir parça olsun azaltıyordu. Tamirci yiyeceklerini ağır ağır yediklerinin tadını çıkara çıkara çiğnedi. Çorba kasesindeki hamam böceği artık onu rahatsız etmiyordu. Böceği kâseden çıkarıp yedi; daha sonra da kaseyi diliyle bir güzel yaladı. Zitniyak yemeği hücreye getirdi ve hemen dışarı çıktı. Yakov, yemeklerini genellikle taburede sırtı demir kapıya dönük oturarak yediği halde bazan Zitniyak casus deliğinden onun yemek yiyişini seyrediyordu.

Zitniyak delikten sordu: «Çorba nasıl?»

— «Güzel.»

— «Afiyetle ye.» Yakov, yemeğini bitirdiği zaman muhafız da gitmişti.

Yiyeceği arttırıldığı halde tamircinin canı daha çok yemek istiyordu. Yemeğini bitirir bitirmez karnı acıkıveriyordu. Bir gün Zitniyak'ın tam kıvamında pişirilmiş tavuk çorbası dolu kocaman bir tabakla geleceğini hayalinde canlandırıyordu. Çorba kocaman sarı şehriyelerle adamakıllı koyulaşmış olacaktı, ayrıca bir tabak dolusu etli **kreplach** ve yarım somun taze ekmek de bulunacak, tamirci sünger gibi yumuşacık, ağzında eriyiveren ekmekten kocaman parçalar koparacaktı. Raisl'in o pek güzel pişirdiği pirinçli şehriyeli üzüm ve tarçınlı pastanın hayalini kurdu; ayrıca ayrıla iyi giden ne varsa, peynir, **kreplach**, haşlanmış patates, turp, arpacık soğanı ve ince ince kesilmiş hıyar gibi, hepsini gözlerinin önünde canlandırdı. Bir de Viscover'in mutfaklarında gördüğü koskocaman sulu domatesleri de görür gibi oldu. Ol-

gun bir domatesi alıp dağılıncaya kadar suyunu emdi emdi, ondan sonra da uyuyabilmek için yiyecek hayallerini tamamlamak zorunda kaldı ve güzelce tuzlayıp bir lokma beyaz ekmekle kalan domatesi buna katık etti. Bu tür hayallerden sonra tamirci muhafızın kahvaltısı getirmesini pek zor bekliyordu. Ama bir de kahvaltı gelince, kendini sıkıp yiyeceklerini gayet yavaş yiyordu. Önce ekmeği katılığı iyice kayboluncaya kadar ağzında çiğniyor çiğniyordu, sonra da ekmeğini küçük küçük lokmalar haline getirip yutuyordu. Genellikle, yemeğinin bir kısmını da gece yarısı düşünmekten karnı adamakıllı acıkmış bir halde uyanınca yemek için ayırıyordu. Ekmekten sonra lapasını yiyordu. Ağzına aldığı her arpa tanesi dilinin üzerinde iyice erisin diye uzun uzun emiyordu. Geceleri çorbasını kaşıklarken hiç acele etmiyor, her lâhana parçasını, her et lifini sindire sindire öğütme-ye bakıyordu. Sonunda da kâseyi kararmış kaşığıyla bir güzel sıyrırıyordu. Yiyeceklerinin miktarının hiç değilse birazcık daha fazla verilmesine şükreliyordu ve gerçi aç olmadığı zaman yoktu ama bu biraz daha iyi ve bol yiyecek verilmesine başladıktan sonra açlığının derecesi de biraz azalmıştı.

Fakat bir hafta içinde açlığı kayboldu. Bir sabah mide bulantısıyla uyandı ve bulantısının geçmesi için bütün gün bekledi, fakat zaman geçtikçe durumu daha da kötüleşti. Ağzında, gözlerinde ve bağırsaklarında bir rahatsızlık vardı. Bu, astım değil, diye düşündü, öyleyse benim neyim var? Koltuk altları ve eklem yerleri sancıyordu, içi üşüyordu, ayakları buz kesilmişti. Ayrıca ishali de vardı.

Zitniyak sabahleyin hücreye girince «Burada ne oluyor?» diye sordu, «Dün geceki çorbanı içemişsin.»

Tamirci paltosunu şiltenin üzerine sererek «has-tayım» dedi.

Muhafız tutuklunun yüzünü dikkatle inceleyerek «Eh belki sen de hapishane hummasına tutulmuşsundur.»

— «Revire gidemez miyim?»

— «Hayır, revire gitme hakkını kullandın, fakat gardiyanı görürsem belki ona söylerim. Bu arada sen şu arpa lâpasını yesen iyi edersin. İçinde sıcak süt de var, bu hastalığa iyi gelir.»

— «Biraz hava almak için avluya çıkamaz mıyım acaba? Hücre pek berbat kokuyor, üstelik ben de uzun zamandır hiç egzersiz yapmadım. Belki dışarı çıkarsam daha iyi olurum.»

— «Hücre, sen koktuğun için kokuyor. Avluya çıkamazsın çünkü ağır hapis cezasına çarptırılanların dışarı çıkarılmaları yönetmeliğe aykırıdır.»

— «Ben daha ne kadar zaman böyle kalacağım?»

— «Şu sorularını kessen iyi edersin. Bunu üst kademedekiler bilir.»

Yakov, arpa lâpasını yiyip hemen çıkardı. Müt-hiş terliyordu, şilte sıırılsıklam olmuştu. Akşamüstü hücreye bir doktor geldi, bu seyrek sakallı genç bir adamdı. Tutuklunun ateşini ölçtü, vücudunu muayene etti ve nabzını saydı.

— «Ateş yok,» dedi, «bu bir çeşit zararsız mide rahatsızlığı. Aynı zamanda isilik de olmuşsun. Şimdi çayını iç, bir iki gün de katı yiyeceklere pek itibar etme, ondan sonra normal gıdanı alabilirsin.»

Doktor hemen gitti.

Tamirci iki gün oruç tuttuktan sonra kendini biraz daha iyi hissetti ve kara ekmeği yememekle be-

raber arpa lâpasıyla lâhana çorbasına döndü. Ekmeği çiğneyecek kuvveti kendinde bulamıyordu. Elini başına değdirdiği zaman saçları tutam tutam dökülüyordu. Pek huzursuz ve ümitsizdi. Zitniyak, onu delikten gözetliyordu. İshali eskisinden sık tekrarlanıyordu, bundan sonra da Yakov şiltenin üzerinde bitkin bir halde soluk soluğa yatıp kalıyordu. Pek takatsiz olmasına rağmen sobanın ateşini bütün gün sürekli yakıyordu ve Zitniyak da buna karşı koymadı. Tamirci gene de üşüyordu ve hiç birşey de onu ısıtamıyordu. İşin bir tek iyi tarafı da artık aramanın yapılmamasıydı.

Tekrar revire gönderilmek istedi, fakat Baş Gardiyan hücreye gelince şöyle dedi «Yemeğini ye hasta numarasını bırak. Seni hasta eden açlık.»

Yakov, kendini yemeye zorladı ve birkaç kaşık dolusu yedikten sonra yemek hiç de fena gelmedi. Daha sonra kustu. Midesinde hiç birşey kalmadığı halde boyuna kustu. Geceleri de korkunç rüyalar gördü, kitle halinde katliam hayalleriyle uykusuz kalıp inim inim inledi. Tekrar uykuya dalınca da insanların Kazakların kılıçlarıyla parçalandıklarını gördü. Yakov, ormana kaçarken vurulmuştu. Yakov, kulübesinde bir masanın altında gizlenirken zorla dışarı çıkarılmış ve başı uçurulmuştu. Eğri büğrü bir yoldan koşarak kaçmaya çalışan Yakov bir kolunu, bir gözünü ve kanlı taşaklarını kaybetmişti. Kumlu zeminde yatan Raisl'in de pek feci bir şekilde ırzına geçilmiş, işe yaramayan barsakları deşilmişti. Şmuel'in paramparça edilmiş gövdesi bir pencereden aşağı sarkıyordu. Tamirci bulantıyla uyandı ve yoğun hastalık kokusu kâbus görmekten çok daha kötü geldiği halde bir daha uyuyamadı. Sık sık ölümü istiyordu artık.

Bir gece düşünde Bibikov'un başının üzerinde asılı olduğunu gördü ve ağzında sanki dili teneke olmuş gibi garip ve ağır bir tat duydu.

Korkuyla doğrulup oturdu. «Zehir. Aman allahım, beni zehirliyorlar.»

Bir süre ağladı.»

Sabahleyin Zitniyak'm getirdiği yiyeceklere elim değdirmmediği gibi çayını da içmedi.

Muhafız «Ye şunları» diye emretti, «yoksa hep hasta kalacaksın.»

Tamirci acı acı söylendi: «Niye beni vurup öldürmüyorsunuz? Böylesi ikimiz için de şu boktan zehirden çok daha kolay olurdu.»

Zitniyak'ın yüzü sarardı ve hemen hücreden çıktı.

Daha sonra Baş Gardiyan ile birlikte hücreye döndü.

Baş Gardiyan «Ben niye bir allahın belâsı yahudiye bu kadar çok zaman harcıyayım?» dedi.

Yakov, boğuk bir sesle «Beni zehirliyorsunuz» dedi. «Benim gerçekten aleyhime olacak bir delil bulamadınız, onun için de beni öldürüp başınızdan defetmek için yemeğime zehir koyuyorsunuz.»

Baş Gardiyan «Yalan bu» dedi, «Sen aklını kaçırmışsın.»

Yakov bağırdı «Bana verdiğiniz yiyecekleri yemiyeceğim. Oruç tutacağım.»

— «Dilediğin gibi tut orucunu, bu da nasıl olsa seni öldürür.»

— «Ama o zaman senin cinayetin olur bu.»

— «Şuraya bakın, kim kimi cinayet işlemekle suçluyor?» dedi Baş Gardiyan, «oniki yaşında bir hristiyan çocuğunun kanlı katili.»

Hücreden çıkarlarken Baş Gardiyan, Zitniyak'a: «Kazkafa» dedi.

Çok geçmeden gardiyan telâşla hücreye girdi. «Şimdi şikâyetin nedir, Bok? Yiyecekleri geri çevirmek cezaevinin tüzüğüne aykırıdır. Bu uygunsuz davranışlar bir daha tekrarlanırsa ağır bir şekilde cezalandırılacağını önceden haber vereyim.

Yakov bağırdı «Burada beni zehirliyorsunuz.»

Gardiyan ciddi bir tavırla «Ben zehir mehir bilmiyorum» dedi. «Sen bizi komik duruma düşürmek için bu hikâyeyi uyduruyorsun. Doktor mideni üşütmüş olduğunu bildirdi.»

— «Zehrin bu. İçimde hissediyorum. Vücudum hasta ve her tarafım kasılıp büzülüyor, saçlarım da dökülüyor. Beni öldürmeye çalışıyorsunuz.»

Şaşı gözlü gardiyan hücreden çıkarken «Canın cehenneme» dedi.

Yarım saat sonra da geri döndü. «Bu benim marifetim değil» dedi. «Ben asla böyle bir emir vermedim. Eğer bir zehirlenme meselesi varsa bunu da senin o her devirde zehirleme ustası olan Yahudi hemşehrilerin yapmıştır. Hem bu cezaevinde ne yapmaya çalıştığını da unuttuğumu sanma. Biliyorsun, Gronfein'i rüşvetle kandırıp Marfa Golov mahkemede senin aleyhine ifade vermesin diye kadını ona zehirletecektin. Şimdi de senin Yahudi vatandaşların gerçek suçunu itiraf edersin de tüm yahudi ulusunu lekellersin korkusuyla seni zehirllemek istiyorlar. Ahçı yamaklarından birinin yahudi olduğunu daha yeni öğrendik ve adamı hemen polise teslim ettik. Senin yiyeceklerine zehir katan da oydu.»

Yakov «Ben buna inanmam» dedi.

— «Senin ölmeni biz niye isteyelim? Ömür boyu ağır hapis cezasına çarptırılmanı istiyoruz, böylece

yahudi ihaneti ortaya çıksın da herkese ders olsun istiyoruz.»

— «Bana verdiğiniz yiyecekleri yemiyeceğim. Beni vurmaya da kalksanız, bunları yemiyeceğim.»

— «Eğer birşeyler yemek istiyorsan, önüne getirileni ye. Aksi halde açlıktan öleceksin.»

Bundan sonra beş gün Yakov aç durdu. Zehirlenmenin verdiği rahatsızlığı, açlığın verdiği rahatsızlıkla değiş tokuş etti. Şiltenin üzerine yatıp kâbuslarla dolu uyku uyudu. Zitniyak onu kamçılatacağını söyledi, fakat bu tehdit işe yaramadı. Altıncı gün gardiyan hücreye döndü, şaşı gözü sulanmış, yüzü kızmıştı. «Sana yemeni emrediyorum.»

Yakov zayıf bir sesle «Sadece karavanadan yerim» dedi, «Öbür tutuklular ne yerlerse ben de onu yerim. Mutfağa gidip karavanadan lâpamı ve çorbamı almama izin verin.»

Gardiyan «Buna izin verilemez» dedi. «Sen hücrenden dışarı çıkamazsın. Ağır hapis cezasına çarptırıldın. Öbür tutukluların sana bakmalarına da izin yok. Bütün bunlar yönetmelikte yazılı.»

— «Ben yemek payımı alırken öbürleri başlarını başka tarafa çevirebilirler.»

Gardiyan «Hayır» dedi. Fakat Yakov bir gün oruç tuttuktan sonra isteğe boyun eğdi. Tamirci günde iki defa tabancasını çekip elini tetikte tutan Zitniyak ile birlikte binanın batı kanadındaki mutfağa gidiyordu. Yakov mutfağa girer girmez burada çalışmakta olan saçları traş edilmiş tutuklular da hemen yüzlerini duvara çeviriyorlar, bu arada tamirci de ekmeğin payını alıp kâsesini karavanadan dolduruyordu. Kâseyi fazla doldurmamaya bakıyordu, çünkü böyle yaparsa Zitniyak hemen kâsenin içindekileri karavanaya boşaltıveriyordu.

Tamirci yarı açlığa döndü.

4 —

Yapılacak bir iş verilsin diye yalvardı. Elleri boşluktan sancıyordu ama birşey alamadı. Tamirci, eşyayı onarmayı, masa, sandalye ve eksikliği hissedilen başka eşyalar yapmayı teklif etti. Buna karşılık bütün istediği de birkaç tahta ve âlet torbasından ibaretti. Bıçkısını, küçük Alman bıçağını, çekicini ve gönyesini özlemişti. Her âleti parmaklarıyla dokunup ne işe yaradığını hâlâ hatırlayabiliyordu. Keskin bıçkı on saniye içinde yirmi santimetrelilik bir tahtayı ikiye bölüverdi. Kereste yoncalarının temasını ve kokusunu sevdi. Zaman zaman bıçkısının çift sesli vızırtısını ve çekicinin taktaklarını duyduğu da oluyordu. Aletleriyle yaptığı eşyaları hatırladı. Arasında da hayalinde bunları yeniden yaptığını canlandırıyordu. Aletleri olsaydı, kendi âletleri değil de başka âletler olmasının da önemi yoktu. Biraz da tahta bulabilseydi, iç çamaşır, bir yün yelek ve bir çift kalın çorap alabilmek için birkaç Kopek kazanabilirdi. Birazcık para kazanabilse, dışarıya bir mektup yollatabileceğini de gizli gizli umuyordu; mektup değilse bile Aaron Latke'ye bir haber gönderebilirdi. Fakat âletleri ve tahtayı ondan esirgediler ve tamirci de elleriyle birşey yapabilmek için durmadan parmaklarının kemiklerini çatırdattı.

Okuyup sıkıntısını unutmak için bir gazete ya da ne tür olursa olsun bir kitap istedi. Zitniyak, Baş Gardiyanın kendisine kurallara karşı gelen tutuklulara okuma işinin yasaklandığını belirttiğinden sözetti. Böylelerine kâğıt ve kâlem de yasaklanmıştı. «Eğer yazdığın o gizli mektuplar olmasaydı, şimdi böyle ağır hapis cezasına çarptırılmayacaktın.» Yakov «o zaman nerede olacaktım?» diye sordu. «Daha iyi bir

yerde olacaktın. Belki hâlâ genel koğuŖta olurdun.» «Benim iddianamemin ne zaman geleceğini biliyor musun?» «Hayır, baŖkaları da bilmiyorlar. Onun için bana bunu sorma.» Yakov, bir keresinde «Beni niye zehirlemeye alıŖtın, Zitniyak?» diye sordu, «ben sana ne yaptım?» Muhafız sıkıntılı sıkıntılı, «Hiç kimse bu yiyeceklerde zehir olduğunu söylemedi» dedi, «bana söyledikleri Ŗey bunları sana vermemden ibaretti.» Daha sonra da adam «Benim suçum yok. Hiç kimse senin canını yakmak istemedi. BaŖ Gardiyan da hastalanırsan daha çabuk itiraf edeceğini dŖnd. Gardiyan ona bir dil çözücü verdi.» Ertesi sabah Zitniyak tutukluya uzun sopalı bir süpürge getirdi. «Eğer süpürgenin burada kalmasını istiyorsan, bundan sonra çeneni tutarsın. BaŖ Gardiyan, senin bana boyuna vır vır etmeden bıktığını söylüyor. Bundan sonra senin söyleyeceklerini de dinlememem gerekiyor.»

Süpürge uzunca bir sopanın ucuna bağlanmış bir demet alıdan ibaretti Yakov, bununla her sabah hücreyi süpürüyordu hastalıktan sonra kendini hâlâ pek takatsiz hissettiği için önceleri kendini pek yormamaya gayret etti, fakat güçlenmek için de biraz egzersize ihtiyaı vardı. Gene ara sıra avluya çıkabilmek için izin istedi ve tahmin ettiği gibi bu isteği geri çevrildi. Her gün taŖ zemini güzelce, ıslak ve kuru her tarafını süpürüyordu. Hücrenin kŖelerini süpürüyor, Ŗiltesini kaldırıp altını da sprmekten geri kalmıyordu. TaŖların aralarını da süpürüyordu ve bir keresinde de bir kırkayak gördü. Hyanın kapının altındaki aralıktan dıŖarı kaçtığını gördü ve bunun dŖncesi tamircinin baŖına ağrı verdi. Sprgenin sapıyla Ŗilteyi de dövüyordu, fakat Ŗiltenin inceik yüzü ayrılmaya yüz tutup da içindeki samanlar görünmeye baŖlayınca Ŗilte iyice dağılmasın diye

dövme işinden vazgeçti. Hem şilteyi dövünce kötü bir koku da yayılıyordu. Yakov, şilteyi sanki yeni kabartmak istermiş gibi her sabah elleriyle iki tarafına şöyle bir vuruyordu.

Zamanın yeknesaklığını gidermek için elinden geldiği kadar birşeyler yapmaya çalışıyordu. Sabahleyin saat beşte koridordaki çan çalar çalmaz soğuğa ve karanlığa aldırmadan kalkıyor, eliyle sobanın küllerini temizliyor, toz kaldırarak külleri ona bu iş için verilen kutuya dolduruyordu, ondan sonra da sobayı yaksın diye Zitniyak ya da Kogin'in gelmesini bekliyordu. Önceleri muhafız tutuklunun kahvaltısını getirdiği zaman sobayı da yakıyordu, fakat artık Yakov kahvaltısını almak için mutfağa gittiğinden, muhafız da tamirci yemeğiyle hücreye döndükten sonra sobayı yakmaya başlamıştı. Yakov'a günde iki kere mutfağa gitmesine izin verilmişti, fakat gardiyan hücreden bir kaç dakikalığına ayrılma imtiyazından vazgeçmesini teklif ettiği zaman, tutukluların getireceği yemeğin «gayet sıhhatli» olduğuna dair teminat vermesine rağmen bu emre boyun eğmek istemedi.

Adam «Bizden korkman için bir sebep yok, Bok,» dedi, «İnfaz Savcısının ve diğer yetkililer kadar senin yargılanmanı istediğimi kesinlikle söyleyebilirim. Hiç kimse, seni öldürüp ortadan kaldırmak istemez. Bizim başka plânlarımız var.»

— «Duruşmam ne zaman başlayacak?»

Gardiyan Grizitskoy: «Birşey diyemem. Hâlâ delil topluyorlar. Bu epey zaman alır,» dedi.

— «Öyleyse senin için bir sakınca yoksa ben mutfağa gitmeye devam etmek istiyorum.»

Gidebildiğim sürece, diye düşündü. Bu imtiyazın ücretini ödemişti. Tamirci, onların kendisini ze-

hırlamak istediklerini bildiği için mutfağa gitmesine izin verildiğini sanıyordu.

Bundan sonra Yakov'un üstünün aranması günde üçe çıkarıldı. Aranma işinden sonra kalbinde çarpıntı başlıyor, içindeki nefret daha da artıyordu ve tekrar eski sükûnetine kavuşması epey zaman alıyordu. Bazan aranmadan sonra içindeki burukluğu gidermek için hücreyi baştan aşağı iki kere, üç kere süpürdüğü oluyordu. Ya da sobadan külleri çıkarıp Zitiyak onu mutfağa götürmeye gelmeden çok önce sobayı hazır ediyordu. Soba tüttüğü halde tamirci yemeğini onun yanına oturup yiyordu. Sonra da çayını içip sobaya bir iki odun daha atıyor, içini çekeerek soba sönmeden, hücre soğumadan uykuya dalma ümidiyle şiltesine uzanıyordu. Bazan sabahları içme suyu iyice donmuş oluyor, su içebilmek için buzların erimesini beklemek zorunda kalıyordu.

Su dökmek de bir başka oyalanma vasıtasıydı. Sık sık işiyor, teneke kutudaki suyun seviyesi yükseldikçe çıkan sesleri dinliyordu. Bazan da çişini tutup sonunda büyük bir hararetle ve zorlamayla sidiğın akışını seyrediyordu. Teneke kutunun boşaltılması da ayrı bir oyalanma vasıtasıydı. Gün aşırı da muhafızlardan biri tamircinin içmek ve yıkanmak için kullandığı suyu sürahiye dolduruyordu. Havlu yoktu, tamirci ellerini ya paltosuna kuruluyor ya da sobanın üstüne tutup ovuştura ovuştura kurutmaya çalışıyordu. Fetyukov, ona bir kırık tarak vermişti, bununla saçlarını ve sakalını tarıyordu. Ogüne kadar da iki kere bir muhafızın refakatinde banyoya gitmesine göz yumulmuş, tutuklulardan biri ordayken tahta bir kovadan akıtılan suyla çıplak vücudunu yıkamasına izin verilmişti. Ne kadar zayıflamış olduğunu görünce de bayağı tasalanmıştı. Saçına dokunmuyorlardı

ama bir keresinde başı pek fazla bitlenince cezaevinin berberi başını gazla yıkadı ve ölü bitleri saç diplelerinden çıkarsın diye sağlam bir tarakla saçlarını taramasına izin verdi. Sakalları kesilmeden öylece kalmıştı ama hiç kimse bunları taramasına karşı koymuyordu. Ara sıra Yakov tırnaklarının fazla uzadığından şikâyet edince Zitniyak tırnaklarını kesiveriyordu. Tamircinin makası tutmasına izin vermiyordu. Daha sonra muhafız kesilen tırnakları toplayıp küçük bir meşin torbaya koydu.

Yakov «Bu da nesi?» diye sordu.

Muhafız «Bir analiz yapacaklar da onun için lâzım bunlar,» dedi.

Bir sabah Yakov'un hücresinde yeni bir eşya göze çarptı. Tamirci yemeğini almak için mutfağa gittikten sonra hücreye eski bir dua örtüsüyle bir çift muska bırakılmıştı. Muskaları inceledikten sonra bir kenara bıraktı. Fakat vücudunu sıcak tutsun diye dua örtüsüne sarınıp üzerine paltosunu giydi. Tamirci, cezaevine geldiği zaman verilenden daha kalın fakat öbür tutuklular tarafından giyile giyile eskiyip parçalanmaya yüz tutmuş bir elbise giyiyordu. Aynı zamanda başına küçük gelen kulaklıklı bir de şapkası vardı. Tamirci şapkasının kulaklarını aşağıya çekip öyle giyiyordu. Paltosunun da dikiş yerleri açılmıştı. Zitniyak, paltosunu onarsın diye ona bir dikiş iğnesiyle biraz iplik ödünç verdi. Daha sonra Yakov muhafıza iğneyi kaybettiğini söylediği zaman adam tutuklunun suratına bir tokat aşketti. Gerçekten tutuklu iğneyi kaybetmemişti. Bunu sobanın içine saklamıştı. Bir süre sonra paltonun dikiş yerleri gene sökülmüştü ama bu defa da sökükleri dikmek için iplik yoktu. Tahta kunduralarını da almışlardı, şimdi bağırsız hasır pabuçlar giyiyordu. Kemer takmasına

izin verilmiyordu. Yakov, dua örtüsüne sarındığı zaman Zitniyak gözetleme deliğinden onu seyretti, çoğu zaman da âniden gelip deliğe gözünü dayıyor, Yakov'u dua ederken yakalamak istiyordu. Ama bunu asla yapamadı.

Yakov, saatlerce hücrede geziniyordu. Sibirya'ya kadar yürüyüp geri döndü. Günde altı yedi kere cezaevi yönetmeliğini okuyordu. Bazan sarsak masanın başına geçip oturuyordu. Masada yemek yiyebilirdi ama aklına da başka yapılacak birşey gelmiyordu. Biraz kâğıt ile bir kalemi olsa, birşeyler yazabilirdi. Bir bıçakla bir odunu yontup şekil verebilirdi, fakat ona bıçağı kim verirdi? Dumadan ellerini birbirine vurup duruyordu. İşsizlikten çıldırmaktan korkuyordu. Ah bir okunacak kitabı olsaydı. Tuğla imalâthanesindeki odasında kendi âletleriyle yaptığı masanın üzerinde nasıl çalışıp yazı yazdığını hatırladı. Bir keresinde de Zitniyak gözetlemeyi bırakır bırakmaz odunları duvarın kenarına yığıp bunların üzerine çıkmayı denedi. Niyeti parmaklıklı pencereye erişip cezaevinin avlusunu seyretmekti. Tutukluların o saatte avluda gezindiklerini tahmin ettiği için avluya bakıp tanıdıklarının hâlâ cezaevinde olup olmadıklarını anlamak istiyordu. Fakat pencerenin parmaklıklarına erişemediği için gördüğü tek şey kurşuni gökyüzünün bir parçasından ibaret oldu.

5 —

Kendini temizlemesi için ona verilen gazete kâğıtlarını okumasını Zitniyak yasaklamıştı, ama gene de Yakov bunlardan bazılarını okumayı başardı.

Muhafız gözetleme deliğinden «Sen hükûmetin

düşmanı olduğun için bu yasak kondu. Hükümet düşmanlarının birşey okumalarına izin verilmez.»

O bitmez tükenmez boş günler sırasında tamirci sıkıntısını unutmak için önceden okuduklarını hatırlamaya çalıştı. Spinoza'nın hayatından bazı olayları hatırladı. Yahudilerin onu Sinagog'da nasıl lânetlediklerini, bir suikastçinin onu fikirlerinden ötürü sokak ortasında nasıl öldürmek istediğini, küçücük odasında çalışıp, yazarak, geçimini sağlamak için adese ayarı yaparak ciğerleri cam kesilinceye kadar nasıl didinip öldüğünü hatırladı. Spinoza genç yaşta ölmüştü, yoksuldu ve çok da işkence çekmişti ama gene de en bağımsız insanlardan biriydi mutlaka. Düşüncelerinde ve «Gereklilik'in anlamında ve felsefesinin kuruluşunda tam anlamıyla özgür kalmıştı. Tamircinin düşünceleri özgürlüğüne bir katkıda bulunmuyordu. Bir hiçti o. Bir hücrede tutukluydu. Bir hayat boyunca başından geçenler anılarında ona hür olduğu fikrini vermişse bile şimdi sanki bunlar aslında tutuklanmasına yol açmış gibi görünüyordu. Gereklilik, Spinoza'yı kurtarmış, Yakov'u da tutuklamıştı. Spinoza, evreni düşünüyordu, fakat Yakov'un o zavallı düşünceleri bir hücrenin içinde kalakalmıştı.

Ben kimim ki kendimi başkalarıyla kıyaslamaya kalkışıyorum?

Öğrendiği biyolojiyi hatırlamaya çalıştı ve aklında kaldığı kadar tarihi tekrarlamaya gayret etti. Derler ki Tanrı tarihe girmiştir ve onu kendi amaçlarına kullanmıştır, fakat eğer böyleyse Tanrı insanlara hiç acıamamış demektir. Tanrı, «insaf» diye bağırdı ve göğsüne vurdu, fakat acıma olmadığı için insaf da yoktu. Şimşekte mi acıma? Eğer siz insan değilseniz hiç birşeye acıyamazsınız. Acımak Tanrı için bir sürprizdi. Bu, onun icadı değildi. Yakov aynı za-

manda Peretz'in masallarını ve Sholem Aleichem'den okuduğu bazı parçaları ve Rusça okuduğu Çehov'un bazı küçük hikâyelerini hatırladı. Daha çok kutsal yazıları hatırlıyordu, özellikle eski bir parşömen kâğıdı üzerine İbranice yazılmış ilâhileri hatırlıyordu. Bir bakıma ilâhileri duyduğu gibi sanki kokusunu da alır gibiydi. Bunlar Tanrıyı yükseltmek ve cemaati kötülüklerden korumak için her hafta Sina-gog'ta söyleniyordu ve ilâhiler hiç bir zaman da görevlerini yerine getirmiyorlardı. Yakov da pek çok kereler bunları söylemiş ya da söyleyenleri dinlemişti, şimdi de bu hatırlama devresinde hiç de bildiğini zannetmediği mısra ve kıtaları ezberden söylüyordu. Bir ilâhiyi başından sonuna kadar tam olarak hatırlayamıyordu, fakat aklında kalan parçaları bir araya toplayıp bunları unutmamak için hücrede yüksek sesle söylüyordu. Sabahları şiltesinde yatarken bunları İbranice söylüyordu, mısraları Rusçaya çevirmeye çalıştı. Geceleri bunları yüksek sesle söylerken Kogin'in onu dinlediğini biliyordu.

«Bak o kötü niyetle dolaştı

«Yaa, yaramazlıktan gebe kalıp hatalar doğurdu

Bir çukur açmış, iyice kazmıştı

Ve işte kendi kazdığı çukura düştü o

İniltilerim yordu beni

Her gece yatağımı yüzdürürüm

Yattığım yeri göz yaşlarımla eritirim

Çünkü günlerim duman gibi ciğerlere çekilir,

Ve kemiklerim de bir ocak gibi yanar

Kalbim otlar gibi kesilip biçilir

Çünkü ekmeğimi yemeyi unuturum hep

Yalancı şahitler kalkarlar.

Bilmediğim şeyler sorarlar bana hep

Çünkü ben duymuşum pek çoğunun fısıltısını

Her yerde dehşet var
Ararlarken benim aleyhime bir delil
Karar verdiler, almaya canımı
Kalk, ey Tanrı; ah Allahım, kaldır şu elini
Unutma sakın acizleri
Kır sen kötülerin kolunu
Sen onları benzetirsin kızgın bir fırına
Kendin öfkelendiğin zamanlar
Ahrete de selâm durdu ve indi aşağı
Ve işte kalın karanlık altındaydı ayaklarının
Ve işte oklarını yolladı dağıttı
Şimşekler çaktırdı, yendi onları,
Ben de düşmanlarımı arayıp buldum
Onlar ele geçinceye kadar da dönmedim geri.»

Yakov, Tanrı yanında düşmanlarını aramaya çıkmış farzettii, fakat Tanrıya baktığı zaman da gördüğü ya da duyduğu yüksek sesle söylenen bir «ha ha» dan ibaret olmuştu. Bu onun tutuklanmış kahkahasıydı.

6 —

Hafızamı karıştırıyorum. Rais'i düşünüyorum. Ben cezaevindeyim onun için ne fark eder? Hatırladığına göre onu ilk gördüğüm zaman babasının sar-sak arabasına binmişti. Birkaç parça ev eşyasının ortasında, hasta annesinin yanında oturuyordu. Şmuel, kanapedeydi, kendi kendine ya da atın kuyruğuyla veya Tanrıyla konuşuyordu. Atın çektiği yere gidiyordu ama nereye gidiyorsa geri geri gidiyordu. Bir yerden geliyorlardı ama nereden olduğunu bilmiyorum. Pale'de nereden gelebilirsiniz ki, gittiğiniz yerden farklı olabilirsiniz? Her gittiği yerde daha iyi bir hayat kurmak istemiş ve bunu başaramamıştı, onun için de başka yerde şansını deneyecekti. Adam bizim ka-

sabaya geldi ve serüvenden gına getirmiş olan anne de oracıkta öldü. Bundan sonra karısının mezarı onu bir yerde kalmaya zorladı. Ayrıca böylesine kötü şanslı bir babadan nasıl bir kız bekleyebilirsiniz, onun için ben de kızıdan uzak durdum. Tabii askerde olduğum aylar ondan uzak durabildim, fakat geri döndükten sonra da pek uzun sürmemekle beraber bir zaman ondan uzak durabildim. (Ben yokken evlenip bana bir iyilik yapabilirdi.) Herneyse güzel bir kızdı, akıllıydı ve hoşnutsuz o zaman bile tasalı yüzlü bir kızdı. Yani sağ göz tasalıydı; sol göz tarafsızdı, beni yansıtıyordu. Onunla konuşmak cesaretini kendimde bulmadan önce pek çok kereler pazarda karşılaştım. Beni korkutuyordu, onun istediklerinin bende bulunduğundan emin değildim. Geleceğimde benim burnumu silmesinden korkuyordum. Her neyse, diğer delikanlıların ona baktığını gördüm ve ben de ona baktım. Zayıf, uzun boylu küçük göğüslü bir kızdı. Koyu renk, örgülü saçlarını, derin bakışlı gözlerini ve uzun boyununu hatırlıyorum. Gece yıkadığını sabahleyin giyerdi; bazan giyecekleri nemli olurdu. Babası onun hizmetçilik etmesini istiyordu ama kız bunu kabullenmiyordu. Bir köylü kadından birkaç yumurta alıp pazarda kendine küçük bir tezgâh kurdu. İmkân buldukça gidip ondan bir yumurta alıyordum. Hamam deresinin yakınındaki yolun kenarındaki küçük bir kulübede Şmuel ile beraber oturuyordu. Onları görmek için evlerine gittiğim zaman beni gördüklerine sevinmiş gibydiler, özellikle baba. Kızına bir koca arıyordu ama drahome yoktu. Varsa bile bu cüm karnında bir noktaydı. Fakat babası benim gibileri iyi tanıyordu, benim soru sormayacağımı biliyordu; o da bundan hiç söz etmedi.

Kızla ikimiz dere kenarındaki ağaçlar arasında

gezintiye çıkıyorduk. Ona âletlerimi gösterdim, ve bir kere de testeremle küçük bir ağacı kestim. Kulübelerine biraz çeki düzen verdim, sakladığım tahtalardan onlara bir tahta sıra, bir dolap ve birkaç raf yaptım. Eğer yiyecek bir parça tavuk varsa, cuma akşamları da onlara geliyordum. Raisl, mumları takdis ettikten sonra yemeği dağıttı, çok güzeldi bu. Birbirimizden hoşlanıyorduk ama ikimiz de kuşku içindeydik. Galiba Raisl «Yerinden kıpırdamayacak» diye düşündü, «ihtiraslı değil, ölünceye kadar burada kalacak. Bu ne biçim bir gelecek? Ben de kendikendime şöyle düşündüm Karışık bir kız bu, onu memnun etmek de kolay olmayacak. İstedliğini elde edeyim diye bana çılgınlıklar yaptıracak. Ama gene de onun yanında olmaktan hoşlanıyordum. Bir gün ağaçların arasında karı koca olduk. Hayır dedi ama sonunda herşeyi göze aldı. Sonradan bu onu rahatsız etti. İlerde çocuk doğuracak olursa bunun sakat ya da yedi parmaklı olmasından korkuyordu. «Boş inançlara önem verme» dedim, «eğer hür olmak istiyorsan önce kafanı hür yap.» Buna karşılık o ağlamaya başladı. Bir süre şöyle dedim «Pekalâ, artık yeterince ağladın, bu iş bir kere daha olmadan evlenelim bari. Benim bir kadına senin de bir kocaya ihtiyacın var.» Bu sözlerim üzerine gözleri irileşti ve gene yaşlarla doldu. Bana cevap vermedi. «Niye konuşmuyorsun?» diye sordum. «Evet veya hayır deyiver», «Niye sevgiden söz etmiyorsun?» diye sordu, «Stetle'de kim aşktan söz ediyor ki?» dedim. «Biz neyiz, milyoner miyiz?» Birşey demedim ama bu beni sinirlendiren bir kelimedir. Benim gibi bir adam aşk hakkında ne bilir ki? «Eğer beni sevmiyorsan, ben seninle evlenemem» diye bana cevap verdi. Fakat babası burnunu kulağına sokmuştu artık. «Bebek gibidir o, harikulâde bir

kızıdır, hiç yanılmazsm. O da çok çalışacak, ikiniz beraber geçinip gidersiniz.» Bunun üzerine ben de aşktan sözettim o da bana evet dedi. Belki de benim o feci geleceğim onunkinden daha parlak görünüyordu.

Evlendikten sonra onun sözünü ettiği tek şey Rusya'dan hep birlikte çıkıp gitmemiz oldu, durumun daha iyiye gidecek yerde günden güne kötüleştiğini söylüyordu. Bizler için de Ruslar için de durum kötüye gidiyordu. Ben de, «Hadi herşeyimizi satıp hazır imkânımız varken buradan çıkıp gidelim» dedim. «Herşeyimizi satsak bile birşeyimiz olmayacak. İnan bana, bu dünyada gidilecek yer kıtlığı yok, fakat önce ben çok sıkı çalışıp birkaç kuruş para biriktireyim, ondan sonra kimbilir nereye gideriz artık. Belki de para biriktirmek bir iki yıl sürer, biz de ondan sonra buradan ayrılırız.» Gergin bir yüzle bana baktı. Belki de haklıydı ama ben şöyle dedim «Baban her soluk alışında yer değiştirdi, şimdiye kadar biriktirebildiği tek şey de hava oldu. «Ben bir yerde kalıp biraz sermaye yapmak istiyorum, ondan sonra buradan ayrılmayı düşünebilirim.» Bu sözler pek de gerçek değildi. Bir başka ülkeye kaçmak için acele etmiyordum. Bazı insanlar, doğuştan gezegen olurlar; benim yaradılışım ise aynı ayın ve yıldızların altında oturmaya elverişli. Zaten bir garip dünya bu, niye biz daha da garipleştirelim onu? Çarın ordusun-dayken dünyadan daha az korkuyordum ama bir kere evime dönünce canıma tak dedi. Başka bir deyimle, o günlerde beni yerimden kıpırdatmak için birisinin itmesi gerekiyordu. Onun için Raisl de beni itti. Fakat aradan bir iki yıl geçinceye kadar durumumuz pek de kötü olmadı, üstelik hâlâ sermayemiz de ço-

cuğumuz da yoktu. Raisi umutsuzdu veya hiç ağızını açmıyor ya da durmadan ağlıyordu ve yakınmaktan da hiç vazgeçmiyordu. Kulübemiz iki küçük odaya bölünmüştü. Geceleri ben mutfakta otururken o da yatağında yatıyordu. İşte bu sıralarda da ben daha fazla okumaya başladım, oradan buradan kitap alıyorum, bazan da çalışıyordum, sonra da bunları lambanın yanında okuyordum. Bir çok kereler kitap okuduktan sonra mutfaktaki tahta kanapede uyuya kalıyordum. Spinoza'yı okurken geceler gecesini uyumadım. Artık fikirler beni heyecanlandırıyordu ve kendim de birkaç fikir edinmeye bakıyordum. Bu, bambaşka bir Yakov'un doğuşuydu. Daha önceleri hiç aklıma gelmeyen şeyleri düşünüyordum. Ondan sonra da biraz tarih okumaya ve Çarın babası Çar Birinci Nicholas hakkında bir broşür okuduktan sonra kendi kendime şöyle dedim «Karım haklı. Buradan çıkıp gitmeliyiz, hem de ne kadar çabuk gidersek o kadar iyi olacak.»

Fakat geçinecek para olmadan nereye gidebilirsiniz? Hiç bir yere gitmedik. Artık nerdeyse evleneli altı yıl olacaktı ve hâlâ çocuğumuz yoktu. Bir şey demedim ama içimden küskündüm. Kimin yüzüne bakabilirdim? Raisi'nin de iç dünyası allak bullaktı. Günahlarını sorumlu tutuyordu. Belki de benim günahlarımı. Gene başında o kocaman perukasıyla kendisine hiç bir zaman yardım etmemiş olan Hahamlarına koşuyordu, bizim kasabada bulamazsa, başka kasabalardakilere başvuruyordu. Sihiri denedi, büyüleri denedi. Kutsal yazılardan mısralar okudu balık ve tavşanlardan elde edilen ilaçları içti. Benim böyle işlere aklımdan ermez. Her neyse, tahmin edileceği gibi, hiç bir şey olmadı. «Tanrı niye beni lânetledi?» diye bağırdı. «Hangi Tanrı?» dedim. Çaresiz bir kadındı o.

«Ben de tıpkı babam gibi mi olacağım? Hiç bir zaman birşeyim olmayacak mı? Babamdan daha mı az şeyim olacak?» Artık ben de sürekli fırtına içinde yaşamaktan bıkmıştım. Karım oradan oraya koşup durdu, ağladı, hayatına lânetler yağdırdı. Ben de kitaplar satılmadıkça bana bir kopek bile kazandırmadığı halde daha az konuşup daha çok kitap okumaya koyuldum. Onu Kiev'de büyük bir doktora götürmeyi düşündüm, fakat parasını kim verecekti? Onun için hiç birşey olmadı. Karım kısır ben de yoksul kaldım. Her gün, talihimizin değişmesi için buradan gidelim diye yalvarıyordu. «Gidelim ama kimin kanatlarına binip gideceğiz?» dedim. Sonra da: «Babanın talihinin değişmesi gibi mi olacak bizimki de dedim?» Bunun üzerine karım nefretle bana baktı. Evden uzak kalmaya başladım. Geceleri eve gelince mutfakta yatıyordum. Bundan sonra da meyhanelerde karımın dedikodusunun yapıldığını öğrendim. Denken bir gün de çekip gitti. Kapıyı açtığım zaman ev bomboştu. Önce İncil'deki kahramanlardan biri hafif meşrep karısını nasıl lânetlerse ben de kendi karımı öyle lânetledim. «Döl tutmayan rahmi ve kuru memeleri onun olsun.» Fakat şimdi ben bunu şöyle yorumluyorum karım kendini yanlış bir geleceğe bağlamıştı.

7 —

Beklersin. Bir dakika umutla, günlerce de umutsuzluk içinde beklersin. Bazan da sadece bekler durursun, bundan daha onur kırıcı birşey olamaz. Düşüncelerine dalarsın ve cezaevi hücrelerini ortadan kaldırmaya çalışırsın. Eğer şansın varsa hücre kaybolur ve sen açık havada kapıların, duvarların ve kendin için duyduğun nefretin ötesinde yarım saat

geçirirsin. 'Eğer şansın yoksa, düşüncelerin seni zehirliyebilir. Eğer şansın olup da kasabaya gidebilirsen bir dostunu ziyaret edebilirsin, eğer onu bulamazsan kulübesinin önünde bir tahta sıraya otursun. Otların ve çiçeklerin kokusunu duyar, eğer yoldan geçen bir iki ıkız olursa onları seyredersin. Ayrıca eğer yapılacak iş varsa, bir günlüğüne çalışabilirsin de. Bugün biraz doğrama işi var. Kan ter içinde bir tahtayı kesip çiviyle mıhlamaya koyulursun. Yemek vakti gelince de yiyecek paketini açarsın... hiç de fena değil. Yiyeceğin püf noktası canın istediği zaman biraz birşey bulabilmektir. Üzerine tuz ekilip katı haşlanmış yumurta enfestir. Aynı zamanda kesilmiş patates ile biraz ekşimiş krema da iyi olur. Eğer ekmeği taze süte banıp lokmayı çiğnemedен sütünü emersen, ziyafete konmuş gibi olursun. Bir de limon ve şekerle sıcak çay. Akşamüstü ıslak otlardan yürüyüp ormanın kenarına giderdin. Pürüzşüz gökyüzündeki Ay'ı seyredersin. Temiz havayı içine çeker sin. Bir ihtiras seni alaya alır hâlâ gelecek vardır önünde. Eh ne de olsa sağ ve hürsün. Pek o kadar hür olmasan bile sen kendini öyle sanırsın. Bu tür düşüncelerin en kötü tarafı da seni terkettikleri zaman hücrene dönmüş olmandır. Hücre senin ormanın ve göğün olur.

Yakov, saydı. Bunu yapmamaya çalıştığı halde zamanı sayıp hesapladı. Saymanın hesaplamayı sona erdireceği sanılır, özellikle sadece küçük sayılara alışkın kimseler için böyle düşünülür. Yakov, hayatı boyunca kaç defa yüze kadar saymıştı? Kim ilelebet saymaya devam edebilirdi? Bu, zamanı üstüste yığıyordu. Tamirci yakılacak odunlardan uzun uzun parçalar ayırmıştı. Sopaların uzunları aylardı, kısıları da günler. Bir gün yeteri kadar ağır bir zaman yüküydü

ama gün içinde dakikalar bile üstüste yığıldıkça zarar verebilirdiler. İnsanın yapacak bir işi yoksa sahip olduğu en kötü şey de bitmek tükenmek bilmeyen dakika takviyesiydi. Bir milyon küçük şişeye bir hiç boşaltmak gibiydi.

Sabahları saat beşte gün başlıyordu ve hiç sona ermiyordu. Akşamın alaca karanlığında tamirci uymaya çalışmak için şiltesine uzanmış oluyordu. Bazen çalışması bütün gece sürüyordu. Gündüzleri cassis deliğinden düzenli denetlemeler ve tam üç defa vücudunun o can sıkıcı aranması vardı. Küllerin temizlenmesi, sobanın hazırlanıp ateşlenmesi vardı. Hücrenin süpürülmesi işi vardı, tenekeye işlemek, saymaya başlayıncaya kadar hücrenin içinde aşağı yukarı gidip gelmek vardı; ya da yapacak hiç bir iş olmadan masa başında oturmak vardı. Yemeklerini almaya gitmek ve bunları yemek vardı. Hatırlamaya çalışmak vardı, unutmaya çalışmak vardı. Hergünün sayılması vardı; bir araya getirdiği ilâhilerin ezberden okunması vardı. Ayrıca aydınlıkla karanlığın değişmesini de izliyordu. Sabahın karanlığı geceninkinden farklıydı. Sabahın karanlığında bir tazelik, bir ön seziyle bekleyiş vardı ama neyi beklediğini kendi de bilemiyordu. Gecenin karanlığı gittikçe koyulaşan ve karışan gölgelerle ağırdı. Sabahları gölgeler içlerinden sadece bir tanesi kalıncaya kadar dağılıp kayboluyorlardı. Geride kalan gölge de bütün gün hücrenin içinde gezinip duruyordu. Havanın açık olduğu günlerde güneş, tamircinin tahminine göre saat onbire doğru, şiltenin üst tarafındaki duvara vurduğu zaman gölge bir dakikalığına kayboluyordu. Bir kaç dakika içinde kaybolan altın ışık huzmesiydi bu. Bir keresinde tamirci duvara vuran ışığı öptü. Bir keresinde de diliyle yaladı. Güneş battıktan sonra pence-

reden sızan ışık daha da loş oluyordu. Okumak için bir gazete parçası aldığı zaman da karanlık kâğıdın üzerine vuruyordu. Aralık ayında gündüz saat üç buçukta gece karanlığı oluyordu. Yakov sobaya odun koydu ve Zitniyak da onlar akşam tayinini almaya gittikten sonra sobayı yaktı. Yemeğini ya karanlıkta yiyordu ya da sobanın açık bırakılan kapısından sızan ışığın yanında. Hâlâ daha ne lâmba vardı ne de mum, odun parçasını bir kenara koyduktan sonra şiltesine uzandı.

Günler uzamıştı. Ocak ayında olduklarını hesapladı. Zitniyak hangi ayda olduklarını söylemiyordu, Kogin de keza. Bu tür sorulara cevap vermele-
rinin yasaklandığını söylemişlerdi. Nisan ortasında tuğla imalâthanesinde tutuklanmış ve iki ay Bölge Adliyesinin Cezaevinde kalmıştı. Bu cezaevinde de en aşağı yedi aydır kaldığını hesapladı belki geleli daha bile fazla olmuştu. Yakında... Yakında cezaevinde tam bir yıl geçirmiş olacaktı. Bir yılın geçtiğini aklı almıyordu, böyle birşeyi düşünmüyordu da düşünemiyordu da. Gelecekte bir gelecek göremiyordu. Geleceği düşündüğü zaman aklına gelen tek şey iddianameydi. Gardiyanın kapıdaki altı sürgüyü çekip içeriye iddianemeyi, kocaman kalın kahverengi bir zarf içinde getirdiğini hayalinde canlandırdı. Ama gardiyan gittikten sonra iddianamenin hâlâ gelmemiş olduğunu ve kendisinin de hâlâ zamanı hesaplamakta olduğunu gördü. Daha ne kadar bekleyecekti? Aylar, günler ve dakikalar o gittikçe ağırlaşan başına toplanmış, aydınlık ve karanlık şemaları, uzun ve kısa zaman parçalarının üzerine yığılarak beklemişti. Sızıntı parmaklarını boğazına geçirmiş bir halde bekledi. Bilinmeyen bir zamanı, kafasındaki zamanların hepsinden ayrı bir zamanı bekledi. Asla gerçekleşme-

mesi de pekâlâ mümkün olan bir şeyin bitmez tükenmez beklenişiydi bu. Kışın zaman da, parmaklıklı pencereden düşen kar taneleri gibiydi, ve kar yağışı da hiç durmuyordu. Kar, çevresinde bir yığın meydana getirirken o da durmuş bekliyordu, boğulmanın sonu gelmeyecekti.

Bir kış günü, tamirci zamandan bıkkınlık getirerek üstündekileri parladı. Paçavralar ellerinde paralandı.

Gözetleme deliğinden, muhafızlara, cezaevi yetkililerine, Grubeşov'a ve Yüz Kartallar'a «Piçler» diye bağırdı. «Düşmanlar, caniler.»

Tamirciyi çıplak bıraktılar. Zitniyak sobasını da yakmıyordu. Tamirci, dondurucu hücrede çılgınlar gibi yürürken vücudu morarmıştı. Şiltenin üzerinde dua örtüsü ve paralanmış yorgana sarılı olduğu halde tir tir titriyordu.

Baş Gardiyan muhafızla birlikte günün son araması için hücreye geldiği zaman «Sabahleyin elbiseye hiç ihtiyacın kalmayacak» dedi, «donup kaskatı kesileceksin. Aç bakayım şu boklu kıçını.»

Fakat gardiyan daha gece olmadan içeri girdi. Çıplak bir yahudinin hücre içinde gezinmesi yakışık almazdı. «Bundan daha hafif bir suç için bile kurşuna dizilebilirdin.»

Yakov'a bir başka cezaevi elbisesiyle gene eski püskü bir palto attı. Sonra Zitniyak sobayı da yakıtı, fakat vücudunun buzunu eritmek tamircinin bir haftasını aldı ve soğuk daha önce olduğundan çok daha fazla acı vermeye başladı.

Sonra gene beklemeye başladı.

Bekliyor işte.

Üniformasını giymiş olan gardiyan İnfaz Savcısı Grubeşov'dan Yakov'a bir haber getirmişti.

«Sokak elbiselerini giyip Plossky Adliyesine gidecekmişsin. İddianamen hazır.»

Tamirci şaşkına dönmüş bir halde gözlerini kapadı. Tekrar açtığı zaman gardiyan hâlâ oradaydı.

Sesi çatallaşarak «Nasıl gideceğim, efendimiz?»

«Bir dedektif sana arkadaşlık edecek. Bina yakında olduğu için tramvayla gidebilirsin. Bir buçuk saatten fazla dışarda kalmama izin yok. İnfaz Savcısının senin için istediği iznin süresi bu kadar.»

«Bacaklarımın gene zincire vurulması gerekecek mi?»

Gardiyan sakalını kaşdı, «Hayır, fakat ellerine kelepçe takılacak ve eğer uygunsuz bir şey yapmaya kalkışırsan da seni hemen vurup öldürecekler. Bundan başka iki gizli polis de senin takımından birileriyle konuşmaya çalışmayasın, diye seni takibedecek.»

Burada yarım saat içinde Yakov cezaevinin dışına çıkmış dedektif ile birlikte tramvayı bekliyordu. Pek berbat ve soğuk bir gün olmasına, her tarafta sokaklar bembeyaz olmalarına, donmuş göğe karşı yapraksız ağaçların kapkara görünmelerine rağmen tamirci nereye baktıysa gözlerinden yaşlar boşandı. Dünyanın nasıl biraraya örüldüğünü sanki ilk defa görüyormuş gibiydi.

Tramvayda da dükkanları ve yoldan gelip geçenleri sanki yabancı bir ülkedeymiş gibi seyretti. Bir köylünün bir dükkâna girmesi ne dokunaklı bir sahneydi. Dedektif bir eli paltosunun cebinde tamircinin yanında oturuyordu. İri cüsseli gözlüklü ve kurşuni kürk kalpaklı sessiz bir adamdı. Tamirci, ad-

liye binasına gidinceye kadar iddianamede nelerin yazılı olduğunu merak etti durdu. Acaba iddianame tamirciyi sadece «cinayet» işlemekle mi suçlayacaktı, yoksa «dini amaçlarla cinayet» suçu mu yüklenecekti? Delil «yok» tu, olsa olsa olaylara dayanacaktı, fakat tamirci bunların uydurma olmalarından korkuyordu. Niyet kararlaştırdıktan sonra buna göre delil de tertiplenebilirdi. Ama iddianamede ne denirse densin, tamirci için işin önemli tarafı bunu alıp bir avukatla konuşmak imkânını ele geçirmesiydi. Bunu bir yapabilse belki artık onu tek kişilik hücrede de tutmazlardı. Bir caninin yanına bile verseler böyle çaresiz bir yalnızlık içinde olmaktan daha iyiydi. Avukat diyecekti ki «Bu efendi bir adamdır, asla bir çocuğu öldürmüş olamaz» Tamirci tam aradığı avukatı bulabilmek meselesini kara kara düşünüyordu. Bibikov'un kimi tasarlamış olduğunu merak etmekteydi. «Çok iyi isim yapmış canlı ve cesur bir adam» demişti. Acaba sormasına izin verirlerse İvan Semyonoviç bunu bilir miydi? Ve kendisi avukata borcunu nasıl ödeyecekti? İyi bir avukatı olsa bile Bibikov'un dosyaları Yüz Kartalların eline geçtiğine göre avukat onu savunabilecek miydi?

Bu tasalara ve sıkı sıkı kelepçelenmiş olmasına rağmen birkaç dakikalığına hapisten çıkmayı başaran tutuklu Yakov, tramvay yolculuğundan hoşlandı. Çevresindeki insanlar ve tramvayın hareketi bir hürriyet hayali yaratmıştı.

İkinci durakta iki adam tramvaya bindi ve tamircinin yanından geçenken kelepçeli ellerini gördüler. Adamlar birbirlerine fısıldadılar, oturduktan sonra da başkalarına fısıldadılar. Yolculardan bazıları o tamirciye bakmak için başlarını çevirdiler. O da bunu farkedince gözlerini kapadı.

Başında yünden örölmüş bir şapka bulunan bir adam: «Hıristiyan çocuğu öldüren o alçak katil bu» dedi, «onu tutukladıkları zaman Marfa Golov'un evinin önünde bir arabanın içinde görmüşüm.»

Tramvaydaki yolcuların bazıları kendi aralarında mırıldanmaya başladılar.

Derken detektif sâkin bir tavırla konuştu: «Herşey yolunda, dostlarım. Boş yere kendinizi üzüp heyecanlandırmayın. Tutukluyu mahkemeye götürüyorum, orada işlediği suçun hesabını verecek.»

Büyük şapkalar giymiş sakallı iki Yahudi ilk durakta telâşla tramvaydan indiler. Bir üçüncüsü, tutuklu ile konuşmaya çalıştı ama detektif ona da eliyle uzaklaşmasını işaret etti.

Yahudi Yakov'a seslendi: «Eğer seni mahkûm ederlerse 'Sh'ma Yisroel, Ulu Tanrı, bizim Tanrımız tektir, diye bağır». Adam hareket halindeki tramvaydan aşağı atladı ve ayağa kalkmış olan iki gizli polis de yerine oturdu.

Kadife çiçeklerle süslü şapka giymiş bir kadın da tramvaydan inerken tamirciye tükürdü. Kadının tükrüğü tamircinin sakalından aşağı aktı. Çok geçmeden dedektif onu dürttü ve ilk durakta tramvaydan indiler. Karla kaplı kaldırımında ağır ağır yürürlerken detektif bir elma almak için bir sokak satıcısının önünde durdu.

Dedektif elmayı tamirciye uzattı, o da bunu üç lokmada yutuverdi.

Adliye binasında Grubeşov daha büyücek bir ocaya taşınmıştı, odanın giriş kısmında altı masa vardı. Yakov dedektifle birlikte beklerken iddianameyi görmek için sabırsızlanmaya başlamıştı. Bir cinayet iddianamesinin bu derece kıymetli olması ona garip gelmişti, fakat onsuz da kendini savunmak için

ilk adımı atamıyordu.

Tamirciyi iç salona aldılar. Dedektif de şapkası elinde onu takibetti ve tamircinin arkasında «hazır-ol» vaziyetinde durdu, fakat Grubeşov bir baş işaretiyle onu dışarı gönderdi. İnfaz Savcısı, yeni bir masanın başında duygusuz bir ifadeyle oturmuş, kısılmış gözlerle tutukluyu seyrediyordu. Dış görünüşü hariç pek birşey değişmemişti. Savcı daha da yaşlanmış görünüyordu, ve o böyle durduğuna göre Yakov kimbilir daha ne kadar yaşlanmış görünüyordu? Kendini saç sakalına karışmış bir halde elbiseleriyle yüzer gördü ve ölesiye korktu.

Grubeşov; ciddi ciddi öksürdü, başka tarafa baktı. Yakov, adamın masasında hiç kâğıt göremedi. Bu Yahudi düşmanı adamın karşısında soğukkanlılığını korumaya çalışmaya karar verdiği halde elinde olmadan titremeye başladı. İçi zaten titriyordu ama bunu gizliyebilmişti. Fakat Bibikov'un başına gelenleri kendisine nasıl davranıldığını ne Grubeşov'un yüzünden nelere katlanmak zorunda kaldığını düşününce bir nefret kemiği boğazında büyüüyverdi ve bütün vücudu sarsıldı. Sanki zehirli bir maddeyi dışarı atmaya çalışıyormuş gibi şiddetle sarsılıyordu. Bu adamın önünde sanki ateşi varmış ya da donuyormuş gibi titremekten utanç duyduğu halde titremeyi kesemiyordu.

İnfaz Savcısı bir dakika kadar şaşkın şaşkın baktı. «Üşüyor musun, Bok?» Kalınca ses, sempatik olmaya çalışmıştı.

Tamirci, titremesini durduramadan üşüttüğünü söyledi.

— «Hasta mıydın?»

Yakov, bu adama karşı duyduğu nefreti gizlemeye çalışarak başını salladı.

İnfaz Savcısı: «Vah Vah» dedi. «Neyse otur da kendine hâkim olmaya çalış. Biz öbür meselelere bakalım şimdi.»

Adam masasının gözünü açtı, daktiloda sık aralıklarla yazılmış bir deste uzun mavi kâğıt çıkardı. Destede aşağı yukarı yirmi yaprak kâğıt vardı.

Yakov: «Aman Allahım bu kadar çok mu?» diye düşündü. Titremesi azaldı ve merakla adamın önüne oturdu.

Grubeşov gülümseyerek sanki meseleyi yeni yeni anlıyormuş gibi: «Demek iddianame için geldin öyle mi?» dedi. Parmağıyla kâğıtları işaret etti.

Tamirci kâğıtlara hayretle bakarken dudaklarını ıslattı.

— «Herhalde hapis yatmak pek hoşuna gitmemiştir değil mi?»

Yakov, içinden bağırmak geldiği halde başını salladı.

— «Bu durum, bari düşüncende bir değişiklik yaptı mı?»

— «Suçsuzluğum hakkındaki düşüncemde yapmadı.»

Grubeşov, biraz güldü. koltuğunu masadan öteye iterek: «İnatçı bir adam iki ayağı birden bağlı yürür» dedi. «Sana şaşıyorum, Bok. Senin için pek aptaldır diyemem. İnatçı olmakta devam edersen geleceğinin hiç olduğunu da biliyorsun sanırım.»

— «Rica ederim, acaba bir avukatla ne zaman konuşabileceğim?»

— «Bir avukattan sana hiç fayda gelmez. Bu dediğime inanabilirsin.

Tamirci tedirgin bir halde sessiz, fakat ihtiyatlı oturuyordu.

Grubeşov, şark halısının üzerinde gezinmeye

başladı. «Altı yedi avukatla bile suçlu çıkıp hayatının sonuna kadar hücrede kalma cezasına çarptırılabilirsin. Vatansever Ruslardan kurulu bir Juri, bir kaç ödlele adamın sana öğreteceğı sözlere inanır mı sanıyorsun?»

— «Ben onlara gerçeğı söyleyeceğim.»

— «Eğer (gerçek) senin bize anlattıklarınsa, akli başında hiç bir Rus sana inanmayacaktır.»

— «Delilleri bildiğimize göre ben sizin buna inanağınızı sanıyordum, efendim.»

Grubeşov, genzini temizlemek için gezinmeyi bıraktı: «Gerçi senin vaktiyle dürüst bir adamken dindeşların tarafından kandırılmış olman ihtimali üzerinde de durmadım değil ama gene de böyle bir şeye en son inanacak biri varsa o da benim. Bizzat Çarın bile senin bu suçu işlediğinden kuşkusunun bulunmadığını duymayı ilginç bulurmuydun?»

Yakov hayretle: «Çar mı?» dedi, «O benim meselemi biliyor mu? Çar böyle bir şeyi nasıl düşünebilir?» tamircinin yüreğı birden ağırlaşıverdi.

— «Çar Hazretleri Zenya'nın cinayetini gazetelede okuduklarından beri bu meseleyle yakından ilgilениyorlar. Hemen masasına oturup kendi eliyle bana şu mektubu yazdı: «Şu yavrucağın yahudi katilini adaletle teslim edebilmek için hiç bir fedekârlıktan ve sıkıntıdan kaçınmayacağını umarım.» Mektubu sana ezberden tekrarlıyorum. Hükümdar hazretleri son derece duygulu bir insandır ve ön sezileri de inanılmayacak derecede kuvvetlidir. İşte o zamandan beri de araştırmanın gelişmesinden kendisini haberdar ettim. Araştırma tamamen onun bilgisine ve onayına sunularak yürütölmektedir.»

Tamirci «İşte bu şansızlık» diye düşündü. Bir süre sonra da: «Çar, gerçek olmayan şeylere niye

inansın?» dedi.

Grubeşov hemen dönüp oturdu. «Bizler gibi o da şahitlerin ifadelerinden toplanan deliller sayesinde bu inanca vardı.»

— «Hangi şahitlerin?»

Grubeşov, sabırsızlanarak: «Hangi şahitlerin ifadeleriyle olduğunu pekâlâ biliyorsun» dedi, «Örneğin Nikolay Maksimoviç Lebedev ile kızının şu ince ve kibar insanların, ifadeleri var. Bahtsız bir evlâdın uzun zaman acı çekmiş zavallı anası Marfa Golov'un ifadesiyle, Ustabaşı Proşko ve iki arabacının ifadeleriyle. Senin Zenya'ya şeker ikram ettiğini gören bekçi Skobeliyev'in ifadesiyle, Bekçi, mahkemede senin çocuğu birkaç kere imalâthanenin avlusunda kovaladığını da anlatacak. Nikolay Maksimoviç'in bize anlattığına göre senin araya girmenle bu adam işinden atılmış.»

— «Ben onun işinden atıldığını hiç bilmiyordum.»

— «Daha senin bilmediğin, fakat sonradan öğreneceğin pek çok şey var.»

Grubeşov, şahitleri saymaya devam etti. «Ayrıca senin şu hücre arkadaşın Gronfein'in de şahit olarak dinlenmesini isteyeceğim. Sen de adama Yahudi cemaatine bir iyilik olsun diye, senin aleyhine şahitlik yapmasın diye Marfa Vladimirovna'yı rüşvetle kandırması için teklifte bulunmuşsun. Sonra vaktiyle senden yardım isteyen bir dilenci kadın var, sen ona sadaka vermek istememişsin, sonradan kadın da senin bıçakların bilendiği bir dükkâna girdiğini görmüş. Bu dükkânın sahibi ve yardımcısı da var, bunlar da bıçaklarından ikisinin adamakıllı bilendikten sonra sana geri verildiğini söyleyecekler. Ayrıca bir kaç da din adamı var, bunlar yahudi tarihinin ve

inançlarının ve ilâhiyatının bilginleri sayılırlar, bir de yahudi görüşü üzerinde ihtisas yapmış akıl hastalıkları uzmanları var. Daha şimdiden sözüne güvenilir otuzdan fazla tanık topladık. Hükümdar hazretleri bu davayla ilgili ifadelerin hepsini okudu. Senin tutuklanmandan kısa bir süre sonra kendisi Kiev'i ziyaret ettiği zaman ona şöyle dedim: «Efendimiz, Zenya Golov'un cinayetini işlemekten sanık olan suçlunun ele geçirildiğini ve kendisinin şimdi cezaevinde bulunduğunu bildirmekten kıvanç duyuyorum. Suçlu Yakov Bok adında hasidim Yahudi grubunun bir üyesidir. Seni temin ederim ki, Hükümdar Hazretleri yağmur altında başını açıp, senin yakalanmandan ötürü duyduğu minnet ve şükranı tanrıya bildirmek için ıstavroz çıkardı.

Tamirci, Çarın yağmur altında başı açık, kendini takdis edişini görür gibi oldu. İlk defa da bu işin bir yanlış teşhis olması ihtimalini aklına getirdi. Onu bir başkasiyle karıştırmış olabilir miydiler?

İnfaz Savcısı masanın yan gözlerinden birini çekti ve gazetelerden kesilmiş parçalarla dolu bir dosya çıkardı. Bunlardan bir tanesini okudu: «Hükümdar Hazretleri, bu cinayetin bir yahudinin alçakça marifeti olduğundan kuşkusunun bulunmadığını ve suçlunun bu barbarca davranışından ötürü gerektiği şekilde cezalandırılmasının şart olduğuna inandığını belirtti.» Masum Rus çocuklarımızı ve onların tasalı annelerini korumak için gerekli olan herşeyi yapacağız. Kendi karımı ve çocuklarımı düşünürken diğerlerini de düşünüyorum.» Rus devletinin yöneticisi ve halkı senin suçlu olduğuna yürekten inanıyorsa, jüriden suçsuz kararını alabilmene hiç imkân var mı? Seni temin ederim ki, yok. Hiç bir Rus jürisi seni serbest bırakmayacaktır.»

Tamirci yıkılmış bir halde «Gene de mesele delillerin değerine bağlı.»

«Bunların değerinden benim hiç kuşku yok. Senin elinde daha iyi bir delil var mı?»

«Peki; ya bazı Yahudi düşmanları sırf şüpheyi Yahudilerin üzerine çekebilmek için bu cinayeti işlemişlerse?»

Grubeşov, yumruğunu masaya indirdi. «Ne korkunç bir yalan bu. İşlediği suçun sorumluluğunu başkalarına yüklemek de zaten Yahudinin işidir. Besbelli önceden kabul ettiklerinin farkında değilsin, evet, itiraflarını hatırlamıyorsun.» Adam terlemeye başlamıştı ve soluğu da genzinde ısıklık çalar gibiydi.

Yakov, paniğe kapılmasına ramak kalmış bir halde: «Benim itiraflarım mı?» dedi. «Ne itirafı? Ben hiç bir itirafta bulunmadım.»

«Sen öyle sanabilirsin ama uykuda yaptığın itiraflar da birden fazla. Muhafız Kogin bunları defterine not etmiş ve Baş Gardiyan da gece hücrenin kapısından seni dinlerken bunları duymuş. Vicdanının ağır bir yük altında ezildiği belli, Yakov Bok, hem de gayet isabetli ve yeterli bir sebebi var bunun. Senin suçunun iğrençliği pek büyük gürültü yarattı, iç çekişler öfkeli bağırmalar, homurdanmalar ve hatta vicdan azâbından doğma iç çekişler gibi. Kendi yaptıklarından bir parça pişmanlık duyduğun belli olduğu için seninle böyle nazikâne konuşuyorum.»

Yakov'un gözleri gene masanın üzerindeki kâğıtlara kaydı.

«İddianameyi görebilir miyim, efendim?»

Grubeşov mendiliyle boynunu silerek: «Benim sana tavsiyem, cinayeti dindaşlarının baskısı altında istemiyerek işlediğini bildiren itirafnameyi imzalaman olacak. Bu iş halledildikten sonra son görüşme-

mizde de belirttiğim gibi senin çıkarına uygun bir-şeyler ayarlanabilir.»

«Benim itiraf edecek birşeyim yok. Size neyi itiraf edebilirim? Sadece çektiğim sıkıntıları itiraf edebilirim. Zenya Golov'un cinayetini itiraf edemem.»

«Dinle, Bok, ben senin iyiliğin için konuşuyorum. Aksi halde durumun ümitsiz. Senin tarafından yapılacak bir itiraf bir tek fayda sağlamakla kalmayacak. Senin Yahudi vatandaşların için de misillemeyi önleyebilir. Tutuklandığın zaman Kiev'in kitle halinde bir katliamın eşiğinde olduğunu biliyor musun? Bir talih eseri olarak Çarın atalarından birine ait heykelin açılışında bulunmak için Kiev'e gelmesi sayesinde önlendi bu. Seni temin ederim ki, aynı şey ikinci defa olmayacaktır. İyi düşün senin için çok kuvvetli çıkarlar var bu işte. Cezaevinden çıkarılıp Avusturya sınırındaki Podovoloşçik'e gönderilmeni sağlamaya hazırım. Cebinde bir Rus pasaportu ve Avrupa dışında bir ülkeye gitmeni sağlayacak para bulunacak. Gidebileceğin ülkelere Filistin, Amerika ve hatta istersen Avustralya da dahil. Bunu büyük bir dikkatle düşünmeni tavsiye ediyorum. Bu işin ikinci şıkkı ise hayatını şimdikinden çok daha kötü şartlar içinde cezaevinde geçirmektir.»

«Özür dilerim ama bir Hristiyan çocuğunun suçunu itiraf etmiş katilini serbest bıraktığınızı Çar Hazretlerine nasıl izah edeceksiniz?»

«İşin bu tarafı seni ilgilendirmez.»

Tamirci ona inanmadı. Bir itirafın onu ilelebet mahkûm edeceğini biliyordu. O zaten mahkûm edilmişti.

«Gardiyan bana sizin iddianameyi vereceğinizi söyledi.»

Grubeşov, sıkıntılı bir halde üstte duran kağıdı inceledi, sonra elinden bıraktı. «İddianamede Sorgu Yargıcının imzasının bulunması gerekiyor. O da resmî bir görevle bir yere gönderilmişti, bürosuna henüz dönmedi. Bu arada şu makul teklifime vereceğin cevabın ne olduğunu öğrenmek isterim.»

«İtiraf edeceğim pek çok şey var ama o suç bunlara dahil değil.»

«Ah, sen budala bir Yahudisin.»

Yakov hemen bunu kabullendi.

«Eğer sempati kazanmayı ümit ediyorsan ve Yargıç Bibikov'dan da yardım görmek istediysen, bunları aklından çıkarman daha doğru olur. Bibikov'un yerine başkası getirildi.»

Tamirci tekrar titrememek için dişlerini iyice kenetledi.

«Bay Bibikov nerede?»

Grubeşov sıkıntılı sıkıntılı konuştu: «Devlet parasını zimmetine geçirdiği için tutuklanmıştı. Mahkemeye verilmesini beklerken utanç verici durumuna dayanamayıp intihar etti.»

Tamirci gözlerini kapadı.

Gözlerini açtığı zaman da: «Acaba onun yardımcısı Bay İvan Semyonoviç ile görüşebilir miyim?» dedi.

İnfaz Savcısı soğuk bir sesle: «İvan Semyonoviç de geçen Eylül ayında Tarım Fuarında vekâlet emrine alındı. Bando 'Tanrı Çarı Korusun'u çalarken şapkasını çıkarmamıştı. Eğer hafızam beni yanıltmıyorsa Petropavelski Kalesinde bir yıl tutuklu kalmasına karar verildi.»

Tamirci sessizce soluğunu tuttu.

Grubeşov'un yüzü gerilmiş terlemişti: «Meseleyi kavradın mı?»

Tamirci kaba kaba bağırdı: «Ben masumum?»

«Hiç bir Yahudi masum olmaz hele din uğruna cinayet işlemiş bir katil asla. Hem üstelik senin gizli Yahudi hükümeti olan Kahal'ın gizli ajanlarından biri olduğun da biliniyor. Kahal'ın Dünya Siyonist Teşkilâtı yani Herzl Birliği ile Rus Farmasonlarıyla gizliden gizliye temas halinde olduğun da anlaşıldı. Ayrıca senin efendilerinin Rus hükümetini devirmek için İngilizlerle gizli iş birliği halinde olduklarına da inanmamız da sebebsiz değil. Bu tasarınızı gerçekleştirdikten sonra bizim ülkemizin ve halkımızın başına geçmek istiyorsunuz. Biz pek de öyle toy değiliz. Amaçlarınızın neler olduğunu biliyoruz. Siyon Büyüklüklerinin Protokolunu ve 'Komünist Manifesto'sunu okuduk. Ve sizin ihtilâlcî niyetlerinizi gayet iyi anlıyoruz.»

«Ben ihtilâlcî değilim. Ben tecrübesiz bir adamım. Böyle şeyleri kim anlayacak? Ben bir tamirciyim.»

Grubeşov bağırdı: «Sen istediğin kadar inkâr et biz gerçeği biliyoruz. Yahudiler dünyaya hükmediyorlar ve biz de kendimizi onların baskısı altında hissediyoruz. Ben şahsen kendimi Yahudilerin nüfuzu altına girmiş sayıyorum. Yahudi düşüncesinin ve Yahudi basınının nüfuzu altındayım. Yahudilerin suçlarını kötüleyecek şekilde konuşmak da ya bir 'Yüz Kartal' ya ilim düşmanı, ya da irtica taraflısı olarak itham edilmeye yol açar. Ben bunların hiç biri değilim. Ben bir Rus vatanseveriyim. Ben Rus Çarını seversim.»

Yakov, üzgün üzgün iddianamenin yazılı olduğu kağıtlara baktı.

Grubeşov, kağıtları hemen toparlayıp gözüne kittledi.

«Eğer aklını başına toplarsan gardiyan vasıta-

sıyla bana haber gönder. O zamana kadar da cezaevinde sürüm sürüm sürüneceksin.»

Yakov'un odadan çıkmasına izin verilmezden önce İnfaz Savcısı yüzüne kan hücum etmiş bir halde önündeki not defterinden birşeyler okudu ve tutukluya Baal Shem Tov veya Ladi'den Haham Zalman Schneuer ile bir akrabalığının bulunup bulunmadığını ve ailesi içinde bir din adamının bulunup bulunmadığını sordu. Yakov bu soruların her birine de elinde olmadan tir tir titreyerek hayır cevabını verdi ve Grubeşov da onun cevaplarını özene bezene kaydetti.

9 —

Tamirci karanlık hücresinde oturuyordu. Cezaevi kıyafetindeydi, saçları sakalına karışmış, gözleri kızarmış, başı ateş içinde yanıyor, buz gibi bir soğuk kemiklerini çatırdatıyordu. Kar, pencerede tıslıyordu. Kırık camdan içeri süzülen rüzgar da yırtıcı bir kuş gibi üzerine abanmış, başını ve ellerini kemirip duruyordu. Hücrenin içinde koştu, göğsü tıkanacak gibi olmuştu, kollarını sallıyor morarmış ellerini çarparak acı içinde ağlıyordu. İçini çekti sızlandı, gökyüzünden yardım istedi ve nihayet Zitniyak gözetleme deliğinden susmasını emredinceye kadar bu hal sürüp gitti. Muhafız akşam ateşini yaktığı zaman tamirci tüten, kapağı açık sobanın başına oturdu. Paltosunun yakasını yukarı kaldırmıştı, alevin ışığı hiç sıcaklık vermeden yüzünü yalıyordu. Pırıldayıp çatırdayan ve homurdanan sabah ateşi de olmasa hücre iyice karanlıkta kalacaktı, rutubet kokusuyla buranın havası enikonu ağırlaşmıştı. Tamirci bu berbat hücrede kendisinden önce yaşayıp ölmüş olan bütün

diğer tutukluların pis kokuları arasında kendisinin de leş gibi koktuğunu duyabiliyordu.

Tamiroi en derin üzüntüler içinde saatlerce titrediydi. Buna kim inanırdı? Çar, kendisi onu tanıyordu. Çar onun suçlu olduğuna inanmıştı. Çar, onun suçlu sayılıp cezalandırılmasını istiyordu. Yakov, kendini Rus İmparatoruyla hararetli bir dövüşe girmiş gördü. Çar Nikola kendini Tanrının bir meleği ilân edip gökyüzüne yükselinceye kadar karanlıkta saç saç baş başa dövüştüler.

Tamirci: «Bu baştan aşağı fantaziden ibaret» diye mırıldandı. «Onun bana ihtiyacı yok, ben de ona muhtaç değilim. Niye beni rahat bırakmıyorlar? Ben onlara ne yaptım?»

Kaderi, gönlünü bulandırdı. Pale'den kaçarken hemen cezaevinde kısıtılmıştı. Daha doğduğu andan itibaren bir kara at onun peşini bırakmamıştı, bu da yahudiler için bir kâbustu. Yahudi olmak, bitmek tükenmek bilmeyen bir lânetlemeden başka neydi? Onların tarihlerinden de kaderlerinden de kan suçlarından da bıkmıştı.

YEDİNCİ BÖLÜM

1 —

Bekler.

Kar, yağmura döndü.

Hiç birşey olmadı.

Kıştan başka gelen olmadı; iddianame gelmedi.

Tamirci, havadaki değişikliği kafasının içinde hissetti. İlkbahar geldi ama parmaklıkların dışında kaldı. Pencereden kırlangıçların ötüşlerini duydu.

Mevsim, iddianameden daha çabuk geldi. İddianame pek ağırdan alıyordu. Günün birinde nasıl olsa geleceği düşüncesi onun gelişini bu derece geciktirmişti.

İlkbaharda pek çok yağmur yağdı. Tamirci yağmurun sesini dinledi ve dışarısının ıslak olduğunu düşünmekten hoşlandı ama içerisinin ıslak olması hoşuna gitmedi. Cezaevi avlusu tarafındaki duvardan içeri su sızıyordu. Sıvaları dökülmüş tuğlalar arasındaki çimentoda yol yol ıslaklıklar belirdi. Yağmurdan sonra tavanın, pencerenin üzerindeki aşınmış bölümünde yağmurdan sonra başlayan su damlaması durmuştu. Yağmurdan sonra yerde de daima bir küçük su birikintisi meydana gelirdi. Bazan damlamalar günlerce sürüp giderdi. Geceleri su sesiyle uykusundan uyanıyordu. Bazan damlama birkaç dakikalığına kesiliverince tamirci de uyuyabiliyordu. Damlamalar tekrar başlayınca o da uyanıyordu.

«Ben eskiden şimşek gürültüsünde bile uyurdum.»

Tamirci öylesine sinirli, öylesine huzursuz ve öylesine can sıkıntısı içindeydi ki aklını kaybetmekten korkuyordu. «Çıldırırsam onlara neyi itiraf edeceğim?» Her günün asap bozucu sıkıntısı ve sinirlerinin bozukluğu delirebileceğini aklına getiriyordu.

Bir gün bir şeyler yapma özlemi okuyacak bir tek kelime bulmak özlemiyle hücrede bırakılmış olan muska kutularından birini açtı. Kutuyu şeridinden tutup bir toz yığını koyvererek açılıncaya kadar duvara vurdu. Muska kutusunun içi eski parşömen kâğıdı ve deri kokuyordu ama aynı zamanda garip bir insan kokusu da var gibiydi. Biraz insan teri kokuyordu sanki. Tamirci kırık muska kutusunu burnuna götürdü ve kokuyu hırsıyla emdi. Küçük siyah kutu her birinde kıvrılmış birer kâğıt parçası bulunan dört bölmeye ayrılmıştı. Kâğıt parçalarının ikisinde Exodus'tan mısralar, diğer ikisinde de Tevratın beşinci kitabından bölümler yazılıydı. Yakov, zorla el yazısını çözdü, kelimeleri hatırlamak, okumaktan daha kolay gelmişti. Mısırdaki ilişki sona ermişti ve kâğıtlardan birinde Musa, Kızıldenizden geçişi kutluyordu. Bir başka kâğıtta Sh'ma Yisroel vardı. Dördüncüsünde de tanrıyı sevmenin ve ona hizmet etmenin armağanları bunun aksini yapanlara verilecek cezalar sıralanmıştı. Cenneti, yağmuru ve o yağmurun yaratacağı ürünü hatta hayatı kaybetmek. Dört parça kâğıtta da insanlara Tanrıya itaat etmeleri ve onun sözlerini başkalarına öğretmeleri emrediliyordu. «Bu sebeple bu kelimeleri kalbinize ve ruhunuza yerleştirip elinizin üzerine yapacağınız bir işaretle bunları kendinize bağlayın, bu sizin başınıza çatkı olabilir.» İşaret muskanın kutsal işaretiydi ve Yakov bunu bozmuştu. Kâğıt parçalarını heyecanla ve biraz da üzüntü içinde okudu, sonra da bunları şiltesinin samanları arasına

gizledi. Fakat bir gün Zitniyak gözünü casus deliğinde fıldır fıldır gezdirdiği sırada tamirciyi bunları okurken yakaladı. Hemen hücreye girdi ve kâğıtları zorla aldı. Yakov ona kırık muska kutusunu gösterdiği halde bu dört kâğıt parçası adamı şaşırtmıştı; Zitniyak bunları Baş Gardiyana gösterdi, o da bu yeni deliller'i ele geçirmekten pek büyük heyecan duymuştu.

Birkaç hafta sonra Zitniyak hücrede olduğu sırada tamirciye gizlice, yeşil karton kapaklı Rusça bir Yeni Ahit verdi. Kitabın sayfaları kullanıla kullanıla eskimiş, yer yer yazılar okunmaz hale gelmişti. Zitniyak: «Bunu benim ihtiyar karı gönderdi» diye fısıldadı. «İşlediğin suçtan ötürü pişmanlık duyasan diye bunu sana vermemi söyledi. Hem üstelik her zaman da okuyacak bir şeyin yok diye yakınıp duruyorsun. Bunu al ama hiç kimseye kimin verdiğini de söyleyeyim deme kemiklerini kırarım. Eğer nerden bulduğunu soracak olurlarsa mutfakta sen farkına varmadan tutuklulardan birinin kitabı cebine sokuverdiğini söylersin. Ya da kutuları boşaltmaya gelen tutuklulardan birinin marifeti olduğunu söyleyebilirsin.»

«Peki ama niye 'Yeni Ahit'de 'Eski' si değil?» diye Yakov sordu.

Zitniyak: «Eskisi sana hiç yaramaz da ondan.» diye cevap verdi. «O zaten çoktandır kullanılmıyor, bir yığın kurşuni sakallı Yahudi bir karışıklıktan ötekine sürükleniyorlar. Üstelik Eski Ahit'de bir sürü sevişme yer almış, onun için bunu nasıl bir dini eser sayabilirsin? Eğer Tanrının gerçek sözlerini öğrenmek istiyorsan, incilleri oku. Benim ihtiyar karı sana bunu söylememi tembihledi.»

Yakov önce kitabı açmadı bile, çocukluğundan

beri İsa Peygamberi Yahudi düşmanı bir yabancı olarak düşünüp ondan korktuğu için kitabı açamamıştı. Fakat kitap orada durdukça canının sıkıntısı daha da arttı ve merakı da gittikçe kuvvetlendi. Nihayet kitabı açıp okumaya başladı. Masanın başına oturup karanlıkta okuyordu ama okuması pek de uzun sürmüyordu çünkü kafasını kitaba vermekte zorluk çekiyordu. Ama gene de İsa'nın hayat hikâyesi onu meraklandırırdı ve dört İncil'i de okudu. İsa garip neşesiz ve belki de deli bir yahudiydi ancak tamirci onun öğütlerinden hoşlanmıştı ve sakatların, körlük ve ateşe ve suya düşen sar'alıların iyileşmesini zevkle okudu. Somunlar, balıklar ve ölülerin dirilmesinden pek hoşlandı. Hele sonunda İsa'ya nasıl tükürdüklerini, onu sopalarla nasıl dövdüklerini ve gece nasıl çarmıha gerdiklerini okuduğu zaman da pek duyulanmıştı. İsa haykırarak Tanrı'dan yardım istemiş, fakat Tanrı yardım mardım etmemişti. Karanlıkta acı içinde feryat koparan bir adam vardı, fakat Tanrı dağın öbür tarafındaydı. Onu duymuştu ama zaten o herşeyi duymuştu. Onun daha önceden duymamış olduğu ne vardı ki? İsa öldü ve onu çarmıhtan indirdiler. Tamirci gözlerini kuruladı. Daha sonra da eğer gerçekten böyle olmuşsa ve bu da Hristiyan dininin bir parçası olduğuna ve buna inandıklarına göre suçsuz olduğumu bile bile beni nasıl hapiste tutabiliyorlar? diye düşündü. Niye bana acıyıp da serbest bırakmazlar?

Hafızası ona zorluk çıkardığı halde İncilden hoşuna giden bazı beyitleri ezberlemeye çalıştı. Bu da zihnini meşgul etmek ve hafızasını çalıştırmak için başvurduğu bir çareydi. Sonra da öğrendiklerini kendi kendine ezberden tekrarlıyordu. Bir gün de ezberlediği beyitleri bağıra bağıra gözetleme deliğine oku-

du. Koridordaki sandalyesinde oturup elindeki çakıyla bir çubuğu yontmakta olan Zitniyak tamircinin «Güzellikler» başlıklı beyiti okuduğunu duydu, bunu sonuna kadar dinledikten sonra çenesini kapamasını söyledi. Yakov geoe uyumayınca ya da bir rüya veya gürültüyle uykusundan uyanınca uyanık kaldığı süreyi hücrede İncilden beyitler söyleyerek geçiriyordu ve tabii Kogin de her zamanki gibi kulağını gözetleme deliğine veriyordu. Son zamanlarda sıkıntıdan adamakıllı neşesi kaçmış olan muhafız bir akşam o kalın sesiyle kapıdan şöyle seslendi: «Bir Hristiyan çocuğunu öldürmüş olan bir Yahudi nasıl olur da böyle İsanın sözlerini okumaya kalkar?»

Tamirci: «Ben o çocuğa hiç dokunmadım bile» dedi.

«Herkes bunu senin yaptığını söylüyor. Bir hahamın sana bu işi gidip yapmanı ve vicdanının seni hiç rahatsız etmiyeceğini belirtmiş olduğu söyleniyor. Duyduğuma göre sen çok çalışkan bir adammışsın. Yakov Bok fakat gene de bu suçu rahatça işlemiş olabilirsin, çünkü senin inancına göre bir Hristiyan öldürmek suç sayılmaz. Bu kan meselesi senin dininin eski bir bölümüdür. Taa küçüklüğümden beri bunu duymuşumdur.»

«Eski Ahit'e göre biz kanı ağızımıza koyamayız Bu yasaktır,» dedi Yakov, «Fakat ya şuna ne buyrulur: 'Doğru söylüyorum, sana, insanın oğlunun etini yiyip kanını içmedikçe senin içinde hayat yok demektir; benim etimi yiyip benim kanımı içen her kim ise o ölümsüzlüğe kavuşacaktır. Ve ben onu kıyamet günü tekrar dirilteceğim. Çünkü benim etim gerçekten yiyecektir ve benim kanım da gerçekten içkidir. Benim etimi yiyen ve benim kanımı içen, bana dayanır ve ben de ona dayanırım.'»

«Ah, bu balık başka balık ama.» diye Kogin karşılık verdi. «Bu sözlerle gerçek et ve kan değil, ekmek ile şarap kastediliyor. Hem üstelik sen az önce söylediğin bu sözleri nereden öğrendin? Şeytan bir Yahudiye âyet öğretmeye kalktı mı ikisi de hataya düşer.»

«Kan kandır. Ben okuduğum şeyi söylüyorum.»

«Sen bunu nereden biliyorsun?»

«John'un İncilinde okudum.»

«Bir Yahudinin İncil okuması da ne demek oluyor?»

«Bir Hristiyanın ne olduğunu öğrenmek için okuyorum bunları.»

«Bir Hristiyan, İsa'yı seven insan demektir.»

«Bir insan, nasıl hem İsa'yı sever, hem de suçsuz bir insanı cezaevinde tutup ona azap çektirir?»

Kogin casus deliğinin kapağını kaparken: «Suçsuz bir Hristiyan katili yoktur,» dedi.

Fakat ertesi akşam, yağmur sürekli olarak şakır şakır cezaevinin avlusuna yağarken ve hücrenin tavanından aşağı damla damla su akarken muhafız, Yakov'un daha başka neler ezberlediğini öğrenmek için hücrenin önüne geldi.

Kogin: «Ben yıllardan beri kiliseye gitmedim,» dedi. «Ben pek öyle koyu dindar, papazlara meraklı bir adam değilim ama İsa'nın sözlerini duymak da hoşuma gidiyor.»

Yakov: «Hanginiz benim suçlu olduğuma hükmettiniz?» diye sordu. «Ben doğruyu söylüyorsam, niye bana inanmıyorsunuz?»

«O, böyle mi dedi?»

«Evet»

«Hadi bir başka sözünü daha söyle.»

«Fakat dünya ile ahiretin geçip gitmesi, bir ka-

nunun bir noktasının hükümsüz hale getirilmesinden daha kolaydır.»

«Sen bu sözleri söylerken benim hatırladıklarım-
dan daha başkaymış gibi geliyor bana.»

«Aynı kelimeler bunlar.»

«Hadi bir tane daha söyle.»

«Yargılanmayacağın yargısına varma sakın.
Çünkü yapacağın yargılamayla yargılanacaksın ve ve-
receğin ölçü alacağın ölçü olacaktır.»

Kogin: «Bu kadar yeter,» dedi. «Sıkıldım.»

Fakat ertesi akşam Kogin bir mum dibi ile kib-
rit getirdi.

«Bak Yakov Bok, hücrende bir İncil kitabı sak-
ladığını biliyorum. Bunu nasıl ele geçirdin?»

Yakov, mutfağa yiyeceğini almaya gittiği za-
man birisinin kitabı cebine sokuşturduğunu söyledi.

Kogin: «Bu olabilir de, olmayabilir de,» dedi! Fa-
kat madem ki, kitabı bir kere ele geçirmişsin, o hal-
de bari bana bir şeyler okuyuver. Ben gerçekte bir
aile erkeğiyim.»

Yakov, mumu yaktı ve kapının üzerindeki delik-
ten Kogin'e İncil okudu. Mumun sarı alevi ıslak hü-
creye yayılırken İsa'nın yargılanışını ve çektiği sıkın-
tılara ait bölümü okudu. Askerlerin İsa'nın basına
ısırgan otundan bir taç yerleştirdikleri bölüme gelin-
ce de muhafız işini çekti.

Sonra tamirci endişeli bir fısıltıyla konuştu:
«Dinle, Kogin, senden küçük bir istekte bulunabilir-
miyim? Pek öyle önemli bir şey değil. Bir tanıdığma
birkaç kelime bir şey yazmak için bir parça kağıt ile
bir kalem istiyorum. Bu dediklerimi bana ödünç vere-
bilir misin?»

«Sen git, kendini düz daha iyi Bok,» diye Kogin

cevap verdi. «Ben senin o Yahudi hilelerine alışkı-
nım.»

Mumu alıp söndürdü ve bir daha da İncil'den
âyetler dinlemeye gelmedi.

2 —

Tamirci, tomurcuklanan ağaçlardan ve çiçekler-
den doğru esen rüzgâr, kırık pencereden içeri girince
bazan ilkbaharın kokusunu alıyordu bu da ona top-
rağın üzerinde yetişen yeşillikleri hatırlatıyordu ve
yüreği inanılmaz derecede sızlıyordu.

Tamircinin tutuklanmasından şöyle bir yıl geç-
tikten sonra Mayıs ayında ya da belki Haziran ayında
bir gün geç vakit kurşuniler giymiş siyah şapkalı bir
papaz karanlık hücreye girdi. Papaz dağınık saçlı, ısl-
lak dudaklı ve uğursuz bakışlı genç bir adamdı.

Yakov aklını kaçırpı hayal görmeye başladığına
hükmederek gerileyip duvara doğru gitti.

«Sen kimsin? Nereden geliyorsun?»

Papaz gözlerini kırptırarak başını salladı: «Se-
nin muhafızın bana kapıyı açtı,» dedi. Öksürmeye
başladı ve kendini toparlaması da bir hayli uzun sür-
dü. «Hastaydım,» dedi. «Ateşler içinde yatağında
yatarken bu cezaevinde azap çekmekte olan bir ada-
mın hayali gözlerimin önünde canlanıverdi. Kim ola-
bilir bu? diye düşündüm ve sonra hemen aklım başı-
ma geldi ve bu ancak bir Hristiyan çocuğunu öldür-
düğü için tutuklanan Yahudi olabilir dedim. Her ta-
rafım ter içinde kalmıştı, acı içinde bağırdım, Bu işa-
ret için sana teşekkür ederim İlâhi Peder, çünkü tu-
tuklu Yahudiye yardım etmemi istediğin anlaşıyor.»
Hastalığım geçer geçmez de gardiyana bir mektup ya-
zıp seni ziyaret etmeme izin vermesini istedim. Önce

bu imkânsız gibi göründü, fakat duaya ve oruca başladıktan sonra Başpiskoposun da yardımıyla bu isteğim yerine getirildi.»

Papaz paçavralar içindeki sakallı tamircinin pek tasalı bir halde nemli duvara sırtı dayalı duruşunu görünce hemen yere diz çöktü:

«Sevgili Tanrım» diye duaya başladı. «Bu zavallı İbranınin günahlarını bağışla ve bizim de ona karşı işlediğimiz günahları onun bağışlamasına fırsat ver. Çünkü eğer insanların kusurlarını bağışlarsan, İlâhi Pederin de seni bağışlar, fakat eğer sen insanların kusurlarını bağışlamazsan, İlâhi Pederin de senin kusurlarını bağışlamaz.»

Papaz dizlerinin üzerinde sürüne sürüne tutukluya yaklaştı ve onun elini öpmek istedi, fakat tamirci geri çekilip hücrenin gölgeleri arasına karıştı.

Papaz inildiyerek ayağa kalktı, soğukları da ağırlaşmıştı.

«Yalvarırım, beni dinle, Yakov Şepsoviç Bok,» diye sızlandı, «muhafız Zitniyak'dan öğrendiğime göre sen dini duygular içinde İncil'i okuyormuşsun. Muhafız Kogin de senin gerçek İsa'nın sözlerinden bir kısmını ezberlediğini söyledi. Bu fevkalâde bir işaret sayılır çünkü eğer İsa'yı kucaklarsan gerçekten pişmanlık duymuş olacaksın. O da seni lânetlemeden kurtaracak. Hele Ortodoks mezhebine girecek olursan, seni tutuklamış olanlar ithamlarını bir kere daha iyice düşünüp bir din kardeşimizsin diye seni serbest bırakmak isteyecekler. İnan bana, Tanrının gözünde hata yaptığını anlayıp isteyerek gerçek imana gelen bir Yahudiden daha sevgili bir kul yoktur. Eğer kabul edersen sana Ortodoks mezhebinin icaplarını öğretmeye başlayacağım. Gardiyan izin verdi. O zaten geniş düşünceli bir adamdır.»

Tamirci hiç sesini çıkarmadan durdu.

Papaz gölgelere bakarak: «Orada mısınız?» diye sordu. Sıkıntılı sıkıntılı gözlerini kırıştıtarak, »Neredesin?» diye bağırdı. Gürültüyle öksürdü.

Yakov, loş ışık altında masanın başında duruyordu. Dua örtüsü başını örtüyordu, muska kutusu da başına bağlanmıştı.

Papaz şiddetli bir öksürük nöbeti içinde mendilini ağzına tutarak demir kapıya döndü ve kapıyı yumrukladı. Kapı hemen açıldı o da dışarı fırlayıverdi.

Zitniyak koridordan tamirciye seslendi: «sen de aradığını bulacaksın» diye bağırdı.

Daha sonra hücreye lâmba getirildi ve Yakov'u soyup o gün dördüncü defa aradılar. Pek aksiliği üzerinde olan Baş Gardiyan şilteye bir tekme vurunca samanların arasında Yeni Ahit'i buluverdi.

— «Bunu da hangi cehennemden buldun?»

Zitniyak: «Mutfakta birisi cebine sokuşturmuş olmalı» dedi.

Baş Gardiyan, tamirciyi bir tokatla yere yıktı.

Muskaları ve Zitniyak'ın «Yeni Ahit» ini de müsadere etti ama ertesi sabah geri geldi ve bir tomar kitap sayfasını Yakov'un suratına fırlatıverdi. Bunlar İbranice yazılmış Eski Ahit'ten sayfalar, Yakov hemen kâğıtları toplayıp sabırla bunları bir araya getirdi. Kitabın yarısı eksikti ve sayfaların bazıları da kurumuş kan lekesini andıran kahverengi çamur lekeleriyle doluydu.

3 —

Çalı süpürgesi dağıldı. Tamirci bunu aylardan beri kullanıyordu ve taş zemine sürte sürte çalılar eskimiş dağılmıştı. Yerleri süpürürken çalıların bir kıs-

mı kopmuş gitmişti ve tamirciye de bunun yerine de başka birşey vermemişlerdi. Derken çalıları sopaya bağlayan ip te koptu ve böylece süpürgenin sonu geldi. Zitniyak ona başka çalı da ip de getirmiyordu. Yakov, bunları getirmesini istemiş fakat bu isteğine karşılık süpürgenin sopası da hücreden kaldırılmıştı.

— «Canını acıtmayasın ve o çirkin hilelerini başka bir kimseye daha uygulamayasın diye yaptık bunu, Yakov Bok. Bazıları o zavallı yavrucağı bıçaklamadan önce kazık sokup bayılttığını söylüyorlar.»

Tamirci muhafızlarla eskisinden daha az konuşuyordu, bu da onu daha az yoruyordu; adamlar ona pek az söz söylüyorlardı, bu da arasına bir emir vermekten veya tamirci işi ağırdan aldığı takdirde bir iki küfür savurmaktan ibaretti. Süpürge olmayınca tamircinin gündelik programı da bozulmaya yüz tuttu. O gene de buna bağlı kalmaya çalıştı ama artık içi temizlenip yakılması beklenecek soba da yoktu ve yiyeceğini almak için mutfığa gitmesine de izin verilmiyordu. Önceleri olduğu gibi gene yiyeceğini hücreye getiriyorlardı. Mutfaktan öte beri çaldığını söylediler. Meselâ Yeni Ahit İncili gibi. Bir gün hücresi aranırken de bir bıçak bulmuşlardı. Bu da günde iki kere tekrarlanan ve tamircinin de bazan büyük bir hevesle beklediği gezintileri sona erdirdi.

Gardiyan, «Çok isabet oldu» dedi. «Bir yahudinin kuralları çiğneye çiğneye ortalıkta gezinmesine izin veremeyiz. Zaten bazı tutuklular arasında homurdanmalar da başlamıştı.» Gündelik programdan geri kalan da sabahları cezaevinin ziliyle uykudan uyanıp günde bir kere değil iki kere hafif bir şeyler yemek ve bitkin bir halde günde üç defa aranmaktan ibaretti.

Uzun ve kısa çubuklarla zamanı izlemeyi bırak-

mıştı. Bir yıldan öteye gidememişti. Şimdi yaz mevsimiydi, sıcak hücre pek ağır kokuyordu ve duvarlar da terlemeye başlamıştı. Sivrisinekler ve çeşitli böcekler duvarlara vurup duruyorlardı. Ama gene de yaz daha iyiydi; bir kışın daha gelmesinden korkuyordu. Ve eğer kıştan sonra ilkbahar da gelirse, tamirci cezaevinde iki yıl kalmış olacaktı. Ya ondan sonra? Zaman boş bir geleceğe doğru bir çöl rüzgarı gibi esiyordu. Hiç bir son, hiç bir olay, hiç bir iddianame, hiç bir duruşma yoktu. Beklemek onu perişan etti. Beklemeye çalışmak, tutuklanmasına karşılık suçsuzluğunu bilmek ve onun serbest bırakılması için de koskoca bir yıl süresince hiç bir şeyin yapılmamış olduğunu bilmek tamirciyi enikonu inceltmişti. Bu derece yapayalnız kalmak ona dehşet veriyordu. Sıcaktan bunalmış rutubetli soğuktan yenmiş ve şu bir türlü gelmeyen iddianameyi beklemekten kemirilmişti, acaba derisinden kurşuni kemikleri görölüyor muydu? Sinirleri de her an kopmaya hazır birer gergin iplikten farksızdı. İçinde o daracık kuyunun derinliğinden feryat etti, fakat kimse görünmedi ve onun bağırıışlarına cevap veren olmadı. Ona bakan ve konuşan ne bir dost ne de bir yabancı vardı. Yaşından başka hiç birşey değişmedi. Eğer duruşması yapıp suçu tesbit edilse de cezasını çekmek üzere Sibirya'ya gönderilmiş olsaydı, bu bile bir şey sayılırdı. Tarağın dişleri dökülünceye kadar saçlarını ve sakallarını taradı. Yalvarıp yakardığı halde hiç kimse ona bir başka tarak vermedi. Onun için de tamirci parmaklarını tarak yerine kullandı. Sürekli tasa içindeydi. Asla kadınlaşmamış kızlarla dolu bedeni onu baştan çıkarıyordu ama bu da midesini allak bullak ediyor-

du. Kendini temiz tutmak için de boşuna uğraşıyordu.

Yakov, Eski Ahit'i o lekeli, çamurlu sayfalarından satır satır okumaya çalışıyordu. Çoğu zaman kelimelerden birşey anlamamakla beraber her harfi büyük bir dikkatle okuyordu. Vaktiyle bildiği kelimelerin çoğunu unutmuştu ama o bunları tekrar tekrar okuya okuya bazılarını hatırladı, bazılarını ise iyice unutmuştu.

Anlayamadığı bölümler ve eksik sayfalar onu hiç tedirgin etmiyordu; hikâyenin anlamını kavramıştı. Orada olmayanları da tahmin ediyor, ya da sonradan hatırlıyordu. Önceleri kitabı her eline alışında ancak bir kaç dakika okuyabilirdi. Işık kötüydü. Gözleri sulanıyor, zihni bulanıyordu. Sonraları daha uzun ve daha hızlı okumaya başladı. Neşeli ve çılgın İbranilerin çalışmalarını, savaşlarını, günah işleyişlerini, tapınışlarını, kısacası her ne yapıyorlarsa bunları belki de hasetinden insana benzemeye çalışan o öfkeli - mœfkeli Tanrıyla durmamacasına konuşarak yapışlarının hikâyesine kendini adamakıllı kaptırmıştı.

Tanrı konuşur. Önu yaşatma görevini İbranilere verdiğini söyler. Buna andettiğine göre, öyle olması gerekir. Tanrı teklifi yapar, İsrail de kabul eder, yoksa tarih ne zaman başlayacaktı? İbrahim, Musa, Nuh Jeremiah, Hosea Ezra hattâ Eyüp, Tanrıyla konuşup kişisel antlaşmalarını yaparlar. Fakat İsrail bu antlaşmayı sırf sonradan bozabilmek için kabul eder. İşte esrarengiz amaç da budur, onlar bu denemeye muhtaçtırlar. Onun için de sahte Tanrılara taparlar. Bu da Yahova'yı iki elinde alev alev yanan kılıçla altın tahtından indirir. O yüksek sesle konuşunca tarih de kaynar. Asur, Babil, Yunan ve Roma onun öfkesinin asası, seçilmiş kimselerin koyunlarını koparan âsâ

olur. Tanrıyla yaptıkları sözleşmeye, ihanet ettiklerine göre bunun karşılığını da ödemek zorundadırlar. Savaş, afet, ölüm, sürgün... bunların ceremesini çekerler. Acı çekmenin pişmanlığı uyandırdığını söylerler. İşte, Andlaşmanın insanları Tanrıya karşı işledikleri günahların cezasını çekerler. Bundan sonra Tanrı onları affeder ve yeni bir andlaşma yapmayı teklif eder. Niye olmasın? Onun yaradılışı böyle, herşey yeniden başlamalı, bunun sebebini de sormayın. İsrail değişir gibi görünmesine rağmen hiç değişmemiştir ve andlaşmayı kabul eder. Tabii sahte tanrılara taparak andlaşmayı bozmak için kabullenmiştir bunu böylece durmadan acı çekip pişmanlık duyacaklardır. Yakov, andlaşmanın amacının tecrübenin tanrıyı şaşırtmasına rağmen insanları tecrübe sahibi etmek olduğunu düşünür. Tanrı, ne de olsa Tanrıdır. O neyse odur. O böyle şeyleri ne bilir? Hem onun edindiği tecrübe nedir ki? Tanrı Yahudileri kıskanır. Bu varlıklı bir hayattır. Belki de Tanrı insan olmak ister, kimbilir belki bu da mümkündür. Yani bu Tanrı Yehova, şu bulutların arasından çıkıp fırtınalar yaratan çalıları yakan Tanrıdır konuşan. Spinoza'nın Tanrısında ise durum başka. O, tabiatın tümünde keşfedilen ölümsüz, sonu gelmeyen Tanrı fikridir. Bu Tanrı bir şey söylemez; ya konuşamıyordur ya da konuşma ihtiyacını duymuyordur. Sen bir fikir olsan, ne söyleyebilirsin? İnsanın bu tanrıyı kendi zihninin yapısında bulması gerekir. Spinoza onu anlamıştı, fakat Yakov Bok bunu yapamaz. Hem o bir düşünür de değil ki. Onun içinde gelişmiş Tanrı düşüncesinden de andlaşma yapılan Tanrıdan da yoksun bir halde acı çeker. Muska kutusunu da kırmıştır. Hiç kimse onun uğruna acı çekmez, o da kendinden başka hiç kimsenin acısını çekmez. Tamirciye yönelen

Tanrı gazabının asası da Rusya Çarı Nicholas II'dir. Acı çeken uşağını Tanrısı yok diye cezalandırır.

Zor bir hayat bu.

Tamirci okurken Zitniyak da onu seyretti. Gözetleme deliğinden: «Sinagog'da yaptıkları gibi sen de okurken ileri geri sallan» dedi. Tamirci de ileri geri sallandı. Bunu görsün diye Baş Gardiyan da çağrıldı. Adam yere tükürürken: «Başka ne beklenirdi?» dedi.

Yakov bazan kelimelerin şekillerini göremez oluyordu. Bunlar beyaz kanatlı kara kuşlar ya da kara kanatlı beyaz kuşlar oluyordu. Düşünceden yoksun bir düşünceye yani aptallaştırıcı bir beyazlığa dalıveriyordu. Tamirci bulunduğu yerin de izini kaybetmişti, bu öyle derin bir unutkanlıktı ki bundan sıyrılmak tamirciye azap veriyordu. Artık bu sık sık tekrarlanıyordu ve saatlerce sürüyordu. Bir keresinde de sabahleyin masa başında Eski Ahit'i okurken bu duruma geldi ve ancak öğleden sonra geç vakit hücrede çıril çıplak durup Baş Gardiyan ile Zitniyak'ın araması başladığı sırada yaşadığı zamana dönebildi. Bazan da farkına varmadan Rusyanın bir ucundan öbür ucuna kadar yürüyordu. Bu ayaklara zor geliyordu ve biraz da önlenmesi gerekiyordu; çünkü pabuçlarının tabanlarını eskitmişti ve hiç kimse de ona başka pabuç vermek istemiyordu. Çıplak ayaklarıyla uzun, taşlı bir yolda yürüdü yürüdü ve ondan sonra da iki ayağı berelendi, su topladı. Uyandığı zaman yürümekte olduğunu farkettil ve oerrahın neşterinin verdiği acıyı hatırlayınca da bu iş onu korkuttu. Yürümeye başladığı zaman iradesini kullanarak kendine gelmeye çalıştı. Uzun yolda bir iki adım attı ve korkuyla kendine geldi.

Yakov, geçmişi hayalinde canlandırıyor. Köyü, işlediği hataları ve uğradığı başarısızlıkları hatırlı-

yordu. Bir mehtaplı gece, Yakov'un sebebini bir türlü hatırlayamadığı şiddetli bir kavgadan sonra Rais! kulübeden çıkmış, karanlıkta babasına kaçmıştı. Tamirci de yalnız başına oturup sıkıntılarını ve ithamlarının gerçeğe uymadığını düşünürken karısının arkasından gitmeyi de tasarlamış, fakat bunu yapacak yerde yatıp uyumuştur. Eh, hiç bir iş yapmamaktan ölü gibi yorulmuştu. Ertesi yıl da o zaman bile pek gerçek olmamakla beraber karısı aleyhindeki ithamlar gerçek olmuştu. Bunların gerçekleşmesini kim sağlamıştı? Eğer o zaman karısının arkasından koşmuş olsaydı, şimdi burada oturacak mıydı bakalım?

Sık sık Hosea ile ilgili sayfaları çevirip Tanrının buyruğu üzerine bir fahişeyle evlenen bu adamın hi-kâyesini zevkle okuyordu. Fahişenin İsrail olduğunu söylendiğini duymuştu. Fakat Hosea'nın duyduğu kıskançlık ve azap evini, barkını, kocasının yatağını terkedip yabancılarla düşüp kalkmaya giden karısının arkasından kıvranan kocanın duyduğu kıskançlık ve azaptı.

Bırak silsin yüzünden fahişeliğini,
Ve göğüslerinden ihanetini,
Soyarsam onu çırılçıplak,
Doğduğu günkü gibi anadan doğma olursa,
Onu benzetirsem çöllere
Kuru bir topraktan farksız bırakır da,
Susuzlukla yüzersem derisini
Ve çocuklarına da şefkat göstermeyeceğim,
Onlar da elbet fahişeliğin ürünleridir,
Çünkü anaları fahişelik yapmıştır,
Onlara sahip olan kadın kötü yoldan yapmıştır
bunu
Çünkü demişti ki: «Gideceğim o sevgililerin ar-
kasından,»

Bana ekmek ve su veren sevgililerin.

Benim yünüm, benim ketenim, benim yağım, be-
nim içkim olacak.

İşte onun için, durun bakın, yollarına diken ko-
yacağım.

Ona karşı bir duvar öreceğim ki,

Yolunu bulamasın asla,

Ve de o âşıklarının arkasından koşacak,

Fakat asla yakalayamayacak onları,

Ve onları arayacak, fakat bulamayacak asla,

Ondan sonra da diyecek ki: «Öyleyse gidip ilk
kocama döneyim.

Çünkü o zaman benimle şimdikinden daha iyiymi
hayat.»

4 —

Bir sabah Zitniyak tutukluya üzerinde uzun bir sıra kırmızı pul bulunan kalın, yer yer çamurlanmış beyaz bir zarf getirdi. Pullarda Çarın asker kıyafetli portresi vardı, hükümdar ailesinin armasını da taşıyordu. Mektubu sansürde açılmış ve sonradan zamlı kâğıtla yeniden sözüm ona mühürlenmişti. Başında da «Zenya Golov'un Katiline» sözleri yazılıydı ve Kiev, Ploski Bölgesi Yüksek Mahkeme İnfaz savcısı eliyle gönderilmişti.

Mektubu alınca Yakov'un kalbi çarptı. «Kimden geliyor bu?»

Muhafız: «Sabah Melikesi'nden» dedi, «Aç da gör.»

Tamirci muhafız gidinceye kadar bekledi. Mektubu elinden uzaklaştırmış olmak için masanın üzerine bıraktı. Beş dakika da karşıdan hayretle seyretti. Acaba bu iddianame olabilir miydi? Onlar mek-

tubun üzerine böyle yazabilir miydiler? Yakov, acemi bir tavırla zarfın kenarını yırtıp açtı ve içinde bir kadının örümcek ağını andıran yazısıyla yazılmış on altı sayfalık bir mektup buldu. Her sayfada mürekkep lekeleri vardı, bazı kelimeler yanlış yazılmıştı ve bazılarının da üzerlerine kalın birer çizgi çekilip yeniden yazılmıştı.

«Efendim» diye başlıyordu mektup,

«Ben şehit Zenya Golov'un üzgün ve talihsiz anesiyim ve sizden en doğru ve en dürüst işi yapmanızı rica etmek amacıyla kalemimi elime aldım. Tanrı adına, bir ananın yakarışlarına kulak verin. Haksız yere belirli bazı değersiz insanların, komşular da dahil, bana yaptıkları adice ithamlar ve aşağılamalar beni perişan etti, oysa bu insanlarla ilgimi keseli çok olmuştu ve ellerinde de beni suçlamaya yetecek en küçük bir delil dahi yok. Tam tersine suçlayan o kadar çok delil var ki. İşte bu sebeple, şöyle eksiksiz ve gerçeği tam olarak yansıtan bir itirafta bulunarak havayı temizlemenizi rica ediyorum. Gerçi yüzünüzü evimde gördüğüm zaman pek fazla Yahudiye benzetemediğimi kabul ediyorum, eğer o çılgın yahudiler... yani kimler olduğunu tahmin ederseniz, işte eğer bunlar tarafından zorlanmasaydınız, bir çocuğu öldürüp onun değerli kanını dökerek böylesine korkunç bir suçta belki de işlemezsiniz. Ama gene de sizi ölümle tehdit ettikleri için hiç istemediğiniz halde bu suçta işlemiş olabilirsiniz, orasını bilemiyorum. Fakat kesin olarak bildiğim bir şey varsa o da uzun siyah mantolar giyinmiş pis sakallı yahudilerin size cinayeti işlemeniz gerektiğini ihtar ettikleri ve siz bu işi yaptıktan sonra yavrurun cesedini mağarada sakladıklarıdır. Zenyuşka'nın kaybolmasından bir gece önce rüyamda bu adamlardan bir tanesini çılgınca par-

layan gözlerle ve sakalında parlak kırmızı lekelerle ve elinde bir çantayla dolaştığını gördüm. Eski komşum Sofya Şişkovski de aynı gece, benim gördüğüm rüyanın eşini görmüş olduğunu sonradan bana anlattı.

Deliller hep aleyhinize olduğu için bu işe sahip çıkmanızı istiyorum. Sizin belki de bilmediğiniz bir husus var ki o da Zenyuşka elinizde bir bıçakla onu mezarlıkta kovaladığınızı bana açıkladığı zaman sizin daha başka ne gibi suç sayılacak işler yaptığınızı anlamak için dostlarımdan bir beye sizi takibettirmiş olduğumdur. Kendilerine yahudi değilmiş süsünü veren bir takım insanlarla tuğla imalâthanesinde ve sinagog'un bodrumunda buluştunuz da artık herkesce bilinen bir gerçektir. Size ait olmayan malları çalıp çırpıp satmaya kalktınız. Zenyuşka bütün bunları öğrenmişti ve işte oğluma karşı böylesine şiddetli nefret duyguları beslemeniz ve size yahudi paskalyası için kanı emilecek birini bulmanız söylendiği zaman da onu seçmeniz bu sebeptendi. Ayrıca da kibar çevrede bazı dükkânlarda ve Lipki Bölgesinde, soylu kişilerin evlerinin bulunduğu yerlerde evlere girip her türlü hırsızlığı soygunculuğu yapan o yahudi çetesini de koruyordunuz. Bu çete mensupları girdikleri yerlerden para, kürk, mücevher ve daha bir sürü değerli eşya çalıyorlardı. Üstelik çetenizdekilere de çaldıkları eşyanın gerçek değerinin ancak bir kısmını ödüyorsunuz, çünkü dedikleri gibi siz yahudiler birbirinizi de aldatırsınız. Ama buna da hiç kimse şaşmaz çünkü bütün dünya yahudilerin suç işlemek için yaratıldıklarını bilir. Vaktiyle bir Yahudi, benim bir dostuma kendine ev yapsın diye ödünç para vermeye kalkışmıştı, fakat arkadaşım önce Papaza gidip akıl danışmak istedi. Papaz durumu öğrenir öğrenmez tit-

remeye başladı ve arkadaşıma da lânetlenmiş bir yahudiden hiç bir şey almamasını, çünkü bunların insanı mutlaka aldatıp kandıracaklarını, doğuştan böyle oldukları için başka türlü davranamayacaklarını söylemişti. Bu papaz, bunların kötü bir iş yapamadıkları zaman yahudi kanlarının kaynaştığını söyledi. Eğer böyle olmasaydı, siz de belki ermiş bir çocuğu öldürmeye zorlanmanıza karşı koyardınız. Duruşmanız başladığı zaman sizin aleyhinize ifade vermeyeyim diye bana rüşvet vermeye çalışanların da çıktığını sanırım ki biliyorsunuzdur. İpekli elbiseler giyinmiş bir şişko yahudi Rusya'yı terketmem için bana 40.000 ruble teklif etti, Avusturyaya vardığım zaman da ayrıca 10.000 ruble ödeyecekti. Fakat o herif ile sizin o yahudi vatandaşlarınız bana 400.000 ruble bile teklif etselerdi, gene de suratlarına tükürüp bu teklife kesinlikle «hayır» cevabını verecektim, çünkü her şeye rağmen ben temiz ismimin şerefini Yahudinin kanlı 400.000 rublesine tercih ederim.

Benim o bey dostum sizin bir gün Zenya'nın gittiği okulun avlusunu gözetledikten sonra St. Sophia Katedralinin çevresinde gezinirken tükürdüğünüzü de görmüş. Arkadaşım, katedralin altın kubbelerine bakınca gözlerinin kamaşmasından korkuyormuş gibi hemen başınızı çevirdiğinizi ve kimse görmeden çarçabuk, yere tükürdüğünüzü farketmiş. Kimse görmesin diye böyle yapmışsınız ama işte benim arkadaşım görmüş. Ayrıca da sizin kara büyü ile uğraşıp kutsal törenlere katıldığınızı ve belirli bazı batını törenlerine katıldığınızı da bana söylediler.

Ayrıca bu hikâyenin iğrenç yönünü de bilmiyorum sanmayın. Zenya bana kendisini imalâthanedeki odanıza davet ettiğinizi ve orada bonbon ve tatlı vaatleriyle yavrumu kandırıp pantolonunun düğmele-

rini açtığınızı ve elinizle onu müthiş heyecanlandırdığınızı da anlatmıştı. Daha başka iğrenç şeyler de yapmışsınız, ancak bunları düşündükçe bayılacak gibi olduğum için buraya yazmıyorum. Siz bu korkunç şeyleri yaptıktan sonra da oğlum gelip bana anlatır, ben de sizi polise teslim ederim korkusuyla ona on kopek vermeyi adet edinmişsiniz, bunları da oğlum anlatmıştı. Bütün bunlar olup biterken oğlum kimseye bir şey söylemedi. Sadece bir kere pek meraklanıp konduğu için o odada onları bana anlattı, fakat ben de kimseye hattâ en yakın komşularıma bile utancımдан bir tek kelime dahi söylemedim. Tabii işlediğin cinayet suçu yaptıklarınızın karşılığını almanıza yetecektir ve belki de sadece bundan ötürü lânetlenmiş kimselerin işkencesini çekeceksiniz. Fakat size bir şey daha söyleyeyim, eğer bazı kimseler arkamdan kötü kötü konuşmaya devam edecek olurlarsa, yüzüm kızarsa da kızarmasa da olup bite-ni herşeyden önce bir beyefendi olan İnfaz Savcısına açıkça anlatacağımı. Ayrıca oğluma yaptığınız korkunç şeyleri herkese anlatacağım.

İsmimi korumak için de Çara başvuracağım. Çocuğumu kaybettikten başka dayanılmaz derecede ağır şartlar içinde yaşamaktayım. Ben namuslu ve temiz bir kadındım. Gerçi çalışan bir kadındım, kendime ve baktığım iki insana ayıracak zamanım yoktu ama annelerin en iyisi olmuşumdur. Yavrumun cenazesinde hiç ağlamadığımı söyleyenler de düpedüz yalan atıyorlar ve günün birinde de birisini iftira ve karakter katli için mahkemeye vereceğim. Ben Zenza'mı prensler gibi büyüttüm. Üstüne başına baktım, her türlü ihtiyacını temin ettim. Onun çok fazla sevdiği güzel yemekleri, tatlıları, pastaları pişirdim, bunun için büyük masraflara katlandım. O çe-

limsiz babası beni terkettiğinden beri ona hem analık hem de babalık ediyordum. Derslerine de elimden geldiği kadar yardım ettim ve papaz olmak isteyince de onu destekleyip istediğini kabul ettim. Öldürüldüğü zaman da papazlığa hazırlanmak için bir kilisenin hazırlık okuluna girmişti bile. Ben oğlum için ne gibi duygular besliyorsam o da benim için aynı duyguları besliyordu. Beni çok severdi oğlum. Bundan hiç kuşkunuz olmasın. «Yalvarırım, Zenyuşka,» diyerek ona şu kötü kötü yahudilerden uzak durmasını söyledim. Ama ne yazık ki annesinin sözünü dinlemedi. Siz oğlumun katilisiniz. Şehit bir yavrunun şehit annesi olarak derhal bütün gerçeği hemen itiraf etmenizi istiyorum. Havadaki kötülük temizlensin ki gene eskisi gibi temiz havayı içimize çekebilelim. Eğer bunu yaparsanız, hiç değilse öbür dünyada fazla azap çekmezsiniz.

Marfa Vladimirovna Golov.»

Mektubu almanın verdiği heyecan, içindekileri okunken daha da artmış ve Yakov'un beyni aklına gelen sorularla atmaya başlamıştı. Kadının sözünü ettiği duruşma yoluna girmiş miydi, yoksa kadın öyle olduğunu mu sanıyordu? Muhtemelen kadın öyle sanıyordu, ama o zaman böyle kesin konuşabilir miydi? Her neyse, zaten önce iddianamenin gelmesi gerekecekti ama neredeydi şu iddianame? Kadının bu mektubu yazmasının sebebi neydi? Kadının değiştiği o «kötü tahkir ve ithamlar» ve «şüphe yaratan kötü sözler» nelerdi? Ve bunları kim söylüyordu? Acaba kadın sorguya çekilmiş olabilir miydi, sorguya çekilmişse bile kim yapmıştı bunu, Bibikov mu acaba? Herhalde Grubeşov değildi sorguya çeken, ama o halde mektubu okuduktan sonra niye onu göndermişti? Yoksa kadın bu mektubu onun yardımıyla

mı yazmıştı? Bu da şahidin Yakov'a ne gibi ithamlarla karşı karşıya kalacağını bildirip ona tehlikeyi haber vermek ve onu tehdit etmek için mi yazılmıştı? Seni temin ederiz ki, kadın duruşmada bunları ve hiç aklına gelmeyecek daha başka bir sürü şeyi söyleyecek ve kendi takımından kurulu jüriyi mutlaka senin suçluluğuna inandıracak, onun için niye şimdiden suçunu itiraf etmeyesin demek için mi yazılmıştı? İthamları ve iğrenç tasavvurları gittikçe arttırıyorlardı ve onu bir sinek gibi tuzağa düşürmedikçe de içleri rahat etmeyecekti. Onun için Yakov'un başka kaçış yolları kapanmadan itirafta bulunması isabetli olacaktı.

Kadının bu mektubu göndermekteki amacı ne olursa olsun, bu kadının yönünden bir itiraf niteliğini taşıyordu, ortada başka şeylerin döndüğünü belli ediyordu. Acaba Yakov bu dönenlerin ne olduğunu hiç öğrenecek miydi? Tamirci kalbinin atışlarından kulaklarının zonkladığını hissetti. Eğer günün birinde bir avukatı olursa, ona verebilmek için bu mektubu saklayacak yer bulmak için çevresine bakındı.

Fakat ertesi sabah tamirci yemeğini bitirdikten sonra mektubu cebinde bulamadı ve kendisini ilâçla uyuşturmuş olmalarından kuşkulandı ya da mektubu daha başka bir şekilde ele geçirmişlerdi, meselâ üzeri aranırken. Herneyse, mektup gitmişti işte.

Tamirci bundan sonraki aramadan önce: «Kadına bir cevap gönderemez miyim?» diye sordu ve Baş Gardiyan da eğer yaptığı kötülükleri kabullenirse bunu yapabileceğini belirtti.

O gece tamirci, Marfa'yı şu boyun kemikleri çıkmış, uzun boylu vücudu biraz da Raisl'inkini andıran kadının hücreye girdiğini ve bir tek kelime dahi söylemeden soyunmaya başladığını gördü. Kirazlarla

süslü beyaz şapka, gül kırmızısı rengindeki atkı, yeşil etek, çiçekli bluz, pamuklu iç eteği, uçları sivri düğmeli pabuçlar, kırmızı jartiyer, siyah çoraplar ve lekeli fırfırlı don. Tamircinin şiltesi üzerinde bacakları iki yana açılmış bir halde yatmaktaydı ve gözetleme deliğinden papaza itirafta bulunursa, tamirciye şehvet ve zevk dolu bir eğlence vaadediyordu.

5 —

Bir gece tamirci hücrede birinin şarkı söylediğini duyarak uykusundan uyandı, iyice kulak kesilip dinleyince de bir erkek çocuğun tiz ve tatlı sesini duydu. Yakov, sesin nereden geldiğini anlamak için yattığı yerden kalktı. Çocuğun soluk zayıfcacık kemikli kara sarı yüzü hücrenin bir köşesindeki çukurdan parlıyordu. Çocuk ölüydü ama kara sakallı bir Yahudinin onu nasıl öldürdüğünü anlatan bir türkü okuyordu. Annesi onu bir şey almaya yollamıştı, dönüşte de yahudi mahallesinden geçerken bu sakallı, sırtı kambur haham ona yetişmiş ve ona lohusa şekeri ikram etmişti. Çocuk şekeri ağzına koyar koymaz yere düşüverdi. Yahudi çocuğu omuzladığı gibi tuğla imalâthanesine yöneldi. Burada çocuk yere yatırıldı, güzelce bağlandıktan sonra vücudunun deliklerinden kan fışkırıncaya kadar durmadan bıçaklandı. Yakov, türkünün sonunu dinledikten sonra ağladı. «Tekrarla. Türküyü bir daha söyle.» Tamirci ölü çocuğun mezarında söylediği o tatlı türküyü gene duydu.

Daha sonra çocuk ona çırılçıplak, her tarafı kan içinde görünerek yalvardı: «Yalvarırım bana elbiseLERİMİ geri verin.»

Tamirci, beni zıvanadan çıkarmak istiyorlar, di-

ye düşündü, ondan sonra da suçu işlemiş olduğum için delirdiğimi ileri sürecekler. Delirirse kimbilir neleri itiraf ederdi, işte bu onu korkutuyordu. Suçsuzluğunu savunmak için katlandığı sıkıntılar ve onu bu hale getirenlerin suçluluğu da güme gidecekti. Tamirci kendi kendisiyle uğraştı, mücadele etti, bağırarak aklını sıkı sıkı başında tutmasını, beyninin o karanlık, huzursuz merkezinde yanar bir mum tutmasını öğütledi.

Çılgın gözlü kanlı bir at göründü. Şmuel'in beygiriydi bu.

At, «Katil,» diye kişnedi. «At katili, çocuk katili... Aldığını hakettin.»

Tamirci, beygirin kafasına bir kütükle vurdu.

Yakov çoğu zaman gündüzleri de uyuyordu ama berbat bir uyku oluyordu bu. Uyku onu güçsüz ve tasalı yapıyordu. Daha zıvanadan çıktığı an gözetleme deliğinden pek çok göz onu gözetlemeye başlıyordu. Hava, uzaktan gelen seslerle uğulduyordu. Onu kurtarmak için bir plân düzenlenmişti. Tamirci uluslararası Yahudi Ordusu tarafından kurtarıldığına dair düşler kuruyordu. Dış duvarları kuşatmaya hazırlanıyorlardı. Tanıdık yüzler arasında Berele, Margolis, Leib, Rosenbach, Dudye Bont, Itzik Shulman, Kalman Kohler, Shloime Pincus, Yose-Moishe Magadov, Pinye, Apfelbaum ve Benya Merpetz vardı, bunların hepsi de öksüzler yurdundandı. Oysa tamirci bunların çoktan çekip gitmiş olduklarını bir kısmının öldüğünü bir kısmının da kaçtığını düşünmüştü. Kendisi de onlarla birlikte kaçmalıymış.

«Durun,» diye bağırdı, «durun.»

Her neyse, cezaevinin çevresindeki yollar gürültülüydü. Kalabalık bağırıp çağırıyor, ağlaşıyor, hayvanlar homurdanıp vıyaklayıp hoşurdanıyorlardı.

Herkes çeşitli yönlerle koşuyordu, havada tüyler uçuşuyordu, Gevalt, yahudileri öldürüyorlardı. Bir bölük kalın çizmeli golf pantolonlu, kılıçları bellerinde saklanan Kazak, küçük canavar gibi azgın midillilerin üzerinde dört nala geliyorlardı. Avluda da çift kartallı bayraklar rüzgârla oraya buraya savruluyorlardı. İkinci Nicholas altı beyaz at koşulmuş bir arabayla geldi, iki yandaki coşkunluk yapan, tutukluyu ele geçirip beynini çivilemek için sabırsızlanan yüzlerce «Yüz Kartallar» da onu selâmladılar. Yakov, göğsü sancılar içinde, kalbi yanarak hücrede gizlenmişti. Muhafızlar onu fare zehiriyle öldürmeyi tasarlıyorlardı. Tamirci ise önce onları öldürmeyi tasarladı. Zitniyak'a bir Zit, Kogin'e de bir Kog. Kapının önüne masa ve sandalyeyle yığınak yaptı, sonra bunları duvara vurup parçaladı. Ötekiler tamirciyi yakalamak için kapıyı kırmaya çalışırlarken o da yere bağdaş kurmuş mayasız unla kanı karıştırıyordu. Muhafızlar başını yumruk yağmuruna tutup koridorda sürüye sürüye götürülürken tamirci de çılgın gibi etrafına tekme savuruyordu.

Tamirci itiraf etmesin diye karanlık bir köşeye çekilip beynini bir sicimle güzelce bağlamaya çalıştı. Fakat kafası infilâk edip bir çürümüş meyva, tek gözlü Ringa balıkları ve Cennet Kuşlarıyla dolu bir kaynak haline geldi. Beyni bir milyon berbat kelime halinde dağılıverdi, fakat itiraf ettiği zaman da Goyim anlamasın diye Yid lehçesiyle konuşuyordu. İbranice olarak da âyetleri okuyordu. Rusça'ya gelince susuyordu. Korku içinde uyuyup dehşet içinde uyanıyordu. Rüyalarında çığlık çığlığa bağırarak çocukların seslerini duyuyordu. Uzun bir kaftan ve yuvarlak kürklü bir şapka giyip ağaçların arkalarında gizleniyordu ve bir Hristiyan çocuğu yaklaştığı zaman da

hemen ona saldırıveriyordu. Küçük yüzlü şöyle hasta-
lıklı tipte bir çocuk çılgın gibi korkudan gözleri evin-
den uğramış bir halde koşup kaçtı.

Tamirci: «Dur, ben seni seviyorum,» diye çocuğa
seslendi, fakat çocuk arkasına hiç bakmadı.

«Bir kere yeter, Yakov Bok.»

Nikola II Rus Donanmasının beyaz amiral ün-
iformasıyla göründü.

Tamirci iki dizinin üzerine çökerek: «Küçük Ba-
ba», dedi. «Asla bundan daha yurtsever bir Yahudiye
rastlayamazsın. Bayrağı gördüğüm zaman gözlerim
yaşlarla doluyor. Hem ben siyasetle de ilgilenmiyo-
rum. Ben geçimimi sağlamak çabasıındayım. Bütün bu
suçlamalar yanlış, ya da sen yanlış adamı yakaladın.
Eğer benim bunu söylememde bir sakınca görmez-
sen, yaşa ve yaşat diyeceğim. Düşünecek olursan
hayat zaten kısadır.»

Mavi gözlü soluk yüzlü Çar kibarca, «Sevgili
dostum,» dedi. «Tahtımdan ötürü beni kıskanma. Ve-
saire huzursuzluk yaratır. Zid'ler de bunu anlayıp ağ-
layıp sızlanarak yakınmaktan vazgeçseler iyi ederler.
Basit gerçek de, burada gerektiğinden fazla Yahudi
olmasıdır. Aman nasıl da çoğalıyorlar. Rusya niye
sizin milyonlarcanızın yükünü üzerine alsın? Dertle-
rinizden de siz sorumlusunuz. Sınırlandırılmış Konut
bölgesinin dışında yapılan 1905-6 katliamı da sizle-
rin yerleştirildiğiniz yerde duramadığınızı açıkça is-
patlayan delildir, tabii eğer bir delile ihtiyaç varsa.
Bu kabilenin yedikleri Rusyayı zehirledi. Bunları kim
istemış olabilir ki? Bizim saygıdeğer atamız Büyük
Petro'dan onları Rusyaya alması istendiği zaman «On-
lar hırsız, hilebaz kimselerdir» demişti, «ben kötülü-
ğü ortadan kaldırmaya çalışıyorum, arttırmaya de-
ğil.» Saygıdeğer Çariçemiz Elizabet Petrovna da

«İsa'nın düşmanlarından ne kazanç ne de kâr isterim» demişti. 1727, 1739, 1742 yıllarında Yahudi sürüleri Anavatanın şurasından burasından sürülmüşlerdi, fakat onlar gene sürüne sürüne geri geldiler ve kendimizi onlardan bir türlü kurtaramadık gitti. İşin en kötüsü de Büyük Katerin Polonyanın yarısını eline geçirdiği zaman oldu, bu bizim en büyük hatamızdı. O zaman Polonyadan bir milyon kuyu zehirleyen, hepimizin aleyhine casusluk yapan korkak hainleri miras aldık. Bunun Rusyayı mahvetmek için Polonyalıların hazırladıkları bir tuzak olduğunu hep söylemişimdir.»

«Bana merhamet edin, Hükümdar hazretleri. Kendi bakımımdan ben suçsuz bir adamım. Ben dünyanın nesini gördüm ki? Yalvarırım, merhamet edin.»

«Çarın kalbi Tanrının ellerindedir.» «Çar, beyaz yelkenlisine bindi ve Karadenize açıldı.

Nikolay Maksimoviç kilo vermişti, kız da pek fena topallıyordu ve tamirciye de bakmaya yanaşmıyordu. Proško, Serdiyuk ve Richter dışkıları tamircinin özlemini çektiği yulafla dolu üç ürkek atın üzerinde geldiler. Peder Anastasya onu Roma Katolik Mezhbine sokmak istedi. Marfa Golov kuru gözlerle ve bitkin bir halde ağlayarak tamirciye kendi aleyhine şahitlik yapması için rüşvet vermeyi teklif etti. Deniz subayı üniforması giymiş olan Baş Gardiyan da kişisel sebeplerden ötürü aramaların sürdürülmesi için ısrar etti. Muhafızlar da tamirciye şöyle açılıp isimleri vermeye başlarsa ona her istediğini verebileceklerini belirttiler ve tamirci de kışın ısıtılmış bir hücre, her gün bir kâse şehriye çorbası, peynir ve

güzel derli toplu bir kıl şilteye karşılık yapabileceğini söyledi.

Silâhlar ateşlendi.

Hiç hatırlamadığı bir devreyi geçti ve bir gün uyanıp kendini düşünde gördüğü altı kapılı ve pencere-
reli hücrede değil de, gene o eski hücresinde buldu. Hava hâlâ sıcaktı ama tamirci aynı yaz olduğundan
emin değildi. Hücre gene o çatlak, terlemiş duvarla-
rıyla eskisi gibi görünüyordu; belki biraz daha küçül-
müş gibiydi o kadar. Gene o ıslak taş zemini vardı.
Gene o eski berbat saman şilte duruyordu, bunun
koku da haşeratı asla öldüremiyordu. Masa ile üç
ayaklı sandalye gitmişti. Eski Ahit'in yaprakları da
leke ve çamur içinde yere dağılmıştı. Muska kutu-
sunu bulamıyordu ama o paçavra gibi dua örtüsü
hâlâ üzerindeydi. Son kalan odunlar da kaldırılmıştı
ve hücre de sanki onun hep burada kalmasını sağla-
mak amacıyla başının üzerine yıkılmış gibiydi.

Zitniyak'a: «Buradan gideli ne kadar olmuştu?»
diye sordu.

«Gitmedin ki. Gittiğini söyleyen kim?»

«Öyleyse hasta mıydım?»

«Bir humma geçirdiğini söylüyorlar.»

«Abuk sabuk söylenirken ne dedim» diye ta-
mirci çekinerek sordu.

«Kimbilir?» diye muhafız sabırsızlanarak cevap
verdi. «Benim derdim bana yetiyor. Burada verdik-
leri üç beş kuruş ücretle yaşamaya çalış da gör ba-
kalım. Baş Gardiyan günde iki kere seni dinliyordu
pek kötü bir kafaya sahip olduğunu söylüyor ama
zaten hiç kimse başka türlü olacağını ummuyordu
ki.»

«Şimdi daha iyi miyim?»

«Bu sana bağılı, fakat eğer bir eşya daha kırma-
ya kalkacak olursan senin kafanı kıracağız.»

Tamircinin bacakları titrediği halde gözetleme
deliğinin önünde durup dışarı baktı. Deliğin kapağını
parmağıyla yana itip koridora baktı. Penceresiz du-
varı sarı bir lâmba aydınlatıyordu. İki yanındaki hü-
craelerin boş olduğunu hatırladı. Bir çok kereler duva-
ra odunla vurmuştu ama buna hiç cevap alamamıştı.
Bir keresinde de koridordan geçmekte olan bir gö-
revli, gözünün delikten dışarıya baktığını görmüş ve
deliği kapayıp kapıdan uzaklaşmasını emretmişti.
Adam gittikten sonra Yakov gene bakmıştı. Sol ta-
rafta görüp görebildiği de muhafızların oturduğu san-
dalyeydi. Burada Zitniyak çubuk yontuyor, Kogin de
tasalı tasalı içini çekip oturuyordu. Öbür tarafta da
tozlanmış bir lâmba, duvara dayalı kırık bir fıçıyı
aydınlatıyordu. Tamirci, saatlerce durup koridoru
seyrediyordu. Zitniyak, içeriye bakmaya gelince ta-
mircinin gözünün dışarıya baktığını gördü.

*
**

6 —

Uzun süre tutuklu kalmaktan uyku da uyuyama-
yan Yakov, yaz ortasında bir gece, vakit gece yarı-
sını enikonu geçtikten sonra kalkmış, gözetleme de-
liğinden dışarı bakıyordu. Birdenbire gözü sanki biri
değişmiş gibi seyirdi ve yavaş yavaş Şmuel'in acı çe-
ken görüntüsüyle doluverdi.

Tamirci, kendine küfretti, gözünü geri çekti ve
öbürüyle bakmaya çalıştı. Düş de olsa gerçek de ol-
sa biraz daha yaşlanmış, zayıflamış ve saçı sakalı

ağarmış, ürkek sakallı bir korkuluk haline gelmekle beraber bu gördüğü Şmuel'di.

Tutuklu güvensizlik içinde bir fısıltı duydu: «Yakov, sen misin? Bak Şmuel, kayın baban burada.»

Önce Çar, şimdi de Şmuel. Ya ben hâlâ deliyim ya da bu da başka bir delice rüya. Bundan sonra da peygamber Eliyah ya da Hazreti İsa gelecek herhalde.

Fakat gömlekli, dik şapkalı, gömleğinin altından çamaşırı sarkan bu çelimsiz yaşlı adamın karaltısı orada duruyordu.

«Şmuel, yalan atma, gerçekten sen misin?»

Seyyar satıcı «Başka kim olabilir?» diye kısık bir sesle sordu.

«Aman, Allah saklasın, sakın sen de tutuklanmış olmayasın ha?» diye tamirci merakla sordu.

«Allah saklasın. Seni görmeye geldim ama az kalsın bunu başaramayacaktım. Bu hilekârlık oldu ama Tanrı beni bağışlayacaktır.»

Yakov gözlerini oğuşturdu: «Herkesi düşümde gördüm, öyleyse niye seni görmeyeyim yani? Fakat sen buraya nasıl girdin? Buraya nasıl geldin?»

Yaşlı adam, incelmış omuzlarını silkti.

«Buraya halkalarla geldik. Bana ne dedilerse onu yaptım. Yakov, bir yıldan fazla bir süreden beri seni arıyordum ama kimse senin nerede olduğunu bilmiyor. Kendi kendime temelli gitmiştir, onu bir daha görmeyeceğim, dedim. Derken bir gün hasta bir Rus'tan bir kaç kopek karşılığında bir yığın küflenmiş şeker pancarı aldım. Sebebini sorma ama hayatımda ilk defa küflenmiş diye aldığım bir şey gerçekte küflü çıkmadı. Pancarların yarısından çoğu iyi çıktı. Bu, Tanrının yoksul bir adama armağanıydı. Şeker şirke-

ti birkaç vagon gönderip bunları taşıtmıştı. Her neyse, ben şeker pancarını kırk ruble'ye sattım, bu işe girdiğimden beri en büyük kazancım bu oldu. Aynı zamanda Fiyodor Zitniyak ile de tanıştım. Buradaki Zitniyak'ın kardeşi, Kiev pazarında seyyar satıcılık yapıyor. Onunla konuşmaya başladık. Meğer bu adam senin ismini biliyormuş. Kendisine kırk ruble veririm seninle konuşmamı sağlayabileceğinden sözettii. Önce kardeşiyle konuştu, kardeşi ancak gece çok geç saatte gelmem şartıyla buna evet dedi ve pek de hevesli görünmedi. İşte ben buradayım ya, onun hevesine kim aldırır? Kırk rubleye karşılık burada sadece on dakika durmama izin verdiler, onun için çabuk çabuk konuşmamız gerekiyor. Hayatım boyunca pislik kadar bol zamanım oldu ama şimdi onu parayla buluyorum. Zitniyak, yani burada muhafızlık yapan kardeş, oğlu tutuklandığı için izin alan arkadaşıyla gece nöbetini değiştirdi. İşte, zaten böyle olur, şans açık olsun. Neyse, Zitniyak, dış kapının yanındaki koridorda bekleyecek, fakat birisi geldiği takdirde beni vurmak zorunda kalacağını da daha baştan söyledi. Zaten böyle yapması isabet olur, çünkü beni görürlerse hesabım tamam demektir.»

«Şmuel, heyecandan bayılmadan söyle; benim cezaevinde olduğumu nereden biliyordun?»

Şmuel, sıkıntılı sıkıntılı ayaklarını oynattı. Dans eder gibiydi ama gerçekte dans değildi bu.

«Nereden bildim diye soruyor. Bildiğim için bildim işte. Biliyorum. Geçen yıl Musevi gazetelerinde Kiev'de bir Yahudinin bir Hristiyan çocuğunu öldürmekten sanık olarak tutuklandığını okuduğum zaman kendi kendime bu zavallı Yahudi kim olabilir diye düşündüm, mutlaka benim damadım Yakov'dur dedim.

Derken, bir yıl sonra da gazetede senin ismini gördüm. Gronfein adında bir sahtekâr kafadan sakat olup Yakov Bok'un bir Rus çocuğunu öldürdüğü için Kiev Cezaevine atıldığını her gittiği yerde söylemeye başladı. Herif, onu burada görmüştü. Bu adamı bulmaya çalıştım, fakat ortadan kayboldu ve iyimser kimseler onun ancak sağ olabileceğini ümit ediyorlar. Belki de Amerikaya gitmiştir, iyimserlerin tek ümidi de bu. Yakov, belki sen bilmiyorsun ama şimdi Rusya'nın her tarafı müthiş bir kargaşalık içinde ve doğrusunu söylemek gerekirse Yahudilerin de korkudan ödleri patlıyor. Senin kim olduğunu sadece birkaç kişi biliyor, bazıları da bunun uydurma olduğunu, bu isimde bir kimsenin bulunmadığını ve Goyim'in Yahudilerin üzerine şüpheyi çekmek için bu oyunu düzenlediğini söylüyorlar. Köyde de seni hiç bir zaman sevmemiş olanlar, sana oh olsun diyorlar. Bazıları da acıyor ve imkân olsa yardım da edecekler ama sana bir iddianame verilmeden hiç birşey yapamayız. Yahudi gazetesinde ismini gördüğüm zaman hemen oturup sana bir mektup yazdım, fakat mektubumu geri yolladılar. «Bu isimde bir tutuklu yok»muş. Ayrıca sana küçük bir paket de yollamıştım, içinde bir iki ufak tefekten başka birşey yoktu, fakat bu paket hiç eline geçti mi bari?»

«Zehir verdiler ama paket maket almadım.»

«Seni görmek için buraya gelmeye de çalıştım ama şeker pancarlarından kâr edip Zitniyak'ın kardeşiyle tanışincaya kadar da kimse bana izin vermedi.»

«Şmuel, senin bu kırk rublene acıdım. Bu büyük bir para sayılır, sen ise buna karşılık ne elde ediyorsun?»

«Para birşey değil. Seni görmeye geldim ama

eğer bu benim Cennet'e doğru bir adım atmamı sağlarsa iyi bir yatırım yapmış sayılırım.»

Tamirci, heyecan içinde «Kaç, Şmuel,» dedi. «hazır imkânın varken çık git buradan, yoksa kıl ları kıpırdamadan seni vurup, bu bir Yahudi düzeniydi, deyiverirler. Eğer böyle olursa, ben mahvoldum demektir.»

Şmuel, parmaklarının oynak yerlerini kemikli göğsüne vurarak: «Kaçıyorum,» dedi, «yalnız sen önce bana, bu korkunç suçu niye sana yüklemek istediklerini açıkla.»

«Niye mi bana yüklüyorlar? Budala eşeğin biri olduğum için. Yasak bölgelerden birinde bir Rus fabrika sahibinin yanında çalışıyordum. Üstelik Yahudi vesikası taşıdığımı adama açıklamadan oraya yerleşmiştim »

«Görüyorsun ya, Yakov, sakalını kesip Tanrını unuttuğun zaman başına neler geliyor.»

Yakov, acı acı söylendi «Bana Tanrıdan söz etme. Tanrının hiç birşeyini istemem ben. İnsan ona en fazla iltiyaç duyduğu zaman o da inadına çok uzaklarda oluyor. Artık yeter. Geçmişimi sana anlatmak zorunda değilim takat seni son görüşümden bu yana nelere katlandığımı bir bilsen.»

Nelere katlandığını anlatmaya başladı ama sesi kısıldı.

Şmuel heyecanla ellerini kenetleyip çözerek: «Yakov, biz boşuna Yahudi olmadık» dedi, «Biz Tanrısız yaşayamayız. Antlaşma olmasaydı, tarihten kaybolur giderdik. Bu sana bir ders olsun. Varımız yoğunuz o bizim, ama zaten daha fazlasını kim ister?»

«Ben isterim. Sıkıntıya katlanırım ama ilelebet değil.»

«Sıkıntının sorumluluğunu Tanrıya yükleme. O bize yiyeceği verir ama verdiklerini de biz pişiririz.»

«Ben onu varolmamasından ötürü suçluyorum. Eğer gerçekten Tanrı varsa bile ya aydadır ya da yıldızlarda ama burada değil. Yapılacak şey, inanmaktır bence, yoksa beklemek dayanılmaz bir hal alıyor. Onun sesini duyamıyorum ve zaten hiç bir zaman da duymuş değilim. Tanrı gözüme görünmedikçe ona ihtiyacım yok.»

«Sen kimsin, Yakov? Musa'nın ta kendisi misin? Sen Tanrının sesini duyamıyorsan, bırak da o senini duysun. Dualar göğe yükseldiği zaman inayetler aşağı iner.»

«Akrepler iner, dolu, yangın, keskin kayalar, pislik iner. Bunlar için de Tanrıya ihtiyacım yok benim, Ruslar yetiyor. Pekâlâ, vakıtle onunla konuşurdum ve cevaplarımı kendim verirdim, fakat zaten ben pek az bildiğime göre bu ne işe yarar? Ara sıra hayat şartlarımı mücadelelerimi, talihsizliklerimi ve hatalarımı anlatırdım. Pek ender ona biraz da iyi haber verdiğim olurdu, fakat ben ne dediysem o bana hiç cevap vermedi. Şimdi de ben ona karşılık olarak Sessizlik veriyorum.»

«Mağrur adam sağır ve kördür. Tanrının sesini nasıl duyabilir? Onu nasıl görebilir?»

«Eh artık ben de mağrursam, kime mağrur denir bilmem ki? Benim gururlanacak neyim varki? Anasız babasız doğmam mı? Asla düzenli bir hayata kavuşmamış olmam mı? Serserinin biriyle kaçan kısır karım mı? Kiev'de bir çocuk öldürülünce, Rusyada yaşayan üç milyon Yahudi arasında bula bula beni bulup tutuklamaları mı? İşte onun için ben mağrur değilim. Eğer Tanrı varsa onu kıvançla dinlerim. Eğer

canı konuşmak istemiyorsa bırak açsın şu kapıyı da ben de çıkıp gideyim. Hiç birşeyim yok. Hiç'den elde edeceğin şey de hiçtir. Eğer Tanrı beenden birşey istiyorsa, önce o bana birşey vermelidir. Bir iyilik değilse bile bir işaretçik verse yeter.»

«İşaret istedim ama birşey elde edemedim.» Talmirci içini çektikten sonra gözetleme deliğine iyice yaklaşmış konuştu. «Başlangıçta kelimeydi varolan, fakat bu da ona ait değildi. Şimdi benim görüşüm böyle. Tabiat kendini ve aynı zamanda insanı icat etti. Bir kere ne varsa, hepsi başlangıçta da vardı. Spinoza öyle diyor. Pek inanılmaz bir şey gibi görünüyor ama doğru olsa gerek. İş temel gerçeklere gelip dayanınca ya Tanrı bizim icadımızdır ve bunu değiştiremeyiz, ya da Tabiatın bir kuvvetidir ama tarihin değil. Bir kuvvet, bir baba değildir. O soğuk bir rüzgârdır. sen de ısınmaya çalış dur. Doğrusunu istersen ben onu iyiden iyiye kayıp sayıyorum.»

Şmuel, iki elini birden sıkarak: «Yakov, o kadar hızlı konuşma» dedi. «Tanrıyı olmayacak yerlerde arama, onu Torah'da, yasada ara. İşte Tanrının aranacağı yer orasıdır, senin düşüncelerini zehirleyen kötü kitaplar değil.»

«Yasaya gelince, o da insan tarafından icat edilmiştir ve kusursuz olmaktan da uzaktır. Hem Çar bundan hiç hoşlanmıyorsa bana ne faydası dokunur? Tanrı bana basit bir saygı veremezse, ben de adalete sığınırım. Yasa'dan yana ol. Çarı bir yıldırımla mahvet. Beni cezaevinden kurtar.»

«Tanrının adaleti zamanın sonunda ortaya çıkar.»

«Ben artık pek de öyle genç değilim, o kadar zaman bekleyemem. Katliamlardan kaçan Yahudiler de

keza. Bu günlerde çok sayıda insanın kılıçtan geçirilmesiyle uğraşıyoruz ve durum gittikçe de kötüleşiyor. Tanrı astronomide geçerlidir, fakat iş insanlara gelip dayanınca benim tek bildiğim şey bir artı birdir. Şmuel, bu işe yaramaz konuyu bırakalım artık. Küçük bir delikten, karanlıkta yüzümün ancak bir parçasını görerek tartışma yapmanın ne anlamı var? Hem zaten bu pek kısa bir ziyaret ve biz de zamanı boşuna harcıyoruz.»

Şmuel: «Yakov,» dedi. «O ışığı buldu. Dünyayı yarattı. İkimizi de var etti. Gerçek mucize inançtır. Ben O'na inanıyorum. Eyüp: «Beni kesse de gene ona güveneceğim.» dedi. Eyüp daha başka şeyler de söyledi ama bu kadarı yeter.»

«Şeytanla giriştiği âdi bir sözleşme uğruna Eyüb'ü kölelerinin ve masum çocuklarının hepsini öldürdü. On binlerce insanın katliamı bir yana, sadece bunun için bile ondan nefret ediyorum. Ah sen niye bana peri masallarından söz ettiriyorsun? Eyüp bir icattır, Tanrı da öyle. Hadi bunu böylece bırakalım.» Tamirci tek gözüyle seyyar satıcıya baktı. «Senin bu pahalı zamanını kötü geçirmene sebep olduğum için üzgünüm, Şmuel. Fakat inan bana, bu berbat hücrede bağımsız düşünür olmak gene de kolay değil. Bunu gurur ya da kıvanç duymadan söylüyorum. Her şeye rağmen insan kendi muhakemesine bel bağlamak zorundadır.»

Şmuel, yüzünü mavi mendiliyle kurulayarak: «Yakov, bana bir iyilik yap,» dedi. «ve sakın kalbini kapama. Kalbi Tanrıya açık olan kimse ortada kalmaz.»

«Bende kalp diye kalan birşey varsa o da taştan ibaret.»

Şmuel: «Aynı zamanda pişmanlığı da unutma,» dedi. «Bu başta gelir.»

Zitniyak büyük bir telaşla geldi: «Hadi artık bu kadar yeter, gitme zamanı geldi. On dakika geçti ama siz daha uzun konuştunuz.»

Şmuel: «İki dakika gibi geldi bize,» dedi. «İçimden geçirdiklerimi söylemeye de ancak şimdi başlayacaktım.»

Yakov, ağzını deliğe dayayarak «Kaç Şmuel,» dedi, «bana yardım edebilmek için elinden geleni esirgeme. Gazetelere koş, onlara polisin suçsuz bir adamı tutukladığını anlat. Zengin Yahudilere koş, gerekirse Rotschild'e git, Yardım, para, merhamet ve beni savunacak iyi bir avukat iste. Bunlar mezara sokmadan sen beni kurtar.»

Şmuel, pantolonunun cebinden bir salatalık çıkardı. «Al, sana küçük bir hıyar getirdim.» Şmuel hıyarı gözetleme deliğinden içeri sokmaya çalıştı ama Zitniyak kapıverdi.

Muhafız yüksek sesle söylendi: «Bak bu yok işte. Bana Yahudi hileleri yapmaya kalkışma.» Muhafız, Yakov'a döndü: «Hem sen de sus bakalım. Diyeceğini dedin, artık yeter.»

Şmuel'i kolundan yakaladı. «Acele et, sabah olacak neredeyse.»

«Hoşça kal, Yakov sana neler dediğimi unutma.»

Yakov, adamın arkasından seslendi: «Raisl'i sormayı unuttum. Ona ne oldu acaba?»

Şmuel, şapkasını tutarak: «Ben kaçıyorum,» dedi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1 —

Şmuel'in ziyareti tamirci'yi sevindirdi. Artık bir şeyler olabilir, diye düşündü. Bana yardım etmek için gerekli kişilere gider. Bu benim damadım Yakov'dur, bakın ona ne oldu, der. Onlara Kiev'de tutuklu olduğumu ve nedenini söyler. Masumiyetimi haykıra haykıra anlatıp yardım ister. Belki o zaman bir avukat Grubeşov'a gider, iddianameyi ister. «Bu adam hücrelerinde ölmeden önce bize iddianameyi verin,» der. Hatta Adalet Bakanına bir dilekçe bile verebilir. İyi bir avukattır o, başka şeyler de düşünüp yapacaktır. Beni burada ihmal etmez.

Oysa hücreye gardiyan geldi, sinirli ve telâşlıydı. Sağlam gözü ışıldıyordu. Ağzı öfkeyle çarpılmıştı. «Kurtaracağız seni, pezevenk herif,» dedi, «sana yardım edeceğiz.»

Hücre cezasına çarptırılmış bir mahkum o gece sesler duymuş ve Zitniyak'ı haber vermişti. Gardiyan tutuklanmış, bir süre sonra da katille konuşması için yaşlı bir Yahudi'yi içeri aldığını itiraf etmişti.

«Bu kez fazla ileri gittin, Bok. O sana yardım edecek olan kişiyi görmemiş olmayı dileyeceksin yakında. Dışardaki tahrikçilerin ne gibi yararı dokunacağını göstereceğiz sana. Seni doğduğuna pişman edeceğiz.»

Yardım etmek isteyen kim olduğunu öğrenmek istedi. Tamirci heyecanla, «hiç kimse,» diye atıldı, «bir yabancı. Tanımıyorum onu. Adını söylemedi. Zavallı biri. Zitniyak'la tesadüfen karşılaşmış.»

«Sana ne dedi? Anlat hadi.»

«Aç olup olmadığımı sordu.»

«Sen ne dedin?»

«Açım, dedim.»

«Seni aç bırakacağız,» diye bağırdı gardiyan.

Ertesi gün erkenden kutularla âletle iki işçi girdi hücreye. Bütün sabah çelik çekiciler ve uzun sivri uçlu demir sopalarla çalışarak hücrenin iç duvarlarına dört tane derin delikler açtılar; ucunda halkalar bulunan kilitleri bu deliklere çimentoladılar. Bundan başka dört tane kısa tahta ayağı olan yatak büyüklüğünde bir de düzlük yaptılar. Yatağın ayak ucu, geceleri prangaya vurulacak olan tutuklunun bacakları için gerektiği şekilde hazırlanmıştı. Pencere demirleri sağlamlaştırılmış, iki parmaklık daha eklenerek hücrenin zaten az olan ışığı daha da kesilmişti. Ama çatlak pencere aralık bırakıldı; demir kapının üzerinde fazladan altı sürgü vuruldu; anahtarla açılan da sayılırsa şimdi kapıda on kilit vardı. Hapishanenin müdür yardımcısının dediğine göre ortalıkta Yahudilerin onu özgürlüğüne kayuşturmak için bir takım plânlar hazırladıkları söylentisi dolaşıyordu. Tamirciye hücresinin tam karşısındaki yüksek duvar üzerinde bir nöbetçi kulesi inşa edildiğini haber verdi; hapishane avlusunda dolaşan nöbetçilerin sayısı da arttırılmıştı.

«Bu hapishaneden kaçmaya kalkışırsan hepinizin canına okuyacağız. Hepinizi tek tek haklıyacağız.»

Zitniyak'ın yerine gündüzleri, hücrenin kapısına başka bir gardiyan konmuştu; Berezinsky patlak, anlamsız bakışlı, çarpık burunlu, ellerinin eklem yerleri şiş, esmer bir adamdı. Traş olduktan sonra bile elmacık kemiklerinin üzerinde ve boynunda kıllar olurdu. Zaman zaman, salt sıkıntıdan gözetleme deliğinden içeri tüfeğinin namlusunu uzatır, tutuklunun kalbine nişan alırdı.

«Bom!»

Tamirci bütün gün prangaya vuruluyordu; geceleri yatak görevini gören tahtaların üzerine uzandığında ayaklarından zincirleniyordu. Bacaklarını soktuğu halkalar çok dardı; azıcık dönmeye kalkışsa bile derisi yüzölüyordu adeta. Hücredeki hasır örtü kaldırılmıştı. Hiç olmazsa koku ve bazı giysilerinde hâlâ bulunan tahta kuruları gitmişti. Tamirci hep bir yanına yattığından sırt üstü dönüp uyuması bir hayli zaman alıyordu. Dayanamayacağı süreye kadar uyanık kalıyor, sonra da uykuya dalmaktan çok kendinden geçip bayılıyordu. Bir iki saat derin bir uykuya dalıyor sonra uyanıyordu. Daha sonra yeniden uyuya kalsa bedeninin en küçük davranışıyla uyanıyordu.

Zincire vurulduğuna göre artık üstünün başının aranması sona erecek diye düşünüyordu ama arama altı kereye çıkarıldı; üç kere sabah, üç kere öğleden sonra. Hapishanenin müdür yardımcısı görevinden erken ayrıldığı günlerde altı arama da sabahları yapılıyordu. Şimdi Zitniyak'ın yerine içeri Berezinsky giriyordu. Günde altı kez anahtar kilidin içinde gıcırıyordu; birer birer on iki sürgü tüfek atışına benzeyen seslerle geri çekiliyordu. Yakov başını ellerinin arasına alıyordu; başına birinin sürekli olarak vurduğu düşüncesiyle kahroluyordu. Üstünü başını arayacak olanlar içeri girince zincirler açılıyor, çabucak soyunması isteniyordu. Elinden geldiğince acele etmesine rağmen parmakları birer kurşun gibiydi; birkaç düğmeyi gerektiğinde çabuk açamıyor, yeteri kadar acele etmediği için gardiyan tekmeler savuruyordu. Tamirci her seferinde vücudunun bir bölümünü aramalarını yakarıyordu; ceketiyile gömleği üzerindeyken pantolonunu, pantolonu üzerindeyken ceketiyile gömleğini çıkarmak istiyordu; ama gardiyanlar kabul etmiyordu. Üzerinde yalnızca iç çamaşırlarının durma-

sına izin veriyorlardı. Arama sırasında Berezinsky, tamircinin sakalını yakalar, çekiştirirdi. Yakov yakınca da, onun cinsel organını tutup çekiştirirdi.

«Ding-dang, hadi bakalım. Boynuzlu Yahudi pezevengi seni.»

Hapisane müdürünün rengi pembeleşti; katılırcasına güldü. Arama sırasında dudaklarından gülümseme hiç eksilmezdi.

Her aramadan sonra Yakov bitkin, umutsuz bir halde derin bir üzüntüye kapılıyordu. Başlangıçta Şmuel'in ziyaretinden birşeylerin olabileceğini ummuştu. Sonra seyyar satıcının tutuklanmış olabileceğinden korkmaya başladı. Bazen Şmuel'in kendisini ziyarete geldiğinden bile kuşkuya düşüyor, geldiyse bile, gelmemiş olmasını diliyordu. Şmuel, gelmemiş olsaydı şimdi bu zincirler de olmayacaktı. Zincirler yüzünden Şmuel'e lânetler savuruyordu.

Hapishanedeki ikinci kış, birincisinden de berbattı. Dışarıda hava çok kötüydü; daha az kar ve tipi vardı ama dondurucu bir soğuk hüküm sürüyordu. Hele rüzgârlı günlerde hava daha da soğuktu. Rüzgâr pencerede aç kurtlar gibi uluyordu. Hücrenin içinde hava dışardakinden de berbattı. Soğuk, hücrede ıslıl ıslıl parlıyordu. Bazan Yakov'u yıkarak kırbaçlıyordu; göğsüne öyle baskı yapıyordu ki, nefes alması güçleşiyordu. Başlığının kulaklarını indiriyor, yırtık pırtık dua şalını başına iki kere sarıp tepesinde düğüm-lüyordu. Şal paramparça olup dökülünceye kadar kullandı, sonra bir parçasını mendil yerine sakladı. Pal-tosunu kelepçelerin altına sokmaya çalıştıysa da beceremedi. Buz gibi prangalar çıplak bacaklarındaydı. Ona atların üzerine örttükleri bir çarşaf atıldılar; bunu başına ve omuzlarına sardı ama artık hücrede yeteri kadar odun yoktu. Berezinsky sobayı yakmakta ace-

le etmiyordu; günün çoğu zamanı Tamircinin kemikleri kışın ormandaki ağaçların buz kaplı dalları gibiydi. Dondurucu soğukta yapılan aramalar feciydi; soğuk göğsüne, koltuk altlarına ve cinsel organına bıçak gibi saplanıyordu. Vücudu tirtir titriyor, dişleri takırdıyordu. Ama Kogin öğleden sonra geç vakit geldiğinde sobayı yakardı. Bazan gece geç vakit te sobaya odun atıyordu. Oğlunun tutuklanmasından beri gardiyanın gözlerinde garip bir ışıltı vardı. Genellikle konuşmaz, sönmüş sigarasını emerdi. Yakov yemeğini bitirip yatınca Kogin onun ayaklarını prangaya sokup giderdi.

Tamirci gündüzleri kendisine verilen alçak bir taburede oturuyordu. Duvara zincirlendiği gün Tevrat'tan sayfalar hücreden alınmıştı; Hapisane müdür yardımcısı sayfaların yakıldığını, «Rüzgârda birer osuruk gibi» uçuşup gittiklerini söylemişti. Yakov'un oturmaktan ve düşünmekten başka yapacak bir işi yoktu. Kanının donmaması için sık sık ayağa kalkıyor; bir adım sağa, iki adım sola, ya da bir adım sola iki adım sağa gidip geliyordu. Bir adım geriye, donmuş duvara doğru, sonra da öne doğru bir adım atabiliyordu. Ancak bu kadar gidebiliyordu; her seferinde de takırdayan zincirleri beraberinde sürüklüyordu. Gündüzün bunu saatlerce yapıyordu. Bazan zincirleri bulundukları yerden çıkartmak için çabaladığında ağladığı da oluyordu.

Kendi kendisine bir şey yapmasına izin yoktu. Çişini yapmak için gardiyana seslenip teneke kutuyu istemek zorundaydı. Eğer Berezensky kapıda değilse, ya da onu duymamazlıktan gelirse, ya da Yakov başına birer balıyoz gibi vuran süngülerin açılmasına dayanamayacak durumdaysa idrarı bir bıçak gibi kesinceye kadar kendini tutardı. Daha fazla tutamadığı za-

man da olduğu yere bırakıveriyordu. Bir seferinde kendini öyle çok tuttu ki pantolonu ve ayakkabıları birdenbire boşalıveren sidikle ıslandı. Berezinsky gelipte durumu görünce Tamircinin yüzü şişinceye kadar önce bir, sonra diğer eliyle tokatlar savurdu.

«Seni pis Yahudi, seni! Sana döşemeyi yalatarak temizletmem gerekirdi!»

Berezinsky çorbasını getirdiğinde Yakov ondan yemeğini yiyinceye kadar kelepçeleri açmasını rica ederdi ama gardiyan yanaşmazdı buna. Bir seferinde yemeğini bitirdikten sonra, gardiyan hücrede değildi, Yakov yan dönüp kaşığın sapıyla zincirlerden birinin çevresindeki çimentoyu kazıdı. Ama gardiyan gözetleme deliğinden bunu gördü; hücreye girdi; tutuklunun ağzını kan içinde bıraktı. Ondan sonra Berezinsky hücreyi baş gardiyanla birlikte ayrıntılarına kadar araştırmaya başladı. Önce hiç bir şey bulamadılar. Ama bir hafta sonra yeniden gelip arama yaptıklarında Yakov'un Zitniyak'tan aldığı, duvardaki bir oyugu içine dikkatle sakladığı paslanmış iğneyi buldular. Yakov bütün gün zincire vuruldu; gece de ölü gibi yatıp kaldı.

Günler birbiri peşi sıra tek tek geçip gidiyordu. Günler can çekişen bir şeymiş gibi yerlerde sürünüyordu. Günler üzerine düşündüğünde üç günün gelip geçtiğini farkediyor, ama üçüncü gün tıpkı ilk günkü gibi oluyordu. Bir gün sürünüp gidiyor. Sonra bir gün daha. Ama asla üç gün geçmiyordu. Ne beş, ne de yedi gün. Hapishanedeki günleri sona ermediği takdirde hafta diye bir şey olamazdı. Eğer Sibirya'da yirmi yıla mahkûm biri olsa haftanın bir anlamı olurdu. Oysa sayısız günler için hapishanede bulunan biri için birbi-

rini izleyen ilk günler olabilirdi. Üçüncü gün ilk, yetmiş birinci gün yine ilk gündü. İlk gün üç bin taneydi.

Duvara zincirle bağlanmazdan önceki yaşantısını düşündü Yakov Çalı süpürgesiyle yerleri süpürdüğünü hatırladı. Zitniyak'ın vaazlarını ve İncil'i okuduğunu hatırladı. Tahta parçalarını toplayarak günleri, ayları hesaplamıştı. O günlerde, zamanı hesaplamak bir çeşit mükâfat gibiydi. Bir çılgınlık anında yumruğunu vurarak parçalamazdan önce oturup İncil'ini okuduğu masayı hatırladı. Hücrenin içinde düşünemeyecek kadar yorgun düşünceye kadar ileri geri ya da dönerek yürüdüğünü hatırladı. Gardiyanı çağırmak zorunda kalmaksızın tuvaletini yaptığını düşündü; ve de onu dehşete düşüren, günde altı kez arama yerine üstünün başının yalnızca iki kere arandığını düşündü. İsteddiği zaman saman örtü üzerine uzanıp yattığını düşündü; oysa şimdi izin verilmedikçe tahta yatağa bile yatamıyordu. Çanağına yemek almak için mutfağa bile gittiğini hatırladı; hatta kışın sobaya odun bile atabiliyordu; o kadar kötü bir kişi olmayan Zitniyak sobayı yakmak için günde iki kez gelirdi. Gardiyan sobanın gürül gürül yanmasına izin vermişti. Yakov'un sobaya bol bol odun atmasına aldırmış etmezdi; hücreden çıkmazdan önce odunlara kibriti çakar, soba iyice yanmaya başlayıncaya kadar beklerdi. Yakov herşeyin eskisi gibi olmasına sevinecekti doğrusu. O zamanki özgürlüğünü, rahatını arıyordu. Prangaya vurulu olarak ona yalnızca yaşamak var-olmak kalıyordu; ama seçme hakkı olmadan var olmanın ölümden farkı yoktu.

Zitniyak'ın iğnesini çaldığından beri ölüm üzerine hemen hemen zevkli düşünceleri vardı. Bir gün ölmek istersem iğneyle damarlarımı keserim diye dü-

şünmüştü. Kogin gittikten sonra yapabilirdi bunu; bütün gece kanı akıp giderdi. Sabahleyin bir ceset bulurlardı hücrede. Artık bu tür düşüncelere daha derinden derine kapılıyordu. Bir süre sonra tek düşüncesi ölüm oldu. Son derece bitkindi; sert demirlerden ve buz gibi hücreden kurtulmaya can atıyordu. Çabucak ölmeyi acılarına bir son vermeyi, olduğu ve olacağı herşeyden kurtulmayı umuyordu. Ölümün son bir seçme olduğunu ve bunu seçtiğini anlatacaktı. Kaderini avuçlarının içine almış olacaktı. Nasıl yapacağım bunu? Açlık grevine başlamayı düşündü; ama çok uzun bir zaman alırdı. Kemerini yoktu ama giysilerini ve çarşafını parçalıyarak örer, soğuktan donmadığı takdirde kendini pencere demirlerine asardı. Oysa pencere demirlerine uzanamazdı. Uzansa bile kendini asmak asıl düşündüğü şey değildi. Kendini asarsa onları bu işin dışında bırakmış olacaktı. Onların da bu işe bulaşmalarını istiyordu. Fetyukov'un gardiyanlar tarafından kurşuna dizilmesini düşündü. Öyle yapmalıydı. Ölmemi istiyorlar ama kendilerine bir suç sürülmesine karşılar. Beni böyle zincire vuracaklar, kalbim artık dayanamayıncaya kadar üstümü başımı arayacaklar. Sonra da, «duruşmayı beklerken, doğal nedenlerden ötürü öldü diyecekler. Ölümüm doğal olmayan nedenlerden ileri gelmeli. Onların elinde ölmem gerek. Beni öldürmeleri için onları tahrik edeceğim.» Kararını vermişti. Bunu ertesi gün altıncı arama sırasında yapacaktı; o sırada çok sinirli oluyorlardı; kendileri de farkında olmadan harekete geçerek, onu hemen öldürmeye kalkışacaklardı. Soyunmayı reddedecek, soyunması emredildiğinde de Hapishane Müdür Yardımcısının yüzüne tükürecekti. Hemen bir kurşunla öldürülmediği takdirde müdür yardımcısının tabancalarından birini ele geçirmeye

çalışacaktı. O zamana kadar Berezinsky zaten beynine bir kurşun sıkmış olacaktı. Birkaç dakika içinde herşey olup bitecek, daha sonra gardiyanlar bu güzel davranışlarına karşılık beş, ya da onar ruble alacaklardı. Çar haberi St. Petersburg gazetelerinde okuyacak ve derhal Grubeşov'a bir telgraf yazacaktı. Zhenia Golov'un katili olan Yahudi'ye ağzının payını verdiğiniz için sizi tebrik ederim. Terfinizi ilgilendiren haberi yakında vereceğim, Nikola.» Ama hapishane yöneticileri nasıl öldüğünü anlatmak zorunda kalacaklardı; oysa ne anlatırlarsa anlatsınlar suçunu itiraf ettiğini asla söyleyemeyeceklerdi. Kim inanacaktı onlara? Dış dünyada büyük bir heyecan uyandıracaktı ölümü.

Çar cilâlı salonlarında dansetmeye devam etsin. Ben ölümümü onun omuzlarına yükleyeceğim.

2 —

Vakit akşam üstüne yakın. Güneş buz tutmuş ağaç tepelerinin gerisinde batıyor. Uzakta dört kara atın çektiği kara bir araba göründü (hangi kentten geliyor?) Kreşçatik'deki arabalar, kamyonlar, bir kaç otomobil arasında araba gözden kayboluyor. Şimdi ağaçlar kapkara. Kogin koridorda huzursuz huzursuz bir aşağı bir yukarı yürüyor. Yakov'un hücre kapısında sık sık durmuş, açık olan gözetleme deliğinden tutuklunun uykusunda sayıkladıklarını kaleminin ucunu ıslatarak not defterine yazmıştır. Ama bu gece, tipinin bütün hızıyla sürdüğü, karın hapishane binası çevresinde döndüğü bu gece Kogin, Yakov'un hücre kapısının önünden, tutuklunun uyanık olduğunu bile bile saatlerce gezindikten sonra durdu, gözetleme deliğinden bakarak içini çekti: «Ah, Yakov

Bok, dertli olan yalnız sen değilsin. Dertler omuzlarıma bir dağın zirvesindeki karlar gibi yığıldı.»

Gözetleme deliğinden uzaklaşıp yürüdü. Sonra oğlu Trofim'in Podol'da bir evi soyarken yaşlı bir adamı öldürdüğünü söylemek için döndü. «Görüyorsun, neler oluyor.»

Uzun bir sessizlikten sonra, «kızım la da başım dertte; benim yaşımdaki, Tanrının belâsı bir ayyaştan hâmile kaldı. Onu bir an önce başka biriyle evlendirmeliyim,» dedi gözetleme deliğinden, sonra oğlan hırsızlığa başladı; daha önce aklına gelmeyen bir şey bu. Benden para çaldı ama Dinyeper boyundaki bir eve girinceye kadar başka birinden asla çalmamıştı. Evdeki yaşlı adamı da öldürmüş. Zararsız bir yaşlı adam. kılı başında bir kişi evin dış görünüşünden biadam. Akli başında bir kişi evin dış görünüşünden bile içinde çalmaya değer bir şey olmayacağını anlar Kendisi de biliyordu, o halde niçin yaptı bunu, Yakov Bok? Ona yıllardan beri verdiğim sevgiyi bu şekilde mi ödemek istedi? Yaşlı adam, Trofim'i evinde görünce ceketinden yakalamış, bırakmamış, oğlan da kendini kurtarmak için ihtiyarın başına vurmuş, vurmuş, Yaşlı adam ceketini bırakmış ama çok geç... İhtiyar bir kriz geçirip ölmüş. Trofim cenaze mumlarını yakmak ve birkaç dua etmek için orada kalmış. Ben gece nöbetinden dönmüş çizmelerimi çıkarırken geldi eve. Yaptığını anlattı. Ben de çizmelerimi yeniden giydim, bölge polis merkezine gittim. Trofim'in katil olduğunu bildirdim. Bir kaç ay önce duruşması yapıldı ve en ağır cezaya çarptırıldı; yirmi yıl Sibirya'daki bir çalışma kampında kalacak. Şimdi oraya gidiyor. Yolda Aralık ayının dondurucu bir gününde Nikola köprüsünden yola çıktılar; bu kar ve rüzgâr altında nerede olduklarını Allah bilir. Bir düşün, yirmi yıl...

Bütün bir ömür bu.»

«Yalnızca yirmi yıl,» dedi Yakov.

«İkimiz de yaşarsak onu Trofim'i ancak elli iki yaşına girdiğinde göreceğim; yirmi yıl sonra benim yaşımda olacak.»

Gardiyanın sesi hücrenin içinde yankılar yapmaktadır; bu yüzden daha alçak sesle konuşmaya devam eder.

«Ona bunu niçin yaptığını sordum; belirli bir nedeni olmadığını söyledi. Bundan daha gülünç bir şey duydu mu. Bok? Dediğim oldu, bir babanın bütün sevgisi boşa gitti. İşte böyle. Sen ne düşünüyorsun, neler oluyor. Çocukları anneleri mahvetti; kişiliği olmayan, sorumsuz bir kadın. Annesinin tutumu yüzünden oğlanı idare etmek çok güçtü. Ona olan onca sevgime rağmen bir gün birimizden birini öldüreceğini düşünürdüm. Ama io gitti bir başkasını öldürdü.»

Kogin içini çekti Bir an durdu. Sonra Yakov'a sigara isteyip istemediğini sordu.

Yakov istemedi. Derin derin nefes alarak göğsünün hırıltısını gardiyana duyurdu. Sigara daha çok zararlı olacaktı göğsüne.

«Ama şu zincirleri bir dakika açarsan bacaklarımdaki uyuşukluğu gideririm,» dedi.

Kogin bunu yapamayacağını söyledi. Gözetleme deliğinin başında bir parça durdu. Sonra «talihsizliğinin farkında olmadığını sanma. Bok» dedi, «farkındayım. Kim olursa olsun bir insanı prangaya vurulmuş görmek korkunç bir şey. Seninle açık konuşmak isterim, bunun üzerinde fazla durmuyorum. Bütün gün prangaya vurulmuş olarak durduğunu düşünmemeye çalışıyorum. Benim derdim kendime yeter. Ne demek istediğimi anladığını sanıyorum.»

Yakov anladığını söyledi.

«Sigara istemediğine emin misin? Kuralları çiğ-nemiş olacağım. Gardiyanların bazıları mahkûmlara sigara satıyor. Bana sorarsan, Hapishane Müdürü de biliyor bunu. Ama zincirlerini çözmeye kalkışırsam vururlar beni.»

Bir süre sonra Yakov gardiyanın gittiğini sanır, ama Kogin gitmemiştir.

«Duaların yazılı olduğu kâğıtlar hâlâ yanında mı?» diye sorar Kogin.

«Hayır, aldılar.»

«Ezberden söylediklerine ne oldu?»

«Hepsini unuttum.»

«Ben bir tanesini hatırlıyorum,» der gardiyan, «sonuna kadar sabredip dayanan kurtulur.»

Yakov öyle duygulanmıştı ki elinde olmadan gü-ler.

Gardiyan uzaklaşır. Kogin bu gece huzursuzdur; yarım saat sonra yeniden döner gözetleme deliğinin başına. Fenerini içeri tutarak birşeyler görmeye ça-lışır. Işık, Yakov'un prangaya vurulmuş ayaklarını aydınlatır. Onu yeniden uyandırır. Yakov rahatsız ra-hatsız kımıldar. Kogin bir şey söylemeye kalkışır ama vazgeçer. Tekrar gezinmesini sürdürür. Koridorda aşağı yukarı doğru yürümekte sanki oğluyla birlikte Sibirya'ya gitmektedir. Mahkûm bitkin bir halde, ken-dinden geçinceye kadar dışarıya kulak verir, son-ra daha önce görmekte olduğu düşe devam eder.

Kara arabanın yerini bulur; oysa araba çam tah-talarından yapılmış bir tabut taşıyan eski bir yük arabasıdır. Benim için mi, başka biri için mi? diye düşünür Yakov. Bir ad bulmaya korktuğu için uyan-maya çalışır ama kendini boş bir odada, zincirlerle bağlı kara bir tabutun başında bulur..

Zhenia'nın tabutu bu, diye düşünür Yakov, Onu

bana Marfa Golov armağan olarak yolladı. Ama paslı zincirleri açıp da tabutun kapağını kaldırıncı yüzü dua şalıyla örtülü, alnında pembe bir leke, bir gözü hâlâ kan içinde olan kayınpederi Şmuel'in yattığını görür.

«Şmuel, öldün mü sen?» diye haykırır Yakov; huzur içinde olmasa da artık sükûna kavuşan yaşlı adamın söyleyecek hiç bir şeyi yoktur.

Tamirci uyanır, sakalı tuzlu gözyaşlarıyla sırlıklam olmuştur.

«Sen ölme, Şmuel,» diye içini çeker, yaşa Senin yerine ben öleyim.»

Sonra karanlıkta, intihar edersem onun yerine nasıl ben ölürüm diye düşünür. Acılarına son vermek onlara kök söktürmek için öleceğim. Şmuel'e gelince o zaten yapayalnız. Hatta ben ölürsem bunu kutlamak için bir katliam hazırladıkları takdirde Şmuel de ölebilir. Öyleyse ölmekle, acı çekmekten kurtulmaktan başka ne elde edeceğim? Acı çekmekten nefret ediyorum; ama acı çekeceksem bunun bir amacı olsun Şmuel uğruna acı çekeyim.

Ertesi gün buz gibi hücrede altı kez üstü aranır; çıplak döşeme üzerinde yalın ayak durur; her bir taş bir buz parçası gibidir; pis parmaklarını olmadık yerlerine sokarlar. Ölmeyi kararlaştırdığı altıncı arama hepsinden de fecidir. Hapishane müdürünün üzerine atlamamak, beynine bir kurşun yemezden önce adamın gırtlığına çıplak elleriyle sarılmamak için kendini zor tutar.

Kendi kendine ölmemesi gerektiğini söyler. Niçin beni mahvederek almaya çalıştıkları şeyden kendimi yoksun bırakayım? Niçin intihar ederek onlara yardımcı olayım?

Örneğin, şimdi ölürse bundan kimin haberi ola-

caktı? Kanlı döşemeyi süpürüp temizliyeceklerdi. Ve bir iki yıl sonra kaçmaya kalkıştığını söyleyeceklerdi. Bir iki yıl sonra kim onun ölümü üzerine soruşturma açardı? Mahkûmlar için hapisanede ölmek kadar doğal bir şey olamazdı. Rusya'nın dört bir yanında insanlar sinekler gibi ölüp ölüp gidiyorlardı. Geniş bir ülkeydi, pek çok hapisane vardı. Yahudilerin sayısından çok hapisane vardı. Eğer Yahudiler onun doğal nedenlerden ötürü ölmediğini söyleseler ne farkederdiki ki? O zamana kadar ortaya başka dertler çıkardı.

İntihar etmekten korktuğu için ölmekten kaçmıyordu. Çünkü ölümün sonuçlarını önlemeye yetenekli değildi. Bir Yahudi diğer bütün yahudilerin temsilcisiydi. Bir Yahudi hristiyan çocuklarından birini öldürmekle suçlandıysa, bütün Yahudiler de suçluydu bundan. İsa'nın çarmıha gerilmesinden beri, İsa'nın öldürülmesi suçu, bütün Yahudilerin suçuydu. «Onun kanı bizim ve çocuklarımızın üzerindedir.»

Yakov, Yahudilerin tarih boyunca çektiklerine acımaktadır. Güneş ışıklarının dünyayı aydınlatmasından kısa bir süre sonra kapkara, kanlı bir dünyaya açarsınız gözlerinizi. Bir gece içinde, Yahudi kanının su olduğunu düşünen bir çılgın doğmuştur. Bir gece içinde hayatın değeri kalmaz. Masumiyetlerden habersiz masumlar gelir dünyaya. İnsan bedeninin değeri, özünden daha değersizdir. Canlarını kurtaran Yahudiler, belleğin sonsuz ıstırapıyla yaşarlar. Yakov Bok'un bu konu üzerinde yapabileceği ne vardır ki? Bütün yapabileceği şey durumunu daha da kötüleştirmemeye çalışmaktır. Kendisi yarı Yahudidir ama, onlardandır yine de; ne de olsa Yahudi milletini tanımakta, onların Yahudi olmaya ve dünyada insan gibi yaşamaya hakları olduğuna inanmaktadır. Onları elinden geldiğince koruyacaktır. Bu

yüzden duruşma gününe kadar yaşamalı, yalanlarıyla masumiyetini sağlamlaştırmalarına izin vermeliydi. Yaşamaya devam etmekten, beklemekten başka bir gelecek yoktu onun için.

Olanlar onu çılıına çevirmişti... bütün bir toplum pek az okuması olan zavallı Yakov Bok'a karşıdır ama Yakov Bok onların üzerine yüklemeye çalıştıkları suçtan sorumlu değildir; masumdur. Devlet memurları ve Çar'ları yoluyla bütün Rusya'yı kendine can düşmanı yapmak için yasak bir bölgede birkaç ay yaşamaktan Yahudi doğmuş olmaktan başka onlara karşı yaşamı boyunca hiç bir kötülük yapmamış olan onun gibi biri için ne denli garip ve olağanüstü bir şeydi bu.

Mantık nerede? Adalet nerede? Spinoza ne der; insanın günlük işini yapabilmesi için kişinin huzurunu ve güvenliğini sağlamak devletin görevidir. Hastalıklara, doğanın felâketlerine karşı yardımcı olmalıdır. Hiç olmazsa durumunu olduğundan daha kötü hale getirmemelidir. Oysa Rus Devleti Yakov Bok'a en küçük bir adaleti bile çok görüyor insanlığa duyduğu korku ve nefreti göstermek için onu bir hayvan gibi zincirle duvara bağlıyordu.

«Köpekler,» diye bağıırır.

Boyun damarları kabarıır; zincirlerini duvara vurur. Özgür olmak için çırpınmaktadır; zaman zaman umut ışıkları doğmaktadır; sanki soluk alıp verdiği, doğru bir şey düşündüğü takdirde gerçekleşecekmiş gibi... Belki de duvarlardan biri çökecek, ya da güneş yakıcı ışıklarıyla duvarı delip geçecek bir insan bedeni kadar oyuk açacaktı. Ya da kilitli ve on iki sürgülü bir kapıdan nasıl rahatlıkla çıkıp gideceğini anlatan bir kitabı nereye sakladığını hatırlayacaktı.

Hücreinde, «yaşayacağım», diye bağıırır, «bekle-

yeceğim, duruşmama gideceğim.»

Berezinsky gözetleme deliğini açar, tüfeğinin namlusunu uzatır içeriye.

Yakov çukurunda oturur. Melek gibi bir ses, ya da o öyle düşünür, adını söylemektedir ama Yakov doğru duyup duymadığına emin değildir; Berezinsky'nin vurmasından beri sağ kulağı iyi işitmemektedir. Gökyüzünden üzerine yağmur ve kar dökülür. Ya da bu tahta parçaları, donan zamandır. Karşılık vermez. Yakov. Saçları karmakarışık ve uzundur. Tırnakları kırılincaya kadar uzar. Dizanteri olmuştur; altına eder, kokar.

Berezinsky üzerine bir kova soğuk su fırlatır. «Yahudilerin neden domuz eti yemedikleri sır olmuştan çıktı. Domuzlar da Yahudiler de kan kardeştiler, bok içinde yaşarlar.»

Yemyeşil yapraklı bir ağacın altındaki çimenlerin üzerinde oturmaktadır. Tarlalar çiçeklerle doludur. Unutmamak için kendi kendine konuşur. Hatırladığı bazı şeyler onu şaşırtmaktadır. Bunlar yapmayı düşündüğü şeyler, ya da anılar mıdır? Sapsarı sislerden bir bulut tabakasıyla kaplıdır. Bazen da ıstırap veren bir ışık içinde yüzer. Anılar zayıflayıp kaybolurlar. Geçmişteki olayları hatırlamak güçleşmektedir. Bir seferinde çıldırdığını hatırlar. İnsan yitirdiği aklını nerede arar? Herşeyin sonudur bu. Kafasında; sonsuza değin artık hapishanede kalacağı neden ve niçin buraya kapatıldığını bilmeden yaşıyacağı düşüncesi belirdi. Kaderin son perdesi, son bilinmeyen.

«Öl,» der Berezinsky, «Tanrı aşkına öl.»

Yakov ölür. Ölür.

Kogin oğlunun öldüğünü haber veren bir mektup aldığını söyler. Trofim Novorosisk'e giderlerken kendini Irkuts'da bir nehre atmıştır.

Hücreye gelen gardiyan, «şapkanı çıkar,» dedi. Şapkasını çıkardı Yakov ve gardiyan ona bir tomar kâğıt uzattı.

«Bu senin iddianamen, Bok. Ama bu duruşmanın başlayacağı demek değildir.»

Daha sonra taburesine bağdaş kurup oturan Yakov, ağır ağır kâğıtları okudu. Okurken kalbi deli gibi atıyordu ama kafası kalbinden de hızlı çalışıyordu; sözünü ettikleri bu Yahudi korkunç bir suç işlemiş, sonra da suçunu gizlemeye çalışmıştı. Bazan kâğıdın üzerindeki kelimeler bulanıyor, suyun içinde kayboluyordu. Yeniden suyun yüzüne çıktıklarında Yakov her bir sözcüğü tekrar tekrar, yüksek sesle okuyordu. Üç sayfa okuduktan sonra kendini okuduklarına verecek gücü bulamadı. Kâğıtlar birer kurşun gibi ağırlaşmıştı; Yakov kâğıtları yere bırakmak zorunda kaldı. Çok geçmeden, parmaklıklı pencereye ışık vurmasına rağmen, içerisi yazıları okuyamıyacak kadar karanlık oldu. Geceleyin kâğıttaki yazıları yiyip yutmak arzusuyla uyandı. Kogin'den bir mum istemeyi düşündü ama iddianameyi tutuştururum korkusuyla vazgeçti. Bu yüzden sabahı bekledi. Rüyasında iddianameyi okumaya çalışıyordu ama yazılar bilmediği bir dildendi. Sonra uyandı. Deli gibi kâğıtları aradı. Paltosunun cebindeydiler. Kâğıtları elledi. Gün ışığını sabırsızlıkla bekledi. Sabahleyin, hücre yeterince aydınlanınca Yakov Bok kâğıtları heyecanla okudu. Sanki okudukları dünkü okuduklarından farklıymış gibi geldi. Sonra okuduklarının, kendisine sorulan suallerden çıkardığı sonuçtan farklı olduğunu anladı. İthamlar da farklıydı. Suç aynıydı ama daha önce hiç duymadığı ayrıntılar vardı; garip ithamlar. Es-

ki ithamlardan bazıları değiştirilmiş, yepyeni bir bilmece yaratılmıştı. Yakov bu ithamları haklı çıkartacak olaylar bulmaya çalışarak iddianameyi okudu, başkalarının anlıyamadığı ayrıntıları anlıyacak, masumiyetini derhal ispatlayacaktı. Böylece elindeki ve bacaklarındaki zincirler derhal çözülecek, hapisane kapıları açılacaktı.

Büyük mavi kâğıtlara daktiloyle yazılmış, «duruşma iddianamesinde» Yakov'un bildiği kadarıyla, Zhenia Golov'un öldürülmesi yeniden anlatılıyordu; ama şimdi yara sayısı anlaşılmaz bir şekilde kırk beş yükselmişti; «3'üncü gruptan 13, buna ek olarak 3 üncü gruptan 2 tane» vardı. Kâğıtta yazılanlara göre oğlanın göğsünde, boğazında, yüzünde ve kafatasında yaralar vardı... «kulakların çevresinde»; Kiev Üniversitesi Tıp Fakültesi profesörlerinden M. Zagreb'in iddiasına göre bütün bu yaralar çocuğun kalbi hâlâ kuvvetliyen meydana getirilmişti. «Ama boynunun ana damarlarındaki yaralamalar, kalp güçlü kaybettiği sırada meydana gelmişti.»

Çocuğun mağarada ölü bulunduğu gün haberi alan annesi bayılmıştı. Bu olay polis raporlarına geçirilmişti. Daha sonra Yakov'un çabuk çabuk okuduğu, sonra başa dönüp yeniden, dikkatle okuduğu bazı ayrıntılara geçiliyordu. Marfa Golov'un bayılması, iddianamade yazıldığına göre, «özel bir dikkatle kaydedilmişti...» Çünkü daha sonra kadının cenaze töreninde gayet sâkin olduğu dikkati çekmişti. Oğlunun cenaze töreninde hiç ağlamamıştı; oysa başkaları, «tümüyle yabancı kişiler» kendilerini tutamayıp gözyaşı dökmüşlerdi. Bazıları, «iyi niyetli seyirciler» le, diğerleri, «pek iyi niyetli olmayanlar» annenin haline dikkat etmiş, üzölmüşlerdi. Derhal, «bu iyi kadının eski ve pek dürüst olmayan bir arkadaşının yardımını

la kendi oğlunu öldürdüğü üzerine, «ortalıkta» yersiz söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Bu yersiz söylentiler yüzünden, salt gerçeğe ulaşmak amacıyla kadın tutuklanmış ve polisçe sorguya çekilmişti. Evini birkaç kez aramışlardı. Ama «suç yüklenebilecek» bir şey bulunmamıştı. Böylece, günlerce süren soruşturmalardan sonra kadın serbest bırakılmış, polis ve diğer yetkililer ondan özür dilemişlerdi. Polis şefi daha önce yapılan ithamların yersiz ve yalan olduğunu onaylamıştı. «Belki de Marfa Golov'un düşmanları ya da bazı kötü baskılar,» yüzünden doğmuştu ithamlar; çünkü Marfa Golov, «çocuğuna karşı her türlü suç işlemekten uzak,» iyi bir anneydi. Bu gibi kuşku- lar nefret uyandırıcıydı. Oğlunun cenaze törenindeki sakin tutumunu, «büyük bir kayba uğramış gururlu bir insanın duygularını kontrol altında tutabilmesine verilmeliydi: «Çünkü, «herkes üzüntüsünü ağlıyarak göstermez,» ve «Suç insanın yüzünden anlaşılmaz, bir takım delillere dayanmalıdır.» «Bu kadının oğlunun cenaze töreninden önce ne kadar ağlayıp çırpındığını, nelere katlandığını hiç kimse sormamıştır.» Yine de tanıklar «Marfa Golov'un çok çalışkan, erdemli bir kadın olduğunu, sorumsuz babanın ölümünden sonra hiç kimseden yardım istemeden çocuğuna baktığını,» söylemişlerdi. Bu yüzden Marfa Golov'un şerefine leke sürmek isteyenler «bilinmeyen yıkıcı, düşman toplulukların» işiydi. Bunu da, «üyelerinden birinin suçunu gizlemek, Zhenia Golov'un gerçek kaatili- ni ortaya çıkarmamak, kısaca Yakov Bok'u korumak,» için yapmışlardı.

Başlangıçtan beri Yakov Bok'tan kuşkulandırılmıştı. Cenaze töreninden önce bile, kentte, «çocuğun ölümünden sorumlu kişinin Yahudi'lerden biri olduğu» söylentileri dolaşmaya başlamıştı. Daha sonra

Yakov Bok'un niçin polisçe, «şüpheli kişi,» olarak görüldüğünün bir özeti yapılmıştı: Bir kere sahte bir ad kullanarak, özel bir yasayla Birinci Lonca tüccarlarından ve bazı meslekteki kişilerden başka onun dininden herkese yasak olan Lukılanovsky Bölgesinde bulunuyordu. Sonra Yakov İvanoviç Dologuşev, yani Yakov Bok, yersiz davranışlarda bulunmuş, hattâ patronu Nikolay Maksimoviç Lebedev'in kızı Zinayda Nikolayevna'ya karşı kaba kuvvet kullanmıştı. «Şans eseri Zinayda Nikolayevna onun çirkin amaçlarına boyun eğmekten kurtulmuştu.» Üstelik, Nikolay Maksimoviç Lebedev'e ait örgütten sürekli olarak zimmetine para geçirdiğinden iş arkadaşları, özellikle «işçi-başı Proşko», kuşkulandı. Yapı bekçisi Skobeliev, işçi-başı Proşko ve «diğer tanıklar» onun kiremit ocağının avlusunda çocukları kovaladığına tanık olmuşlardı. Bu çocuklar Vasya Şiskovsky, Andrei Kotov ile öldürülen Zhenia Golov'du; başka küçük çocuklar da vardı; hepsi de oğlan çocuklarıydı. Üstelik Zhenia Golov bir gece kiremit ocağının yakınındaki mezarlıkta bu aynı Yakov Bok tarafından izlenmişti. Yakov Bok'un elinde, «uzun, ince bir marangoz bıçağı vardı.» Korkan çocuk olayı annesine anlatmıştı. Polis, Bok'un oturduğu ahırın altını üstüne getirmiş ve âlet torbası içinde «bazı kan lekeli bezler ve bıçaklar,» ortaya çıkarılmıştı. Aynı yerde kanlı paçavralar da bulunmuştu.

Tamirci içini çekip okumaya devam etti.

«Yukarıda adı geçen delillere ek olarak Marfa Golov, Yakov Bok'un oğluyla cinsel temasta bulunduğunu, kaatilin Zhenia Golov'un polise gidip herşeyi anlatmasından korktuğunu söylemiştir.» Zeki ve dikkatli bir çocuk olan Zhenia bir kaç kere Bok'u izlemiş ve onun şüpheli kaçakçılarla, yahudilerle, hır-

sızlarla ve diğer sabıkalı kişilerle sinagog'un bodrumunda bulunduğunu görmüştü.» Anneye göre oğlu, katili polise haber vermekle tehdit etmişti. Daha sonra Vasya Şiskovsky ile Zhenia Golov, «çocuklara özgü» bir davranışla üzerine taş atarak Yakov Bok'u kızdırmışlar, Yahudi oluşuyla alay etmişlerdi. Yakov Bok, onlardan intikam almaya karar vermişti. «Büyük bir talihsizlik eseri Yakov Bok'un zalim ellerine düşen Zhenia Golov oldu; ama büyük bir şans eseri olarak Vasya Şiskovsky zavallı arkadaşının kaderini paylaşmaktan kurtuldu.»

Yakov Bok çocuğun nasıl öldürüldüğünün anlatıldığı bölümü çabucak okudu. (Skobelief, Bok'un kollarında, insan vücuduna benzeyen bir şeyi evine taşıdığını gördüğüne tanıklık etmişti. Yakov'un taşıdığı şey hareketsiz değildi; kıvranıyordu. Bu da Yakov Bok'un çocuğa önce işkence ettiğini, sonra da öldürdüğünü gösteriyordu. Belki de dindaşlarından bir kaçı da ona yardım etmişlerdi.) Adı geçen Yakov Bok hapisteyken dindaşı ve arkadaşı Gronfein'i etkileyerek aleyhine tanıklık etmemesi için Marfa Golov'a rüşvet vermesini sağlamaya kalkışmıştı. Bu iş için gerekli para Yahudi topluluğundan sağlanacaktı. Daha sonra Marfa Golov'a tekrar rüşvet teklif edilmiş, Avusturya sınırından kaçtığı takdirde kendisine 40.000 ruble gibi yüklü bir para verileceği söylenmişse de; Marfa Golov teklifi reddetmiştir.»

Son paragrafta şöyle yazıyordu «Soruşturma Kurulunun, Savcının ve bugün dâva iddianamesinin doldurulduğu yer olan Kiev Eyaletinin Yüksek Şûra Başkanının düşüncelerine göre Yakov Bok, herkesin bildiği Yahudi önceden düşünerek ve bir maksatla, Marfa Vladimirovna Golov'un sevgili oğlu on iki yaşındaki Yevgeni Golov'u yukarıda sözü geçen neden-

lerden ötürü işkence edip, sonra da bıçaklayarak öldürmüştür; yani katil, kirli işlerini keşfeden masum bir çocuktan intikam almak istemiştir. Suç öylesine çirkin ve alçakçadır ki başka bir nedenin de bulunabileceği söylenmektedir. Yalnız en aşağılık, sadistçe eğilimlere sahip bir katil böylesine hayvanca ve zalimce bir davranışta bulunabilir.»

İddianame Savcı Yefim Balık'le, Yüksek Şûra Başkanı P. F. Furmanov tarafından imzalanmıştı.

Yakov Bok kâğıtları okuduktan sonra ağrıyan başını elleriyle sıkıştırdı. Gözleri ağrıyordu ama sözcükleri okumamış gibiydi; hemen yeniden okudu; yine şaşkınlık inanmazlık içinde kaldı. Haniya cinayet dinsel nedenlerden ötürü işlenmişti? Her sayfayı ışığa doğru tutarak bu ithamı boş yere araladı. Böyle bir itham yoktu. Başlangıçta ima edilmiş olmasına rağmen cinayetin dinsel inançlar yüzünden işlendiği üzerine en küçük bir işaret bırakılmamıştı. Yahudiler İbrani olmuşlardı. Neden? Düşünebildiği tek neden dinsel bir cinayet ithamını isbatlıyamıyacaklarıydı. Bunu isbatlıyamıyacaklarına göre, neyi isbat edeceklerdi?

Marfa'nın o delice mektubundan çıkan bu budalaca, komik yalanların anlamı yok!. Hiç birşeyi ispatlamıyorlar, diye düşündü, beni aşağı yukarı iki yıl böyle tek başıma tutuklu bırakmalarının sebebi de bu olsa gerek. Oğlanı, anneye âşığının öldürdüğünü biliyorlar. Bu «delil» ile beni asla mahkeme huzuruna çıkaramıyacaklar. İddianamenin yetersizliği de böyle bir niyetleri olmadığını gösterdi.

Ama ne de olsa bu bir iddianameydi ve gardiyan tekrar hücreye gelip de kâğıtları vermesini emrettiği.

zaman şimdi bir avukatla görüşmesine izin verip vermeyeceklerini merak ediyordu.

«Belki sen buna inanmayabilirsin Bok, fakat kâğıtlar bir idarî hata yüzünden sana verildi. Onlara şöyle bir bakacaktım ama sana vermemem gerekirdi.

Gardiyan gittikten sonra tamirci acı acı, duruşmadan korkuyorlar, diye düşündü. Belki de halk duruşmanın ne zaman başlayacağını soruyordu. Belki de bu onları tasalandırmıştı. Eğer ben yaşarsam, er veya geç, beni yargılamak zorunda kalacaklar. İkinci Nikola bunu yapmasa bile Üçüncü Nikola yapacaktır.

4 —

Tamircinin zincirleri çözülüp dilediği kadar yatağında yatmasına ve dilediği kadar gezinmesine izin verildiği zaman neye uğradığını anlayamadı ve bir süre heyecandan rahatsız oldu. Yakov, hücrenin içinde topallaya topallaya gezinebiliyordu ama genellikle tahta kerevete uzanıp ağzından soluk alarak dinleniyordu. «Yeni bir iddianame mi var, yoksa duruşma günü mü yaklaşıyor?» diye Berezinsky'ye sordu. Fakat muhafız ne olduğunu söylemedi. Bir gün tamircinin saçları biraz düzeltildi ve sakalı tarandı. Berber, gömleğinin cebindeki sararmış fotoğrafta tiksintiyle bakıp tamircinin kulaklarının üzerindeki bukleleri geriye doğru taradı. Daha sonra da tamirciye başka bir cezaevi elbisesi verilmiş ve ellerini yüzünü sabunla temizledikten sonra gardiyanın bürosuna gitmesine izin verilmişti.

Berezinsky tamirciyi koridora doğru itti ve kendisiyle birlikte yürümesini emretti, fakat tutuklu to-

pallayarak, sık sık soluk alabilmek için duraklayıp topallaya topallaya yürüyordu. Muhafız, silâhının nam-lusuyla onu dürtüklüyor, bunun üzerine de tamirci bir adımını doğru dürüst atabilirse, öbür ikisini topallayarak atıyordu. Hücreye kadar nasıl geri döneceğini merak ediyordu.

Gardiyan Grizitskoy «Karın burada,» diye haber verdi. «Kendisini ziyaret odasında görebilirsin. Yanınızda bir de muhafız bulunacak, onun için boşu boşuna birşeyler tasarlamaya kalkışma.»

Tamirci gittikçe artan bir heyecan içinde, bunun doğru olamayacağını düşündü, işkenceyi arttırmak için onu aldatıyorlardı. Gardiyan ile muhafızı seyrederken dediklerinin doğru olduğunu görünce de sanki ciğerleri ateş almış gibi soluğu kesildi. Nihayet soluk almayı başardığı zaman ise korku içindeydi.

«Benim karım mı?»

«Rais! Bok mu?»

«Evet, öyle.»

«Ziyaretçi odasından onunla birkaç dakika konuşmana izin verilecek ama, adımlarına dikkat et.»

Yakov yorgun bir halde: «Yalvarırım şimdi olmasın,» dedi «Bir başka zaman deneriz.»

Gardiyan «Pekâlâ,» dedi.

Tamirci sarsılmış, şaşkın karmakarışık düşünceler içinde Berezinsky'nin kumandasında topallaya topallaya bir sürü daracık koridordan geçip ziyaretçi odasında tutuklulara ayrılan bölüme gitti. Kapıya gelince Yakov, vücudunu dikleştirmeye çalışıp içeri girdi ve arkasından kapı kilitlendi. Tamirci, bu bir hile, diye düşündü, gelen karım değil, bir casus. Dik-katli olmalıyım.

Kadın, tahta bir kanapede oturuyordu, tamirciyle arasında kalın bir tel örgü vardı. Çıplak duvar-

lı sandığı andıran odanın öbür köşesinde üniformalı bir muhafız, kadının arkasına geçmiş duruyordu. Silâhını duvara dayamış, ağır ağır sigara sarmaktaydı.

Yakov, kaskatı kesilmiş bir halde kadının karşısında oturuyordu. Üşümüş gibiydi, boğazı ağrıyordu, avuçları nemlenmişti. Karısının karşısında kendini kapıp koyvermekten, çıldırmaktan korkuyordu. Onunla bir kere konuştuktan sonra bu hayata katlanmak için gerekli gücü kendinde bulamamaktan korkuyordu.

Muhafız Rusça «Hadi sen işine bak,» dedi.

Ziyaretçi odası pek loş bir ışıkla aydınlatılmıştı ama gene de burası tamircinin hücrelerinden daha aydınlıktı ve ışığa alışıncaya kadar da gözleri ağrıdı. Kadın, havı dökülmüş eski paltosu, başını örten yün atkısı, parmakları dizlerinin üzerinde birbirine kenetlenmiş halde hareketsiz oturuyordu. Dehşet dolu gözlerle sakın sakın tamirciyi seyrediyordu. Tamirci onu yaşlanmış bulacağını sanmıştı, oysa kadın yorgun, pek utangaç görünmesine ve zaten hiç sevmediği perukasını giymemiş olmasına rağmen hiç de değişmemiş görünüyordu. Tamirci onun otuz yaşına gelmiş olduğunu bildiği halde kadın inanılmayacak derecede genç görünüyordu ve kadın olarak hiç de fena sayılmazdı hani. Tamirci, benim sayemde, diye acı acı düşündü.

«Yakov?»

«Raisi?»

«Evet.»

Kadın atkısını çözdü, koyu renk saçları kısa kesilmişti ve saç çizgisi nemliydi. Tamirci olanca dikatiyle kadının yüzüne, uzun çıplak boynuna baktı. Kadın da tasalı gözlerle, korkulu ve duygulu bakışlarla onu seyrediyordu. Tamirci iki kere konuşmaya ça-

lıştı, fakat başaramadı. Yüzü ağrıyor, ağzı titriyordu.

Raisi «Biliyorum, Yakov,» dedi. «Daha başka ne diyebilirim? Biliyorum işte.»

Şiddetli duygu onu kör etti.

Allahım, ben neyi unutmuşum? Hiç bir şeyi unutmamışım. Derin bir kayıp, utanç ve şaşkınlık içindeydi. Böylesine uzun süren fecî bir tutukluk devrine rağmen geçmişteki duyguların hâlâ olduğu gibi kalabilmesi inanılacak şey değildi. En derin yaralar asla kaybolmaz.

«Yakov, gerçekten sen misin?»

Yakov, göz yaşlarının akmaya başlamasını önledi ve sağlam kulağını karısına verdi.

«Benim ya. Başka kim olabilir?»

«Bu saçların ve uzun sakalınla ne tuhaf bir görünüşün var.»

«İşte bu da benim aleyhime kullandıkları delil.»

«Ne kadar da zayıf ve solgunsun.»

«Zayıfım işte. Solgunum da. Benden ne istiyorsun?»

Raisi, Yidi dilinde: «Senin cezaevindeki durumun hakkında soru sormamı yasakladılar,» dedi. «Ben de böyle bir soru sormayacağıma dair söz verdim. Zaten bunu sormanın ne gereği var? Gözlerim görüyor. Keşke görmeseydim ama. Ah, Yakov, sana ne yaptılar böyle? Sen kendine ne yaptın? Böylesine müthiş bir şey nasıl olabildi?»

«Seni gidi rezil orospu seni, sen bana ne yaptın? Pislik gibi fakir ve çocuksuz olmamız yetmedi. Bunun üstüne bir de orospuluk etmeyi çıkardın.»

Raisi anlamsız bir sesle konuştu: «Bunu ben tek başıma yapmış değilim, ne yaptıysak ikimiz birbirimize yaptık. Sen beni sevdin mi? Ben seni sevdim

mi? Buna hem evet hem de hayır derim. Orosu ol-
maya gelince, eskiden öyleysem bile şimdi değilim.
Senin gibi benim de iyi ve kötü zamanlarım oldu, Ya-
kov, fakat eğer beni yargılamaya kalkışırsan, bugün-
kü halimle yargılamak zorundasın.»

«Sen nesin?»

«Şimdi neysem, vaktiyle olduğum insan değilim.»

«Benimle niye evlendin, bunu bilmek isterim.

«Aşk yüzünden» de. Beni sevmediysen niye beni rahat
bırakmadın?»

«O zaman seninle evlenmekten korktuğuma ina-
nabilirsin, fakat o zaman şefkatliydin ve bir insan yal-
nız kaldı mı tatlı bir söze yönelmesi gayet kolaydır.
Hem sen açıklamakta güçlük çekiyordun ama beni
sevdiğini sanıyordum.»

«Bir erkek tuzağa düşürülmekten korkuyorsa ne
diyebilir? Senden korkuyordum. Böylesine hoşnut-
suz bir kimseyle asla karşılaşmadım. Ben sınırlı bir
adamım. Sana ne vaadedebilirdim? Hem bundan baş-
ka bir de baban arkamdaydı, iki eliyle birden beni iti-
yordu. Seninle evlendiğim takdirde, dünya değişecek-
ti, her gün bir gökkuşağı belirecekti gökyüzünde.
Sonra o gün de sen ormanda beni elde ettin.»

«Ormana bir değil, birkaç kere gittik. Benim is-
tediğimi sen de istedin. Yatmak için iki kişi gerekli-
dir, biri öbürünün üzerine çıkar.»

Yakov acı acı «Böylece evlendik işte,» dedi.
«Ama gene de bir şansımız vardı. Eh, evlendikten
sonra bana sadık kalman gerekirdi. Anlaşma anlaş-
madır. Zevce zevcedir. Evli de evlidir.»

Raisl: «Sen öyle pek iyi bir koca mıydın?» Di-
ye sordu. «Evet, hep geçimimizi sağlamak için çalışı-
yordun, bunu hiç başaramadığın halde çabalarını in-
kâr etmeyeceğim. Bütün gece Spinoza'yı okuyarak

uykusuz kalmak istediysen benim de buna bir itirazım yoktu, hem de benim hesabıma olmadıkça Torah'ı okumadığın halde sesimi çıkarmıyordum, ne demek istediğimi biliyorsun. Beni sıkan şey de küfürler ve kötü sözlerdi. Evlenmeden önce seninle yattım diye bütün dünya ile yattığıma inanmıştın. Sen benimle yatmaktan vazgeçinceye kadar senden başka kimseyle yatmadım. Yirmi sekiz yaşında mezara gömülme için henüz fazla gençtim. Onun için de senin tavsiye ettiğin gibi, boş inançlara önem vermekten vazgeçtim ve nihayet bir denemeye giriştim. Aksi halde çok geçmeden ölürdüm. Kısırdım. Her yöne koştum. Kendimi ağaçlara attım. Kuru memelerimi paraladım, boş döl yatağıma lânet yağdırdım. Kalsam da gitsem de sana bir yararım olmayacaktı, onun için gitmeye karar verdim. Sen gitmediğine göre ben gitmek zorundaydım. Çaresizlik içinde, hayatımı değiştirebilmek uğruna kalkıp gittim. İzleyebildiğim tek yoldan gittim. Benim için ya bu, ya da ölüm vardı, bir günah ya da kötüsü. Günahın daha hafif olanını seçtim. Doğrusunu öğrenmek istersen, Yakov, gitmemin bir sebebi de seni azıcık kıpırdatmaktı. İşin bu sonuca varacağını kim düşünebilirdi?»

Parmaklarının beyaz kemiklerini göğsüne vurdu. «Yakov, ben buraya geçmişin kavgasını yapmaya gelmedim. Beni affet, geçmiş affet.»

«Niye geldin?»

«Babam seni cezaevinde gördüğünü söyledi. Zaten artık başka şeyden sözettiği de yok. Geçen Kasım ayında kasabaya döndüm. Önce Karkov'daydım, sonra da Moskova'ya gittim, fakat geçinemeyeceğini anlayınca da geri dönmek zorunda kaldım. Kiev Cezaevinde olduğunu öğrenince seni görmeye geldim, fakat beni içeri almadılar. Sonra da İnfaz Savcısına gi-

dip senin karın olduğumu belirten vesikaları adama gösterdim. Pek olağanüstü bir durum olmadıkça seni göremeyeceğini belirtti. Ben de suçsuz bir insan; cezaevinde tutuklu olunca durumun gerçekten pek olağanüstü sayılması gerektiğini söyledim. Hiç değilse beş kere onu ziyaret ettim ve sonunda imzalaman için sana bir kâğıt getirmeyi kabul edersem seni görme izin vereceğini söyledi. Bu kâğıdı imzalaman için de seni zorlamamı söyledi.»

«İmzalamasını istediği kâğıtlarda kara bir yıl var. Bunu bana getirmen de senin için bir kara yıl sayılır.»

«Yakov, eğer bunu imzalarsan, yarın serbest bırakılıp buradan çıkabilirsin. Hiç değilse üzerinde düşünülmesi gereken bir şey bu.»

Yakov bağırdı: «Ben düşündüm. Düşünülecek birşey değil bu. Ben suçsuzum.»

Raisi, dili tutulmuş bir halde Yakov'a baktı.

Muhafız, elinde silâhıyla oraya geldi. «Burada hiç kimse Yidi dilinde konuşamaz. Rusça konuşmak zorundasınız. Bu cezaevi bir Rus kuruluşudur.»

Raisi: «Rusça konuşmak vakit alıyor,» dedi, «ben Rusçayı pek ağır konuşuyorum da.»

«Ona vermen gereken şu kâğıdı çabuk ver bakalım.»

«Kâğıdı anlatmak gerekiyor. Bunun yararlı tarafları var ama zararlı yönleri de yok değil. İnfaz Savcısının neler dediğini ona anlatmak zorundayım.»

«Öyleyse, Allah rızası için anlat da bitir şu işi.»

Muhafız pantolonunun cebinden küçük bir anahatar çıkararak telörgü bölmenin bir köşesinden küçük bir tel kapıyı açtı.

«İmzalayacağı kâğıttan başka bir şey geçirmeye kalkışma, aksi halde ikiniz için de çok kötü olur.

Gözlerimi faltaşı gibi açtım, bilesiniz.»

Raisi, kurşunileşmiş deri el çantasını açıp katlanmış bir zarf çıkardı.

Yakov'a Rusça: «Sana vermeyi vaadettiğim kâğıt da bu,» dedi. «İnfaz Savcısı bunun senin için son şans olduğunu söylüyor.»

Yakov öfkeli öfkeli Yidi dilinde söylendi: «Demek bunun için geldin buraya? İki yıl karşı koyduğum halde şimdi bana bir sürü itiraf yalanını kabul ettirmek istiyorsun. Beni gene aldatmak için geldin.»

Raisi: «İçeri girmek için başka çarem yoktu,» dedi. «Fakat benim gelişimin gerçek sebebi bu değil. Ağlamaya geldim ben.» Derin bir soluk aldı. Ağzı açıldı, dudakları titredi ve de ağladı. Parmaklarını gözlerine bastırırken, gözyaşları, parmaklarının arasından süzüldü. Omuzları sarsıldı.

Yakov, onu seyrederken yüreğinde kanın ağırlığını hissetti.

Muhafız, bir sigara daha sardı ve ağır ağır içmeye koyuldu.

Yakov, işte bıraktığımız yer burasıydı, diye düşündü. Onu son gördüğümde gene böyle ağlıyordu, işte şimdi de buraya gelmiş, gene ağlıyor. Bu arada bende sebepsiz yere iki yıl cezaevinde kaldım, tek başıma hücreye kapatıldım, zincire vuruldum. Dondurucu soğuğa, pisliğe, bitlere, o aramaların rezilliğine katlandım ve işte o da hâlâ ağlıyor.

Tamirci: «Niye ağlıyorsun?» diye sordu.

«Senin için, kendim için, dünya için ağlıyorum.»

Raisi, ağlarken çelimsiz, zayıf, küçük göğüslü, yıpranmış ve üzgün bir kadındı. Onun böyle çelimsiz olacağını kim düşünebilirdi? Raisi ağlarken Yakov'u duygulandırdı. Gözyaşlarının ne demek olduğunu öğrenmişti.

Yakov, bir süre sonra: «Burada düşünmekten başka yapacak ne vardı. Ben de hayatımızı başından sonuna kadar düşündüm. Seni kendimden daha fazla suçlayamam. Az verirsen, sen de daha az alırsın ama ben bazı şeylerde hakettiğimden fazlasını aldım. Hem benim bir şey öğrenmem de çok zaman alıyor. Bazı insanların bir hata işlediklerini anlamaları için aynı hatayı tam yedi kere tekrarlamaları gerekir. İşte benim tipim bu ve üzülüyorum da. Seninle yatmaktan vazgeçtiğime de üzüldüm. Kendimi bıçaklamaya çalıştım, ama seni bıçakladım. Başka kim bana yakınlık göstermişti? Bu cezaevinde acı çektim ve artık ben vaktiyle yaşayan o eski adam değilim. Daha başka ne diyebilirim, Raisl? Eğer hayatımı yeni baştan yaşayabilseydim sen de bu defa ağlamak için daha az sebep bulacaktın, onun için ağlamayı bırak artık.»

Raisl, parmaklarıyla gözlerini kuruladıktan sonra: «Yakov bir itiraf kâğıdını imzalayasın, diye değil, seninle konuşmama izin versinler diye getirdim,» dedi. «İmzalamanı istemiyorum. Ama sen isteseydin ben ne diyebilirdim? Cezaevinde kal mı demeliyim? Hem sana anlatmak istediğim şey de belki pek öyle iyi bir haber değil. Bir çocuk doğurduğumu söylemeye geldim. Kaçtıktan sonra hamile olduğumu anladım. Hem utanmış, hem de korkmuştum, fakat aynı zamanda artık kısır sayılamıyacağımı, çocuk doğuracağımı düşündüğüm için de mutluydum.»

Yakov, acılarının sonu gelmeyecek, diye düşündü.

Tamirci, ilki yumruğunu birden kafesin tahta duvarlarına vurdu. Muhafız sert bir sesle tamirciye bundan vazgeçmesini ihtar etti, o da bunun üzerine kendini dövmeye koyuldu, yüzüne ve başına vurdu vurdu. Raisl, gözleri kapalı duruyordu.

Daha sonra Yakov'un acısından başka bir şey kalmayınca Yakov: «Kısır değilmişsin demek, o halde ne vardı?» dedi.

Raisl, önce başka tarafa, sonra da Yakov'a baktı: «Kim bilir? Bazı kadınlar geç gebe kalır. Gebe kalmak için biraz şansa ihtiyaç vardır.»

Yakov, bende şans yokmuş, diye düşündü, onun için Raisl'i suçladım.

Yakov sordu: «Kız mı yoksa erkek mi?»

Raisl, ellerine bakıp gülümsedi: «Erkek. Adı Chaim, Büyük babanın adını verdim ona.»

«Şimdi ne kadar oldu?»

«Neredeyse bir buçuk yaşında olacak.»

«Benim olamaz bu çocuk?»

«Nasıl olabilir?»

Yakov, içini çekti: «Çok kötü. Çocuk şimdi nerede?»

«Babamın yanında. Geri dönmemin sebebi de o zaten. Tek başıma çocuğa daha fazla bakamayacağımı anlamıştım. Ah, Yakov, ortalık hiç de öyle gül-lük gülistanlık değil. Ben kasabamıza döndüm ama senin kaderinden beni sorumlu tutuyorlar. Eskisi gibi sütçülük yapmak istedim ama domuz eti satsam belki daha çok kazanırdım. Hahamlar yüzüme karşı bana «parya» diyorlar. Çocuk da adının Piç olduğunu sanacak.»

«Ee, benden ne istiyorsun?»

Raisl: «Yakov, çektiğin sıkıntıya çok üzüldüm. Tutuklananın sen olduğunu öğrenince saçımı başımı yoldum. Fakat senin de bana acıyacağını düşündüm. Yalvarırım, eğer oğlumun babası olduğunu söylemek-te bir sakınca görmezsen, işler biraz daha kolaylaşa-cak. Ama eğer bunu yapamazsan, yapmazsın. Senin yükünü arttırmak istemem.»

«Baba kim, bahse girerim ki serserinin biridir.»

«Eğer seni biraz rahatlatacaksa hemen söyleyeyim, bir Yahudi müzisyendi. Geldi, gitti onu unuttum bile. Çocuğa babalık etti, ama onun babası değil. Kim baba gibi davranırsa gerçek baba odur. Benim babam baba sayılır ama onun da ölümün eşiğine varmasına iki adım kalmış. Bir darbeyle ben iki kere dul olabilirim.»

«Babanın nesi var?»

«Şekeri var ama işte kendini ordan oraya sürüklüyor. Senin için üzüyor, benim ve çocuk için de üzüyor. Uykusundan uyanınca zengin doğdadı diye kendi kendine lânetler yağıdırıyor. Bunu her aklına getirişinde dua ediyor. Ona elimden geldiği kadar iyi bakıyorum. Duvara dayanmış bir paçavra çuvalının üzerinde yatıyor. Yiyeceğe, dinlenmeye ve ilâca ihtiyacı var. Ne bulursak, bunları sadakayla elde ediyoruz. Zenginlerden bir ikisi hizmetçileriyle bize öte beri gönderiyorlar ama bunlar beni görünce hemen burunlarını tıkıyorlar.»

«Baban hiç kimseye benden sözetti mi?»

«Artık başka şeyden konuşmuyor ki. Hasta olmasına rağmen her tarafa yetişiyor.»

«Peki, başkaları ne diyor?»

«Saçlarını yoluyorlar. Göğüslerini yumrukluyorlar. Senin yerinde olmadıkları için tanrıya şükrediyorlar. Bazıları para topluyor. Bazıları da protesto edeceklerini söylüyorlar. Bazıları da bu iş Hristiyanların canını sıkarak da işler daha kötüye gider diye birşey yapmaktan korkuyorlar. Bazıları karamsar ama pek azı da ümitli. Ama, gene ortalıkta benim bildiğimden daha fazla birşeyler dönüyor.»

«Eğer işler daha hızlı yürümezse, işin iç yüzü anlaşıldığı zaman ben burada olamayacağım.»

«Bunu söyleme, Yakov, Ben de Kiev'de bazı avukatlarla görüştüm. İki tanesi sana yardımda bulunacağına yemin etti, ama bir iddianame olmadan hiç kimse yerinden kıpırdayamaz.»

Yakov da: «Öyleyse ben de bekleyeceğim» dedi Raisl'in gözlerinde Yakov'un gövdesi daha da küçüldü.

«Sana küçük bir paket içinde biraz hamursuz, peynir ve bir de elma getirdim. Fakat bunu gardiyanın bürosunda bıraktırttılar. Sonra bu paketi istemeyi sakın unutma. Keçi peyniri ama bunu farkeceğini sanmıyorum.»

Yakov yorgun bir tavırla: «Eksik olma» dedi İçini çektikten sonra tekrar konuştu: «Dinle, Raisl, çocuğun benim olduğuna dair bir kâğıt yazarım.»

Raisl'in gözleri parladı: «Tanrı seni mutlu kılacaktır.»

— «Tanrıya boş ver. Senin yanında bir parça kâğıt var mı, birşey yazacağım da. Bunu yaşlı hahamın babasına göster, o benim el yazımı tanır, ve üstelik oğlundan daha iyi kalpli bir adamdır.»

Raisl, sinirli sinirli: «Yanımda kâğıt da kalem de var ama» dedi, «Bu muhafız odadayken onları sana vermekten korkuyorum. Sana itiraf kâğıdından başka birşey vermememi ihtar ettiler, senden de başka birşey almayacakmışım, aksi halde senin kaçmana yardım etmek suçundan tutuklanırmışım.»

Muhafız huzursuzlanmıştı, tekrar yanlarına geldi. «Artık başka konuşulacak birşey kalmadı» dedi, «Ya şu kâğıdı imzala, ya da hücrene dön.»

Tamirci sordu: «Sende kalem var mı?»

Muhafız, ceketin cebinden kalın bir dolma kalem çıkarıp tel örgünün açık kısmından içeri uzattı.

Biraz orada durup seyretmek istedi ama Yakov da adam yanlarından ayrılınca kadar bekledi.

Sonra da Raisl'a Rusça: «Bana itirafnameyi ver» dedi.

Raisl, ona zarfı uzattı. Yakov, kâğıdı çıkardı ve okumaya başladı:

«— Ben, Yakov Bok, Marfa Golov'un oğlu Zenya Golov'un Yahudi suç ortaklarım tarafından öldürülüşüne şahit olduğumu itiraf ediyorum. Yahudiler, çocuğu 20 Mart 1911 gecesı, Lukianovski Polgeri tüccarlarından, Nikolay Maksimoviç Lebedev'e ait tuğla fabrikasının üst katında öldürdüler.»

Bunun altına kalın bir çizgi çekilmişti, Yakov, buraya imzasını atacaktı.

Yakov, kâğıdı önündeki rafa koydu ve ismini çizginin üzerine imzasını atacak yerde Rusça «bunun her kelimesi yalandır» cümlesini yazdı.

Zarfın üzerine de Yidi diliyle, kelimelerin yazılışını hatırlayabilmek için duraklaya duraklaya şunları yazdı: «Karım Raisl Bok'un dünyaya getirdiği Chaim'in babası olduğumu açıklarım. Karım beni terketmeden ona hamile kalmıştı. Lütfen anne ve çocuğuna yardım edin bunlar için de onca derdimin arasında size minnet duyacağım. Yakov Bok.»

Raisi ona tarihi söyledi, o da yazdı: «27 Şubat, 1913» Yakov, zarfı tel örgünün açık kısmından karısına uzattı.

Raisl zarfı paltosunun cebine kaydırđı, itiraf kâğıdını da muhafıza verdi. Muhafız hemen kâğıdı katlayıp cebine koydu. Raisl'in el çantasının içindekileri inceleyip, paltosunun ceplerini şöyle bir yokladıktan sonra genç kadına gitmesini söyledi.

Raisl: «Yakov» diye ağladı, «evine dön.»

DOKUZUNCU BÖLÜM

1 —

Yakov, gene duvara zincirlenmişti. İşler kötü gitti. Zincirlerin hiç çözülmemesi daha iyiydi, tekrar eski duruma dönmek çok kötü olmuştu. Durduğu yerin sıvaları dökülmeye kadar zincirleri olanca gücüyle duvara vurdu. Duvara vurmasına ses çıkarmadılar. Bunu yapmadığı zamanlar da uyuyordu. Aramalar olmasa gün boyunca hep uyuyacaktı. Kütük gibi hareketsiz ayaklarla ölülerin uykusunu uyuyordu. Kışın sonuna, ilkbaharın ortalarına kadar uyudu. Kogin, Nisan ayında olduklarını söyledi. İki yıl. Aramalar da dizanteriye yakalandığı zamanlar hariç aralıksız devam ediyordu. Böyle zamanlarda Baş Gardiyan yanına yaklaşmıyordu ama Berezinsky bazan tek başına onu arıyordu. Tamirci hastalandıktan sonra da bir keresinde hücre hortumla baştan aşağı yıkandı ve sobada da ateş yakıldı. Kışlık elbiseler giyinmiş yaşlı pembe suratlı bir adam hücreye geldi. Siyah bir kap ve siyah tozluk giymişti ve elinde de burmalı bir değnek vardı. Berezinsky elinde narin görünümlü, ince arkalıklı bir sandalye ile bu adamın arkasında yürüyordu. Yaşlı adam tamircinin bir hayli uzağına oturmuştu. Değneğini de kurşuni eldivenli eliyle tutmaktaydı. Sulu gözleri çevresine bakındı. Yakov'a kendisinin çok iyi isim yapmış eski bir jüri üyesi olduğunu ve ona iyi haberler getirdiğini bildirdi. Tamirci öylesine büyük bir heyecana kapılmıştı

ki, heyecandan neredeyse hastalanacak gibiydi. Adama ne gibi iyi haberler getirdiğini sordu. Eski jüri üyesi bu yılın Romanov Hanedanının tahta geçişinin üç yüzüncü yıldönümü olduğunu ve Çar Hazretlerinin de bu önemli günü kutlamak amacıyla bazı suçlular için genel af ilân etmeye hazırlandığını belirtti. Yakov'un adı da af listesine yazılacaktı. Affedilip köyüne dönebilecekti. Yaşlı adamın yüzü sevinçten kızarmıştı. Tutuklu kendinde konuşacak gücü bulamayarak duvara dayandı. Sonra da bir suçlu olarak mı yoksa suçsuz bir insan olarak mı affedileceğini sordu. Eski jüri üyesi de cezaevinden çıkıp gitmesine izin verildikten sonra bunun bir önem taşımayacağını kuşkulu bir tavırla söyledi. Geçmişin günahlarını silip atmak imkânsızdı ama insancıl bir hükümdar, bir Hristiyan beyefendisi için kötü bir davranışı affetmek imkânsız değildi. Yaşlı adam enfiye çekmeden hapsirdi ve gümüş saatine baktı. Yakov, af değil, tarafsız bir yargılama istediğini söyledi. Onu yargılamadan cezaevinden çıkmasını emrederlerse bu emirlerinin yerine gelebilmesi için tamirciyi vurmaları gerekecekti. Eski jüri üyesi, «budalalık etme», dedi. «Böyle pislikle haşır neşir olmuş bir halde acı çekmeye nasıl dayanabilirsin?» Tamirci, sıkıntılı bir halde zincirlerini oynattı. «Başka çarem yok,» dedi. «Size az önce bir teklifte bulundum.» Yakov, «bu teklif değil,» dedi. Eski jüri üyesi tutukluyu caydırmaya çalıştı, fakat biraz sonra canı sıkılmış bir halde bundan vazgeçti. Bir köylüyü yola getirmek daha kolaydır. Ayağa kalktı, değneğini tamirciye salladı. «Sen böyle domuz kafalılık ettikçe biz sana nasıl yardımcı olabiliriz?» diye bağırdı. Gözetleme deliğinden konuşulanları dinlemekte olan Berezinsky kapıyı açtı ve yaşlı adam hücreden dışarı çıktı. Muhafız, sandalyeyi

almak için tekrar içeri girdi fakat sandalyeyi almadan tamircinin teneke kutuya işemesini bekledi. Sonra da teneke kutunun içindeki sidiği tamircinin başından aşağı döktü. Tamirci o gece zincire bağlı bırakıldı. Ne zaman bundan daha beterinin olamayacağını düşünmüşse beterin beteri olduğu ortaya çıkıyordu.

Yakov'un cezaevindeki üçüncü yazı sırasında bir gün tamircinin ellerindeki ve ayaklarındaki zincirleri çözdüler. O anda tamircinin kalbi hızlı hızlı attı, ve elini kalbine değdirdiği zaman eli de kalbi gibi atmaya başladı. Tamircinin onu son görüşünden beri hayli yaşlanmış olan gardiyan bir saat içinde kahverengi bir zarf içinde yeni bir iddianame getirdi. Zarfın içindeki kâğıt destesi, öncekinden bir misli daha kalındı. Tamirci kâğıtları aldı ağır ağır, sonuna kadar okuyamama korkusundan dehşete düşmüş bir halde okumaya koyuldu. Fakat umduğunu da hemen buluvermişti. Kanlı cinayet ithamı gene alevlenmişti. İşte gene ciddileştiler, diye düşündü tamirci. Çocukla cinsel ilişki kurması, evleri soyan bir Yahudi çetesiyle işbirliği ve Kiev sinagogunun bodrumunda gizlenen kaçakçılar... Marfa Golov'un mektubundan alınmış bütün o delice yalanlar, iddianameden çıkarılmıştı. Yakov Bok bir kere daha suçsuz bir çocuğu hamursuz ve çeşitli çörekler yapmak için kanından faydalanmak uğruna öldürmekle itham ediliyordu.

Bu ithamların doğruluğunu da Profesör Manilius Zagreb, değerli meslekdaşı cerrah Dr. Serj Bull ile birlikte Zenya'nın cesedini iki kere otopsi yaptıktan sonra onaylamıştı. İki doktor da cesetteki yaraların belirli aralarla indirilen bıçak darbeleriyle ve işkenceyi uzatıp kanın akmasını kolaylaştırmak amacıyla açıldığını belirtmişlerdi. Her yara grubundan

bir litre kadar kan alınmış olduğu sanılıyordu ve şişelerde de beş litre kadar kanın toplanmış olması mümkündü. Yahudi meseleleri üzerinde en yetkili söz sahibi olan Peder Anastasy'nin vardığı sonuç da buydu. Bu sonuca varmasının sebeplerini de en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar anlatmış ve bu da tam sekiz kâğıt tutmuştu. Sorgu Yargıcı Yefim Balik'in vardığı sonuç da buydu. O da eldeki delilleri dikkatle gözden geçirmiş ve bunların «yönünü ve bulguları» nı kabullenmişti.

Bu hunharca cinayetin nasıl işlendiği de iddianamede aşağı yukarı iki yıldan fazla bir süre önce Grubeşov'un mağarada anlattığı şekilde hikâye edilmişti. «Şu deli Hasidik. Çadik'in ustabaşı Proško'nun dikkatle incelemesi sonucunda durum aydınlanmıştır. Oğlanın hâlâ canlı olan vücudundan kanı süzmesine de hiç kuşkusuz bu deli yardım etmişti. Ayrıca da cesedi o dehşete düşmüş iki çocuğun buldukları mağaraya taşınmasında da onun yardımı olmuştu mutlaka.» Önceki iddianamede eksik bırakılan yardımcı deliller buna eklenmişti. İddianamede Yakov Bok'un odasında yarım torba hamursuz unu ve pişirilmiş birkaç parça hamursuz da bulunmuştu. Bunların o masum çocuğun kanı ile yoğrulmuş olduğunda da hiç kuşku yoktu ve o iki yahudinin bu hamursuzdan yedikleri sanılıyordu. Sanık tarafından gömleğinin bir parçası olduğu kabul edilen kanlı paçavra da aynı odada bulunmuştu. Vasya Şişkovski'nin ifadesine göre Zenya ile ikisi suçlunun odasında bir şişe dolusu parlak kırmızı renkli kan görmüşlerdi, fakat polis odada arama yaptığı zaman bu şişe ortadan kaybolmuştu. Tamircinin tutuklanmasından sonra da gene bu odada marangoz âletlerinin bulunduğu torbadan üzerinde kan lekeleri bulunan bir bız ile bıçaklar bulunmuştu. Hem de daha sonra Yahudi suç ortakları-

nın bunu ve diğer belirli suç unsurlarını yoketmek için tuğla fabrikasındaki odayı yakmak istemelerine ve sonunda bunu başarmalarına rağmen deliller ele geçmişti.

Bu bıktırıcı, dehşete düşürücü belgenin son kısmında yeni bir konu daha yer almıştı. «Yakov Bok'un kendi ağziyle açıkladığı Din Düşmanlığı.» İddia-namede başlangıçta yetkililer tarafından incelendiği zaman sanık doğuştan Yahudi olduğunu ve Yahudi tabiyetinde bulunduğunu itiraf ettiği halde sonradan kendini «dinsiz» göstermek istediği belirtilmişti. Sanık, kendini dindar bir Yahudi olarak değil de hür düşünceli bir insan olarak göstermek çabasındaydı. Bu mesele üzerinde şöyle bir dakikacık düşünen bir kimse onun kendini niye böyle tanıtmak istediğini derhal sezinliyebilirdi. Bu iş, hafifletici sebepler yaratmak ve meselenin ayrıntılarını karıştırıp anlaşıl-maz hale getirmek için düzenlenmişti. Bu korkunç suçun amacını gizleyip yasama organlarının soruşturmalarını da doğru yoldan uzaklaştırmak istenmişti. Ama herşeye rağmen bu «dinsizlik» iddiası savunulamazdı çünkü güvenilir tanıklar, yani cezaevi muhafızları ve görevlileri Yakov Bok yargılanmasını beklerken hücresinde her Allahın günü Ortodoks gibi dua örtüsüne sarınıp sol koluna ve başına kara muska bağlanmış olarak gizlice dua ettiği görülmüştü. Ayrıca İncil okurken de görülmüştü. Bu İncil daha önce sözü edilen Ortodoks mezhebine ait âletler gibi Sinagoga bağlı dost Yahudiler tarafından gizlice tutuklunun hücreesine sokulmuştu. Onu gören herkes tamircinin önemli bir kutsal âyin yapmakta olduğunu anlamakta güçlük çekmemişti. Dua örtüsünü de iyice eskiyinceye kadar başından eksik etmemişti, hattâ şimdi bile bu kutsal eşyanın bir parçasını pal-tosunun cebinde taşıyordu.

Soruşturmayı yapanların ve diğer görevlilerin kanısı şuydu: bu durup dururken açığa vurulan «Dinsizlik» meselesi Yakov Bok'un kendi yakıştırmasıydı. Tutuklu yargı yetkililerinden bir çocuğu sadece ve sadece Hasid suç ortaklarına hamursuz ve çörek yapmaları için kirlenmemiş kan sağlamak için dinsel bir amaçla öldürdüğünü gizliyebilmek uğruna bunları uydurmuştu.»

Tamirci iddianameyi okuyup bitirdikten sonra perişan bir halde artık bu kandan kurtulmanın hiç bir çaresinin olmadığını düşündü. Kan, iddianamenin her kelimesini lekelemiş ve bu yıkanıp temizlenemez. Yargılansam bile beni çarmıha germek için yapacaklar bunu.

Tamirci daha fazla tasalanmaya başladı. Şimdi bu belgeyi ona verdiklerine göre acaba ilerde bunu da geri alıp yeni bir iddianame mi hazırlıyacaklardı? Bu da en yeni işkence şekli miydi? Bundan sonra gelecek yirmi yıl süresince böyle ona zaman zaman yeni iddianameler mi vereceklerdi? Boşuna uğraşmaktan ölünceye kadar ya da kuru beyni patlayıp bağılıncaya kadar mı okuyacak bunları? Yoksa bu iddianameden yahut üçüncü, yedinci yahut da onüçüncü iddianameden sonra nihayet onu yargılayacak mıydılar? Onu suçlayabilecek derecede kuvvetli olaylara dayanan bir dava gerekçesi hazırlayabilecek miydiler? Tamirci bunu başarmalarını diledi. Bu da olmazsa, onu ölünceye kadar böyle zincire vurulu mu bırakacaklardı? Yoksa ona daha da kötü bir akıbet mi hazırlıyorlardı? Bir gün, bir gazete parçasıyla temizlenmeye hazırlanırken kâğıdın üzerinde: «Yahudi Hüküm Giyecek» kelimelerine gözü takıldı. Yakov, bunun nedenini öğrenebilmek için çılgın gibi gazeteyi okumaya koyuldu ama bu bölüm parçalanmıştı.

Tamirciye bir avukatın cezaevine gelmek üzere olduğunu haber vermişlerdi ama sıcak bir Temmuz gecesi hücrenin kapısı açıldığı zaman içeri giren Grubeşov oldu. Adam, gece kıyafetiyle gelmişti. Kogin elinde yağı akan mumuyle tamircinin ayaklarındaki zinciri çözmeye yeltenince tamirci de uyandı. Muhafız, tamirciyi sarsarak: «Uyan bakalım» dedi. «Beyefendi burada.» Yakov, sanki derin ve pis bir suyun dibinden yüze çıkıyormuş gibi uykusundan uyandı. Grubeşov'un ıslak etli suratından, yan sakallarının oynayışından, kan çanağına dönmüş gözlerinden onun pek huzursuz olduğunu anladı. İnfaz savcısının göğsü de kalkıp iniyordu. Yalpa vurarak hücrenin içinde gezinmeye koyuldu, sonra sandalyeye oturdu, bir elini de masaya dayadı. Arkasındaki duvarda koskocaman bir gölge meydana getirmişti. Adam, bir saniye lambaya baktı, gözlerini kırıştırdı, sonra bakışlarını Yakov'a çevirdi. Konuşurken yemek ve içkiden leş gibi kokan solukları, tamiroiye doğru yayıldı ve tutuklunun gönlünü bulandırdı.

Grubeşov, ıslık çalar gibi soluk olarak: «Çar onuruna verilen resmi bir şölenden evime dönüyorum,» dedi. «Arabam hazır bu bölgeye gelmişken şöföre cezaevine çekmesini söyledim. Seninle konuşmak istemiştım. Sen inatçı bir adamsın Bok, fakat belki de pek yola gelmez cinsten değilsin. Seninle son bir kere konuşmak istedim. Lütfen ben konuşurken sen de ayağa kalk.»

Kemikli, çıplak ayakları rutubetli taşa değecek şekilde tahta karyolasında olan Yakov ağır ağır ayağa kalktı. Grubeşov, onun yüzüne bakarken ürperdi. Tamirci içinde bu adama karşı müthiş bir nefret duydu.

Grubeşov, kocaman bir mendili kızarmış ensesine hafifçe vurarak: «Bir kere umutlarının fazla yükseklere çıkmasına meydan vermemen gerekir» dedi, «Böyle yaparsan, hayal kırıklığına uğrayacaksın, Yakov Bok. Sırf bir iddianame hazırlandı diye üzüntülerinin sona erdiğini düşünme sakın. Tam tersine, en büyük üzüntülerin asıl bundan sonra başlayacak. Sana ihtar ediyorum, herkesin içinde masken düşürülüp gerçek yüzün ortaya çıkarılacak.»

«Burada benden ne istiyorsunuz, Bay Grubeşov? Gecenin geç bir saati bu. Sabahleyin zincire vurulacağıma göre şimdi biraz dinleneyim.»

«Zincirlere gelince, bu da senin kabahatin; emirlere uymayı öğren. Bu beni ilgilendirmez, ben başka bir iş için geldim. Marfa Golov, yani kurbanının annesi bugün büroma beni görmeye geldi. Önümde diz çöktü gözlerinden kutsal yaşlar akarak, Zhenia ve cinayete yol açan ilişkilerimiz hakkında söylediklerinin hepsinin doğru olduğuna Tanrı huzurunda yemin edebileceğini söyledi. Gerçekten pek özü sözü doğru bir kadın, beni de pek duygulandırdı. Jürinin de onun sözlerine inanacağından hiç kuşku yok, bu da senin için daha kötü olacak. Onun ifadesindeki içtenlik ve kadının dış görünüşü senin yaratmayı düşündüğün etkiyi tamamen silip götürecektir.»

«Öyleyse bırakın ifadesini versin. Duruşmaya niye başlamıyorsunuz?»

Sandelyenin üzerine sanki bu kızgın bir sobaymış gibi pek iğreti ilişmiş olan Grubeşov cevap verdi: «Bir suçlu ile bir tartışmaya girişmeye hiç niyetim yok. Buraya da sen ve Yahudi hemşerilerin, ben bütün delilleri son zerresine kadar toplamadan ve olayın sebeplerinin hepsini araştırmadan yargılamanın başlatılması için bana baskı yapmaya devam edecek olursanız, kendin için ne gibi tehlikeler yarattığını

bilmen gerekir, işte ben bunu hatırlatmak için geldim. Eğer ne demek istediğimi anlarsan, bundan çok iyi bir sonuç çıkarabilirsin, Yakov Bok. Çaydanlık kaynamayı sürdürebilir ama içindeki su kaynaya kaynaya buhar oluverirse hiç şaşma.»

Yakov: «Bay Grubeşov, daha fazla ayakta duramayacağım. Yorgunum ve oturmam gerekiyor. Eğer beni vurdurmak isterseniz, muhafızı çağırın, onun silahı var.»

Yakov, yatağın kenarına oturdu.

Grubeşov, duygulu bir sesle: «Sen küstahın birisin» dedi, «Rus halkı senin o Yahudi oyunlarından ve hilelerinden gına getirdi. Seni sorguya çekenler de, yakınmaların ve iftiralarından bıktılar. Bütün bu olup bitenler de gayet açık bir şekilde Yahudilerin gizliden gizliye Rusların işlerine burunlarını soktuklarını gösteriyor, Yakov Bok. Sana ihtar ediyorum, devletin düşmanlarına korkunç bir misilleme hareketine geçilecektir, bunu bilmiş olasın. Bir iki hileyle jüri üyelerini oyalayıp gerçek delillerin ağırlığıyla bağdaşamıyacak kararlar aldırsan bile, Rus halkı, hak yerini bulsun diye bu zavallı Zhenia'ya çektiirdiğin acı ve işkencenin intikamını mutlaka alacaktır. Şimdi yargılanmayı istiyebilirsin, fakat şunu unutma: senin suçlu olduğun hükmüne varılması bile bu şehirde korkunç bir kan banyosuna önayak olacaktır ve Kishinev Katliamını bile gölgede bırakacaktır bu. Yargılanmak ne seni ne de Yahudi dostlarını kurtarabilir. İtiraf edersen durumun daha iyi olur. Bir süre sonra, halk biraz yatışınca senin cezaevinde öldüğünü veya ona benzer bir açıklama yaparız, ve seni de Rusya'dan dışarı göndeririz. Eğer yargılanmada ısrar edersen sokakta sakallı kafaların yuvarlandığını görünce sakın buna şaşma. Tüyler uçuşur. Ka-

zak çeliği genç Yahudilerin o narin etlerine geçirilir.»

Grubeşov, sıcak iskemleden kalkmıştı ve gene aşağı yukarı gezinmeye koyulmuştu. Adam duvarın bir tarafına giderken gölgesi de öbür tarafta belirliyordu.

«Bir hükümet, yıkılmaktan ikna yoluyla kurtulamazsa bunu kuvvet kullanarak sağlamak zorundadır.»

Yakov, hayretle çarpılmış bembeyaz ayaklarına baktı.

İnfaz savcısı kendini kaptırdığı heyecan içinde sözlerine devam etti: «Vaktiyle babam bana yahudilerle dolu bir sinagog bodrumunda olup bitenlerden söz etmişti. Bodrum, kasabalarına yapılan bir baskın sırasında Kazaklardan kaçmaya çalışan kadın ve erkeklerle doluymuş. Çavuş, bodrumdakilere teker teker dışarı çıkmalarını emretti. Önce hiç biri yerinden kıpırdamadı, fakat biraz sonra birkaçı kollarını başlarının üzerinde tutarak dışarı çıktılar. Bu, onların haklarında hiç de iyi olmadı, çünkü başlarına silâh kablalarıyla vurula vurula öldürüldüler. Bir fiçinin içine yapışmış sinekleri andıran diğerleri de bu durumun daha kötü bir sonuç yaratacağı kendilerine ihtar edildiği halde yerlerinden kıpırdamamışlardı. Gerçekten de onların durumları daha da kötü oldu. Sabırsızlanan Kazaklar hemen bodruma gittiler ve karşılına çıkan her yahudiye süngüden geçirip vurdular. Ölmeden dışarı çıkarılanları ise hareket halindeki trenlerden aşağı atılmışlardı. Sakalları benzinle ıslatılan birkaç kişi de diri diri yakılmıştı. Kadınlardan bazıları da iç çamaşırlarıyla kuyulara atılıp boğulmuşlardı. Sözlerime mim koy, senin yargılanmandan bir hafta bile geçmeden Rusya'daki yahudilerin sayısında bir çeyrek milyon azalma olacaktır.»

Savcı soluk almak için sustu, sonra kaba bir sesle konuşmasına devam etti: «Senin böyle bir katliama girişilmesi için tahriklerde bulunmak istediğini de bilmiyoruz sanma. Gizli Polis raporlarından devrimci amaçlarla kendinize karşı bir şiddet hareketine geçilmesini istediğinizi ve böylece sosyalist devrimcileri harekete geçirmeyi umduğunuzu öğrendik. Bunun Çar'a da bildirildiğinden kuşkun olmasın. Eğer Çarın otoritesini sarsmaya çalışmakta ısrar edersen tarif ettiğim ilâçların dozu arttırılacaktır. Ural kazaklarından bir bölüğün Kiev'de karargâh kurduğunu sana hatırlatayım.»

Yakov, yere tükürdü.

Grubeşov da bunu ya görmedi ya da görmemezlikten geldi. İnfaz Savcısı şimdi de sanki öfkesini yenmiş gibi sesini yumuşatmıştı. «Senin iyiliğin için bunları söylemek amaciyle buraya geldim, Yakov Bok tabii bir de senin Yahudi hemşerilerinin yüksek menfaati için. Şimdi söyleyeceklerim bundan ibaret evet tamamen bundan ibaret. Gerisini senin anlayışına ve yargına bırakıyorum. Böylesine şaşırtıcı ve korkunç, samimi konuşmak gerekirse, böylesine işe yaramaz bir faciayı önlemek için herhangi bir çare teklifinde bulunabilir misin? Senin insancıl düşüncelerine sığınıyorum. Senin durumunda olan bir kimsenin felâkete karşı her türlü ullaşma yollarını arayacağı düşünülebilir. Gayet ciddi-yim. Bir diyeceğin var mı? Varsa, çabuk söyle.»

«Bay Grubeşov, beni yargılat. Ölünceye kadar bile olsa, yargılanmayı bekliyeceğim.»

«Elde edeceğin şey de ölüm olacak. Bu senin kafana yerleşmiş, Bok.»

Yakov: «Senin de kafana yerleşmiş. Bibikov'a yaptığından belli.»

Grubeşov, bembeyaz gözlerle tamirciye baktı.

Kocaman bir kuşun gölgesi duvardan uçtu. Lambalar söndü ve hücrenin kapısı tangırdadı.

Pek kötü bir ruh hali içinde olan Kogin, kelepçeleri tamircinin ayağına fırlattı.

3 —

Avukat gelip gitmişti, adı Julius Ostrovski idi.

Bu adam, İnfaz Savcısının ziyaretinden bir kaç hafta sonra ortaya çıkmış bir saat kadar tamirciyle fısıldaşmış, onun kulağını olup bitenlerle doldurmuştu. Tamirci bunların bir kısmına şaşmakla beraber bir kısmını da önceden tahmin ettiği için yadırgamamıştı. Onun çektiği sıkıntıyı yabancıların kendisinden daha iyi bilmesine karışıklıkların da pek şaşılacak ve sonu gelmez bir durum yaratmış olmalarına şaşıyordu.

Yakov avukata yalvarmıştı: «Bana işin en kötü tarafını söyleyin. Buradan çıkabileceğime hiç ihtimal veriyormusunuz?»

Ostrovski: «İşin kötü tarafı bizim en kötünün ne olduğunu bilmeyişimizdir» diye cevap vermişti. «Bu cinayeti senin işlemediğini biliyoruz. İşin en kötü tarafı, bunu onlar da bildikleri halde, senin suçlu olduğunu ileri sürmeleri. İşte bu da meselenin en kötü yönü.»

«Benim duruşmam ne zaman başlayacak biliyormusunuz? Tabii eğer yargılanacaksam.»

«Size ne cevap vereyim bilmem ki? Bugün neler olduğunu bize söylemiyorlar ki, yarın nelerle karşılaşacağımızı tahmin etmeye çalışalım. Yarını da bizden gizliyorlar. En belli başlı gerçekleri bile bizden gizliyorlar. Bizim öğrenebileceğimiz herhangi birşeyin bir Yahudi hilesi olmasından korkuyorlar. Zaten öldürücü bir savaşa girişmişsen ve herkes ki-

min savaştığını biliyormuş gibi davranırsa, başka ne bekleyebilirsin? Bu barıştır derler. Fakat inanın bana savaşın ta kendisidir.»

Yakov, topallaya topallaya odaya girdiği zaman avukat ayağa kalkmıştı. Bu defa tutuklu ile ziyaretçisini bir telörgü birbirinden ayırmıyordu. Ostrovski, onu görür görmez bir işaretle dikkatli davranmasını anlatmaya çalışmıştı, sonra da kulağına şöyle fısıldamıştı: «Yavaşça konuş, yere bakarak konuş. Kapının dışında muhafız olmadığını söylüyorlar ama sen gene de kapının önünde şeytanın ta kendisi durmuyorsa bile Grubeşov'un durduğunu farzet ve konuşmanı da buna göre ayarla.»

Avukat, altmışını geçmişti, buruşuk yüzlü bodur bir adamdı. Enikonu dazlaklaşmış başında pek azıcık kurşuni saç kalmıştı.

Tutuklu görüldüğü zaman aradığı insanın bu olduğuna inanmakta güçlük çekiyormuş gibi şaşkın şaşkın Yakov'a bakakalmıştı. Nihayet aradığı kimşenin o olduğuna inanınca da yüzündeki şaşkınlık ifadesinin yerini tasa almıştı. Pek duygulu bir halde idi, dilinde fısıldamaya koyulmuştu.

«Kendimi Bay Yakov'a tanıtayım. Ben Kiev Barosundan Julius Ostrovski'yim. Nihayet buraya gelebildiğim için kıvanç duyuyorum ama siz daha sevinmeyin, önümüzde uzun bir yol var. Herneyse bazı dostlar beni buraya yolladı.»

«Kendilerine minnettarım.»

«Üzülerek kaydedeyim ki, Yahudilerin hepsi de sizin dostlarınız değil, fakat bununla beraber birkaç dostunuz da var. Yani demek istediğim şu ki, bir adam başını kovanın içine saklarsa, kimin dostudur? Maalesef bizimkilerin bir kısmı, her havada titreşiyorlar. Size yardım etmek için bir komite de kurduk ama bunlar da müthiş çekingen davranıyor-

lar. Bu işin içine karıştıkları takdirde yeni bir felâket olur diye korkuyorlar. İşte zaten asıl felâket de bu ya. Oyuncak tüfekte ateş edip bunun gürültüsünden kaçıyorlar. Hoş, kimin sadece dostu vardır ki?»

«Peki, öyleyse benim dostlarım kimler?»

«Bir tanesi benim, daha başkaları da var. Sözüme inanın yalnız değilsiniz.»

«Benim için bir şey yapabilir misiniz? Cezaevinden bıktım artık.»

«Elimizde olanı yapacağız. Bu uzun bir mücadele, tabii size ayrıca hatırlatmamın gereği yok, ve maalesef şartlar da aleyhinizde. Ama gene de sakin olun, sakin sakin. Ermişlerin dedikleri gibi daima iki ihtimal vardır. Birincisini fazla teorübe sayesinde öğreniriz; öbürünü, yani mucizeyi de sadece ümid ederiz. Ümid etmek kolaydır, tadını kaçıran da beklemektir. Fakat iki ihtimal şartları eşit hale getiriyor. Bu kadar felsefe yeter. Şu dakikada pek de fazla iyi haberim yok. Nihayet zorla bir iddianame alabildik, duruşmaya başlamak için bir program hazırlamak zorunda kalacakları anlaşılıyor. Fakat izin verirsiniz önce size kötü haberi vereyim.» Ostrovski içini çekti. «Çok üzgünüm ama geçen yaz tanışıp konuşmak fırsatını bulduğum kayın babanız, Şmuel Rabinoviç, o değerli adam, maalesef şekerden ölmüş. Karınız bunu bana bir mektupla bildirdi.»

Yakov: «Aaah» dedi.

Ölüm, kendinden de atik davranmıştı. Tamirci, zavallı Şmuel, diye düşündü, artık onu bir daha göremeyeceğim. İşte insan bir dostuna veda edip evini barkını terkedince hep böyle olurdu.

Tamirci elleriyle yüzünü örtüp ağladı.

«O iyi bir adamdı. Beni yetiştirmeye çalıştı.»

Ostrovski: «Şu hayat denen şey ne kadar da çabuk geçiveriyor» dedi.

«Ondan daha da hızlı.»

Avukat, kısık bir sesle: «Hepimizin yerine siz acı çekiyorsunuz» dedi, «Sizin yerinizde olmayı bir onur sayardım.»

Yakov, gözlerini parmaklarıyla kurularak: «Hiç de onur verecek bir durum değil» dedi, «Tam tersine pek rezilane bir azap bu.»

«Benim saygımı kazandınız.»

«Eğer sizce bir sakınca yoksa bana durumumu açıklayabilir misiniz? Gerçeği söyleyin bana.»

«Gerçek şu: İşler kötü ama ne derece kötü olduğunu ben de bilemiyorum. Zaten mesele meydana. Bu başından sonuna kadar kötü bir şakadan başka birşey değil. Fakat siyasi durumla da en kötü şekilde karışmış. Bildiğin gibi Kiev, çılgınca boş insanlar ve mistisizm ile dolu bir ortaçağ şehridir. Her devirde de Rusların karşı hareketinin kalbi olmuştur. Yerin dibine batasınca Yüz Kartallar kitlelerin en cahil ve en vahşisini size karşı kışkırttılar. Onlar Yahudilerden ölesiye korkuyorlar ama aynı zamanda yahudileri ölesiye korkutmaktan da geri kalmıyorlar. Bu da sizce insanların durumu hakkında bazı şeyleri açıklıyor. Zengin veya fakir, buradan kaçma fırsatını bulabilen kardeşlerimiz kaçıyorlar. Kaçamayanlar ise şimdiden yasa girdiler. Havayı şöyle bir koklayınca burunlarına katliam kokusu geliyor. Neler döndüğünü ise, dediğim gibi kimse kesin olarak belirtemiyor. Diğer taraftan bir söylenti daha var o da şu: Senin yargılanman dahil herşey bir geciktirmeden ibaretmiş, senin duruşmana gelince, bunu açık açık söylediğim için beni bağışla ama hiç bir zaman gerçekleşmeyecek. Ama beri taraftan duruşmanın Eylül'de Duma seçimlerinden hemen sonra başlayabileceğini de duyduk. Öyle de böyle de seninle görülecek bir davaları yok. Papa ve kardinal-

leri dahil, uygar dünya bunu biliyor. Eğer Grubeşov bir şey ispat edebilirse bunu da «uzman» ların yalanlarıyla sağlayabilecek. Fakat onlara karşı bizim de «uzman» larımız var. İşte mesela bir Rus din profesörü var ve Çarın cerrahı Pavlev'a da mektup yazıp çocuğun otopsi raporunu gözden geçirip bu konuda tanıklık etmesini istedim, henüz bu isteğime hayır demedi. Grubeşov gerçek katillerin kimler olduklarını biliyor ama iki gözünü de kapayıp sana bakıyor. En büyük oğlumla beraber Hukuk öğrenimi yapmıştı güzel yelekleri ve çoraplarıyla ün kazanmıştı. Şimdi ise Yahudi aleyhtarı çorapları ve yelekleriyle ün yapıyor. Marfa Golov'dan şu süprütünden bir azize değilse bile haksızlığa uğramış bir kahraman yaratmak istiyor. Kadının kör sevgilisi geçen hafta kendini öldürmeye çalıştı ama çok şükür henüz sağ. Ayrıca Pitirim Mirski adında akıllı bir gazeteci de, Tanrı bunun gibileri başımızdan eksik etmesin, evet o da kısa bir süre önce Zhenia'nın babasının oğluna beş yüz ruble tutarında bir sigorta ödeneği bıraktığını ve iki sevgilinin bu parayı ele geçirir geçirmez harcadıklarını öğrenmiş. Dedikleri gibi, iki domuz tek domuzdan kötüdür. Mirski, bu haberi geçen hafta Poslednie Novosti'de yayınladı ve bu yüzden de gazetenin sahibine para cezası verdiler ve polis de matbayı üç aylığına kapattı. Şimdi artık Golov ile ilgili haberleri vermekten vazgeçmek zorundalar. Bu sert bir karşı koyma sayılır, fakat buraya seni korkutmaya gelmedim. Başındaki dertlerin zaten sana yetiyor.»

«Beni başka ne korkutabilir?»

«Kendini kötü hissedersen Dreyfus'u düşün. O da aynı şeyleri geçirdi, yalnız Dreyfus'un senaryosu Fransızca yazılmıştı. En uygar dillerde bile bize işkence ediyorlar.»

Dreyfus'u da düşündüm, faydası olmuyor bunun.»

«Uzun yıllar cezaevinde kaldı, senden çok daha uzun süre tutuklu kaldı.»

«Şimdilik öyle sayılır.»

Ostrovski, kapıya bakarken dalgın dalgın başını salladı, sonra daha da alçak bir sesle fısıldadı: «Ayrıca elimizde Sofya Şişkovski'nin imzasını taşıyan yeminli bir yazılı ifade de var. Bir gece Sofya, Marfa'nın evinde tuvalete gitmişti. Banyoya girdiği zaman yara ve bere dolu çıplak cesed küvetin içindeydi. Kadın bu manzarayı görünce bağırmaya başlayıp evden dışarı fırladı. Bir yalanı ispatlamak için bir mektup almak üzere yukarı çıkmış olan Marfa Golov, kadının arkasından koşup onu sokakta yakaladı. İşte o kadın — Birinci sınıf bir deli — Sofya'ya bu iş hakkında ağzından bir tek kelime kaçırdığı takdirde Şişkovski ailesinin bütün fertlerini öldüreceğine dair bir tehdit savurdu. Onlar da Vasya'yı düşündükleri için tehditlerden korkmuşlardı, hemen eşyalarını toplayıp oradan taşındılar. Şişkovski ailesini nihayet Moskova'nın arka sokaklarından birinde küçük bir tahta kulübüde bulduk. O zaman da Sofya kendisini bu işe sokmaya kalkışırsak intihar edeceğini söyledi, fakat şansımız varmış da elinden hiç değilse kısa yazılı bir ifade aldık. Vasya'yı sorguya çekmemize izin vermedi ama duruşma başlayınca ikisini de mahkemeye celbetmeyi düşünüyoruz, tabii o zamana kadar ikisi de Asya'ya gitmiş olmazsa. İşte savcılığın ayağını sürümesinin bir sebebi de bu: din uğruna işlenmiş bir cinayet olduğunu ispat edemiyorlar, fakat buna uğraşmaktan da vazgeçmiyorlar ve onlar işi uzattıkça durum daha da tehlikeli bir hal alıyor. Tehlikeli çünkü akla mantığa sığ-

mıyor, karmakarışık ve gizli. Ve gittikçe daha çaresiz duruma düştükçe tehlikesi de artıyor.»

Yakov, üzüntü içinde sordu: «Öyleyse ben ne yapacağım? Şimdiden yarı ölmüşsem buna daha ne kadar dayanabilirim?»

«Sabır, sükûnet, sükûnet, sükûnet.» Ostrovski ellerini oğuşturarak mırıldandı. Sonra tamirciyi yeni bir ışık altında gördü ve başını okşadı.

«Niye hâlâ ayakta duruyoruz allahaşkına? Gel, otur. Affedersin, benim iki gözüm de kör.»

Kapıdan bir hayli uzakta duran daracık tahta sıraya oturdular. Avukat hâlâ fısıldıyordu: «Senin meselen yakın devirdeki Rus tarihinin aksiliklerine bağlı. Rus Japon savaşının korkunç bir felâket olduğunu sana söylemem gereksiz, fakat işte bu savaş zaten yaklaşmakta olan 1905 devrimini getirdi. Marx'ın da dedidi gibi «Savaş, tarihin lokomotifidir.» Bu Ruslar için iyiydi ama Yahudiler için de çok kötüydü. Hükümet de her zaman olduğu gibi kendi dertlerinden bizi sorumlu tuttu ve Çarın imtiyaz tanımmasının üzerinden bir günden fazla bir süre geçmeden üç yüz şehirde birden aynı günde katliam başladı. Tabii, sen bunları biliyorsun, zaten hangi yahudi bilmez ki.»

«Olsun, siz gene anlatın, bunun ne zararı olabilir ki?»

«Çar, gittikçe artan huzursuzluktan grevler, gösteriler ve suikastlerden korkmuştu. Ülke felç olmuştu. Kış Sarayı katliamından sonra istemeye istemeye bazı ana bağımsızlık prensiplerini benimsemeyi vadetti. Bir anayasa hazırlattı, böylece Duma hazırlandı ve kısa bir süre için de Rusya için hür bir devre başlayacakmış gibi göründü. Yahudiler, Çarı desteklediler ve ona iyi şans dilediler. Düşünsene, birinci Dumada bizim oniki temsilcimiz vardı. Bun-

lar da derhal herkese eşit hak verilmesini ve Tecrit edilme meselesinin ortadan kaldırılmasını istediler. Yeni bir dünya gibi değil mi?

«Evet, fakat sen devam et.»

«Devam edeyim ama ne diyebilirim? Hasta bir ülkede sağlığa doğru atılan her adım, onun hastalığını geçim yolu yapanlara hakaret sayılır. Mutlakiyet taraftarları, sağcı unsurlar, Çar'a tacının düşmeye yüz tuttuğunu hatırlattılar. Zaten Çar da imtiyaz meselesini çıkardığına pişman olmuştu, ve hemen bunları iptal etmenin yollarını aramaya koyuldu. Daha başka bir deyimle, Çar, on dakikalığına ışıkları yaktı ve ışık altında gördükleri onu öylesine korkuttu ki, hiç kimse bunun farkına varmasın diye o gün bugündür ışıkları birer birer söndürmektedir. Mutlakiyet yönetimine dönebilmek için elinden geldiği kadar gayret gösterdi. Karşı gruplar Rus Halk Birliği, Çift Başlı Kartal Derneği, Archangel Michel Derneği gibi kuruluşlar işçi ve köylü hareketlerini Liberalizm, sosyalizm gibi reform türlerinin uygulanmasına ortak düşman Yahudileri de karıştıracaklar. Anayasaya bağlı bir hükümdar düşüncesi akıllarına gelince kemikleri birbirine vurdu. Biraraya toplanıp teşkilâtlanarak «Yüz Kartallar» ı meydana getirdiler. Bunlar, taşıdıkları isimden de anlaşılacağı gibi artık kimbilir hangi çirkin emeller uğruna yüz kişilik çeteler halinde iş görüyorlardı. Bunlar sarayların, bağımsız basının ve Duma'nın itibarını ortadan kaldırmak için fare gibi ortalığı kemirirler. Rus Anayasasının kusurlu yönlerinden halkın dikkatini uzaklaştırmak için Ortodoks olmayan Ruslara karşı milliyetçiliği savunurlar. Her türlü azınlığa Polonyalılara, Finlandiyalılara. Almanlara ve bize, özellikle

bize eza, cefa çektirirler. Halkın hoşnutsuzluğunu Yahudi düşmanlığına yöneltmeye bakarlar. Bu onların problemleri için basit bir çözüm yoludur. Ayrıca hükümetin de yardımıyla Yahudileri katlederek eğlenirler de üstelik bu kendi işleri için de faydalıdır.»

— «Ama ben bir kişiyim, benden ne istiyorlar?»

— «Bu bir kişiyi Yahudinin kana susamışlığına ve suçluluğuna örnek olarak gösterebildikçe onların sadece bir kişiye ihtiyaçları vardır. Bir iddiayı ispatlamak için en iyi yol bir kurban bulmaktır. 1905 ve 1906'da binlerce masum insan kılıçtan geçirildi ve milyonlarca ruble değerinde mal yağma edildi. Bu katliamlar, İçişleri Bakanlığında plânlanmıştı. Yahudi aleyhtarı bildirilerin Polis teşkilâtının matbaasında basıldığını da biliyoruz. Çarın kendisinin de Yahudi aleyhtarı kitaplar için devletin hazinesinden para verdiği söyleniyor. Bizi korkutmak için gerekli olan her şey var, fakat aynı zamanda söylentilerle de korkutuyorlar bizi.

Yakov: «Rüzgârla da» dedi.

Ostrovski: «Eğer içinde konu varsa, herşey seni korkutur,» dedi. «Herneyse bu uzun bir hikâye fakat ben kısaca anlatmaya çalışıyorum. Şimdi doğruca senin kapına geliyorum. Bizim bir dostumuz olan Başbakan Stolypin İkinci Duma'nın seçiminden önce yahudilere birkaç kemik atmak, büyük şikâyetleri önlemek için bir iki küçük hak tanımak istediği zaman karşı gruplar hemen Çar'a koştular o da derhal Seçim Kanununu değiştirdi ve halkın büyük bir çoğunluğundan seçme hakkını geri aldı, böylece yahudilerin bağımsız olarak Duma'da temsil edilmelelerini önlemiş ve hükümete muhalefeti birazcık azaltmış oluyordu. Şimdi de üç buçuk milyon Yahudiye karşılık Duma'da üç temsilcimiz ya var ya yok. Bun-

ları da başlarından defetmek istiyorlar. Bir yıl kadar önce temsilcilerden birini sokak ortasında öldürdüler. Fakat şimdi sıra sana geliyor. Ülkenin her tarafına bir isteri havası yayıldı. Ama gene de bir gelişme vardı, bunun nasıl olduğunu bana sorma. Duma'da da gene Yahudilerin tecrit edilme meselesinin ortadan kaldırılmasına evet mi hayır mı demek gerektiği tartışılıyordu. Tam bu sırada, Yüz Kartallar, çılgına döndükleri sırada bir hristiyan çocuğu bir mağarada ölü bulundu ve Yakov Bok sahneye çıktı.»

Tamirci nutku tutulmuş bir halde oturuyordu. Ostrovski'nin tükürmesini bekledi, fakat avukat derin derin içini çektikten sonra anlatmasına devam etti. «Senin nereden geldiğini, kim olduğunu kimse bilmiyordu, fakat tam zamanında ortaya çıktın. Anladığıma göre sen at sırtında geldin buraya. Onlar da seni görünce hemen üzerine atılıverdiler, ve işte şimdi şurada oturmamızın sebebi de bu. Fakat öyle kötü kötü de düşünme, sen olmasaydın, yerine bir başkasını bulacaklardı.»

Yakov: «Evet,» dedi, «benim gibi birini bulacaklardı. Ben bütün bunları düşündüm.»

Ostrovski: «İşte senin tarih dağarcığının bu» dedi.

— «Öyleyse, ben yargılansam da yargılanmasam da ne fark eder?»

Ostrovski, ayağa kalktı, parmaklarının ucuna basa basa kapıya gitti, âniden kapıyı açtı. Sonra tahta kanapeye döndü. «Orada kimse yok ama bu şekilde tetikte olduğumuzu anlayacaklar. Sana işin en kötü tarafını anlattım.» Avukat yerine oturduktan sonra sözlerine devam etti: «Şimdi de en iyi haberleri vereceğim. Senin için bir fırsat var. Nasıl bir fırsat mı? Bir fırsat. Fırsat, fırsattır işte. Neyse sen şimdi beni dinle de konuşmamı bitireyim. Bir kere,

her Rus senin düşmanın değil. Allah saklasın. Kültürlü sınıf bu meseleden huzursuzluk duyuyor. Edebiyat ilim ve çeşitli meslek kollarında sivrilmiş kişiler kan gütme cinayetlerine karşı çıktılar. Daha kısa bir süre önce Kharkov Tıp Derneği senin tutuklu oluşunu protesto eden bir bildiri yayınladı, ve bunun hemen arkasından da hükümet yetkilileri Derneği feshettiler. «Poslednie Novoski» meselesini de az önce anlatmıştım zaten. Başka gazeteler de bu işi kınayan yazı ve makalelerinden ötürü cezaya çarptırıldılar. Cinayeti Marfa Golov ile âşığının işlediğini açık açık söyleyen baro üyeleri de var. Bazıları da kadının mektubu aslında «Yüz Kartallar»a yazdığını ve Yahudileri suçladığını söylüyorlar. Bana kalırsa onlar kadına başvurmuş ve böyle bir mektubu yazmasını istemişlerdir. Her neyse bir muhalefet var, bu da hem iyi hem de kötü. Harekete muhalefet olunca, aynı zamanda baskı da vardır. Fakat haksızlığın genellikle kutsal sayılmasındansa baskı olması daha iyidir. Onun için elinde bir fırsat var demektir.»

— «Daha fazlası yok mu?»

— «Fazlası mı? Bağımsızlık devletin çatlaklarında var. Rusya'da bile bir parçacık adalet bulunabiliyor. Garip bir dünya bu. Bir elimizde otokrasinin en şiddetlisini tutuyoruz, öbür elimizde ise anarşiye yaklaşıyoruz. Bunların arasında ise mahkemeler yaşıyor ve adaletin sağlanması da mümkün. Kanun, insanların kafalarında yaşar. Eğer bir yargıç dürüst ise kanun korunur. İşte senin de durumun böyle. Ayrıca jüri, jüridir. İnsanlardan kuruludur. Bunlar seni beş dakika içinde serbest bırakabilirler.»

— «Bunu ümid etsem mi acaba?»

— «Eğer ümid sana acı vermiyorsa, tabii. Ancak madem ki gerçeği söylüyorum, bırak da hepsini anlatayım. Bazıları korktuğu için bazıları da yalan-

cı oldukları için yapacaklardır bunu. Adalet Bakanlığın seni suçlama taraflısı bir yargıcı görevlendirmesini de bekleyebilirsin. Eğer mahkemenin kararı «suçlu» olursa, meslek hayatı gelişecektir. Biz kültürlü kişilerin ve bağımsızların jüri listelerinden çıkarılmalarından kuşkuluyoruz, böyle bir durum karşısında birşey yapamayız. Elimizde kalanlarla yetinmek zorunda kalacağız. Onun için eğer ümid beslemen gerekliyse, ümitlen. Grubeşov'un bu meselesinin sonucundan pek emin olmadığını da iddia edebilirim. Daha önemlisi de bu adamın zaten kendinden bile emin olmadığıdır. İhtiraslı bir adam, fakat kalıplaşmış. Sonunda da daha fazla belgeye ihtiyacı olacaktır. Derdini usta ellere bırakmanın bir kötü tarafı da başka ustaların bulunmasıdır. İşte jüri meselesine dönüyorum. Bunlar cahil köylüler ve dükkâncılarda olsalar, basit insanlardır ve genellikle devlet görevlerine pek az sevgi beslerler ve iş gerçekleri bulmaya gelince de pis kokuyu hemen farke derler; Örneğin Yahudi horozlarının yumurtlamadığını bilirler. Eğer Grubeşov zorlarsa, çok ciddi hatalar yapacaktır ve senin avukatın da bunlardan yararlanmasını bileoektir. Moskova'dan gelme tanınmış bir adamdır. Suslov Smirnov, Ukraynada doğmuş.

Yakov hayretle: «Sen değil misin?» diye sordu, «Benim avukatım sen değil misin?»

Ostrovski, özür dilemek ister gibi gülümseyerek: «Bendim» dedi «Fakat artık değilim. Şimdi ben de bir tanığım.»

— «Nasıl tanık?»

— «Marfa Golov, senin aleyhinde ifade vermesin diye ona rüşvet teklif etmekle suçlandırılıyorum. Tabii kadın buna yemin ediyor. Kadınlara da konuştum, itham pek gülünç ama aslında bu seni savun-

mamı önlemek için tertiplenmiş bir oyun. Daha önceden ismimi duyduunuz mu bilmiyorum Bay Bok. Belki de duymamışsınızdır» Avukat bunları derin bir iç çekişle söyledi. «Fakat cinayet davalarında oldukça iyi bir isim yaptım. Ama gene de tasalanmanı istemiyorum. Ben senin yerinde olsaydım Suslov Smirnov'dan yararlanırdım. Senin savunmanın baş yöneticisi olacak. Gençliğinde Yahudi düşmanıydı ama şimdi yahudi haklarının ateşli bir savunucusu oldu.»

Yakov, homurdandı: «Peki bir yahudi düşmanını kim ne yapsın?»

Ostrovski hemen cevap verdi: «Sözüme güvenebilirsin. Parlak bir avukat o ve zihniyet değiştirmesi de samimidir. Bir dahaki gelişimde onu da getireceğim. İnan bana, bu insanlarla nasıl başa çıkılacağını bilecektir.»

Avukat tik taklayan saatine bir göz attı, sonra saati yeleğinin cebine yerleştirdi ve telâşla kapıyı gidip açtı. Elinde silâh bulunan bir muhafız kapıda duruyordu. Avukat hiç şaşırmadan kapıyı kapayıp tutukluya döndü.

Rusça: «Zihnimden geçenleri söyleyeceğim» dedi, «Bunu da istemiyerek ve yüreğimin ağırlaştığını hissederek söylüyorum, Bay Bok. Çok sıkıntı çektin ve bir de ben üzerindeki yükü arttırmak istemiyorum, fakat suçlama teşkilâtı çaresiz bir halde ve bu da senin hayatından endişe duymama sebep oluyor. Eğer ölürsen, elbette ispatlanmamış bir suç yakıştırması, hükümet için önemli bir delilden daha da değerli olacaktır, senin ölümünden ne kadar sorumlu tutulurlarsa tutulsunlar, ne kadar eleştirilirlerse eleştirilsinler, bu da onlara vız gelir. Ne demek istediğimi anlıyorsun sanırım. Onun için benim sana dikkatli olmaktan başka bir söyleyeceğim yok. Seni

tahrik etmelerine fırsat bırakma. Utanmayasın; sabır, sükûnet, birkaç dostun var.»

Yakov da yaşamak istediğini söyledi.

Ostrovski de: «Lütfen yaşa» dedi.

Hücreye döndüğü zaman onu zincire vurmadılar. Zincirler duvardan sökülmüş ve delikleri de çimentolanmıştı. Tamirci kuş gibi hafiflemiş bir halde karyolasının kenarına oturdu. Başından kavak yelleri esiyordu, vücudu heyecandan kükreyecek gibiydi. Ancak aradan yarım saat geçtikten sonra oradan oraya akıp giden şangırdayan düşüncelerini dinlemekte olduğunu farketti Şmuel ölmüştü, bari mezarında huzur içinde yatsaydı. O da elde ettiklerinden daha iyisine lâyıktı. Bir avukat, Ostrovski, onu görmeye gelmişti. Duruşmadan söz etmişti; bir fırsat vardı. Bir başka avukat Ukraynalı bir eski Yahudi düşmanı onu peşin hüküm vermiş bir mahkemenin ve cahil jürinin önünde savunacaktı. Fakat bütün bunlar gelecekte olacak şeylerdi ve zamanını da kimse bilmiyordu. Şimdi artık hiç değilse kendisini suçlayanlarla cezaevinde yaşıtanlardan başka herkes için meçhûl bir kimse olmaktan çıkmıştı. Bilinmeyen bir kimse değildi. Bir yerlerden nasılsa bir kamu oyu rüzgarı esivermişti. Her Rus onun suçlu olduğuna inanmıyordu. Sis bir parçacık hafiflemeye başlamıştı. Gazeteler de bu suçlama hakkındaki şüpheleri yansıtan yazılar yayınlıyordu. Bazı avukatlar açıktan açığa Marfa Golov'u suçluyorlardı. Bir doktor derneği onun tutuklanmasını protesto etmişti. Herkesçe tanınan bir kimse haline gelmişti, böyle olacağı da kimin aklına gelirdi ki? Yakov biraz gülüp ağladı. Ümitli olmaya çalıştı, fakat gene de çekmesi gereken sıkıntıların korkusu içine dalmıştı.

Belki on bininci defa kendikendine sordu: «Niye

ben?» Bu işin niye fakir, yarı cahil bir tamircinin başına gelmesi gerekmişti acaba? Bu tür eğitime kimin ihtiyacı vardı? Eğitimi kitaplardan elde etmekle yetinebilirdi. Sorusuna her defasında başka türlü cevaplandırıyordu. Bunu bir kişisel kader olarak gördüğü de oluyordu, çeşitli imkânsızlıkların ve hatalarının sonucu yarattığı kaderdi bu fakat aynı zamanda olayların da zorlaması vardı tabii. Ancak başkaları başarsa bile bunların birini diğerinden ayırmak onun gücünün dışında kalıyordu. Örneğin Nikolay Maksimoviç'i karlar üzerinde sarhoş yatar bulup onu sürükleyerek evine taşımak ve böylece bitip tükenmek bilmeyen can sıkıcı olayları yaşamaya zorlayan kimdi? Bu Tanrının şu merhametsiz Gerekliliğin emri miydi? Git kaderini bul; önce yüzü kara batmış şişko Rusu bul. Git bir Yahudi düşmanına iyilik et de bunun yüzünden sıkıntı çek. Bu adamdan sonra sakat ayaklı kızı da... Sadece bir tek sakat adımdı, ondan sonra bir adım daha atıp tuğla fabrikasına varmıştı. Sakat bir sıçrayışla cezaevine atlayıvermişti. Kasabasında kalırdı, bunların hiçbirisi olmayacaktı. Onun yerine başka birşey olacaktı ama bunu düşünmek de istemiyordu.

Bir kere yola çıktınız mı, açıklıktasınız demektir. yağmur yağar, kar yağar. Yağan kar, tarihtir, yani bu da demektir ki, bir kimsenin başına gelenler kişisel durumların dışında bir olaylar ağı gibi başlar. Tabii o insan oraya varmadan başlar bu. Hepimiz tarihteyiz, bu muhakkak, fakat bazıları diğerlerinden daha fazla giriyor tarihe. Yahudiler, bazılarından daha fazla. Eğer kar yağarsa, herkes dışarı çıkıp ıslanmaz. Tamirciye yelkenleri indirtmişlerdi. Adam tarihe diğerlerinden daha da derinlemesine daldığını acı bir şaşkınlık içinde farkettiler. Ama olaylar böyle gelişmişti. Nedenini de asla bilmeyecekti. Spinoza'yı okumaya

merak sardığı için mi? Bir fikir insanı serüvenci mi yapar? Kimbilir belki. Her neyse, eğer doğuştan yahudi Yakov Bok olmasaydı, bir kere herşeyden önce, Lukianovski'de onların aradıkları kanun kaçağı adam olacaktı; asla tutuklanmayacaktı. Hâlâ onu arıyor olabilirlerdi de. Buna «tarihin marifeti» de diyebilirdiniz, pekâlâ. Her taraf engeller ve kısıtlamalarla doluydu sanki bir evin içinde bazı kapılar mihlanmıştı da siz de dışarı çıkabilmek için pencerelerden atlamak zorundaydınız. Pencereden atlasaydınız, başınızın üzerine de düşebilirdiniz. Tarihte, zaman zaman daha da kesifleşen pek çok olayla karşılaşılır. Ostrovski, bunu ona anlatmıştı. Eğer şartlar elverişliyse başınıza gelecekler siz gelesiniz de herşey olsun bitsin diye yolunuzu beklerler. Çevrenizde daha az tarih bulunsa, yanından ya da içinden yürüyüp gidebilirdiniz: bu yağmura benziyordu ama güneş de açmıştı. Vaktiyle karlı havada Yüz Kartallar rozetini taşıyan Nikolay Maksimoviç Lebedev'e rastlamıştı. Artık cennette kimse yaşamıyordu.

Gene de genç annesiyle babası hayatları boyunca kasabalarında sefalet çektikleri halde, tarihsel kötülük onları kasabada katletmek için dört nala kasabaya gelmişti. Tamirci, «açıklığın» her taraf olduğunu düşündü. Orda olsan da olmasan da önem taşıyan tarihi, dünyanın kötü anları yani. Tarih hep yanlış şeyleri hatırlıyordu. Onun için de bir Yahudi nereye giderse gitsin durum hep aynıydı, sırtında daima hatırlanan bir yük taşıyordu, bu da kölelik durumu kaybolmuş fırsatlar ve kolay incinmelerdi. Hayır, Kiev'e, Moskova'ya ya da başka bir tarafa gitmenin gereği yoktu. Kasabada kalıp açıkta ya da barakalarda ticaret yapabiliirdiniz. Cüğünlerde cenazelerde dansdebilirdiniz, hayatınızı Sinagog'da geçirip yatağınızda ölebilir ve kendinizi huzur içinde ölmüş gösterebi-

lirdiniz, fakat bir yahudi serbest değil ki? Çünkü hükümet onun değerini azaltarak bağımsızlığını ortadan kaldırmıştı. Bu yüzden de nerede olursa olsun, nereye giderse gitsin hep başına korkunç şeyler geliyordu. O yaklaşırken bir kapı ardına kadar açıldı. Bir el ileriye uzandı ve onu şu yahudi sakalından kavrayıp çekti... Yakov Bok, Kiev'de bir tuğla fırınında çalışan bağımsız düşünceli yahudi. Ama başka herhangi bir yahudi de Çar'ın düşmanı ve kurbanı olabilirdi; Hükümdar Hazretlerinin bağımsızlık verdiği ölüyü, öldürmek için seçilmişti. Hükümdar Hazretleri bağımsızlık vermişti ama tutuklanıp aç bırakılmak rezil edilmek ve suçsuz olduğu halde bir hayvan gibi zincire vurulmak için verilmiş bağımsızlıktı bu. Niye? Çünkü böyle berbat ülkede hiç bir yahudi suçsuz olamazdı, ülkenin çökmekte olduğunu en belirli işareti de suçlandığı kimselerden korkması ve nefret etmesiydi. Ostrovski, Rusya'da yahudi düşmanlığından çok daha büyük kötülükler olduğunu söylemişti. Suçsuzları tutuklayanlar da asla bağımsız değildiler. Bu düşünce onu tatmin edecek yerde öfkeyle doldurdu.

Yakov Bok, olduğu ve öğrenmesi gereken şeyler inanılmayacak derecede çok olduğu için gelmişti bunlar başına; gene aynı şeye dönmüştü.

Öğrenmişti ama bu da kolay değildi. Geçirdiği tecrübe onundu. Daha da kötüydü gerçek tecrübe kendisiydi. Ayrıca eskisinden ayrı bir insan olmuştu, bunu da kim aklına getirebilirdi? İşte böylece, bir şeyler öğrendim, diye düşündü. Bunu öğrendim ama ne faydası olacak? Cezaevinin kapılarını açacak mı? Dışarıya çıkıp o yoksul hayatıma devam etmemi sağlayacak mı? Bir kere serbest kalınca, beni birazcık rahat bırakacak mı? Yoksa aynı zamanda durumumun ne olduğunu da öğrendim mi? Yani boğulunken deni-

zin tuzlu olduğunu öğrenmeniz ve bunu bildiğiniz halde boğulmanız gibi. Ama gene de böylesi hiç bilememekten daha iyiydi. İnsan öğrenmek zorundaydı, onun yaradılışı böyleydi.

Zincirsiz olmak, sabırsızlığı dürtüklüyordu. Ne yapabiliirdi? Zaman gene hareket etmeye başladı. Tıpkı iki vagonlu, üç vagonlu, dört vagonlu bir lokomotif gibi yola düzüldü. Aradan günler geçti, derken iki hafta geçiverdi, ve nihayet bir mevsimin geçip gittiğini farkederek dehşete düştü. Sonbahardı, ve tamirci kışı düşününce tir tir titredi. Soğuğun beynine acı verdiğini düşündü. Uzun boylu, kalın gözlüklü sarışın bir adam olan Suslov - Smirnov, soru sorup ince kâğıtlar üzerine not almak için dört kere hücreye gelmişti. Ostrovski'nin tekrar gelmesi yasaklanmıştı. Avukat, tutukluyu kucaklamış, ve şöyle söz vermişti.. «Budala görevlilerin işi ağırdan almaları yüzünden biz de gecikiyoruz ama bu arada sen de atacağın her adımı büyük bir dikkatle atmalısın. Onlar isterlerse yumurta üzerinde de yürü, Bay Bok, yumurta üzerinde.» Avukat başını salladı, iki gözünü birden kırptı ve dört parmağını dudaklarına bastırdı.

Yakov: «Bibikov'u öldürdüklerini biliyor musunuz?» dedi.

Suslov - Smirnov, korkuyla çevresine bakınarak: «biliyoruz fakat bunu ispatlıyamıyoruz. Sakın birşey söyleme yoksa durumun daha kötüye gider.»

Tamirci: «Ben Grubeşov'a söyleyeceğimi söyledim bile» dedi.

Suslov - Smirnov, bunu dikkatle yazdı, sonra sil-di ve dışarı çıktı. Tekrar geleceğini söyledi ama gelemedi ve hiç gelmedi ve hiç kimse de tamirciye avukatın neden gelmediğini açıklamıyordu. Budalaca bir hatâ daha mı yaptım? İddianame gene geri mi alındı? Yakov, yavaş yavaş tırnaklarını etine geçirdi. Ayın

geri kalan kısmı da geçti. Tuvalet kağıdının parçalarıyla gene zamanı öğrenmeye başlamıştı. Bir ton ağırlığında olduğunu düşündü, bu ağırlık da doğrudan doğruya acıdan meydana gelmişti. O küçücük ümidi, budalaca bir cesaretle beslemeyi başardı ümit, titreşti, toparlandı, kuruyuverdi. Bacakları şişmişti, arka dişleri sallanıyordu. Gardiyan elinde düzgün bir kâğıtla hücreye girip onu selamladıktan sonra duruşmasının başlamak üzere olduğunu haber verdiği zaman, tamirci hayatının en berbat devresindeydi.

5 —

Bütün gece hücre burada yaşayıp ölmüş tutuklularla dolmuş taşmıştı. Bunlar kırgın yüzlü yeşilimsi - kurşuni renkte hortlak gözlü, kafaları traş edilmiş, pejmürde kıklıklı adamlardı. Bir çoğu tek kelime söylemeden hayretle tamirciye, o da onlara aynı şekilde baktı, gözleri hayat özlemiyle aydınlanmıştı. Bir tanesi kaybolursa onun yerine iki kişi belirliyordu. Bu kadar çok tutuklu olduğuna göre, galiba burası bir tutuklular ülkesi. Köleleri serbest bıraktılar, ya da öyle diyorlar, fakat suçsuz mahkûmları bırakmadılar. Tamirci yığın yığın tutuklu gördü, hepsinin de gözleri parlak, ağızları açlık içindeydi. Bunların meydana getirdikleri sıra kalın duvarları geçip sefil şehirlere göz alabildiğine uzanan boş steplere, büyük karlı ayak basmamış ormanlara ve Sibirya'daki dökük tahta çalışma kamplarına kadar uzuyordu. Trofim Kogin de aralarında idi. Bacağını kırmıştı ve tutuklular uzun sıralar halinde hareketsiz ağır yanından geçerken o da karların üzerinde hareketsiz yatıyordu. Gözleri kapalıydı dudakları kıpırdıyordu ama yattığı yerden yardım istemedi.

Yakov karanlıkta: «İmdat» dedi.

Bu duruşmasından önceki gece tamirci ölüm korkusunun baskısı altındaydı ve ölüm derecesinde uykusuz olduğu halde uyumuyordu. Yorgun gözlerini bir saniye için kapayacak olsa hemen eli bıçaklı birisinin başına dikildiğini ve boğazını kesmek için bıçağını kaldırdığını görüveriyordu. Onun için tamirci kendini uyanık kalmaya zorladı. Soğukta uyuyamamın diye yorganını üzerinden çekti. Yakov, kollarını ve baldırlarını çimdikledi. Birisi gizlice hücreye girecek olsa, kapı açılınca tamirci de bağıracaktı. Bağırarak onun tek savunma aracıydı. Katiller, koridordaki hücrelerde kalan tutukluların bu bağırıışları duyup yahudinin öldürüldüğünü tahmin edeceklerini düşünsürlerse, bu onları biraz korkutabilirdi.

Tutuklular bunu duydukları taktirde, bir süre sonra da görevlilerin tamirciyi mahkeme huzuruna çıkaracak yerde katlettikleri haberi dışarıya yayılabilirdi.

Rüzgâr cezaevinin avlusunda ağlar gibi sesler çıkarak esiyordu. Tamircinin yüreği, paslanmış bir zincir gibiydi, adaleleri de sanki her biri bir tek yere bağlanmış gibi gergindi. Soğuk havada bile terliyordu. Kapkara bir aydınlık yaratan tutuklular arasında onu öldürmeye hazırlanan casuslar görüyordu. Bunlardan biri kır saçlı gardiyandı, elinde iki başlı parlak bir balta tutuyordu. Şaşı gözünü elinin arkasına gizlemek istedi ama bu da parmaklarının arasından bir mücevher gibi parlayıverdi. Baş Gardiyan da eline kara bir boğa kamçısı almış bunu arkasına saklamıştı. Çar da yüzüne beyaz bir maske, başının arkasına da siyah bir maske yerleştirmiş olmasına rağmen tamirci onu tanıdı. Çar, hücrenin öbür köşesinde durmuş bir bardak sıcak süte yeşil damlalar damlatıyordu.

— «Bu seni uyutacak, Yakov Şepsoviç.»

— «Siz buyrun, Hükümdar Hazretleri.»

Çar, karanlıkta kayboldu. Casuslar da gözden kayboldular ama tutukluların sonu gelmiyordu.

Tamirci, bundan sonra ne olacak acaba? diye düşündü, ve bu da ne zaman olacak? Duruşma başlayacak mı? Yani bir iddianame almadan çökeceğimi ve ya delireceğimi düşünerek sabahleyin iddianameyi geri alırlarsa? Pek çok insan daha uzun zaman ve çok daha kötü şartlar içinde tutuklu kalmıştır, eğer bu hücrede bir yıl daha kalmam gerekirse ölmeyi tercih ederim. Sonra da hücreyi dolduran o üzgün bakışlı tutuklular kaybolmaya başladılar. Önce tahta kar-yolanın çevresinde duranlar daha sonra hücrenin ortasına sıkışmış duranlar, daha sonra duvardakiler ve nihayet çökük yüzlü erkekler, inilleyen kadınlar ve göz bebekleri kızarmış hortlak yüzlü çocuklardan meydana gelen o uzun sıralar kayboldu.

Tamirci onlara «Siz Yahudi misiniz Rus musunuz?» diye sordu.

— «Bir Rus tutuklularız.»

— «Ama yahudilere benziyorsunuz» dedi tamirci.

Yakov uykuya daldı. Uyuduğunu anlar anlamaz da çılgın gibi uyanmaya çalıştı, uykusunda hıçkırdığını da duymuştu. fakat hücre aydınlanmaya başlamıştı ve çok geçmeden de Bibikov'un beyaz yazlık elbisesiyle bir masanın başında oturup çayındaki kaşık dolusu çilek peltesini karıştırdığını gördü.

Bibikov «Şimdi seni öldürmeleri doğru olmaz» dedi, «Herkes bunun bir tertip olduğunu anlar ve bu da bir velveleye yol açar. Senin asıl dikkatli olman gereken bir husus varsa o da şu ani ve kazaya benze-yebilecek ölümlerdir. Onun için şimdi hayatını kaybetmekten korkmadan rahat rahat uyu ve eğer ceza-evinden çıkmayı başaracak olursan, bağımsızlığın amacının bunu başkalarına sağlamak olduğunu da

unutma.»

Yakov «Saygı değer efendim,» dedi. «inanılmaz bir şeyi kavradım.»

— «Yok canım. Peki, nedir bu?»

— «İçimde birşey değişti. Ben artık o eski insan değilim. Daha az korkup daha çok nefret ediyorum.»

Gün ışımadan Zhenia o yaralı yüzü, kanayan bağıyla geldi ve hayatını geri versin diye ona yalvardı. Yakov, iki elini birden oğlanın omuzlarına koyup onu ölümler arasından kaldırmaya çalıştı, fakat işe yaramadı.

Sabahleyin, tamirci hâlâ sağdı. Hayret içinde uyanmıştı, karmakarışık duyguların etkisi altındaydı, güvenle bekleyiş karamsarlıkla karışmıştı. Ekim ayının sonuydu, yani Nikolay Maksimoviç'in tuğla fırınında tutuklanışından iki buçuk yıl sonraydı. Kogin kahvaltısını getirdiği zaman ona tarihi söyledi. Bu sabah kahvaltısı da sıcak sütlü pirinç haşlaması, sekiz dilim kara ekmek ve bir parça sarı tereyağı, büyücek bir çaydanlık dolusu da güzel kokulu çay ile bir dilim limon ve iki parça şekerden ibaretti. Ayrıca çiğneyip dişlerini kuvvetlendirsin ve bacaklarının şişini indirsin diye bir salatalık ile bir de küçük soğan getirmişti. Kogin pek de iyi değildi. Yiyecekleri masaya bırakırken elleri titriyordu. Yüzü kızarmıştı ve eve gidip yatmak istediğini ancak gardiyanın ona, tutuklu mahkemeye gidinceye kadar görevini bırakmamasını emrettiğini söyledi.

Gardiyan: «Tam güvenlik kuralları bunlar,» dedi.

Yakov, yiyeceklere dokunmadı.

Kogin: «Yesen iyi edersin,» dedi.

«Aç değilim.»

«Olsun, sen yemene bak. Mahkemede uzun süre kalacaksın.»

«Çok sinirliyim, şimdi yersem kusarım.»

Berezinsky hücreye girdi. Gülümsemesi mi, yoksa tasalanması mı gerektiğini bilemediği için huzursuz görünüyordu. Zorla gülümsedi.

«Eh işte günün geldi. Duruşma başlıyor.»

Yakov «Ya elbiselerim ne olacak?» diye sordu. «Cezaevinde giydiklerimle mi gideceğim yoksa kendi elbiselerimi giyebilir miyim?»

Tamirci kendisine ipekli bir kaftan ile yuvarlak bir kürk şapka mı verecekler diye merak ediyordu.

Berezinsky «Bunu da öğreneceksin» dedi.

İki muhafız tutukluyla beraber hamama gittiler. Tamirci soyundu sabunlanıp bir kova dolusu ılık suyla yıkanmasına izin verdiler. Suyun sıcaklığı, tamircinin gözlerinden gizli yaşlar akıttı. Kovadan suyu avuçlayarak ağır ağır yıkandı. Kokuları ve pisliği yıkayıp attı.

Yakov'a tarak da verilmişti. Tutuklu, uzun saçlarını sakalını dikkatle taradı, fakat bu sırada cezaevinin berberi geldi ve tamirciye başının traş edilmesi gerektiğini bildirdi.

Tamirci «Hayır» diye bağırdı. «Önceden tutukluya benzetilmediğime göre şimdi niye böyle görüneyim?»

«Çünkü sen bir tutuklusun da ondan.» Berezinsky konuştu, «Cezaevinin kapısı daha açılmadı.»

«Niçin bu önceden yapılmadı da şimdi yapılıyor?»

Cezaevi berberi «Emir böyle,» dedi. «Onun için kıpırdamadan otur ve çeneni kapa.»

Öfkelenen Yakov. Kogin'e sordu: «Saçımı niye kesiyorlar?» O zaman da içinin açlıktan kazındığını hissetti.

Muhafız «Emirler yerine getirilmeli,» dedi. «Senin özel imtiyazlara sahip olmadığını, diğerleriyle eş muamele gördüğünü ispatlamak için yapıyoruz bunu.»

«Ben ötekilerden daha kötü muamele gördüm.»

Kogin canı sıkılmış bir halde: «Sorularının cevaplarını madem biliyorsun, öyleyse hiç soru sorma.»

Berezinsky de «Evet çeneni kapa,» dedi.

Saç kesilmesi bittikten sonra Kogin dışarı çıktı ve tamircinin kendi elbiseleriyle geri döndü. Bunları giymesini söyledi.

Yakov, banyoda giyindi. Elbiseleri kemikli vücuduna pek bol geliyor, her tarafı sarkıyordu ama gene tamirci elbiselerine kavuşmaktan kıvanç duydu. Golf pantolonunun belini ince bir kordon tutuyordu. Koyun postundan ceket de neredeyse dizlerine geçecek kadar uzundu. Fakat çizmeler pek sert olmakla beraber rahattı.

Nedense iki lâmbayla aydınlatılmış olan hücreye döndükleri zaman Kogin «Dinle Bok» dedi. «Sana yemek yemeni tavsiye ediyorum. Bu yiyeceklerde korkacak bir şey bulunmadığını sana kesin olarak söyleyebilirim. Yesen iyi edersin.»

Berezinsky de «Çok doğru,» dedi. «Sana söylenileni yap.»

Tamirci: «Ben yemek istemiyorum.» dedi, «oruç tutmak istiyorum.»

Kogin «Ne demeye oruç tutacakmışsın?» diye sordu.

«Tanrının dünyası için.»

«Ben senin Tanrıya inanmadığını sanıyorum.»

«İnanmıyorum.»

Kogin «Canın cehenneme,» dedi.

Berezinsky de canı sıkılmış bir halde: «Neyse şansın açık olsun, sakın kötü duygulara kapılma. Görev görevdir. Tutuklu da tutukludur. Muhafız da muhafızdır.»

Pencereden cezaevinin avlusuna giren atların nal sesleri geldi.

Berezinsky: «Kazaklar geldi» dedi.

«Caddenin ortasında mı yürümek zorunda kalacağım?» diye tamirci sordu.

«Bunu öğreneceksin. Müdür bekliyor, onun için elini çabuk tut, yoksa senin için kötü olur.»

Yakov hücreden çıkarken altı kişilik bir muhafız grubu koridora iki sıralı dizilmişti. Kara bıyıklı iri yarı bir adam olan yüzbaşı da kazaklara tutuklunun yanına gelmelerini emretti.

Yüzbaşı «İleri marş,» diye emir verdi.

Kazaklar, tutukluyu koridordan geçirip müdürün odasına götürdüler. Yakov, bacağını düzeltmeye çalıştığı halde topallaya topallaya yürüyordu. Muhafıza ayak uydurabilmek için elinden geldiği kadar hızlı yürüyordu. Kogin ile Berezinsky geride kalmışlardı.

Müdürün bürosunda grup başkanı tutukluyu dikkatle aradı; bir rapor yazdı ve gardiyana uzattı.

Müdür «Bir dakika delikanlı,» dedi. «Tutuklu ile bir de ben konuşmak istiyorum.»

Bunun üzerine, gardiyan «Peki efendim» dedi. ve büronun dış bölümünde beklemek üzere odadan çıktı.

Yaşlı adam, dudaklarının kenarlarının bir mendil ile sildi. Gözü yaşarmıştı, onu da mendiliyle sildi. Enfiye kutusunu çıkardı, sonra kutuyu bir kenara bıraktı.

Yakov sinirli sinirli onu seyrediyordu. Eğer şimdi iddianameyi de geri alırsa onun boğazını sıkarak öldürürüm, diye düşündü.

Müdür Grizitskoy «Ee, Bok,» diye mırıldandı. «Eğer İnfaz Savcısının sözlerini dinlemek basiretini gösterseydin, bugün hür bir insan olacaktın, ve ülkeyi de çoktan terketmiştin. Oysa şimdi belki de eldeki delillerle hüküm giyeceksin ve hayatının geri

kalan kısmını en ağır şartlar altında tutuklu olarak geçireceksin.»

Tamirci avuçlarını kaşdı.

Müdür, masanın gözünden gözlüklerini çıkarıp burnuna yerleştirdi ve masanın üzerinde durmakta olan gazeteden bir haber okumaya koyuldu. Haber, Odesa'da yaşayan Markoviç adında bir yahudi terziyle ilgiliydi. Beş çocuk babası terzi, gece geç vakit sahildeki sokaklardan birinde dokuz yaşında bir çocuğu öldürmekle suçlandırılmıştı. Adam, çocuğu öldürdükten sonra cesedi dükkânına taşımış ve vücudu daha soğumadan kanını boşaltmıştı. Gece yarıları sokaklarda tek başına dolaşan terziden kuşkulanan polis terzi dükkânında kan lekelerini görünce hemen terziyi tutuklamıştı.

Müdür gazeteyi elinden bıraktı, gözlüklerini çıkardı.

«Sana şunu söyleyeceğim Bok: eğer birinizi mahkûm edemezsek mutlaka içinizden bir başkasını mahkûm edeceğiz. Size iyi bir ders vereceğiz.»

Tamirci hiç sesini çıkarmadı.

Ağız öfkeden ıslanan müdür hızla kapıyı açtı ve müfreze kumandanına işaret etti.

Fakat o sırada Baş Gardiyan içeri girdi. Pek telaşlıydı, müfreze kumandanına hiç aldırmadı bile.

«Gardiyan,» dedi, «elimde bir telgraf var, buna göre Yahudi tutuklu Bok'un duruşmaya çıkması sebebiyle özel bazı haklar verilmesi yasaklanmıştır. Bu sabah onun aranması da ihmal edildi ama suç benim değil. Lütfen tutukluyu hücreğine geri gönderin de her zamanki gibi aransın.»

Tamircinin göğsüne bir ağırlık çöktü.

«Şimdi niye aranacakmışım? Beni ararsanız ne bulacaksınız? Sadece dertlerimi. Bu adam nerede durulacağını bilmiyor.»

Kazakların kumandanı Baş Gardiyana «Ben onu az önce aradım,» dedi. «Tutuklu artık benim sorumluluğum altındadır. Müdüre de raporumu vermiştim.»

Müdür «Rapor masamın üzerinde,» dedi.

Baş Gardiyan cebinden ikiye katlanmış beyaz bir kâğıt çıkardı «Bu telgraf da St. Petersburg'dan Çar Hazretlerinden geliyor,» dedi. «Herhangi bir tehlikeli olayı önlemek amacıyla tutuklunun sıkı bir şekilde aranmasını emrediyorlar.»

Müdür «Telgraf niye bana gönderilmedi?» diye sordu.

Baş Gardiyan «Böyle bir telgrafın gelebileceğini önceden haber vermiştim,» dedi.

Müdür kekeleyerek «Doğru,» dedi.

Yakov bağırdı «Niçin bir daha tahkir edilecekmişim?» Tamircinin yüzüne kan hücum etmişti. «Muhafızlar banyoda beni çıplak gördüler. Ve giyinirken de yanımdan ayrılmadılar. Ayrıca birkaç dakika önce bu yüzbaşı da gardiyanın önünde beni aradı. Duruşmamın başlayacağı gün daha fazla rezil edilmeme ne sebep var?»

Müdür yumruğunu masasına indirdi. «Yeter. Kıpırdanma diyorum sana.»

Kara bıyıklı yüzbaşı soğuk bir sesle «Kimse senin fikrini merak etmiyor,» dedi. «İleri, marş. Hücreye yürü bakalım.»

Yakov, bu telgrafta daha başka şeyler de yazılı olmalı, diye düşündü. Eğer beni öfkeliendirmek istiyorlarsa dikkatli davranmalıyım.»

Tamirci, iyice canı sıkılmış bir halde Kazak muhafızla birlikte hücreye döndü.

Berezinsky güldü: «Yuvana hoş geldin.»

Kogin, tamirciye korku dolu bir şaşkınlık içinde baktı.

Kazak yüzbaşı Baş Gardiyana: «Çabuk ol,» dedi.

«Rica ederim, arkadaş bana işimi öğretmeye kalkışma ki ben de senin işine karışmayayım.» Baş Gardiyan soğuk bir sesle bunları söyledi. Çizmeleri sanki az önce pisliğe basmış gibi kokuyordu.

Yakov'a, «Gir içeri, soyun» diye emretti.

Tutuklu, Baş Gardiyan ve iki muhafız hücreye girdiler yüzbaşı ile refakatçi muhafız koridorda kalmıştı. Baş Gardiyan, hücrenin kapısını hızla kapadı.

İçerde, Kogin İstavroz çıkardı.

Yakov titreyerek ağır ağır soyundu. İç çamaşırlarını çıkarmadan öylece durdu. Dikkatli olmalıyım, aksi halde iş kötüye varacak. Ostrovski bana önceden söylemişti. Fakat tamirci, bunları düşündükçe öfkесinin de arttığını hissetti. Kanının basıncı, kulaklarını uğuldatıyordu. Sanki bir çukur kazmış da sonra kazmayı bir kenara bırakmış olmasına rağmen çukur kendikendine derinleşiyor gibiydi. Çukur, biraz sonra mezar oluverdi. Baş Gardiyanın suratını paramparça edip onu bir tekmeyle öldürdüğünü görür gibi oldu.

«Aç ağzını.» Berezinsky, kirli parmağını tamircinin dilinin altında gezdirdi.

«Şimdi aç kışını.»

Kogin duvara baktı.

Baş Gardiyan «Şu pis çamaşırlarını da çıkar.» diye emretti.

Tamirci dünyayı kapkara görerek, öfkemi bastırmalıyım, diye düşündü. Fakat buna karşılık öfkesi daha arttı.

«Niçin çıkarayım?» Diye bağırdı. «Daha önce çamaşırimi hiç çıkarmadım ki. Şimdi niye çıkaracakmışım? Niye bana hakaret ediyorsunuz?»

«Şunları ben parçalamadan sen çıkar.»

Yakov, hücrenin sallanıp yıkıldığını hissetti. Yemek yemem gerekirdi, diye düşündü. Yememesi hata olmuştu. Yakov, buz gibi hücrede, dazlak kafalı, zayıf

çıplak bir adamın çamaşırlarını çıkarıp Baş Gardiyanın suratına fırlattığını dehşet içinde gördü.

Hücreyi sıkıntılı bir sessizlik almıştı.

Baş Gardiyanın ıslak gözleri ölüm saçmakla beraber sâkin sâkin konuştu: «Görevini yapmakta olan bir cezaevi yetkilisinin görevine mani olup ona hakaret ettiğin için seni cezalandırmaya yetkim var,» dedi.

Tabancasını çekti.

Yakov, benim kötü talihim diye düşündü ve bütün hayatını gözlerinin önünde canlandırdı. Şimdi Şmuel öldü. Raisl'ın ağzına atacak lokması yok. Hiç kimseye yararlı olamadım ve asla da olamayacağım.

Kogin, Baş Gardiyanaya: «Bir dakika durun, efendim,» dedi. «Her Allahın gecesi ben bu adamı dinledim. Neler çektiğini biliyorum. Artık herşeyin bir haddi var. Hem zaten duruşması da nerdeyse başlayacak.»

«Çekil yolumdan, yoksa sen de itaatsizliğinin cezasını çekersin allahın belâsı herif.»

Berezinsky tabancasını çekmeye yeltendi, fakat buna fırsat kalmadan Kogin ateş etti.

Tavana ateş etmişti. Bir süre sonra toz yığını aşağıya indi.

Koridorda tiz bir düdük sesi duyuldu. Cezaevinin çanı çaldı. Demir hücre kapısı hızla açıldı ve yüzü bembeyaz kesilmiş yüzbaşı ile kazak muhafızları telaşla hücreye girdiler.

«Ben raporumu vermiştim,» diye yüzbaşı gürledi.

Kogin mırıldandı «Başım ağrıyor.» Yüzü kan içinde yere çöktü. Baş Gardiyan onu vurmuştu.

Gökyüzünde kara bir kuş uçu. Karga mıydı? Atmaca mıydı? Yoksa kara bir kartalın kara yumurtası mı arabaya doğru inmekteydi? Eğer öyle değilse nedir bu? Eğer bu bir bombaysa ben ne yapabilirim? Eğilirim, zaten başka ne yapabilirim ki? Eğer bu bombaysa ben ne diye dünyaya geldim?

Kalabalık bir konuk ve görevli grubu atlarına binmiş olan Kazaklar sessiz sedasız tamircinin binanın kapısından avluya çıkıp muhafızlarının arasında topallaya topallaya zırhlı arabaya doğru yürüyüşünü seyrettiler. Siyah arabayı kalın boyunlu, gülçü kuvvetli dört at çekiyordu. Arabacı mevkiinde de uzun palto ve kürklü kalpak giymiş atmaca gözlü bir arabacı vardı, kamçısı da elindeydi.

İki muhafız tamirciyi kollarından tutup arabaya binmesine yardım etti, sonra polis müdürüyle iki yardımcısı arabanın kapısını kapatıp kilitlediler. Arabanın içi karanlıktı ve küf kokuyordu. Bir köşede sönük bir lâmba duruyordu. Arabanın pencereleri de yuvarlak ve küçüktü. Yakov, camlardan birine yaklaşıp dışarıya baktı, fakat görmek istediklerinin hiç birini göremedi... Sadece müdür Girizitskoy asker kalpağı ve kaputuyla durmuş kan çanağına dönmüş gözünü oğuşturuyordu. Tamirci bunu gördükten sonra sıkıntı içinde geri çekildi.

Arabacı atlara bağırdı, kamçısını şaklattı ve kocaman araba önünde arkasında kazak muhafızlarıyla birlikte hareket etti. Muhafızların hepsi de kılıçlarını kınlarından çekmişlerdi. Araba cezaevinin avlusundan çıktıktan sonra taşlı bir yolda tangırdaya tangırdaya ilerledi. Yolu çarçabuk geçip köşeyi döndü, sonra da bir tarafında tarlalar öbür tarafında da fabrika ve evler bulunan bir bulvara saptı.

Tamirci, işte gidiyorum diye düşündü, daha iyiye mi yoksa daha kötüye mi orası belli değil. Eğer

kötüye gidiyorsa bu, eski kötülüklerden daha da beter olacaktır mutlaka.

Bir süre yalnızlıktan iyice büzülmüş bir halde bir köşede oturdu, sonra pencerelerden birinde gökte uçan bir kuşu gördü. Kuş iyice gözden kayboluncaya kadar da hayvanı seyretti, pek duygulanmıştı. Gök yüzünde ağır ağır sürüklenen ince bulut yığınlarını soğuk güneş yer yer lekelemişti. Rüzgâr, karı bir dakika kadar değişik yönlerle savurdu. Yolun hemen biraz ilerisindeki ormanda meşe ağaçlarının bronz rengi yaprakları hâlâ dallarda duruyordu ama büyük kestane ağaçları kapkara ve çıplaktı. Yakov, bu ağaçların çiçeklenmiş halini gözlerinin önünde canlandırdı ve yoksun kaldığı mevsimleri cezaevinde kaybolan gençlik yıllarını acı acı andı.

Kogin'in ölümünden duyduğu şaşkınlık henüz geçmemişti ama kaderi ne olursa olsun içinde bir rahatlık hissediyordu. İşte nihayet adliye binasına gidiyordu bunca zaman beklediği duruşma saati gelmişti, dediklerine göre kasabadan alınıp Kiev'e getirilişinden bu yana tam üç yıl geçmişti. Denken bacasından duman tüten bir fabrikanın tuğla duvarı önünden geçerlerken tamirci arabanın penceresinde solgun, büzüşmüş bir yahudinin yüzünü gördü ve adamdan gizlenmeye çalıştı fakat bunu başaramadı. Bir dakika sonra da adamın o ince yüzü, ağzının çevresindeki kısımları ağarmış kara sakallı hali gözlerinin önünde canlanıverdi ve kendisi için ağlamadığı halde, gözlerini oğuşturduğu zaman avuçları göz yaşlarıyla ıslanmıştı.

Fabrikanın kapısı önünde beş altı işçi alayı görmek için toplanmıştı, fakat araba kalabalık iş bölgesine girince tamirci yolun iki tarafında toplanmış olan kalabalığa hayretle baktı. Daha sabahın erken bir saati olmasına rağmen kalabalık gittikçe büyüyordu.

İşlerine giden işçiler, memurlar, dükkân sahipleri, kuzu postuna bürünmüş köylüler, şallara sarınmış kadınlar, askerler ve orada burada da kurşuni entarili rahip ve papazlar arabayı hayretle seyrediyorlardı. Tamvaylar durmuş yolcular yerlerinden kalkıp pencerelere üşüşmüşlerdi: Yan sokaklarda polis civar ilçelerden gelen sebze, hububat ve süt tenekeleriyle dolu araba kamyon ve öküz arabalarını durdurmuştu. Adliye binasının yolu üzerinde atlı polisler, biriken kalabalığın düzenini korumakla görevliydi. Yakov kalabalığı görebilmek için arabanın bir penceresinden öbürküne gidiyor.

«Yakov Bok,» diye seslendi, «Yakov Bok.»

Arabanın sol yanında ilerleyen Kazak hiç orali olmadan ileriye bakıyordu. Bu kalın omuzlu kalın kaşlı ve bıyıkları kırışmış orta yaşlı bir adamdı. Fakat arabanın öbür yanında ilerleyen genç kazak ise Yakov'un pencereden baktığını sezdiği zamanlar ona kaçamak bir bakış fırlatıyordu. Sanki tamircinin suçlu mu yoksa suçsuz mu olduğunu anlamaya çalışır gibiydi.

Tamirci ona «Suçsuz,» diye haykırdı. «Suçsuz» Sonra da hiç bir sebep olmadığı halde genç kazağa gülümsedi, besbelli onun gençliği ve yakışıklılığı ve hür bir insan olması onu etkilemişti. Sonra Kazağın atı kuyruğunu kaldırıp, yolda, üzeri dumanlı bir yük bırakınca arabadan biraz uzaklaştı.

Kalabalığın arasından birkaç yahudi de acıma veya korku dolu gözlerle arabayı seyrediyorlardı. Rusların çoğunun yüzleri ifadesizdi ama bazıları düşmanlık bazıları da tiksinti ifade etmekten de geri kalmıyorlardı. Bir dükkâncı arabaya tükürdü. İki oğlan çocuk küfretti. Kalabalık arasındaki erkeklerden bazıları «Yüz Kartallar»ın rozetini takmışlardı. Pencerelelerin birinde ötekine gidip gelen Yakov, onları gö-

rünce bayağı korktu. Bir'in olduğu yerde yüz vardı. Yorgun yüzlü ve ölü gözlü bir adam ellerini sanki yarıyorlarmış gibi havaya kaldırmıştı. Bir ara kuş beyaz elden kurtulup gökyüzüne uçarken tamirci de parmaklarıyla göğsünü paralamak istedi.

Yakov, korku ve dehşet içinde bir kenara büzüldü. Eğer bu benim ölümüm ise, katlandığım sıkıntılar boşa gitmiş demektir.

Jüri Başkanı «Biraz daha bekleyebilirdin, Yakov Bok» dedi, «hiç birimiz soylu ya da kültürlü kişiler değiliz ama hiç birimiz de tecrübeden yoksun sayılmayız. Bir insan her zaman gerçeğin yanında yaşamasa bile gerçeği tanımasını öğrenir. Üstelik, gerçeği aklına hayaline estiği şekilde görmek istediği zamanlar da olur. Yetkililer gerçeğin ne olduğunu bilmemizi istemeyebilirler, fakat gerçekler duvarlardaki çatlaklardan içeri de pekalâ sızar. Bizi aldatmak da isteyebilirler, zaten bunu sık sık da yapıyorlar, fakat delilleri ince eleyip sık dokuyarak gözden geçireceğiz ve eğer gerçekler onların dedikleri gibi değilse, onları vicdanlarıyla başbaşa bırakacağız.»

«Onlarda hiç vicdan yoktur.»

«O zaman çok kötü. Demek senin insan olarak doğman boşuna değilmiş ha?»

Yakov «Ben suçsuzum,» dedi. «Yüzüme bakarsanız bunu görürsünüz. Yüzüme bakın ve benim gibi bir adamın bir çocuğu öldürüp kanını alacağına hiç ihtimal verilir mi, söyleyin. Eğer benim yüreğimde insanlığın zerresi kalmışsa ve eğer sizler de insansanız bunu anlamalısınız. Söyleyin bana, bir katile benziyor muyum?»

Jüri başkanı cevap vermek üzereydi ama korkunç bir patlama arabayı sarstı.

Yakov, ölümünü bekledi. Bir süre mezarlıkta gezinip mezar taşlarının üzerindeki yazıları okudu. Son-

ra çılgın gibi mezardan mezara koştı, mezar taşlarını bir bir inceledi fakat kendi ismini bulamadı. Biraz sonra da aramaktan vazgeçti. Uzun bir süre beklemişti ama belki uzun bir süre daha beklemesi gerekcekti. Eğer siz belirli bir tip iseniz, ölüm uzakta kalıyordu. Dertleriniz hayattan geliyordu... kötü yaşama şartları, insanlar hakkında yanlış duygulara saplanma ve kaderin darbeleri gibi. Yaşıyordunuz acı çekiyordunuz, fakat gene de yaşıyordunuz işte.

Tamirci, çığlıklar seslenmeler, karmakarışık bağırışlar ve ürken atların kişnemelerini duydu. Araba tangırdadı, sanki havaya sıçrar gibi oldu sonra yere düştü ve hareketsiz kaldı. Barut kokusu tamircinin burun deliklerinden geçip genzini yaktı. Kapılardan birinin kilidi kırıldı ve kapı ardına kadar açıldı. Tamirci Raisi'ni görmek için evine dönmek ve onunla bundan sonra ne yapacaklarını birlikte kararlaştırmak istediğini farkettil. Buna karşı koymak güç olacaktı. «Raisi,» dedi, «oğlanı giydir ve bir iki parça öteberiyi paket et, bir süre saklanmamız gerekecek.» Tamirci kapıya bir tekme vurup açmak üzereydi, fakat kendini bunu yapmaktan vazgeçirdi. Sağ taraftaki kırık pencereden kaçmakta olan insanları gördü. Kazaklar kılıçlarını havaya kaldırıp atlarını dört nala sürerek arabadan uzaklaştılar. Karşı taraftan da bir müfreze asker onlara doğru geliyordu. Askerler atlarının üzerinde ayağa kalkmışlar, kılıçlarını havada savuruyorlardı. Kurşuni at ölmüş, taşların üzerinde yatıyordu. Atın genç kızak süvarisini de polisler kucaklamışlar kaldırıyorlardı. Bomba genç adamın bir ayağını parçalamıştı. Çizmesi bir tarafa savrulmuştu, bacağı kan revan içindeydi. Genç kazağı, arabanın yanından geçirirlerken delikanlının gözleri açıldı, dehşet ve acıyla dopdolu, Yakov'a sanki: «Benim ayağımın bununla ne ilgisi vardı?» demek ister gibi baktı.

Tamirci manzaranın dehşeti karşısında geri çekildi. Kazak bayılmıştı ama yaralı bacağı sallanıyor, akan kanlar, polislerin üzerine sıçırıyordu. Derken bir Kazak albayı arabaya doğru dört nala geldi, albayın kılıcı havadaydı, arabacıya seslendi. «Yoluna devam et, yoluna devam et.» Albay atından indi, arabanın kapısını kapamaya çalıştı, fakat başaramadı. Tekrar arabacıya «hadi yürü yürü» diye bağırdı. Araba sarsıla sarsıla yola düzüldü. Atlar yavaş yavaş hızlarını arttırdılar. Beyaz bir ata binmiş olan albay da yaralanan subayın yerine arabanın peşine takıldı.

Yakov da bu kasvetli arabanın bir köşesine oturmuş, sanki içerde bir hava kalmamış gibi güçlkle soluk alıyordu. Bir süre sonra da kendini bir yerde Çar ile bir masaya karşılıklı oturmuş gördü. Masada bir mum yanıyordu. Bir hücrede ya da bir bodrumdaydılar sanki. Orta boylu, samimi bakışlı mavi gözlü Çar İkinci Nikola, karşısında çırılçıplak oturuyordu. Yüzüne göre biraz fazla büyük görünen sakalı dikkatle taranmıştı. Elinde de Meryem Ananın küçük bir gümüş plâkasını taşıyordu. Son zamanlarda musallat olan öksürükten ötürü pek solgun görünen Çar, sâkin duygulu bir sesle konuştu.

«Benim karşımda durumun pek parlak değil ama Yakov Şepsoviç, sana gerçeği söyleyeceğim. Mesele Yahudilerin ne farmason ne de kanunlarımızı durmadan çiğneyen sistemli bir şekilde huzur bozucu davranışlarda bulunarak polisimizin maneviyatını kıran bozguncu insanlar olmalarıdır. Bunu bir parça hoş görebilirim ama öbürlerini aslâ. Özellikle senin itham edildiğin o korkunç suç beni tiksindiriyor. Zhenia Golov'un cesedinden kanının alınmasını kastediyorum. Benim kendi oğlum Çareviç Aleksis'in hemofili hastası olduğunu bilmem duymuş muydun? Gazeteler, hükümdar ailesine besledikleri saygıdan, özellikle Ça-

riçe'nin hatırı için bundan hiç söz etmezler. Dört tane sapasağlam kız çocuğumuz olduğu için de kendimizi talihli sayabiliriz. Prenses Olga, kızlarımın en çalışkanıdır. Tatyana en güzelidir ve biraz da fingirdektir Maria, utangaç ve yumuşak kalplidir. Anastasya ise dört kardeşin en küçüğü ve en hareketli olanıdır. Fakat yıllar yılı dua ettikten sonra tahta varis olacak bir erkek çocuk doğduğu zaman bu sevincimizin bize büyük bir sıkıntı getirmesi Tanrının pek hoşuna gitti. Oğlumuzun kanı pıhtılaşması ve damarlar içinde akabilmesi için gerekli güçten yoksundu. Çocuğun bir yeri hafifçe berelenirse buradan kan boşanmaya başlayıp oğlumu öldürebilir. Tahmin edeceğin gibi ona büyük bir ihtimam gösteriyoruz. Basit bir düşme büyük bir felâketle sonuçlanır korkusuyla oğlanı gözümüzün önünden ayıramıyoruz. Aleksi'nin damarları da güçsüz ve hastalıklı en hafif bir iç kanama ona dayanılmaz acı veriyor, Sevgili karımla ben, hatta kızlar da diyebilirim, bu zavallı yavrucakla beraber cehennem azabı çekiyoruz. İzin ver de sorayın sen de baba mısın Yakov Şepsoviç.»

«Hem de bütün kalbimle.»

Üzgün bakışlı Çar içini çekti «Öyleyse bizim çektiğimiz azabın derecesini tahmin edebilirsin.»

Çar, masa üzerindeki mineli kutudan yeşil kâğıtlı bir Türk sigarası aldı, bunu yakmaya çalışırken elleri titredi. Kutuyu Yakov'a da uzattı fakat tamirci başını salladı.

«Ben tahtı hiç istemedim, beni gerçek benliğimden uzaklaştıracığını düşünüyordum, fakat tahtı reddetmememe izin vermediler. Hükmetmek ağır bir yük taşımak demektir. Hatalar yaptım ama seni temin ederim ki, kimseye bir kötülük etmeyi de düşünemedim. Ben müteveffa babam gibi sert tabiatlı bir adam değilim. Biz, babamdan müthiş korkardık. Fakat bir in-

san elinden gelenin dışında başka ne yapabilir? İnsan özellikleriyle doğar ve buna yapılacak bir şey yoktur. İyi taraflarımdan ötürü Tanrıya şükrediyorum. Doğrusunu istersen, Yakov Şepsoviç, ben böyle şeylerle uğraşmaktan hoşlanmıyorum. Hiç çekinmeden iyi kalpli bir insan olduğumu ve halkımı sevdiğimi söyleyebilirim. Yahudiler başıma bir sürü dert açtıkları halde ve zaman zaman güvenliği sağlamak için zaman zaman onları baskı altında tutmak zorunda kaldığımız halde inan bana, onların da iyiliğini istiyorum. Sana gelince izin verersen, akli başında fakat yanlış yola sapmış bir adam olduğunu söylemek istiyorum. Ben dürüstlük üzerinde ısrar ediyorum. Benim sorumluluklarımı ve üzerimdeki yükü de hesaba katmalısın. Hem zaten sen de acı çekmenin ne demek olduğunu bilmemezlik edemezsin. Herhalde bu sana merhame-tin anlamını öğretmiştir.»

Çar, aralıksız öksürüyordu, sözlerini bitirirken sesi de titremeğe başlamıştı.

Yakov, sıkıntılı sıkıntılı sandalyesinde kıpırdandı: «Beni bağışlamanızı dilerim hükümdar hazretleri, fakat sizce bir sakınca yoksa, acı çekmenin, bana bunun bir işe yaramadığını öğrettiğini söylemek isterim. Hem zaten haksızlıkları üstüste yığmadan da normal bir hayat sürdüğümüz zaman da insan yeteri kadar acı çekiyor. İbrani dilinde Rochmones merhametlidir. deriz, insan bunu unutmamalı, fakat soylular olsun, Yahudiler olsun bu ülkede sizin hükümetinizin ve bakanlarınızın yönetiminde yaşayan bizlerin ne derece karamsar, cahil ve üzüntülü olduğumuzu da düşünmek gerekiyor. Bundan çıkan sonuç da şu, Küçük Baba siz istemiş olsanız da olmasanız da elinize fırsat geçti; hatta pek çok fırsat geçti, fakat bize en iyi niyetlerle verebildiğiniz şey de Avrupanın en yoksul ve en huzursuz devletinden ibaret oldu. Bir

başka deyişle bu ülkeden bir kemikler vadisi yarattınız. Sizin elinize fırsat geçti; fakat bunları teptiniz. Bunun tartışılacak bir tarafı yok. Olayları kuyruklarından bükmek pek kolay değil ama hepimiz için daha iyi yaşama imkânları yaratmak için birşeyler yapabiliirdiniz. Hani Rusyanın geleceği için de diyebilirdiz, fakat bunu yapamadınız.

Çar kalktı, hâlâ öksürdüğü için zor nefes alıyordu, canı sıkılmış hatta kızmıştı. «Hükümdar da olsam ben bir tek kişiyim, oysa sen beni koskoca tarihten sorumlu tutuyorsun.»

«Bilmediklerinizden ve öğrenmediklerinizden ötürü sizi suçluyorum, hükümdar hazretleri. Zavallı oğlunuzda hemofili hastalığı var, kanında birşeyler eksik. Sizde ise bazı ince duygular olmakla beraber başka bir eksiklik var. Bunun da insanda iyilik yapmak en fakirlere saygı beslemek duygularını uyandıran iç güdü olduğunu söyleyebilirim. İyi kalpliyim diyorsunuz sonra da bunu katliamlarla ispatlıyorsunuz.»

Çar «Bunlar için beni suçlama,» dedi. «Suyun akması önlenemez. Bunlar, halkın gerçek isteğinin bir göstirisidir.»

«Bu durumda söyleyecek başka bir söz kalmıyor.» Masanın üzerinde, tamircinin hemen elinin altında bir tabanca duruyordu. Yakov, tabancanın paslanmış silindir kovanına hemen bir kurşun yerleştirdi.

Çar, oturmuş duygularını belli etmeden onu seyreliyordu. Ancak yüzü daha beyazlaşmış, sakallı biraz daha kararmıştı. «Ben zavallı halkım uğruna azap çeken kurbanım. Ne olacaksa olacak.» Sigarasını mumun tabağına bastırıp söndürdü. Işık hafifçe titredi ama sönmedi.

«Benden yalvarma bekleme.»

«Bu aynı zamanda cezaevinde altı kere aranmam için... bu da Bibikov ve Kogin için... Burada adlarını

bile anmayacağım daha bir sürü insan içln...”

(Bibikov beyaz kollarını sallayarak hayır hayır hayır diye haykırdığı halde) Yakov, Çarın kalbine nişan alıp tetiği çekti. Nikola istavroz çıkarmaya çalışırken sandalyesinde ters dönüp yere düştü. Göğsündeki kan lekesi gittikçe büyüyordu.

Atlar, taşlar üzerinde nallarını şakırdattılar.

Yakov, tarihe gelince, diye düşündü onu da değiştirmenin çeşitli yolları var. Çarın hakettiği şey, kalbine bir kurşundu. Bizim yerimize onun kurşunu yemesi daha doğru.

Arabanın arka tekerleği sallanıyordu.

Yakov, öğrendiğim bir şey varsa o da siyasetle ilgilenmeyen bir adamın, hele bir Yahudinin olamayaacağıdır. Bunlar birbirini tamamlar, biri olmadan ötekisi olamaz. Sâkin sâkin oturup mahvoluşunu seyredemezsin.

Daha sonra da şöyle düşündü: Uğrunda savaş yapılmazsa Bağımsızlık elde edilemez. Spinoza'nın dediği nedir? Bir hükümet insanı hor görüyorsa, onu yıkmak kötülük sayılmaz. Yahudi düşmanlarına ölüm. Yaşasın Devrim. Yaşasın Bağımsızlık.

Sokakların iki tarafını dolduran kalabalık gene sıklaşmış, kaldırım kenarlarıyla evlerin önleri arasındaki boşluklar tamamen dolmuştu. Her pencerede başlar vardı. Yol boyunca bütün damların üzerleri öbek öbek insan dolmuştu. Sokaktakiler arasında Plossky Bölgesinin yahudileri de vardı. Araba yolda ağır ağır ilerlerken tamirciyi görebilenlerin bazıları çekinmeden ağlayıp ellerini oğuşturuyorlardı. İnce sakallı bir adam yüzünü tırmaladı. Bir ikisi Yakov'a el salladı. Bazıları da bağıra bağıra ismini söylediler.

KİEV'DEKİ ADAM

BERNARD MALAMUD

Çağdaş Amerikan edebiyatının ünlü yazarlarından Bernard Malamud, 1914 yılında Brooklyn'de doğmuş, çocukluğunun büyük bir bölümünü gene aynı şehirde geçirmiştir.

Malamud'un eserlerinde Dostoyevski, Çehov, Joyce'un etkisi sezilir.

1942'de Columbia Üniversitesi'nden sertifika aldı. 1949'dan bu yana öğretmenlikle yazarlığı bir arada yürütmektedir. Halen Bennington'da karısı ve iki çocuğu ile birlikte yaşamaktadır.

Kiev'deki Adam (The Fixer) Amerika'da yayınlanır yayınlanmaz Pulitzer Armağanı'nı kazanmış, ardından da Ulusal Kitap Ödülü'nü almıştır.

Kiev'deki Adam, Çarlık Rusyasının zulmünü gözler önüne sererken, ırk ayrılığı gütmenden de insanlıktan ne kadar uzak bir davranış olduğunu göstermektedir.

Malamud, **Kiev'deki Adam**'da insanlığa saygının destanını yazdı. Bu yilzdendir ki kimi eleştirmenler bu kitap için bir destan, azizlerin tarihi deyimlerini kullanmışlardır. Hiç kuşku yok **Kiev'deki Adam**, insanlığa yapılan zulümlere, adaletsizliklere boyun eğmeyen, insanları kardeşliğe çağıran bir azizden de kutsaldır.

İnsanların kardeş ve eşit olduğunu bütün insanlığa haykıran büyük roman

